ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПАВЛОВИЧ ЮРІЙ ОСИПОВИЧ

Гриф
Прим. №___

УДК [94:323(476):32.019.5(=161.2)]"1991/2004"

ОБРАЗ БІЛОРУСІ ТА БІЛОРУСІВ В УКРАЇНСЬКІЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ (1991-2004)

Спеціальність: 07.00.01 – історія України
Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)
Науковий керівник: Соляр Ігор Ярославович, доктор історичних наук, професор, старший науковий співробітник

Львів–2020

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

АНОТАЦІЯ

Павлович Ю. О. Образ Білорусі та білорусів в українській суспільно-політичній думці (1991–2004). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства НАН України. Львів, 2020.

Проаналізовано українську суспільно-політичну думку щодо розвитку суспільно-політичних процесів у Республіці Білорусь (РБ) у 1991–2004 рр. Підкреслено, що головний задум роботи полягає у відстеженні сприйняття суспільно-політичних процесів у Республіці Білорусь та білорусько-українських відносин початку XXI ст. в сучасній українській суспільно-політичній думці, використовуючи для цього широке коло джерел: офіційні документи, мемуаристику, пресу, українські ЗМІ, шкільні підручники, спеціальну наукову літературу, доробки експертних та соціологічних центрів, матеріали Інтернет-ресурсів.

Удосконалено аналіз стану дослідження, джерельної бази та методологічної основи, які стосуються вивчення відображення суспільно-політичних процесів у РБ в українській суспільно-політичній думці. Узагальнено основні підходи до визначення понять «суспільно-політична думка» та «громадська думка». Зазначено, що суспільно-політича думка розуміється як ставлення соціальних спільнот до проблем суспільного життя, котре проявляється спочатку в судженнях (вербальних діях), а потім і в конкретних діях. Суспільно-політичну думку визначають як специфічний вияв свідомості і поведінки людей, що характеризується зв'язком з усіма формами суспільної свідомості, синтезом повсякденної і теоретичної свідомості, а також як практичний засіб впливу на реальність. Вказано, що громадська думка – це форма масової свідомості, що складається із прихованих та уявних ставлень

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

різних груп людей до подій, процесів та явищ громадського життя, які безпосередньо чи опосередковано зачіпають їхні потреби та інтереси. Виділено основні види української суспільно-політичної думки: політичну, медійну, експертну та думки пересічних українських громадян.

Досліджено ставлення української громадськості до суспільно-політичних процесів у РБ в період з 1991 по 2004 рр. Подані думки українських експертів щодо проблем проведення президентських кампаній та референдумів у РБ (за допомогою соціологічних опитувань Інституту соціології НАН України та Центру Разумкова). Проаналізовано інтерв'ю з українськими та білоруськими політиками щодо питання становлення незалежності Білорусі та питань виходу на міжнародну арену, ведення зовнішньополітичної діяльності.

Розглянено реакцію українського суспільства на політичні трансформації у РБ 1991–2004 рр. Досліджено ставлення українських політиків до підписання Біловезької угоди (1991). Представлені програми політичних партій України (1994–2004 рр.), на основі яких проведено комплексний аналіз, за яким формується образ РБ у політичних інститутах України.

Визначено основні підходи українського бачення щодо економічної системи у РБ. Виділено основні тенденції та здійснене порівняння відображення в українських політикумі, ЗМІ та експертному середовищі економічних процесів у РБ. Констатовано, що викладені погляди щодо економічної ситуації в РБ 1991–2004 рр. неодноразово підкреслювали залежність економіки РБ від політики Російської Федерації, як і складнощі переходу пострадянської економічної системи до ринкових умов. Також подано та проаналізовано підходи українських істориків, політологів та економістами щодо основи соціально-економічної моделі РБ, та діяльності і впливу президента Білорусі Олександра Лукашенка на економіку країни.

Досліджено реакцію українських політиків, журналістів та науковців щодо інтеграції РБ та Російської Федерації. Проаналізовано дані, які подані в українських ЗМІ, думки експертних середовищ та аналітику Українського Інституту майбутнього та Українського Інституту міжнародної політики щодо

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

процесу формування й реалізації інтеграційного проекту спільної держави Російської Федерації та РБ.

Розглянуто проблеми і перспективи міждержавних відносин між РБ та Україною та їх українську рецепцію. Охарактеризовано доцільність вивчення даної проблеми з урахуванням політичних та економічних чинників та їх впливу на міждержавні відносини. Проаналізовано потенціал та можливі шляхи розвитку політичних відносин між РБ та Україною та їх сприйняття українським суспільством. Відображено основні моменти розвитку дипломатичних, двохсторонніх відносин та вплив внутрішньої політики в кожній із держав на міжнародні відносини, як і аналіз цих процесів українською суспільно-політичною думкою.

Практичне значення дисертації полягає у тому, що використані у ній джерельні та історіографічні матеріали, як і безпосередньо результати роботи, можуть використовуватись у діяльності відповідних інституцій державної влади, експертних центрів, науково-дослідних установ, а також для написання узагальнюючих праць і підручників з історії України, Республіки Білорусь, білорусько-українських відносин на сучасному етапі та при розробці навчальних програм та спецкурсів у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: суспільно-політична думка, суспільно-політичні процеси, громадська думка, Республіка Білорусь, Україна, мас-медіа, експертне середовище.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

SUMMARY

Pavlovych Y. O. The image of Belarus and Belarusians in the Ukrainian socio-political opinion (1991–2004). – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis for a candidate degree in historical sciences (Doctor of Philosophy) in specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ethnology Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine. Lviv, 2020.

The analysis of the Ukrainian socio-political opinion on the vision of its development of socio-political processes in the Republic of Belarus in 1991–2004. It was emphasized that the main idea of the work is to recreate the plots related to the perception of socio-political processes in the Republic of Belarus and the Belarusian-Ukrainian relations in the early 21st century. In modern Ukrainian socio-political thought, using a wide range of sources for this purpose, namely: official documents, memoirs, press, Ukrainian mass media, school textbooks, special scientific an overview of the expert and sociological centers, materials of Internet resources.

The highlights between Ukrainians and Belarusians in the Ukrainian periodicals and media are analyzed. Consider the role of the Belarusian cultural associations, which operated on the territory of Ukraine. Also available information about the indigenous Belarusian population living on the territory of Ukraine and received Ukrainian citizenship. Presents data about the attitude of Ukrainians to Belarusians for help polls of 1994 and 2004. Important role in writing the dissertation played polls, which currently play an important role in history. Regarding these data, created expert Committee that at a high level gathered information for the most objective opinion of Ukraine's population. Also, this work shows the transition from subjective to objective opinion. Showed on the basis of public opinion polls, the overall picture of the perception of Ukrainians of Belarus and Belarusians. With the help of analytical thinking revealed the real image of Belarus and Belarusians in Ukrainian public opinion.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

The analysis of the state of research, the source base and methodological basis concerning the study of the reflection of the sociopolitical processes in the RB in the Ukrainian social and political thought has been improved. The main approaches to defining the concepts of «socio-political opinion» and «public opinion» are generalized. It is noted that socio-political thought is understood as the attitude of social communities to the problems of social life, which manifests itself first in judgments (verbal actions), and then in concrete actions. Public-political thought is defined as a specific manifestation of consciousness and behavior of people, characterized by the connection with all forms of social consciousness, the synthesis of everyday and theoretical consciousness, as well as a practical means of influencing reality. It is indicated that public opinion is a form of mass consciousness consisting of hidden and imaginary attitudes of different groups of people to events, processes and phenomena of social life that directly or indirectly affect their needs and interests. The main types of Ukrainian socio-political thought are highlighted, namely: political, media, expert and opinion of ordinary Ukrainian citizens.

The attitude of the Ukrainian public to the socio-political processes in the Republic of Belarus in the period from 1991 to 2004 is researched. The opinions of Ukrainian experts and ordinary citizens concerning the problems of holding presidential campaigns and referendums in the Republic of Belarus (through sociological surveys of the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine and the Razumkov Center) are presented. The interviews with Ukrainian and Belarusian politicians concerning the issue of the independence of Belarus and the issues of entering the international arena, foreign policy activities were analyzed.

The reaction of Ukrainian citizens to political transformations in the RB 1991–2004 was analyzed. The attitude of Ukrainian politicians towards the signing of the Bialowieza Treaty (1991) was researched. The programs of political parties of Ukraine (1994–2004) are presented, on the basis of which (programs of political parties) a comprehensive analysis is conducted, in which the image of the Republic of Belarus in the political institutions of Ukraine is formed.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

The basic approaches in the Ukrainian vision of economic reforms in the Republic of Belarus are determined. The main tendencies, which were considered in the works of Ukrainian researchers, which were observed in the economy of the Republic of Belarus, were distinguished. There is a comparison in the Ukrainian media and expert cluster, the economic model of Russia and the Republic of Belarus. The views of Ukrainian journalists on the economic situation in the RB 1991–2004, which repeatedly emphasized the dependence of the economy of the Republic of Belarus on the Russian Federation policy, were outlined. The views of Ukrainian scholars and economists on socioeconomic processes (the complexity of the transition to a market economy) that took place in the Republic of Belarus in the period 1991–2004 are breaking. The impact of domestic policies in each of country on international relations examined. The study of political and economic relations between Ukraine and the Republic of Belarus is conducted, mainly by foreign researchers, with regard to Ukrainian historians; in general, this problem only expects more detailed intelligence, one of which is this publication. The study of interstate relations between the Republic of Belarus and Ukraine is a rather long and time-consuming process, which is constantly complicated by a large number of political and economic factors. Also, the basis of the socio-economic model of the Republic of Belarus is presented and analyzed by Ukrainian historians, political scientists and economists, and the activity and influence of the President of Belarus Alexander Lukashenko on the country's economy is characterized.

The reaction of Ukrainian scientists on the integration of the Republic of Belarus and the Russian Federation is researched. The data presented in the Ukrainian media, opinions of experts and analytics of the Ukrainian Institute of the Future and the Ukrainian Institute of International Policy on the process of formation and implementation of the integration project of the common state of the Russian Federation and the Republic of Belarus have been analyzed.

The problems and prospects of interstate relations between the Republic of Belarus and Ukraine as well as their perception by Ukrainian society are considered. The expediency of studying this problem is described taking into account political and

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

economic factors and their influence on interstate relations. The potential and possible ways of developing political relations between the Republic of Belarus and Ukraine and their reception in Ukraine are analyzed. The main points of the development of diplomatic, bilateral relations and the influence of domestic politics, in each of the states, on international relations are considered, as well as an analysis of these processes by the Ukrainian social and political thought.

The practical significance of the thesis is that the source and historiographical materials used in it, as well as the results of the work directly, can be used in the activities of the relevant institutions of state power, expert centers, research institutions, as well as for the writing of general works and textbooks on the history of Ukraine, The Republic of Belarus, the Belarusian-Ukrainian relations at the present stage and in the development of curricula and special courses at higher educational establishments.

Key words: socio-political opinion, socio-political processes, public opinion, Republic of Belarus, Ukraine, mass media, expert cluster.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

АННОТАЦИЯ

Павлович Ю. О. Образ Беларуси и белорусов в украинском общественно-политической мысли (1991–2004). – Квалификационная научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук (доктора философии) по специальности 07.00.01 – история Украины. – Институт украиноведения им. И. Крипякевича НАН Украины, Институт народоведения НАН Украины. Львов, 2020.

Проанализирована украинская общественно-политическая мысль о развитии общественно-политических процессов в Республике Беларусь (РБ) в 1991–2004 гг. Подчеркнуто, что главный замысел работы заключается в воспроизведении сюжетов, касающихся восприятия общественно-политических процессов в РБ и белорусско-украинских отношений начала XXI в., в современной украинской общественно-политической мысли, используя для этого широкий круг источников, а именно: официальные документы, мемуаристику, прессу, украинские СМИ, школьные учебники, специальную научную литературу, доработки экспертных и социологических центров, материалы Интернет-ресурсов.

Усовершенствованный анализ исследования, источниковой базы и методологической основы, которые касаются изучения отражения общественно-политических процессов в РБ в украинской общественно-политической мысли. Обобщены основные подходы к определению понятий «общественно-политическая мысль» и «общественное мнение». Отмечено, что общественно-политическое мнение понимается как отношение социальных общностей к проблемам общественной жизни, которое проявляется сначала в суждениях (вербальных действиях), а затем и в конкретных действиях. Общественно-политическую мысль определяют как специфическое проявление сознания и поведения людей, которое характеризуется связью со всеми формами общественного сознания, синтезом повседневного и теоретического сознания, а

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

также как практический способ воздействия на реальность. Указано, что общественное мнение – это форма массового сознания, состоящий из скрытых и мнимых отношений различных групп людей к событиям, процессов и явлений общественной жизни, которые прямо или косвенно затрагивают их потребности и интересы. Выделены основные виды украинской общественно-политической мысли, а именно: политическая, медийная, экспертная и мысли рядовых украинских граждан.

Исследовано отношение украинской общественности к общественно-политическим процессам в РБ в период с 1991 по 2004 гг. Представленные мнения украинских экспертов и рядовых граждан по проблемам проведения президентских кампаний и референдумов в РБ (с помощью социологических опросов Института социологии НАН Украины и Центра Разумкова). Проанализированы интервью с украинскими и белорусскими политиками по вопросу становления независимости Беларуси и вопросам выхода на международную арену, ведения внешнеполитической деятельности.

Проанализирована реакция граждан Украины на политические трансформации в РБ 1991–2004 гг. Исследовано отношение украинских политиков к подписанию Беловежского соглашения (1991). Представленные программы политических партий Украины (1994–2004 гг.), на основе которых проведен комплексный анализ, по которому формируется образ РБ в политических институтах Украины.

Определены основные подходы в украинском видении экономических реформ в Республике Беларусь. Выделены основные тенденции, которые наблюдались в экономике Республики Беларусь, которые рассматривались в трудах украинских исследователей. Сделаны сравнения того, как в украинских СМИ и экспертной среде рассматривалась экономическая модель России и РБ. Изложенны взгляды украинских журналистов относительно экономической ситуации в РБ 1991–2004 гг., среди которых неоднократно подчеркивалась зависимость экономики РБ от политики Российской Федерации. Рассмотрены мнения украинских ученых и экономистов о социально-экономических

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

процессах (сложности перехода к рыночной экономике), которые происходили в РБ в период 1991–2004 гг. Также подается и анализируется украинскими историками, политологами и экономистами основа социально-экономической модели Республики Беларусь, характеризуется деятельность и влияние президента Беларуси Александра Лукашенко на экономику страны.

Исследовано реакцию украинских политиков, журналистов и ученых на интеграцию Республики Беларусь и Российской Федерации. Проанализированы данные, представленные в украинских СМИ, мыслях экспертных сред и аналитику Украинского Института будущего и Украинского Института международной политики относительно процесса формирования и реализации интеграционного проекта общего государства Российской Федерации и Республики Беларусь.

Рассмотрены проблемы и перспективы межгосударственных отношений между Республикой Беларусь и Украиной и их восприятие украинским обществом. Охарактеризована целесообразность изучения данной проблемы с учетом политических и экономических факторов и их влияния на межгосударственные отношения. Проанализированы потенциал и возможные пути развития политических отношений между Республикой Беларусь и Украиной и их рецепция в Украине. Отражены основные моменты развития дипломатических, двусторонних отношений и влияние внутренней политики в каждой из стран на международные отношения, как и анализ этих процессов украинской общественно-политической мыслю.

Практическое значение диссертации состоит в том, что использованы в ней исходные и историографические материалы, как и непосредственно результаты работы могут использоваться в деятельности соответствующих институтов государственной власти, экспертных центров, научно-исследовательских учреждений, а также для написания обобщающих трудов и учебников по истории Украины, Республики Беларусь, белорусско-украинских отношений на современном этапе и при разработке учебных программ и спецкурсов в высших учебных заведениях.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Ключевые слова: общественно-политическая мысль, общественно-политические процессы, общественное мнение, Республика Беларусь, Украина, масс-медиа, экспертная среда.

Список публікацій:

1. *Павлович Ю. О.* Україна й Республіка Білорусь сьогодні: проблеми й перспективи відносин. *Науковий вісник Східноєвропейського університету імені Лесі Українки.* Серія: Історичні науки. Луцьк, 2017. № 5 (354). С. 137–141.

2. *Павлович Ю. О.* Образ Білорусі та білорусів в українській суспільній думці (1991–2010). *European philosophical and historical discourse.* Praha, 2017. Volume 3. Issue 1. P. 65–70.

3. *Павлович Ю. О.* Внутрішня політика Республіки Білорусь у візії українських істориків та політологів (1991–2004 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені. Володимира Гнатюка. Серія*: *Історія. Тернопіль, 2017.* Вип. 1, № 2. С. 51–55.

4. *Павлович Ю. О.* Українсько-білоруські відносини у візії української суспільно-політичної думки (1991–2010). *Емінак: науковий щоквартальник*. 2016, № 3 (15) (липень-вересень). Т. 3. С. 61–66.

5. *Павлович Ю. О.* Культурно-освітні зв'язки Республіки Білорусь та України (1991-2010). *Емінак: науковий щоквартальник.* 2017, № 1 (17) (січень–березень). Т. 2. С. 65–69.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ……14

ВСТУП……...15

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ……20

1.1. Стан дослідження…….....20

1.2. Джерела…….....38

1.3. Методологія дослідження……..42

РОЗДІЛ 2. ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА БІЛОРУСІ В ОЦІНЦІ УКРАЇНСЬКОЇ СУСПІЛЬНОЇ ДУМКИ.....53

2.1. Особливості суспільно-політичного життя Білорусі в 1991–2004 рр.……....53

2.2. Соціально-економічна модель Республіки Білорусь……..……...123

2.3. Культурно-освітні процеси Республіки Білорусь ……..……....139

РОЗДІЛ 3. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ: ЗАХІДНИЙ ТА СХІДНИЙ ВЕКТОРИ……157

3.1. Становлення зовнішньої політики……..……...…157

3.2. Російський вектор зовнішньої політики……171

3.3. Відносини Республіки Білорусь з Україною ……196

ВИСНОВКИ…….....209

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……...214

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

РБ – Республіка Білорусь

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

БРСР – Білоруська Радянська Соціалістична Республіка

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ВРУ – Верховна Рада України

ЗМІ – Засоби масової інформації

ДТ – Дзеркало тижня

УП – Українська правда

УТ – Український тиждень

ФіК – Факти і коментарі

РФ – Російська Федерація

ЦР – Центр Разумкова

УНІАН – Українське Незалежне Інформаційне Агентство Новин

ЄП – Європейська правда

КПУ – Комуністична партія України

КМУ – Кабінет Міністрів України

ООН – Організація Об'єднаних Націй

СНД – Співдружність Незалежних Держав

НРУ – Народний рух України

МЗС – Міністерство закордонних справ

ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Україна та Республіка Білорусь (РБ), як склалось історично та географічно, є двома східнослов'янськими державами зі зв'язками, які своїм корінням сягають кількавікової давнини. Тісні контакти між сторонами обумовлювалися спорідненістю походження, мови, культури та побуту, схожим розвитком релігійних процесів.

Подібним був й історичний шлях обох країн. Так, Україна і Білорусь були важливими формуючими складовими середньовічної Київської Русі. Після дезінтеграції останньої обидві держави були інкорпоровані спершу до складу Великого Князівства Литовського, згодом – до Речі Посполитої, Російської імперії, СРСР. Водночас практично одночасно країни здобули свою незалежність на початку 1990-х рр. Втім, незважаючи на схожість історичної еволюції України та Білорусі, країни обрали різні моделі власної державної розбудови: Білорусь націлилась на інтеграцію в проросійські структури із паралельною реставрацією відтворення радянської дійсності на своїх теренах; Україна тривалий час маневрувала між євроінтеграцією та російським вектором, врешті, в тому числі внаслідок російської агресії проти України, остаточно визначивши своїм пріоритетом вступ до ЄС та НАТО.

Такий стан справ частково можна пояснити тим, що в Білоруській державі, починаючи з періоду становлення її незалежності, надзвичайно слабо формувалася власна національна ідентичність, тоді як в Україні змогли сформуватися сильні національні культурні та політичні осередки, які стали ядром успіху в боротьбі за свою незалежність. Відтак, після періоду 1991–1994 рр., коли білоруським керівництвом були зроблені спроби розбудови держави на національних та прозахідних дискурсах, що не зустріло масового відгуку серед громадян Білорусі, розпочався період президентства Олександра Лукашенка, коли РБ відновила рух в російському напрямку, з єдиною метою – побудувати союз двох держав. Через такий вибір зовнішньополітичних орієнтирів, відносини з Україною значно погіршувалися та й почасти ставали напруженими, особливо в контексті заборони в'їзду для низки членів

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

білоруського уряду до країн-членів ЄС та США.

Поруч із політичними процесами, розпад Радянського Союзу та як його наслідок – постання на його просторі молодих держав, поступово ставало об'єктом рефлексій у пострадянських суспільствах, у тому числі для української суспільно-політичної думки. Своєрідна побудова пострадянської політичної, економічної та культурної системи РБ, російський вплив та прагнення білоруської влади до нового союзу із Російською Федерацією (РФ), як і білорусько-українські відносини та їхні перспективи після 1991 р. ставали причиною роздумів для українських політиків, журналістів, істориків, експертів та громадськості загалом. Тематика білоруської політики, білоруського президента та добросусідських чи ворожих відносин час від часу випливала в українському політичному та інформаційному просторі. Кожен новий конфлікт чи зближення, успіх чи провал білоруської влади почасти знаходили рефлексії серед українських науковців та істориків. Попри це, в українській історіографії досі не приділено достатньої уваги цим процесам, що актуалізує їх дослідження, яке з огляду на сучасну російсько-українську війну та специфічну роль у ній білоруської сторони, яка з одного боку намагається виступати країною-посередником у переговорах між ворогуючими сторонами, а з іншого – проводить спільні військові навчання із російськими збройними силами, є особливо надзвичайно цінним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане у відділі новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України в межах наукової теми відділу «Взаємодія інституцій держави і громадянського суспільства в Україні у другій половині XIX–XX ст. Західні землі» (номер державної реєстрації 0115U002458).

Метою дослідження є аналіз української громадської думки щодо суспільно-політичних процесів Республіки Білорусь та українсько-білоруських відносин у 1991 –2004 рр.

У зв'язку з поставленою метою визначено **завдання дослідити:**

- стан наукової розробки теми, джерельну базу, методологічні засади роботи;

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

- українські оцінки трансформації білоруської державної та політичної системи 1991–2004 рр.;
- сприйняття в Україні політики президента РБ О. Лукашенка;
- економічну модель РБ та її наслідки для держави в українській рецепції;
- українське бачення культурно-освітніх процесів у РБ у 1991–2004 рр.
- візії українського соціуму щодо проросійського вектору зовнішньої політики офіційного Мінська, зокрема створення Союзної держави РФ та РБ;
- український підхід до міжнаролних відносин між РБ та Україною.

Об'єктом дослідження є суспільно-політичні процеси в Республіці Білорусь та українсько-білоруські відносини 1991–2004 рр.

Предметом дослідження є українська суспільна думка щодо внутрішньополітичних процесів у РБ та еволюції українсько-білоруських відносин 1991–2004 рр.

Хронологічні межі дисертації охоплюють період від 1991 до 2004 року. Нижня межа зумовлена розпадом СРСР та підписанням Біловезької угоди, коли розпочалось становлення нових незалежних держав на пострадянському просторі. Верхня межа пояснюється завершенням президентських повноважень Л. Кучми, так вступом на президентську посаду В. Ющенка, що ознаменувало початок нового політичного етапу в історії України, спрямованого на європейську політичну арену та короткий відхід від проросійської політики, що своєю чергою призвело до напружених відносин з Республікою Білорусь.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше:

- здійснено комплексний аналіз української громадської думки щодо суспільно-політичних процесів у РБ в період з 1991 по 2004 рр.;
- простежено українську громадську думку щодо внутрішньополітичних тенденцій РБ;
- визначено українське бачення економічних реформ в РБ;
- проаналізовано українську рецепцію інтеграції РБ та РФ.

Удосконалено:

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

- аналіз стану дослідження, джерельної бази та методологічної основи, які стосуються вивчення відображення суспільно-політичних процесів у РБ в українській громадській думці;

- підходи до вивчення еволюції внутрішньополітичної ситуації у РБ та її зовнішньої політики в українському напрямку упродовж 1991–2004 рр.

Новий рівень розвитку отримали проблеми:

- розвитку білорусько-українських відносин упродовж 1991–2004 рр., зокрема в контексті реалізації українського проєвропейського вектору зовнішньої політики;

- еволюції інтеграційних процесів РФ та РБ в рамках створення Союзної держави.

Практичне значення дисертації полягає у тому, що як і використані у ній джерельні та історіографічні матеріали, так і безпосередньо результати роботи можуть використовуватись у діяльності відповідних інституцій державної влади, експертних центрів, науково-дослідних установ, а також для написання узагальнюючих праць і підручників з історії України, Білорусі, українсько-білоруських відносин на сучасному етапі та при розробці навчальних програм та спецкурсів у вищих навчальних закладах.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації апробовано на засіданнях відділу новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та у формі доповідей під час Третьої Всеукраїнської наукової конференції «Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах» (Дніпро, березень 2018), Всеукраїнської наукової конференції «Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій» (Дніпро, листопад 2017), VIII наукових читань імені академіка Я. Д. Ісаєвича (Львів, березень 2018), Всеукраїнської наукової конференції «Освіта національних меншин в Україні: історичні традиції, правові засади, сучасні виклики» (Львів, листопад 2018), Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (Тернопіль, лютий 2019).

Публікації. Основні результати досліджень викладено у 6 публікаціях, з

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

них 4 – у фахових виданнях з історичних наук, 1 – у закордонному виданні, 1 – в інших виданнях.

Структура роботи побудована за проблемно-хронологічним принципом. Дисертація складається з анотації, змісту, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, кожен з яких поділений на параграфи, висновків, списку використаних джерел (363 позиції). Загальний обсяг дисертації становить 234 сторінки, у тому числі 199 сторінки основного тексту.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стан дослідження

Білорусистика (білорусознавство) є гуманітарною наукою, яка досліджує Білорусь як державу, історію, мову, літературу та культуру білоруського народу, взаємини Республіки Білорусь із сусідніми державами, її вихід на міжнародну арену й участь в системі міжнародного співтовариства народів.

Попри спорідненість та суміжність історичного минулого, як і наявність сьогодні значного за довжиною (891 км) українсько-білоруського кордону, білоруська тематика в українському науковому дискурсі займає значно менше місця, аніж, наприклад, російська чи польська. Тим не менше, дослідження сучасних суспільно-політичних, соціально-економічних, гуманітарно-культурних процесів у РБ, як і вивчення українських рецепцій цих явищ та загалом Білорусі і її населення, знайшли своє місце в пострадянській українській історіографії.

Так, першу категорію становлять розвідки, присвячені передумовам, змісту та наслідкам підписання Біловезьких угод, які юридично ознаменували колапс радянської системи. Зокрема, відповідна проблематика була в центрі уваги цілої низки публікацій історика О. Бойка, у яких він розкрив правову сторону Біловезьких угод і роль лідерів кожної із країн-учасниць під час їхньої підготовки та підписання та окреслив роль українського та білоруського чинників при підписанні документа, зробив спробу розвінчання міфів, пов'язаних із подіями у Біловезькій Пущі в грудні 1991 р[1]. Зокрема, дослідник піддав сумніву тезу про «спонтанність» підписання Біловезької угоди, не лише наголошуючи на її закономірності та зумовлюваності суспільно-політичними

[1] Бойко О. Біловезька угода 1991 р.: суть та наслідки. *Університет.* 2005. № 6. С. 6–18.; Його ж. Змова, переворот, переділ: що реально відбулося у біловезькій Пущі у грудні 1991 р.? *Знаки питання в історії України: про що мріяли, що маємо, на що надіємося ? : матер. XI Міжнар. наук. конф. приуроченої до 25-річчя незалежності України та 150-річчя Михайла Грушевського (28–29 вересня 2016 р.)*. Ніжин, 2016. С. 14–19.; Його ж. Міфи Біловезької Пущі. *Сучасність.* 2005. № 12. С. 88–100.; Його ж. Міфологія Біловезької пущі, як інструмент політичного маніпулювання. *Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили*: наук-метод. журн. Миколаїв, 2007. Т. 69. Вип. 56: Політичні науки. Правознавство. С. 13–18.; Його ж. «Спонтанність» підписання угоди в «Біловезькій Пущі» 1991 р.: анатомія міфу. *Збірник наукових праць викладачів університету*. Ніжин, 2006. С. 4–13.; Його ж. *Україна: від путчу до Пущі (серпень-грудень 1991 р.)*: монографія. Ніжин: ТОВ Видавництво Аспект-Поліграф, 2006. 224 с.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

трансформаціями в контексті релізації політики Перебудови в СРСР та загальною ідейною, політичною, економічною кризою радянської системи, але й наслідком цілеспрямованої політики Б. Єльцина, Л. Кравчука та С. Шушкевича[2].

У книзі М. Голубця, присвяченій спеціально даній тематиці, на основі документів рубежа 1980–1990-х рр. та спогадів учасників відповідних подій, проаналізовано не лише перебіг Біловезької зустрічі, але і їхня передісторія (коротка характеристика статусу та становища Української РСР у складі СРСР та передумови прийняття Акта проголошення незалежності України) та результати для подальшого розвитку Української держави упродовж першого десятиліття незалежності[3]. В той же момент, у форматі енциклопедичних статей тематика Біловезьких угод відображена у публікаціях О. Кубальського[4] та М. Михальченка[5].

Водночас С. Грабовський, С. Ставрояні, Л. Шкляр здійснили порівняльний аналіз відображення Біловезької угоди та становлення нових європейських держав після розпаду СРСР у російських та українських ЗМІ, як і дослідили ставлення тогочасних науковців щодо політики в РБ[6].

Ще одну категорію становлять дослідження українських науковців, присвячені внутрішнім суспільно-політичним процесам у РБ 1991–2004 рр., в тому числі вивченню трансформацій білоруського державного апарату та політичної системи, функціонування економічної системи, культурним процесам.

Своєрідним введенням до зазначених тематичних аспектів є енциклопедична стаття М. Вівчарика, у якій окреслено загальні тенденції

---

[2] Бойко О. Міфологія Біловезької пущі, як інструмент політичного маніпулювання. *Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили*: наук-метод. журн. Миколаїв, 2007. Т. 69. Вип. 56: Політичні науки. Правознавство. С. 14–15.; Його ж. «Спонтанність» підписання угоди в «Біловезькій Пущі» 1991 р.: анатомія міфу. *Збірник наукових праць викладачів університету*. Ніжин, 2006. С. 7–11.

[3] Голубець М. *Біловезька зустріч, напередодні та опісля: (до 10-річниці від дня підписання угоди)*. Львів: Поллі, 2001. 62 с.; Голубець М. *Біловезька зустріч - крах імперії зла: (доповнене видання до 20-ї річниці підписання Угоди про створення Співдружності незалежних держав)*. Львів: Манускрипт, 2011. 113 с.

[4] Кубальський О. Біловезька угода про створення СНД 1991. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 1: А–В. С. 283.

[5] Михальченко М. Біловезькі угоди 1991. *Політична енциклопедія* / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови). Київ: Парламентське видавництво, 2011. С. 62–63.

[6] Грабовський С., Ставрояні С., Шкляр Л. *Нариси з історії українського державотворення*. Київ: Генеза, 1995. 608 с.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

політичного, економічного, культурного життя Білорусі у XX ст., простежено демографічні зміни у країні після 1991 р., становище української громади в Білорусі, українсько-білоруські дипломатичні та культурні взаємини у XX – на початку XXI ст.[7]

У праці А. Смалянчука простежено перехід від радянської до незалежної Білорусі, ставлення громадськості до незалежності, до нових викликів та завдань. В даній роботі порушуються питання функціональності нової влади та злійснені прогнози ймовірних перетворень в незалежній Білорусі. Автор зазначав, що для РБ розвал СРСР, здобуття незалежності, початок демократичних процесів та необхідність переходу до ринкової економіки стали великою складністю. На думку дослідника, ці процеси стали великою несподіванкою для, в основному, консервативного білоруського суспільства, серед якого навіть наприкінці 1980-х рр. здебільшого не фігурувало в публічному дискурсі питання про створення незалежної держави. У той же момент, А. Смалянчук підкреслював, що господарська і правова політика Москви, як і її ідеологічний вплив на білоруське суспільство, яке продоужвалось навіть у пострадянську епоху, призвели до того, що більшість білоруського народу майже цілком втратила національно-державницьку свідомість і опонилися в проросійській системі цінностей та геополітичних координат[8].

Тема виборів та демократичних перетворень у РБ, розвиток політичної системи у пострадянській Білорусі були в ценрі уваги наукової розвідки В. Сухоноса. Вчений детально охарактеризував президентські гонки та еволюцію влади в РБ. Зокрема, В. Сухонос зауважив, що втілення ідеї запровадження інституту президентства у РБ відбулося лише у 1994 р. – практично одночасно із прийняттям 15 березня 1994 р. нової Конституції. Цьому передувала гостра дискусія і в парламенті, і в самому суспільстві, а думки варіювалися від повного заперечення необхідності посади президента в Білорусі, яка у період переходу від тоталітаризму до демократії і правової державності могла би загрожувати

[7] Вівчарик М. Білорусь, Республіка Білорусь. *Енциклопедія історії України:* в 5 т.. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 1.: А–В. С. 288–289.

[8] Смалянчук А. Білорусь у XX столітті: ґеополітичне становище і спроби формування власної політики / А. Смалянчук // Незалежний культурологічний часопис «Ї». 2000. № 18. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ji.lv iv.ua/ n18texts/smalanch.htm

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

повторною узурпацією влади, до тез про те, що в умовах кардинальних суспільно-політичних змін лише сильна виконавча влада у вигляді президентської змогла би забезпечити політичну та економічну стабільність у державі. У той же час, перемогу О. Лукашенка на президентських виборах 1994 р. дослідник пояснював як із запитом білоруського суспільства на образ "народного месника", який покарав би усіх винних у виникненні економічної кризи, яка призвела до зубожіння населення після розпаду СРСР, так і з обіцянками цього кандидата повернути соціалістичне минуле, із якими більшість білоруського електорату асоціювала час відносного фінансового добробуту[9].

Загальні проблеми трансформації білоруського суспільства, в тому числі посилення авторитарних тенденцій у Білорусі, розкривалися у статтях А. Панчишина[10], В. Чернова[11] , О. Кордуна[12], у яких автори констатували, що білоруське суспільство поміж демократією та стабілізацією економіки обрали останню, зреалізувавши таким чином своє бажання бачити на чолі держави сильного лідера, який, в тому числі силовими засобами, наводить у країні порядок.

Ціла низка науковців присвячували свої публікації постатті білоруського президента О. Лукашенка та його політиці. Так, О. Долженков акцентував увагу на популізмі білоруського президента, який, відчуваючи нестабільність у білоруському суспільстві, апелював до можливості швидкого вирішення найболючіших економічних та політичних проблем навіть тоді, коли об'єктивної можливості для цього не існувало[13]. Водночас цей автор, застосовуючи методологію компаративного політичного аналізу, зокрема бінарного співставлення політичної ситуації в Україні та Білорусі, розкривав характерні ознаки та особливості трансформаційних процесів та політичних режимів цих

[9] Сухонос В. *Державне правління: еволюція сучасних форм*. Суми: Університетська книга, 2014. С. 177–181.

[10] Панчишин А. Білорусь сиротіє. *Політика і культура*. 1999. № 13. С. 12-13.

[11] Чернов В. Авторитарный режим в Беларуси: характер, запас прочности, варианты трансформации [Текст] / В. Чернов // Адкрытае грамадства. 1998. № 4 (106). С. 21-38.; Чернов В. Политический режим в постноябрьской Беларуси// Людина і політика. 1999. № 1. С.50-56.

[12] Кордун О. Стосунки президента та Конституційного суду як дзеркало білоруської демократії// Нова політика. 1997. №1. С.8-11.

[13] Долженков О. *Україна-Білорусь: досвід політичної трансформації*: монографія. Одеса: Астропринт, 2003. С. 100–120.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

країн, виявив спільні та відмінні риси політичного розвитку цих двох пострадянських держав[14].

І. Осадчук проаналізував політику білоруського президента О. Лукашенка, характеризуючи її як диктаторську. Дослідник зауважив, що президент впроваджував найважливіші рішення примусом – силовим методом, це стосувалося й референдумів[15].

Г. Шипунов займався дослідженням перехідних процесів у Республіці Білорусь та визначенням особливостей її політичного режиму. Основним завданням для дослідника було з'ясування суті та специфіки функціонування політичного режиму Білорусі[16]. До того ж, він, порівнюючи політичні режими у РБ на чолі з Олександром Лукашенком та президентство у РФ Володимира Путіна, зазначив, що обидва режими рухалися в сторону авторитаризму. Науковець підкреслив, що О. Лукашенко боровся не стільки за якусь ідею чи задля досягненої якоїсь мети, скільки проти усіх сил, які перебували між ним та народом, обмежуючи його владу. До цих категорій потрапили партії, ЗМІ, суди, підприємці, парламент та громадські організації[17].

Еволюцію політичного режиму Республіки Білорусь та політичну діяльність О. Лукашенка проаналізовано і у дисертаційній роботі І. Недокуса. Науковець стверджував, що внаслідок змін до Конституції РБ, внесених після проведення референдуму 1996 р, на практиці вся влада у державі стала повністю підпорядкованою президенту О. Лукашенку, який надалі тримав її під пильним наглядом та безпосередньо керував системою підпорядкованих йому органів державного управління, ледь не персонально розробляючи головні напрями внутрішньої та зовнішньої політики цілої держави[18].

Український політолог Ф. Рудич теж вивчав постать О. Лукашенка як

---

[14] Долженков О. *Україна-Білорусь: Досвід політичної трансформації*: Монографія. Одеса: Астропринт, 2003. 264 с.

[15] Осадчук І. Основні чинники персоналізації політики у Білорусі. *Rozwój polityczny państw Europy Środkowej i Wschodniej: praca zbiorowa.* Kutno: Wyższa Szk. Gospodarki Krajowej w Kutnie, 2012. S. 91–102.

[16] Шипунов Г. Авторитарний режим у Білорусі: історія становлення. *Грані.* 2014. № 9. С. 92–99.; Шипунов Г. Особливості формування моноцентричного політичного режиму Олександра Лукашенка. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. № 15. Львів, 2012. С. 262–272.

[17] Його ж. Теоретико-методологічні засади аналізу сучасного авторитаризму: (на прикладі Росії та Білорусі): автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / ЛНУ ім. Івана Франка. Львів, 2007. 20 с.

[18] Недокус І. *Еволюція політичного режиму Республіки Білорусь* : дис… канд. політ. наук : 23.00.02 / Недокус Ігор Степанович ; Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2007. С. 152–155.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

президента РБ. Дослідник у своїй роботі підкреслював використання популізму білоруським президентом, який особливо активно їх застосовував у передвиборчій агітації, наголошуючи на ідеї «культу народу» та на антикорупційних гаслах. Таким чином, на думку Ф. Рудича, О. Лукашенко протиставляв себе чиновникам і бізнесменам, а також владному апарату загалом[19].

Внутрішньополітичні процеси у РБ досліджував й історик В. Бабич, який також підкреслив роль президента у політичному та економічному житті країни, акцентуючи на «грі на почуттях народу» О. Лукашенка[20].

До наукових зацікавлень дослідниці О. Валіон належали розвідки соціально-економічної моделі РБ. Науковиця детально проаналізувала економіку Білорусі починаючи з 1991 р. і до 2005 р., розглянула чинники впливу на білоруську економіку, роль президента в економічній політиці. Також вона вказала, що створення соціально-економічної моделі з білоруською специфікою визначило пріоритети і стратегічний курс держави, при цьому, безумовно, враховуючи її національні інтереси. Як і будь-яка інша система, вона мала свої витоки, необхідні елементи, специфіку, а також практичну складову реалізації. Авторка зауважила, що в такому контексті особливо важливо проаналізувати генезу білоруської економічної моделі, її характерні риси, розглянути низку ризиків і загроз, які нанесли шкоду економіці Білорусі[21].

Ще одну категорію наукових праць становлять доробки, у яких процеси у РБ зображені на тлі та у порівнянні із іншими державами на просторі колишнього Радянського Союзу та у форматі навчальних підручників та посібників з історії держав відповідного регіону.

---

[19] Рудич Ф. «Трансформація політичних систем у країнах СНД та Балтії». Режим доступу: http://schoollib.com.ua/politologiya/1/64.html

[20] Бабич В. Електоральна географія північної сусідки. Режим доступу: http://politiko.ua/blogpost76542

[21] Валіон О. Ґенеза і специфіка білоруської економічної моделі (1994–2000 рр.). *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Вип. 8. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. С. 135–146; Її ж. Зовнішньоекономічна діяльність Республіки Білорусь у контексті інтеграції у світову економіку. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Вип. 12. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. С. 39–49.; Її ж. Основні тенденції соціально-економічного розвитку Білорусі (початок 90-х рр. XX ст. – 2010 р.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2014. Вип. 1(1). С. 162–168.; Її ж. Трансформація білоруської економічної моделі у 2001–2005 рр.: перехід до стійкого соціально-економічного зростання. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць.. Серія: Історія, міжнародні відносини.* Вип. 9. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. С. 121–132.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Так, О. Боринська охарактеризувала загальні тенденції становлення пострадянських незалежних держав, які, здавалось би, обрали демократичний шлях розвитку, однак не всі змогли (чи не захотіли) впровадити його в життя і побудувати громадянське суспільство. За твердженням науковця, на цьому тлі трансформація політичної системи в РБ проходила суперечливо, а прозорість і чесність виборів стали індикатором демократичності політичного режиму (а точніше відсутності цієї демократичності). Особливий варіант політичної трансформації, на думку О. Боринська, перетворила Білорусь – країну в центрі Східної Європи із населенням понад 9 млн осіб – на найбільш «соціалістичну» із всіх колишніх союзних республік, з образом досить високого рівня життя населення, найменш корумпованими чиновниками та з осередком «президентської диктатури» – своєрідної форми політичного правління, основу якого становила харизма лідера, який прийшов до влади легітимним шляхом, свого часу виступивши як проти старого режиму і свавілля радянської номенклатури, так і проти ринкових перетворень. Водночас, порівнюючи початкові умови розвитку Білорусі та України, дослідниця зауважувала, що вони мало чим відрізнялися один від одного, втім якщо економічний розвиток в обох державах був приблизно на одному рівні, то політичне життя країн суттєво відрізнялося. Україна після подій «Помаранчевої революції» намагалася будувати демократичне суспільство, а РБ набирала все більше ознак тоталітарної держави[22].

Роль та постать О. Лукашенка в білоруській історії, одразу ж після розпаду СРСР та президентства в країні, поруч із історією інших пострадянських країн, досліджувала Т. Орлова. Доктор історичних наук простежила трансформації Білорусі протягом 1991–2004 рр., охарактеризувала період першої президентської каденції О. Лукашенка та зробила висновок, що за цей час у РБ відбулось становлення легітимного, проте авторитарного режиму та склалася політична система, якою керувала одна персона – білоруський президент, який

[22] Боринська О. Порівняльний аналіз політичних трансформацій України та Білорусії у посттоталітарний період. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.* 2006. Випуск 30. Книга 2. С. 280–290.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

оперував пропагандистськими популістичними гаслами, які подобались загалу білоруського суспільства[23].

Важливою, в даному напрямку є і робота М. Кріля, який на тлі історії країн Центрально-Східної Європи, детально описував радянську Білорусь, економіку країни, провів аналіз політичної системи Білорусі після розпаду СРСР[24].

О. Ковтун у своїй праці описувала радикальні суспільні зміни внаслідок розпаду СРСР, які «привели» колись єдине радянське суспільство, а пізніше різні – українське та білоруське – до стану, який теоретики назвали «аномією». Ключовою особливістю «пострадянської аномії», як писала дослідниця, – стала тотальна деморалізація населення. Також авторка зауважувала й інший масовий феномен, який виник у виключно пострадянських умовах, – явище тотальної корумпованості: «У пострадянській ситуації руйнування авторитарних нормативних структур створило ситуацію корумпованості всіх цінностей і нормативних систем суспільства на різних рівнях (включаючи особистісний) – не менш серйозну й небезпечну, ніж широко обговорювана корумпованість його економічних і політичних систем»[25].

Л. Титаренко також вважав, що внаслідок симбіозу колишніх норм та цінностей із новими пострадянський білорус, як і українець, став «парадоксальним» та амбівалентним. Водночас дослідник писав про тотальну корумпованість соціуму «колом знайомих», в умовах якої дотримання надмірно ускладнених інституціалізованих правил та норм поведінки є свідомо програшною поведінковою стратегією як для РБ, так і для України[26].

Феномени пострадянської трансформації в РБ, в умовах котрих формуються ціннісно-нормативні системи, характерні загалом для пострадянських суспільств, описано С. Сальніковою, яка також зафіксувала

[23] Орлова Т. *Історія нових незалежних держав*: *Postsovieticum*: навчальний посібник. Київ: Знання, 2010. 487 с.; Її ж. *Історія пострадянських країн*: підручник. Київ: Знання, 2014. 512 с.

[24] Кріль М. *Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець XX – початок XXI ст.):* навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 284 с.

[25] Ковтун О. Міжпоколінне порівняння норм моралі українського та білоруського суспільств. *Соціальні реальності в емпіричних дослідженнях*. 2014. № 2. С. 24–32.

[26] Титаренко Л. Стратегії пострадянської трансформації Білорусі та України в дзеркалі суспільної думки. *Соціологічні студії*. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. № 1. С. 94–99.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

явища пострадянської «аномії» в білоруському, російському, українському суспільствах[27].

Варто виділити дослідження А. Круглашова, який проаналізував у порівняльному контексті сучасний стан україністики та білорусистики як в Україні, так і в Білорусі. Він висловив пропозиції щодо інтенсифікації наукового діалогу вчених двох країн, теми перспективних спільних проектів. Також було запропоновано своє бачення джерел політичної конфліктності в Україні та Білорусі, навів цікаві соціологічні дані та спрогнозував можливі сценарії розвитку політичної системи обох держав, зауваживши, зокрема, на досить вагомих соціальних передумовах стабільності існуючого в РБ політичного режиму[28]. Цікавило вчених і білорусько-українські взаємини як на політичному, так і на культурному рівнях, зокрема ці питання висвітлені у публікаціях І. Бавкова[29] та К. Бондаренка[30].

Упродовж останніх років з'явилися й дослідження, присвячені взаємним образам Білорусії та білорусів в Україні та України та українців в Білорусі. У 2015 р. та 2016 р колективом Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького була підготовлені колективні монографії, у яких з позицій компаративної історіографії розглядались особливості відображення спільного минулого в українській і білоруській історичній науці та колективній соціальній пам'яті. Зокрема, було проаналізовано концептуальні аспекти формування білоруської та української історіографії у модерний час, охарактеризовано механізми взаємодії історії, історіографії і колективної історичної пам'яті булорусів та українців, звернено увагу на комеморативні практики в обох країнах в умовах кардинальних суспільних змін[31].

---

[27] Сальникова С. Специфические феномены постсоветской аномии (Беларусь, Россия, Украина). *Грані*. 2013. № 12. С. 20-26.

[28] Круглашов А. Україна – Білорусь: взаємини потребують нових підходів. *Політичний менеджмент*. 2005. № 3. С. 170–181.

[29] Бавков І. Білорусь – Україна: подорож на межу. *«Ї» Незалежний культурологічний часопис*. 2000. № 18. С.232–234.

[30] Бондаренко К. Земля нами здана без бою. *«Ї» Незалежний культурологічний часопис*. 2000. № 18. С. 260–268.

[31] *Образ білорусі в історіографії та історичній пам'яті українців*: колективна монографія / кер. авт. кол. і наук. ред. В. Масненко. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького , 2015. 200 с.; *Принади і пастки сусідської пам'яті: рецепція історичного простору «Україна – Білорусь»*: колективна монографія / кер. авт. кол. і наук. ред. В. Масненко. Черкаси: ФОП Гордієнко Є. І., 2016. 306 с.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Загалом, сьогодні існує чимало публікацій, в яких аналізуються перетворення у білоруському суспільстві, проте досі бракує узагальненого системного аналізу подій, що привели Республіку Білорусь від демократії до авторитарного режиму.

Ще однією категорію наукових доробків є праці, у яких вивчались розвиток та становлення зовнішньої політики РБ у 1991–2004 рр. Наприклад, І. Заводовський досліджував зовнішньополітичні інтереси РБ на європейській арені у середині 1990-х рр.[32] Також зовнішньополітичною тематикою та проблемою становлення зовнішньої політики РБ займався А. Павленко, який у своїх дослідженнях виклав основні принципи, на яких будував зовнішню політику О. Лукашенко, який поділяв ностальгію більшості білорусів за соціалістичним минулим та проголосив курс на побудову «ринкового соціалізму», відновивши планову економіку радянського зразка[33].

Становлення зовнішньої політики РБ у 1991–1996 рр. лягло в основу наукових інтересів політолога Т. Польового. Дослідник відзначав, що впродовж першої половини 1990-х рр. білоруські політичні еліти знаходились в процесі пошуку зовнішньополітичної самоідентифікації. За перші роки незалежності молода республіка змогла встановити політичні зв’язки із більшістю країн світу, що дало змогу офіційному Мінську активно інтегруватися у світову спільноту. Пошук зовнішньополітичних концептуальних засад спровокував широку політичну і суспільну дискусію в державі. Т. Польовий умовно поділив тогочасних лідерів Республіки Білорусь відповідно до їхніх вподобань у плані зовнішньої політики на три групи: прихильників зближення із Росією; прибічників тіснішої співпраці із західними партнерами; прихильники Білорусі у статусі нейтральної держави. У перші роки білоруської державності саме остання концепція була реалізована на практиці[34].

Вагомим внеском у дослідження даної проблематики стала праця Р. Крета,

---

[32] Заводовський І. Вплив внутрішньополітичних чинників на формування зовнішньої політики Республіки Білорусь (перша половина 1990-х років). *Стратегічні пріоритети*. 2012. № 1 (22). С. 199.

[33] Павленко А. Білорусь: сучасний стан та перспективи розвитку. *Розбудова держави*. 1998. № 7–8. С. 92–101.

[34] Польовий Т. Є. *Становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь (1991–1996)*: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. політ. наук: 23.00.04 / Т. Є. Польовий. Чернівці, 2016. 20 с.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

який досліджував зовнішню політику Республіки Білорусь в умовах трансформації тогочасної Європи в контексті розпаду СРСР. Автор виокремив основні напрямки зовнішньої політики та особливості її становлення[35]. С. Василишин аналізував українсько-білоруські зв'язки у період 1994–2000 рр.[36] Однак загалом досі в українській історіографії немає цілісної праці, у якій би комплексно та повноцінно вивчалась би еволюція зовнішньої політики Білорусі у пострадянську епоху.

Важливим доповненням до історіографії роботи є доробки білоруських дослідників зазначеної теми.

Політолог Ю. Бровко аналізував діяльність Білоруського Народного Фронту «Відродження» (БНФ), що став першою реальною альтернативою Комуністичній партії Білорусі, який сформувався в 1988 р. На думку дослідника, БНФ як громадсько-політичний рух складався в основному з представників білоруської інтелігенції (найвідоміші учасники Зенон Пазняк, Василь Биков) і відстоював демократичне реформування суспільства і відродження білоруського народу як частини європейської культури[37].

І. Ковкель та Е. Ярмусік подали статистику щодо радянського періоду в історії Білорусі, які характеризували як час прогресу та розвитку. Науковців виокремили Білорусь серед радянських республік, вважаючи, що в БРСР економіка знаходилася на вищому рівні у порівнянні з іншими радянськими республіками. Порівнюючи два періоди в білоруській історії (післявоєнний та період незалежності), дослідники вважали, що найкращі здобутки радянського часу були відроджені та збережені О. Лукашенком, завдяки чому вдалося стабілізувати економіку країни після затяжної кризи 1990-х рр.[38].

У роботі П. Чигринова розглянено рівень сільськогосподарського

---

[35] Крет Р. *Зовнішня політика Республіки Білорусь в умовах інтеграційних трансформацій Східної Європи*: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. політ. наук: 23.00.04 / Р. М. Крет. Київ, 2010. 20 с.

[36] Василишин С. *Україна-Білорусь: стратегічне партнерство у політичній сфері (1994–2004)*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: journals.hnpu.edu.ua/ojs/hisgeo/article/view/1772.

[37] Бровка Ю. Республика Белорусь в условиях интеграции. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 1998. № 2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://evolutio.info/content/view/1296/215/

[38] Ковкель И., Ярмусик Э. История Белоруси. С древнейших времен до нашего времени. 5-е изд. Минск: Аверсэв, 2005. 605 с.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

виробництва БРСР, який, на думку дослідника, визнавався як один з найвищих в СРСР. У роботі присутні важливі статистичні дані щодо розвитку сільського господарства та рівня населення країни[39].

Основні тенденції у розвитку економічної політики Республіки Білорусь досліджував В. Шимов. Науковець висвітлював питання ефективності білоруської економічної моделі, її слабких сторін, впливу європейської інтеграції на економіку держави, періодизував історію становлення економіки Республіки Білорусь[40].

О. Грінкєвич, О. Чередніченко[41] та В. Дубнова[42] у своїх публікаціях зупинялися на більш детальному вивченні феномена харизми О. Лукашенка. Дослідники вивчали постать і політику білоруського президента, писав, що президент за будь-якої нагоди таврував «злочинців, котрі розвалили велику державу», також, що О. Лукашенко висловлювався про неприйнятність для Білорусі досвіду інших країн стосовно ринкових і демократичних перетворень.

В. Карбалєвич[43], Д. Фурман, О. Буховець[44] вивчали сучасне суспільство у Республіці Білорусь через призму самосвідомості і самоусвідомлення громадян.

А. Шарапо у своїй дослідженнях підсумував, що головним вектором зовнішньої політики Республіки Білорусь була Росія. Втім хоч наприкінці 1990-х рр. превалювання східного вектора на шкоду західному вже стало очевидним, тим більше в контексті створення Союзної держави РФ та РБ, білоруський президент проголосив курс на багатовекторну зовнішню політику. Дослідник зазначив, що з 1999 р. була також висунута концепція створення «поясу добросусідства» навколо Білорусі. Однак, відносини з Україною, Польщею та країнами Балтії, як і відносини з державами Євросоюзу та США, повноцінно нормалізувати не вдалося[45].

---

[39] Чигринов П. *История Белоруси с древности до наших дней*. Минск: Книжный Дом, 2004. 670 с.

[40] Шимов В. *Национальная экономика Беларуси*. 3-е изд. Минск: БГЭУ, 2009. 752 с.

[41] Грінкєвич О., Чередніченко О. Феномен Олександра Лукашенка. *Політична думка*. 2000. № 2. С. 112–130.

[42] Дубнов В. Бульба – 3, или Батька ставит последнюю точку. *Новое время*. № 43. С. 6–12.

[43] Карбалєвич В. Білоруська модель посткомуністичних трансформацій. *Політична думка*. 2000. № 1. С. 18–42.

[44] Фурман Д., Буховец О. Парадоксы белорусского самосознания и белорусская политика. *Свободная мысль*. 1996. № 1. С. 57–75.

[45] Шарапо А. В. Польша – Беларусь: история и современность. *Журнал междунардного права и*

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Г. Дракохруст вивчав еволюцію партійної системи в РБ. Науковець виділив особливий вплив президента на становлення партійної системи та діяльності політичних партій загалом. Особливу увагу, науковець приділив вивченню проблеми проведення референдуму 1995 р. у РБ, вказував на тотальний контроль О. Лукашенка на референдум, прикладом наводить питання, які висувалися, виглядали як чітко продиктовані тогочасною владою: 1) про рівний статус російської та білоруської мов; 2) зміну символіки на модифіковану радянську; 3) поглиблення економічної інтеграції з Росією; 4) право глави держави розпускати парламент в разі порушення Конституції[46].

Становлення зовнішньої політики та вихід Республіки Білорусь на міжнародну арену, перші зовнішньополітичні кроки досліджував й М. Камишев Автор зазначав, що перші кроки із формування власної мережі дипломатичних представництв Білорусь зробили чи фактично перебуваючи у складі СРСР, але особливо інтенсивним міжнародно-правове визнання РБ розпочалось вже після розпаду Радянського Союзу та залишення М. Горбачовим посади президента СРСР[47].

Розвиток білорусько-українських міжнародних відносин після 1991 р. вивчав білоруський історик Олександр Тихомиров, який відзначав, що незважаючи на різне бачення керівництвом РБ та України векторів розвитку своїх держав (в той час, як офіційний Мінськ виступав за підтримку зміцнення зв'язків із РФ, то офіційний Київ віддавав перевагу зближенню з ЄС та НАТО), загалом їх політичний діалог здійснювався в конструктивному руслі, хоч після Помаранчевої революції в Україні дещо пригальмувався, що, втім, ніяк не вплинуло на характер двостороннього торгівельно-економічного співробітництва, яке упродовж 1990–2000-х рр. залишалось інтенсивним, і навіть постійно нарощувало оберти[48]. Цією ж тематикою займався Д. Юрчак, який

международных отношений. 2007. № 4. С. 44-47.

[46] Дракохруст Г. Трансформация партийной системы Беларуси. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.yabloko.ru/Themes/Belarus/belarus-26.html

[47] Камышев К. Международное признание республики Беларусь. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 2005. № 1. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://evolutio.info/ru/beljournal/2005-1/2005-1-kamishev

[48] Тихомиров А. Белорусско-украинские отношения в 1991–2009 гг. *Труды факультета международных отношений*: научный сборник / редкол: В. Г. Шадурский [и др.]. Выпуск I. Минск: Тесей, 2010. С. 43–46.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

констатував, що перехід до нового формату відносин між Україною та Білоруссю в умовах розпаду СРСР розпочався після підписання першого базового двостороннього Договору про співробітництво між БРСР та УРСР в грудні 1990 р. та встановлення дипломатичних відносин 24 грудня 1991 р. Після цього держави зуміли налагодити прямий політичний діалог і створити розвинену договірну базу співробітництва, яка за кількістю підписаних документів та охопленню оізних сфер двосторонніх відносин поступалася хіба що співробітництву РБ із РФ. Водночас автор наголосив, що через неспівпадіння зовнішньополітичних пріоритетів України (в прозахідному напрямку) та Білорусі (в проросійському векторів), головний акцент співробітництва між державами було зроблено не на політичний, а на економічний аспект[49]. Політичній та торгівельно-економічні відносини між державами також проаналізовано в публікаціях Д. Демичева[50] та Г. Максака[51].

Зрештою, у 2011 р. у Білорусі побачила світ колективна монографія, присвячена різних аспектам європеїзації Білорусі, зокрема функціонуванню європейського курсу у зовнішній політиці РБ, труднощам європеїзації у регіональній політиці РБ, європейському вектору і євроінтеграції у владному та опозиційному дискурсах у Білорусі, циркулюванню образів Європи в білоруському суспільстві починаючи від рівня політики та медіа до пересічних білорусів[52].

Значний інтерес до білоруської проблематики простежувався в середовищі російських науковців.

Так, трансформацію білоруської політичної системи, що із парламентської республіки фактично переросла до президентської диктатури, аналізував К. Коктиш[53].

---

[49] Юрчак Д. Белорусско-украинские отношения в 1991–2017 гг. *Постсоветские исследования*. 2018. Т. 1. № 1. С. 79–89.

[50] Демичев Д. Торгово-экономические отношения Республики Беларусь и Украины. Белорусский экономический журнал. 2000. № 4. С. 75–83.

[51] Максак Г. История двусторонних отношений Украины и Республики Беларусь 1991–2013 гг. *Сотрудничество Республики Беларусь и Украины в новых геополитических условиях*. Минск, 2014. С. 2–13..

[52] *Пути европеизации Беларуси: между политикой и конструированием идентичности (1991–2010)* / под ред. О. Шпараги. Минск: И. П. Логвинов, 2011. 278 с.

[53] Коктыш К. Трансформация политического режима Республики Беларусь, 1991–1999. Москва: МОНФ, 2000. 187 с.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

1998 р. за загальною редакцією російського історика та соціолога Д. Фурмана вийшов збірник наукових статей, які за тематикою варіювались від публікацій про російсько-білоруську співпрацю, становлення білоруської «національної ідеї», розвиток партійної та правової системи РБ, електоральну поведінку в білоруських регіонах, і до аналізу шляху О. Лукашенка до президенстської посади, економічної інтеграції РФ та РБ та їхньої об'єднання в контексті Союзної держави і т. д.[54]

В той же час, російський політолог Ю. Шевцов у своїй книзі намагався пояснити витоки «білоруського феномена», який зробив можливим: появу явища «бацьки» О. Лукашенка у РБ на тлі демократизаційних процесів в Центрально-Східній Європі; побудову в умовах світового ринку планової економіки, яка вважається досить успішною за основними показниками; формування дещо ізольованого від західного світу білоруського суспільства із своєрідною політикою національної пам'яті із відчутним впливом радянських міфологем[55].

Важливим доповненням до історіографії дослідження є публікації польських авторів про пострадянську Білорусь.

Наукова розвідка, присвячена РБ у 1991–1994 рр., зокрема віднайденню білоруським суспільством того часу альтернативного до радянського національного історичного міфу, що апелювавав до спадщини Великого князівства Литовського, який мав на меті обґрунтовувати постання незалежної білоруської держави, її вихід зі складу СРСР та необхідність проведення Білоруссю саме прозахідного курсу, належить В. Слежинському[56].

Ґрутовний аналіз історії РБ після 1991 р., рефлексії трансформацій її політичної системи, простеження становлення режиму О. Лукашенка та діяльності білоруської опозиції, огляд еволюції зовнішньої політики Мінська як і погляд на РБ як на важливого гравця у сучасній Європі характерні для книги Ю. Тимановського[57].

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

---

[54] Белоруссия и Россия: общества и государства / ред.-сост. Д. Е. Фурман. Москва: Права человека, 1998. 432 с.

[55] Шевцов Ю. *Объединенная нация. Феномен Белорусии*. Москва: Европа, 2005. 240 с.

[56] Śleszyński W. W poszukiwaniu nowego (narodowego) przekazu historycznego – Republika Białoruś 1991–1994. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej.* 2017. Tom 52. Zeszyt 2. S. 161–192.

[57] Tymanowski J. *Rola i znaczenie Republiki Białoruś we współczesnej Europie*. Toruń: Wydawnictwo Adam

2012 р. побачила світ колективна монографія Європейського центру геополітичного аналізу, у якій детально розлянуто білоруську модель держави та економіки, починаючи від осмислення геополітичної особливості РБ, її політичної системи і завершуючи питаннями державної ідеології сучасної Білорусі та її економічних конфігурацій[58].

Становлення, реалізація та напрямки зовнішньої політики із часу появи на геополітичній мапі незалежної Білорусі лягли в основу дослідження політолога Р. Чахора. Політолог детально розкрив процес формування правових засад виходу Білорусі зі складу СРСР, появи Міністерства закордонних справ РБ, міжнародного визнання новопосталої держави та встановлення дипломатичних відносин, окреслив зміни, які настали у білоруській зовнішній політиці після перемоги на президентських вибрах 1994 р. Олександра Лукашенка, констатував пріоритетність її російського вектора при збереженні постійного діалогу не лише із країнами-членами ЄС та НАТО, США, але й третіми сторонами – Венесуелою, Іраном, Китаєм, зрештою – і Україною[59].

Е. Міронович присвятив публікацію розвитку білорусько-російських відносин у пострадянський час. Науковець зауважував, що у перші роки після розпаду СРСР був не найкращий час для тісної співпраці між РБ та РФ, адже в обох державах була затяжна політична та економічна криза, і лише починаючи із другої половини 1990-х рр. сторони, зважаючи на геополітичні та економічні інереси, розпочали інтенсивнішу співпацю як в рамках інтеграцції до Союзної держави, так в контексті СНД, Євразійського економічного співтовариства (ЄЕС), Організації договору про колективну безпеку (військовий блок ОДКБ)[60]. У той же момент, білорусько-польські стосунки у постсоціалістичне двадцятиліття вивчав К. Федорович, який стверджував, що попри географічну та історичну близькість Польщі та РБ, упродовж 1990–2000-х рр. сторонам не вдалося налагодити тісну співпрацю через, з одного боку, несприйняття

Marszałek, 2017. 245 str.

[58] Domagała M., Piskorski M., Sieradzan P. J., Szołucha M. Białoruś. *Model państwa i gospodarki.* Warszawa: Europejskie Centrum Analiz Geopolitycznych, 2012. 190 str.

[59] Czachor R. *Polityka zagraniczna Republiki Białoruś w latach 1991–2011. Studium politologiczne*. Polkowice: Wydawnictwo Dolnośląskiej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Techniki w Polkowicach, 2011. 350 str.

[60] Mironowicz E. Sojusz interesów. Stosunki białorusko-rosyjskie 1991–2014. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej.* 2015. Tom 50. Zeszyt 2. S. 119–143.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Польщею, як і іншими членами ЄС та НАТО, авторитарних тенденцій у Білорусі, а з іншого боку непідтримку РБ прозахідних устремлінь Польщі[61].

Частково проблематика пострадянської Білорусі знайшла своїх дослідників і серед англомовних авторів.

Ще на зорі білоруської незалежності на Заході англійською мовою з'явилась праця білоруського дослідника Яна Запрудінка. У книзі Білорусь постала як країна, територія якої упродовж століть була розділена поміж сильнішими державами Сходу та Заходу, кожна з яких була носієм своєї правової традиції, мови, культури. Це спричинило амбівалентність релігійного та політичного життя в Білорусі навіть тоді, коли остання стала «західною брамою СРСР» у XX ст., а у 1991 р., коли РБ стала незалежною, і почала формувати свою зовнішню політику, така «роздвоєність» білоруського суспільства й поготів проявляла себе, вносячи у дипломатію держави світоглядні суперечності[62].

С. Паркер, аналізуючи політичні та економічні трансформації у Білорусі після 1991 р. та формування політичного режиму О. Лукашенка у цій країні, назвав РБ «останньою радянською республікою», у якій після приходу Олександра Григоровича до влади було відновлено, за радянським зразком, планову економіку, як і в радянський час понвоилися політичні переслідування та обмеження прав громадян, і навіть державні символи – прапор та герб – знову стали максимально схожими на державні символи БРСР перед 1991 р.[63]

У схожому ключі написана й книга британського політолога Е. Вільсона, у якій РБ на чолі із О. Лукашенком названо «останньою європейською диктатурою». У своїй праці автор не обмежився лише подіями у Білорусі після 1991 р. – своєрідну «невизначеність» білоруського соціуму, яка посприяла становленню фактично одноосібної влади президента та відновленню соціалістичного за своєю суттю ладу, дослідник пояснює тривалою бездержавністю Білорусі, внаслідок чого на її теренах виникло чимало конкуруючих проектів ідентичності, найбільш популярним з яких став

[61] Fedorowicz K. Białoruś i Polska dwadzieścia lat w stosunkach międzynarodowych: stan obecny i perspektywy. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. R. 10. Z. 1. S. 71–90.

[62] Zaprudnik J. *Belarus: At A Crossroads In History*. New York: Avalon Publishing, 1993. 278 p.

[63] Parker S. *The Last Soviet Republic: Alexander Lukashenko's Belarus.* Victoria, British Columbia: Trafford Publishing, 2007. 250 p.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

радянський проект, на який був запит серед білорусів навіть після 1991 р. і який взяв до свого інструментарію О. Лукашенко, отримавши, таким чином, масову підтримку населення, яка дозволила йому в легітимний спосіб підготувати правову основу для утвердження авторитарного режиму в державі. Водночас, хоч, здавалось би, влада РБ зі середини 1990-х рр. проводила послідовну політику на зближення із РФ, все та ж «роздвоєність» білоруської ідентичності не дозволила владі цілком відмовитися і від діалогу із західними країнами і спонукала зайняти позицію балансування між Заходом та Сходом[64].

Явище білоруської прорадянської ідентичності вивчав канадський історик Д. Марплз, який найменував білорусів «денаціоналізованою нацією». На думку автора, більшість білорусів – носіїв такої ідентичності – заради економічного благополуччя та політичної стабільності в Білорусі дозволили президентові розбудувати надзвичайно централізовану державну систему, підконтрольну президенту, запровадити планову економіку, ввести цензуру в інформаційний простір, відновити практику політичних переслідувань опозиції, і навіть були готові відмовитись від власної незалежності, вступивши до Союзної держави із РФ[65].

З іншого боку, британська дослідниця Н. Бекус зауважувала, що поруч із т. зв. «слабкою несвідомою ідентичністю» та «нерозвиненим націоналізмом», пропагованими офіційною білоруською владою, зацікавленою у зближенні із офіційною Москвою, значна частина білорусів є носіями альтернативної ідентичності, в основі якої лежить уявлення про білорусів як про етно-симовлічну націю із державною та культурною спадщиною Великого князівства Литовського, яка спонукає до відстоювання прозахідної інтеграції РБ як частини загальноєвропейського простору на противагу «русскому міру»[66].

Попри те, що в українській, білоруській, російській, польській та англомовній історіографіях вже є певні напрацювання Білорусі та білоруського суспільства, в тому числі щодо взаємних образів України та Білорусі,

[64] Wilson A. *Belarus: The Last European Dictatorship*. New Haven: Yale University Press, 2011. 256 p.

[65] Marples D. Belarus: *A Denationalized Nation (Postcommunist States and Nations).* London: Routledge, 2013. 162 p.

[66] Bekus N. *Struggle over Identity. The Official and the Alternative «Belarusianness».* Budapest: Central European University Press, 2010. 312 p.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

здебільшого йдеться про вивчення політичної, економічної, рідше – культурної історії, при чому кожна із наявних публікацій здебільшого має в центрі уваги лише окремий аспект. Натомість цілісної та комплексної наукової роботи про бачення суспільно-політичних процесів у Республіці Білорусь та білорусько-українських відносин 1991–2004 рр. в українській суспільно-політичній думці поки що немає, а сама історіографія перебуває у стані формування, досі є відчутною нестача інформації із відповідної тематики, відбувається постійний пошук нових матеріалів для поповнення позицій літератури, і дана дисертація має на меті розпочати заповнення цієї історіографічної лакуни.

1.2. Джерела

Специфіка дослідження образу білорусів та Білорусі в українській суспільно-політичній думці 1991–2004 рр. полягає у використанні різноманітної джерельної бази, яку загально можна поділити на неопубліковані та опубліковані джерела.

До неопублікованих джерел належать архівні документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО) (фонд 2) та Галузевого державного архіву МЗС України (фонд 8). Матеріали згаданих архівів містять офіційну документацію щодо організації офіційних та робочих візитів Президента України, Прем’єр-міністра Україна, міністрів Кабінету міністрів України, Міністра закордонних справ України, їхньої діяльності, насамперед, у білоруському напрямку при розвитку українсько-білоруських міжнародних відносин.

Використані опубліковані джерела можна поділити на сім категорій.

До першої категорії належать офіційні документи державних органів влади (договірно-правова база між Україною та Республікою Білорусь, документи Посольства України в Республіці Білорусь, стенограми Верховної Ради України, дані Національного статистичного комітету Білорусі та України та збірники документів, у яких кодифіковано тематично пов’язані архівні матеріали), що

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

стосуються українсько-білоруських відносин (становлення міждержавних зв'язків, соціально-економічні проблеми, українсько-білоруські дипломатичні відносини в період 1991–2004 рр.). Аналіз матеріалу даної джерельної бази дозволив відслідкувати становлення та формування української суспільно-політичної думки та ставлення офіційного Києва до основних моментів внутрішньополітичного життя Республіки Білорусь.

Другу категорію становлять міждержавні угоди України та РБ, матеріали двосторонніх зустрічей різного рівня, які були присвячені українсько-білоруським відносинам. Велике значення для дисертації мали договори міждержавних зустрічей, офіційних візитів, договір щодо регулювання державних кордонів (носив особливо проблемний характер), договори щодо співпраці в економічній та культурній сферах.

Третьою категорією стали програми політичних партій, яка була однією із складових для вивчення формування візії українських політиків щодо президента РБ, білоруської політики та Республіки Білорусь загалом.

Четвертою категорією є матеріали соціологічних моніторингів, які проводилися соціологічними центрами Інститутом соціології НАН України та Центром Разумкова, які стали важливим доповненням до дисертації. Результати соціологічних опитувань формують інформацію, яка відіграє ключову роль у формування української суспільно-політичної думки. Завдяки матеріалам опитування спостерігається реакція суспільства на конкретні події, які відбувалися в Республіці Білорусь. Також фомується образ білоруського народу, влади, відчувається вплив ЗМІ на погляди української громадськості. Яскравим доказом цього було соціологічне опитування, в якому розглядалося ставлення українського народу до білоруського президента та до життєвого рівня білоруського народу.

До п'ятої категорії джерел згруповано спогади та інтерв'ю українських та білоруських політиків Л. Кравчука, Л. Кучми, В. Крижанівського, Р. Безсмертного, В. Фокіна, С. Шушкевича, В. Кебича. У спогадах та інтерв' ю висловлюються думки українських політиків щодо певних подій та явищ, які

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

відбувалися у Республіці Білорусь в період з 1991 по 2004 рр. Дане джерелом відіграло значну роль, оскільки носило пряму інформацію про зустрічі на міждержавному рівні, особисті діалоги. Зокрема, для вивчення українських політичних візій Біловезьких угод та розпаду СРСР беруть є спогади першого Президента України Леоніда Кравчука (який і був учасником цих процесів)[67].

Велике значення при написанні дисертації відіграли матеріали українських ЗМІ, які виділено в шосту категорію джерел. Аналізуючи інформацію щодо конкретних постатей, стану справ в політичних колах, економічній сфері, культурницькому напрямку діяльності РБ, яка розміщувалася на сторінках української преси, автоматично вивчалася й українська суспільна думка 1991–2004 рр.

Матеріали української преси як висвітлювали інформацію щодо тих чи інших подій у Республіці Білорусь, так і формували загальну думку українського суспільства щодо РБ та її суспільства. Розглядалися та вивчалися такі періодичні видання: «Військово-науковий вісник», «Голос України», «Гуманітарно-економічний вісник», «Демократична Україна», «Деловая Украина», «День», «Дзеркало тижня», «Європейська правда», «За вільну Україну», «Зовнішні справи», «Комуніст», «Кореспондент», «Молодь України», «Національна безпека і оборона», ««Незалежний культурологічний часопис «Ї»», «Правда Украины», «Президентський вісник», «Робітнича газета», «Свобода слова», «Слобідський край», «Сільські вісті», «Україна молода», «Українське слово», «Урядовий кур'єр», «Факти», «Час-Time». Водночас використані інформаційні Інтернет-ресурси («Українська правда», УНІАН та інші).

Критерієм відбору медійних матеріалів була наявність у них даних про суспільно-політичні процеси у Республіці Білорусь 1991–2004 рр., її соціально-економічну модель, культурні процеси та зовнішню політику (зокрема в російському та українському напрямках) у зазначений період. Дослідження контенту українських ЗМІ у роботі є вкрай важливими, адже саме медійний

[67] Кравчук Л. *Маємо те, що маємо: спогади і роздуми*. Київ: Століття, 2002. 392 с.; Його ж. *Одна Україна, єдиний народ: політичні роздуми над записами в щоденнику*. Харків: Фоліо, 2010. 538 с.; «Мужской розговор. Первый президент независимой Украины Леонид Кравчук…». *Бульвар Гордона*. 2016. № 50 (606). декабрь.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

кластер є одним із ключових складових суспільно-політичної думки. Медійна інформація, залучена до дисертації, свого часу подавалася для читання українській громадскості, яка рефлексувала та обговорювала її. Це своєю чергою створювало певні образи в Україні про білоруське суспільство, політичну, економічну, культурну систему Білорусі, її владну верхівку та опозицію, дипломатію та геополітичне становище тощо. Таким чином, ЗМІ постають не лише як наслідок фіксування медійної думки щодо тої чи іншої проблеми, але й як джерело для формування нових візій.

Останню, сьому категорію становлять матеріали інтернет-порталів офіційних органів влади та дипломатичних відомств РБ та України. Наприклад, електронний портал Президента Республіки Білорусь містить інформацію про зустрічі білоруського політичного лідера, його закордонні візити, виступи та різноманітні коментарі експертів щодо політичних, економічних, гуманітарних процесів у РБ[68]. Події, які відбулися в РБ, та відгуки щодо них знаходяться на офіційному інтернет-порталі Верховної Ради України[69]. Правова база та інформація щодо українсько-білоруських зв'язків також відображається на сайтах Посольства Республіки Білорусь в Україні[70] та Посольства України в Республіці Білорусь[71]. Інтернет-ресурси відображали не тільки політичні аспекти українсько-білоруських відносин, а й культурні зв'язки. Наприклад, таким є «Культурний портал взаємостосунків: Білорусь–Україна»[72]. Водночас для ознайомлення із статистикою виборів в Республіці Білорусь важливими були дані, опубліковані на сайті Національного статистичного комітету РБ[73].

Загалом використана при написанні дисертаційної роботи джерельна база дала змогу провести комплексний та детальний аналіз, дослідити українську суспільно-політичну думку щодо питань суспільно-політичних процесів у

---

[68] Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://president.gov.by

[69] Верховна рада України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://rada.gov.ua/

[70] Посольство Республіки Білорусь в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rec.gov.by/

[71] Посольство України в Республіці Білорусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://belarus.mfa.gov.ua

[72] Культурний портал взаємостосунків: Білорусь-Україна. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dzvinkaxxv.narod.ru/bud/

[73] Национальный статистический комитет Республики Беларусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.belstat.gov.by/

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Республіці Білорусь та білорусько-українських відносин 1991–2004 рр., що дало змогу виконати поставленні перед собою завдання.

1.3. Методологія дослідження

Великий перелік проблем, які охоплені дослідженням, так і необхідність опрацювання багатоманітного спектру джерел, зумовили використання міждисциплінарного підходу – залучення окрім досліджень історичної науки здобутків інших наук та дисциплін: філософії, політології, соціології, економіки, культурології, психології та ін. Цим пояснюється використання різноманіття інструментарію, який застосовується в процесі виконання наукової роботи.

Під час роботи над обраною темою автор керувався загальнонауковими принципами історизму, наукової об’єктивності, системності та термінологічним принципом, сходження від абстрактного до конкретного. Принцип історизму дозволив розглядати об’єкт дослідження у його динаміці, видозміні у заданному періоді, отже – у висвітленні історичних явищ та подій з точки зору відповідних їм часу та умов. З використанням цього принципу суспільно-політичні процеси у Республіці Білорусь та українська суспільно-політична думка у дослідженні виступають змінюваними та динамічними явищами, що постійно перебувають у процесі розвитку. Даний принцип використовувався у висвітленні становлення незалежності Республіки Білорусь, становлення зовнішньої політики, становлення політичного режиму О. Лукашенка.

Завдяки принципу наукової об’єктивності досліджувані явища та процеси вивчались у всій їх багатоаспектності, різноманітті та суперечливості, із врахуванням усіх внутрішніх елементів явищ, незалежно від того, чи співпадали вони із світоглядом дослідника чи ні. На висновки дослідження не впливали симпатії чи антипатії науковця щодо того чи іншого аспекту, оцінки явищ та подій базуватись на фактах, а не на власних враженнях. Це особливо важливо при дослідженні неоднозначних періодів історії Республіки Білорусь та ведення політики О. Лукашенком. Виділялися конкретні явища в такому стані, в якому

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

вони і були, виділялися основні моменти білоруського суспільно-політичного життя.

За допомогою принципу сходження від абстрактного до конкретного, абстрактне є відверненим, а тому неповним, частковим, фрагментарним, нерозвиненим. На відміну від цього конкретне означає єдність різноманітного, синтез багатьох визначень і тому виступає як більш повне, всебічне, розвинене. Абстрактне і конкретне існують не тільки в мисленні, а становлять цілком реальний фрагмент, бік, форму дійсності. Рух від абстрактного до конкретного для дослідника – це проходження шляху від фрагментарного, неповного до цілісного та більш повного знання, із нецілісної інформації, отриманої із комплексу окремих джерел, позицій різних науковців та авторського підходу до дослідження вдалось досягнути сукупного та конкретного знання про об’єкт та предмет дослідження.

Принцип системності дозволив розглядати суспільно-політичну реальність у тогочасній Республіці Білорусь та суспільно-політичну думку в Україні як системи, що складаються із різних, часто спрямованих ідейно протилежно, елементів (політичних, громадських, експертних соціальних інститутів), які, постійно між собою взаємодіючи, продукують нові погляди та оцінки.

Термінологічний принцип передбачає вивчення історії термінів і позначуваних ними понять, розробку або уточнення змісту та обсягу понять, встановлення взаємозв’язку і субординації понять, їх місця в понятійному апараті теорії, на базі якої базується дослідження. Завдяки термінологічному принципу терміни та поняття вивчались в певній історичній динаміці, визначались їхні значення та змістові навантаження у різні періоди історії. Все це сприяло кращому розумінню текстів джерел досліджуваного періоду. Це надзвичайно важливо для дослідження становлення «політичного режиму» О. Лукашенка, визначення сутності суспільно-політичної думки, образу РБ в українській громадській думкці, а також – при визначенні основоположних понять у роботі.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

При написанні роботи для розв’язання дослідницьких завдань використано загальнонаукові, спеціально-наукові та конкретно-наукові групи методів. До загальнонаукових методів належать методи аналізу та синтезу, абстрагування, узагальнення, системно-структурний аналізу. Метод аналізу допомагає вивчати предмет дослідження, уявно розділяючи його на складові елементи (факти та явища), як-от частини об'єкта, його ознаки, властивості, відношення, відтак розглядає кожен з виділених елементів окремо в межах єдиного цілого. Протилежним є метод синтезу, за допомогою якого стало можливим поєднати абстраговані сторони предмета і відобразити його як конкретну цілісність. Метод абстрагування дає змогу переходити від конкретних предметів (отриманих з історичних джерел та історіографії) до загальних понять і висновків.

Щодо методу узагальнення, то даний метод став основним при формулюванні висновків дослідження.

Завдяки системно-структурному методу розглядається сукупність елементів, кожен з яких має свою функцію та специфіку та знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним в одному середовищі, утворюють цілісність, єдність.

Спеціально-історичні, або загальноісторичні, методи дослідження представляють собою поєднання загальнонаукових методів, спрямованих на вивчення об'єкта історичного пізнання, тобто враховують особливості цього об’єкту, виражені в загальній теорії історичного пізнання.

Із загальноісторичних (спеціально-наукових) методів, які використано у процесі дослідження, необхідно відзначити історико-генетичний, хронологічний, історико-порівняльний, історико-типологічний та історико-системний.

Історико-генетичний метод відноситься до числа найбільш поширених в історичних дослідженнях. Суть його полягає в послідовному розкритті властивостей, функцій і змін досліджуваної реальності в процесі її історичного руху, що дозволяє в найбільшій мірі наблизитися до відтворення реальної історії об'єкта. Цей об'єкт відбивається в найбільш конкретній формі. В дисертаційному дослідженні історико-генетичний метод дав можливість послідовно розкрити

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

еволюцію та становлення суспільно-політичних процесів у Республіці Білорусь 1991–2004 рр. За допомогою хронологічного методу дослідження вдалося розглянути трансформацію української суспільно-політичної думки щодо економічного, культурного та політичного життя у РБ в період 1991–2004 рр.

Порівняльно-історичний метод виділяє в явищах різного порядку ознак, їх порівняння, зіставлення, з'ясовує історичну послідовність генетичного зв'язку явищ, встановлює їх зв'язки і відносин в процесі розвитку, встановлює відмінності в явищах. Завдяки порівняльно-історичному (компаративному) методу співставлено позиції політичних партій, експертних середовищ та аналітичних досліджень, які за своїм характером різняться, часто протилежні щодо суспільно-політичного життя в РБ.

Історико-типологічний метод виявляє загальне в просторово-одиничному, і виділяє стадіально-однорідне в безперервно-часовому, вимагає особливих пізнавальних засобів. Типологізація як метод наукового пізнання має на меті розбиття (впорядкування) сукупності об'єктів або явищ на якісно певні типи на основі властивих їм загальних істотних ознак. Цей метод допоміг розбити політичні, громадські та експертні думки на групи, досліджуючи одинакові події та факти, відображалися схожі чи різні реакції на них.

Із використаних конкретно-наукових методів відзначено методи розгляду, опису і аналізу побаченого, історичної герменевтики та метод семіотичного аналізу.

При написанні роботи та викладі матеріалу використовувався проблемно-хронологічний підхід, кожен розділ побудований за проблемним принципом, виділяються основні моменти дослідження, які структуризовані.

Застосована у дисертаційному дослідженні методологія дала змогу використовувати різноманітні джерела, провести аналітичний та критичний аналіз матеріалів дослідження та ефективно залучити їх до написання роботи, що значно підвищує її якість.

Для розуміння суті предмету дослідження необхідно визначити ключове поняття, які використовується при написанні дисертації – «суспільно-політична

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

думка», або ж «громадська думка». Суспільно-політичну (громадську) думку не ототожнюють ні з однією із форм суспільної свідомості, оскільки вона (думка) може бути сформульована з питань права, моралі, мистецтва, релігії, науки і, найчастіше, політики. В силу цих обставин суспільно-політична думка може бути визнана як одна із форм суспільної свідомості, але за своїм предметом вона ніби пронизує всі форми свідомості, тобто виступає як вид суспільної свідомості, однак поступається їй у широті діапазону[74].

Виходячи із цього, можна визначити суспільно-політичну думку як ставлення соціальних спільнот до проблем суспільного життя, котре проявляється спочатку в судженнях (вербальних діях), а потім і в конкретних діях[75].

Також суспільно-політичну думку визначають як специфічний вияв свідомості і поведінки людей, що характеризується зв’язком з усіма формами суспільної свідомості, синтезом повсякденної і теоретичної свідомості, а також як практичний засіб впливу на реальність[76]. Загалом, зміст даної категорії ще недостатньо визначений та сформований.

Громадська думка формується тоді, коли для публічного дискурсу виставляється проблема, що має важливе суспільне значення, а відтак отримує значну рефлексію якщо не всього соціуму, то принаймні його частини (політичної, медійної, експертної, мистецької чи загальної суспільної думки). Вона найчастіше стосується питань, пов'язаних із політикою, правом, мораллю, мистецтвом, найбільш спірних, полемічних і зачіпає інтереси людей. В дисертації ці моменти часто спостерігаються при висвітлені питання зовнішньої політики РБ, при дослідженні проблеми навколо незалежності РБ та ставленні суспільства до таких кроків нової влади.

Предметом розгляду суспільства здебільшого виступають ті форми суспільної свідомості, котрі зумовлюють різницю в оцінках, характеристиках, тобто містять у собі моменти дискусійності.

---

[74] Powell N. J. *Anatomy of Public Opinion*. New York: Prentice-Hall, Inc.1951. pp. 1–18.

[75] Дворецька Г. В. *Соціологія*: навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2002. С. 298–315.

[76] Танчин І. *Соціологія*: навчальний посібник для студентів ВНЗ, аспірантів, викладачів, 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. С. 270–271.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Виділяють такі основні моменти природи громадської думки: вона грає роль конкретного висновку певної спільноти людей щодо тих чи інших об'єктів; критеріями відбору при формуванні суспільної думки служать суспільні інтереси та потреби; масові судження людей володіють різним ступенем об'єктивності істинності; таке явище виступає як специфічна спонукальна сила, яка регулює поведінку людей та їх практичну діяльність[77]. Громадська думка в цьому випадку не тільки відображає відповідний рівень знань людей з того чи іншого питання, а й фіксує їх активне ставлення до заданого об'єкта.

Водночас громадська думка має два взаємопов'язаних виміри: зовнішній, що розкривається у ставленні людей до суспільно значущих проблем і безпосередньо виявляється у формах їхньої свідомості (оцінках, судженнях, установках) та реальних вчинках, і внутрішній, що полягає у регулюванні мислення і поведінки людей, з метою узгодження їх з інтересами спільноти. У цьому разі громадська думка являє собою різновид соціального контролю, суб'єктами та об'єктами котрого одночасно виступають члени спільноти – носії і суб'єкти громадської думки. За деяких підходів до вивчення громадської думки її розглядають у контексті індивідуальної поведінки, насамперед як її вагомий чинник і передумову. За таким підходом громадська думка трактується як неформальний соціальний контроль, що здійснюється соціальним оточенням індивіда і базується на його здатності свідомо оперувати своїми діями при дотриманні соціальних норм[78].

Відомий французький соціолог П. Бурд'є ототожнював співвідношення громадської думки із силами, складовими конфліктів між групами. На його думку, конкретними виразниками громадської думки слід вважати своєрідні групи тиску, котрі об'єднані спільними інтересами. При цьому, вчений виголосив й неоднозначну думку про те, що категорія «громадської думки» є досить відносною, більше того – не існуючою, оскільки, мовляв, неможливо об’єднати в єдине думки різних груп суспільства, у кожного з яких свій світогляд та

[77] Сірий Є. *Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії*: навчальний посібник, 3-тє вид. Київ: Атіка, 2009. С. 470–479.

[78] Сірий Є. *Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії*: навчальний посібник, 3-тє вид. Київ: Атіка, 2009. С. 470–479.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

інтереси[79]. У той же момент, громадська думка, на думку Г. Блумера, належала до сфери колективної дії, тому він вважав її суттєвою ознакою взаємного пристосування різних форм індивідуальної поведінки на основі нормативно зумовлених очікувань, завдяки чому індивіди спільно діють у певному напрямку[80].

Предметом громадської думки є ставлення населення до того чи іншого явища, об'єкта чи ситуації, що має місце в даній країні.

Об'єктом громадської думки є факти та явища об'єктивної дійсності, суспільного буття (процесу, умов матеріального життя); факти, явища об'єктивної дійсності суспільної свідомості (матеріальне уявлення, соціально-психологічні процеси, різні системи цінностей), щодо яких висловлюються або може бути висловлена точка зору індивіда, групи чи спільноти. Це – елемент навколишнього середовища, що знаходить вияв у відповідних людських потребах та інтересах і вимагає свого усвідомлення та задоволення.

Суб'єктом громадської думки можуть виступати суспільство загалом, спільнота, індивід, що виявляють певне ставлення до конкретної проблеми, явища у формі судження. Питання про суб'єкт та об'єкт суспільної думки є мінливим та динамічним, бо визначається з урахуванням співвідношення «суспільного» та «індивідуального» на рівнях свідомості та практики. При з'ясуванні проблеми суб'єкта суспільної думки необхідно розрізняти поняття «суб'єкт» і «виразник суспільної думки». В ролі виразника можуть виступати окремі особи, групи людей. Що стосується суб'єкта суспільної думки, то в даній якості виступають: суспільство в цілому, народ, партія, громадськість. А засоби масової інформації – газети, журнали, радіо, телебачення, система електронних носіїв (інтернет) – могутні важелі формування громадської думки.

Функціонування громадської думки є складовою загальної конфігурації людської діяльності (середовище – потреби – їх усвідомлення у вигляді інтересів, установок, орієнтацій, мотивів, а також їх діяльне задоволення). Воно

[79] Бурдье П. *Социология политики*: пер. с. фр. Г. А. Чередниченко. Москва: Socio-Logos, 1993. С. 159–177.

[80] Прасюк О. Громадська думка як суспільно-політичний феномен. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://naub.org.ua/?p=818

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

відбувається, як зазначалося, на двох рівнях:

- на рівні слова (вербальної поведінки), сприйняття інформації, її оцінка;

- на рівні діяльності (реальна поведінка), коли суб'єкт діє відповідно до оцінки[81].

При вивченні механізмів формування громадської думки, фахівці окреслили і декілька його сценаріїв-різновидів. При першому сценарії оцінки і судження, висловлені індивідом у відкритій формі, здебільшого зумовлені тиском з боку інших людей (спільнот). Передусім, це виявляється в тому, що індивід, щоб уникнути негативних санкцій або навпаки – отримати схвалення, підтримку більшості – свідомо приймає і декларує думки, які репрезентують домінуючі в найближчому оточенні погляди. За іншим різновидом-сценарієм, формування громадської думки відбувається завдяки свідомому сприйняттю оцінки, ставленню індивіда і визнанню ним тих чи інших цінностей, норм та зразків поведінки. В даному випадку індивід ототожнює себе із спільнотою, до якої він належить або прагне належати. Це добре пояснюється теорією референтних (порівняльних, еталонних) груп. Ще один спосіб здійснення соціального впливу на групи людей полягає в опосередкованому і контрольованому засвоєнні цінностей і норм, які безпосередньо виступають критеріями оцінки суспільно значущих проблем і, зрештою, визначають ставлення до них членів спільноти. За таких обставин індивіди іноді і не усвідомлюють впливу спільноти, вважаючи власну думку автономною, незалежною від зовнішнього контролю[82].

Також громадська думка виконує суспільні функції, котрі різняться за характером взаємодії, впливом та її формами. Експресивна функція полягає у тому, що громадська думка завжди займає певну позицію щодо будь-яких фактів і подій у житті суспільства. Ця особливість надає характеру сили даному феномену (щодо інститутів, установ, організацій і т. ін.). Громадська думка дає поради щодо способів вирішення тих чи інших соціальних, політичних та інших

[81] Стефанчук У. Зміст поняття “громадська думка”: основні підходи до визначення та розуміння. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку.* 2007. Вип. 19. С. 143–147.

[82] Багмет М. Громадська думка як соціальний феномен: аналіз теоретико-методологічних підходів. *Наукові праці ЧДУ ім. П. Могили. Соціологія*. 2008. Т. 103. № 90. С. 57–60.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

проблем, що виявляє її консультативну функцію з наявністю регулювання рішень і методів управління. Директивна функція суспільної думки виявляється в тому, що громадськість виносить рішення з тих чи інших проблем соціального життя (вибори, референдум)[83].

За змістом суджень, сформованих громадськістю, суспільну думку поділяють на оціночну, аналітичну, конструктивну, регулятивну. Оціночна думка виражає ставлення до тих чи інших проблем або фактів, і містить більше емоцій, аніж висновків. Аналітична і конструктивна суспільні думки є тісно пов'язаними між собою: прийняття будь-якого рішення потребує глибокого і всебічного аналізу, для чого необхідні елементи теоретичного конструктивного мислення. Зміст регулятивної думки полягає у виробленні і впровадженні певних норм суспільних відносин[84].

Функціонування громадської думки може цілеспрямовано регулюватися як завдяки її науковому формуванню, що передбачає забезпечення перетворення вербальної поведінки на реальну і маніпулювання нею, так і внаслідок нав’язування людям такого ставлення до актуальних проблем дійсності, яке відповідає лише інтересам генератора даної думки[85].

Загалом специфічність природи громадської думки зумовлюється можливістю публічного висловлення населенням оцінок актуальних проблем суспільного життя та впливу виголошеної позиції на стан як відповідної спільноти, так і суспільно-політичних відносин і всередині неї, і на рівні зовнішніх відносин із іншими спільнотами політичних відносин і всередині неї, і на рівні зовнішніх відносин із іншими спільнотами[86].

Для розгляду в дисертації обрано ключові події та явища, які стосувалися Республіки Білорусь 1991–2004 рр., щодо яких формувалися українські візії:

- роль Білорусі у розпаді Радянського Союзу та ставлення білоруської влади та громадськості до даної події;

---

[83] Танчин І. *Соціологія*: навчальний посібник для студентів ВНЗ, аспірантів, викладачів, 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. С. 275–277.

[84] Слободян С. Громадська думка як джерело та суб’єкт комунікативного впливу: інформаційно-політологічний аспект. *Наукові праці МАУП*. 2012. Вип. 3(34). С. 80–86.

[85] Набруско В. Роль громадської думки в системі політичних відносин. *Гілея*. 2011. Вип. 43. С. 74.

[86] Соціологія громадської думки і журналістики. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://journlib. univ. kiev.ua/index.php?act=article&article=1276

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

- підписання Біловезької угоди 1991 р.;

- становлення незалежності Республіки Білорусь та перші кроки білоруської влади у 1991–1994 рр.;

- перемога на президентських виборах 1994 р. О. Лукашенка та формування політичного режиму на чолі з ним;

- побудова планової соціально-економічної моделі РБ;

- культурно-освітні процеси у пострадянській Білорусі;

- інтеграційні процеси РБ та РФ, особливості сучасної геополітичної та геоекономічної ситуації на пострадянському просторі, які визначають специфічний зміст стану соціально-політичної трансформації Республіки Білорусь та Російської Федерації, так і їх міждержавного об'єднання у формі Союзної держави РБ та РФ;

- налагодження українсько-білоруських відносин та особисті відносини між президентами обох країн (РБ та України) в пострадянську добу.

Дані події та явища розглядалися у візії складових української суспільно-політичної думки 1991–2004 рр.: політиків, медійної сфери, експертного середовища, українські ЗМІ, представників культурних організацій та пересічних громадян.

У дисертації вагоме місце займають українські мас-медіа, основний масив джерельної бази займають матеріали аналітичних центрів, преси. Для роботи такого типу є характерним тісний зв’язок з Інтернет-ресурсами. Загалом дослідження українських журналістів та політологів стали надзвичайно актуальними та змогли заповнити великий пробіл у формуванні української суспільної думки.

Окремо варто відзначити оцінки суспільно-політичного життя в Республіці Білорусь українськими політичними партіями, які формували політичну думку та відображали своє ставлення до північного сусіда, а саме – це спостерігалося у програмах цих партій, серед них: Комуністична партія України (прихильно ставилася до білоруського президента і створювала стереотипи в українській громадській думці про «ідеальний порядок та правильну політику» Олександра

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Лукашенка), «Солідарність» (розглядали РБ як союзника для налагодження вигідних економічних відносин), «Прогресивна соціалістична партія України» (чітко вказані політичні і воєнні партнери, визначення стратегічним союзником України – Білорусі), «Конгрес Українських Націоналістів» (взагалі відкидували співпрацю з Республікою Білорусь), «Народний Рух України» (виступала за позаблоковий статус України та припинення участі в СНД, натомість за посилення двосторонніх відносин з Республікою Білорусь), Партія «Християнсько-народний союз» (у зовнішньополітичній установці партія відмовлялися від співпраці з Республікою Білорусь), Партія «Промисловців та підприємців України» (у своїй програмі заявляли про тісну співпрацю з сусідніми країнами, особливо з Республікою Білорусь). Дослідження показали, що політична думка українських партій розбігалася, однак в загальному контексті, політичні партії уникали відкритих протистоянь із правлячими колами Білорусі. В своїх програмах вони уникали питання співпраці з Республікою Білорусь, крім таких, які вбачають в особі президента Білорусі О. Лукашенка надійного союзника і стратегічного партнера України (КПУ, соціалісти, ліві).

Загалом, аналіз оцінок суспільно-політичних процесів у Республіці Білорусь 1991–2004 рр., представлених в українських ЗМІ, політичному та експертному середовищах, дозволило комплексно вивчити, дослідити, яким було сприйняття вищезгаданих процесів у Республіці Білорусь 1991–2004 рр. в українській суспільно-політичній думці та можливість визначити хід подій в майбутньому.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

РОЗДІЛ 2
ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА БІЛОРУСІ В ОЦІНЦІ УКРАЇНСЬКОЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

2.1 Особливості політичного життя Білорусі в 1991–2004 рр.

Передісторія до 1991

Феномен сучасної Білорусі притягує дедалі більшу увагу істориків та політологів різних країн. Держава, у якій після розпаду СРСР намітилися тенденції до формування парламентської республіки (і в умовах, коли упродовж 1991–1994 рр. політичні процеси в країні очолювали прем'єр-міністр та голова Верховної Ради Республіки Білорусь, фактично так і було, хоч треба і підкреслити, що більшість в законодавчому органі й займали колишні партійні функціонери), в той час, коли в більшості інших пострадянських держав почали становлення міцні президентські інститути, викликала сподівання на те, що новопостала Білорусь буде однією із зразків демократії в регіоні[87].

В українському суспільстві активно обговорювалися перші кроки білоруської сторони в контексті розпаду СРСР, формування демократичної опозиції білоруській комуністичній партії, підготовка та підписання Біловезьких угод 1991 р.

Так, в колі українських дослідників виділялася роль та значення Білоруського Народного Фронту «Відродження» (далі БНФ), який, як вважали історики, став першою реальною альтернативою Комуністичній партії Білорусі. Варто зауважити, що БНФ сформувався в 1988 р. як громадсько-політичний рух, і складався в основному з представників білоруської інтелігенції (найвідоміші учасники Зенон Позняк, Василь Биков). Згодом 1993 р. рух трансформувався у

[87] Вівчарик М. Білорусь, Республіка Білорусь. *Енциклопедія історії України*; НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2003. С. 288–289.; Орлова Т. *Історія пострадянських країн*. Київ, 2014. С. 102–103.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

політичну партію.

Український історик Т. Орлова стверджувала, що БНФ спрямовував суспільно-політичну діяльність на демократичне реформування суспільства та намагався здійснити переворот свідомості білоруського народу, розпочати відродження білоруського народу. Історикиня характеризувала БНФ як першу масову громадсько-політичну організацію, опозиційну правлячому радянсько-комуністичному режиму, а тому партійна верхівка Білорусі зустріла політичну організацію вороже. Відтак, як підкреслила Т. Орлова, через протидії влади перший установчий з'їзд БНФ відбувся у липні 1989 р. в Литві (Вільнюс) за допомогою «Литовського руху». Першим головуючим білоруського Фронту одноголосним рішенням обрали Позняка Зенона.

Першочерговим завданням БНФ, як зазначила дослідниця, було проголошено перетворення Білорусі на нову вільну національну демократичну державу, яка б функціонувала в європейській спільноті нових держав. Основним прикриттям вважалася «перебудова», як тимчасове прикриття. В липні 1990 р. у Мінську, на черговому з'їзді Народного Фронту, затверджено Декларацію про державну незалежність Білорусі, та висувануто положення, згідно якого Верховна Рада зобов'язана скасувати Союзний договір (1922 р.) та не повертатися до даного питання. До основних вимог додається вимога «підтвердити незалежність Білорусі згідно з Третьою уставною Грамотою Ради БНР від 25 березня 1918 року»[88].

Щодо відносин БНФ та правлячої партії Білорусі, Л. Титаренко, описуючи даний відтинок політичної боротьби, застосовував термін «політична боротьба»[89], а згодом в українських медіа з'являлася інформація щодо заборони діяльності, тиску на БНФ. Зокрема, на сторінках газети «Тиждень» висловили думку, що для КПБ БНФ став практично тотожним «ворогом батьківщини» й постійно критикувався в державних білоруських ЗМІ [90].

---

[88] Орлова Т. *Історія пострадянських країн*: підручник. Київ: Знання, 2014. С. 106–107.

[89] Титаренко Л. Стратегії пострадянської трансформації Білорусі та України в дзеркалі суспільної думки. *Соціологічні студії*. Луцьк, 2013. № 1. С. 94–96.

[90] Пульша С. Річниця БНР: демократія – це не страшно. *Газета «Тиждень»*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://tyzhden.ua/World/211541

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Аналізуючи думки експертного середовища щодо питань становлення незалежності та початок державної самостійності Білорусі, можна зробити висновок, що аналітики розглядали діяльність БНФ як таку, що дала певний поштовх в сторону незалежності і пришвидшила ухвалення Декларації про державний суверенітет Білоруської РСР, яке відбулося у залі Верховної Ради БРСР 27 липня 1990 р., набуття декларацією статусу конституційного закону (проголошення незалежності) 25 серпня 1991 р., зрештою – підписання Біловезьких угод в грудні 1991 р., які юридично оформили розпад СРСР.

Втім ще навесні 1991 р., як видавалось, комуністична сторона ані у всесоюзному, ані в російському, українському чи білоруському контекстах, і не збиралась поступатися позиціями. Так, 1 березня 1991 р. на сторінках газети «Правда України» з'явилося спільне звернення Центральних Комітетів Комуністичних партій Білорусі, РРФСР та України «до комуністів, всіх трудящих, народів СРСР» за підписами відповідних очільників відповідних політичних структур А. Малофеєва (ЦК КПБ), І. Полозкова (ЦК РРФСР) та С. Гуренка (ЦК КПУ) із окресленням ситуації напередодні референдуму 17 березня 1991 р., де мало виставлятись питання щодо необхідності «збереження Союзу Радянських Соціалістичних Республік як оновленої федерації рівноправних суверенних республік, у якій будуть повною мірою гарантуватися права і свободи людини будь-якої національності»[91]. В заяві наголосили, що «в житті нашої багатонаціональної держави настав критичний момент», коли «суспільно-політична і економічна криза набула небезпечних рис», а «антисоціалістичні сили відкрито домагаються заміни державного устрою в державі та розпаду СРСР», а тому закликали до активної участі у референдумі та підтримки оновленого Союзу, який би став: «надійним гарантом державності та вільного суверенного розвитку» його членів; «найбільш природнім шляхом до стабілізації економіки та переходу до регульованого ринку при забезпеченні соціальних гарантій для населення»; «єдиною можливістю запобігти майбутнім серйозним потрясінням у міжнаціональних

[91] Обращение Центральных Комитетом Коммунистических партий Белоруссии, РСФСР и Украины к коммунистам, всем трудящимся, народам СССР. *Правда Украины.* 1991. № 42 (14807). 1 марта. С. 1.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

відносинах, і зберегти громадянський спокій»; «міцною основою розвитку національних мов і культур, їх взаємодії в інтересах процвітання кожного з народів»; «забезпеченням для кожної сім'ї міцного матеріального та морального становища, особистої безпеки та надійного майбутнього»; «закріпленням позитивних змін у світовій політиці, зміцнення обороноздатності Союзу відповідно до нової воєнної доктрини». У той же момент, націоналістичні рухи, які активізувалися наприкінці 1980-х рр. на просторі СРСР, в тому числі в Білорусі, у зверненні приписували тим силам, які, мовляв, «маскуючись під «демократів», зловживають гласністю і плюралізмом, свідомо виступають проти соціалістичного вибору, перекручують цілі перебудови, розв'язали політичний і моральний терор у суспільстві, сіють у ньому ворожнечу та ненависть», при цьому «витравлюючи зі свідомості людей ідеї інтернаціоналізму, великі завоювання соціалізму, багатовікової співпраці наших народів»[92].

Однак подальші події 1991 р. продемонстрували, що остаточний крах СРСР був уже незворотнім. Як зазначав М. Голубець, український державний та політичний діяч, народний депутат України 1-го скликання ВРУ, факт колапсу Радянського Союзу став цілком зрозумілим тоді, коли ідеї відродження національної держави і демократизації охопили саму Росію, що проявилося у прийняття присяги обраним Президентом РСФСР Борисом Єльциним, що створило ситуацію двовладдя у Москві – перші тріщини в радянській імперії. Другою, за визначенням М. Голубця, вже кінцевою, ознакою краху радянської імперії виявився Серпневий путч у Москві, основним завданням якого стало припинення демократизаційних процесів та національно-визвольного руху в СРСР та становлення «нової» Радянської імперії. Результати подій 19–21 серпня 1991 р. завдали остаточного удару радянській системі та дали поштовх до утворення нових демократичних країн. Це, зокрема, безпосередньо вплинуло на ухвалення позачерговою сесією Верховної Ради УРСР 24 серпня 1991 р. Акту проголошення незалежності України та надання 25 серпня 1991 р. БРСР

[92] Обращение Центральных Комитетом Коммунистических партий Белоруссии, РСФСР и Украины к коммунистам, всем трудящимся, народам СССР. *Правда Украины.* 1991. № 42 (14807). 1 марта. С. 1.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

декларації про суверенітет республіки статусу конституційного закону[93].

Як вказують матеріали проекту «Усної історії незалежної України 1988–1991 рр.», зокрема інтерв'ю зі С. Шушкевичем, безпосередній поштовх до становлення незалежності Білорусі дав провал московського «серпневого путчу». Експерти, які займалися дослідженням розпаду СРСР[94], наголошували, що комуністична верхівка Білорусі після провалу путчу в Москві, в якому безпосередньо брали участь, перебувала у стані жаху та повної деморалізації. Щодо БНФ «Відродження», то українські дослідники підкреслювали категоричність лідерів БНФ, які засуджували заколот ДКНС у Москві (20 серпня БНФ організував мітинг протесту на площі Леніна (нині Незалежності) в Мінську)[95].

Українські дослідники вважали, що становлення незалежності Білорусі та зміна верхівки країни стало наслідком прорахунків комуністичного режиму, який себе вичерпав остаточно. Знову ж таки, прикладом служить інтерв'ю зі С. Шушкевичем, який стверджував, що після поразки путчу та під тиском БНФ відбулися зміни у владних структурах, зокрема замість Михайла Дементея (підтримував серпневий путч), головою білоруського парламенту обрали С. Шушкевича. Також, як випливає із інтерв'ю, Верховна Рада РБ «призупинила» діяльність компартії і надала статусу конституційного закону Декларації про державний суверенітет [96].

Загалом, частина українських дослідників вважають, що процес побудови незалежної Білорусі на початковому етапі був успішним і поетапно було втілено всі задуми нового керівництва країни. Підтвердженням даної думки були наступні дії нової влади: 19 вересня 1991 р. з ініціативи Народного Фронту відбулася позачергова сесія Верховної Ради БРСР, де прийняли рішення щодо заміни назви республіки на «Білорусь» та «Республіка Білорусь». Також

[93] Голубець М. *Біловезька зустріч, напередодні та опісля: (до 10-річниці від дня підписання угоди)*. Львів: Поллі, 2001. С. 20.

[94] Бровка Ю. Республика Белорусь в условиях интеграции. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 1998. № 2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://evolutio.info/content/view/1296/215/

[95] Орлова Т. *Історія пострадянських країн*: підручник. Київ: Знання, 2014. С. 106–107.

[96] Усна історія незалежної України. Розпад СРСР. Інтерв'ю Станіслава Шушкевича. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://oralhistory.org.ua/interview-ua/455/

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

ухвалені Закони «Про державний герб РБ» і «Про державний прапор РБ». Новим гербом обрали історичний герб Великого Князівства Литовського «Пагоня». Прапор замінили на біло-червоно-білий, який символізував Білоруську Народну Республіку 1918 р.[97].

Українські історики вважають, що своєрідне «пробудження» громадської активності в Білорусі бере свій початок із різноманітних клубів та товариств, що займалися культурними питаннями та намагалися вирішити проблему охорони пам'яток старовини. Перша масова акція – День пам'яті білоруських діячів культури (2 грудня 1987 р.), знищених у роки сталінського терору, стала початком нового шляху білоруськиї активістів (учасників клубу). Стаття, надрукована літом 1988 р., археологів З. Позняка і Є. Шмигальова «Куропати: дорога смерті» в газеті білоруських літераторів «ЛіМ» стала початком «відкритого» політичного життя [98].

На сторінках порталу «Білоруський партизан», заснованого українським, білоруським журналістом, автором періодичних видань П. Шереметом, подано інформацію, згідно якої трагедія (масові страти) під Куропатами, урочищем під Мінськом, здійснена НКВС. В липні 1988 р. відбувся масштабний мітинг у Куропатах, на якому висунули пропозицію щодо організації нового Народного Фронту за перебудову країни [99].

Надзвичайно цікавим виявилася реакція російських та українських ЗМІ. Російський портал «ПРАВДА.РУ» негативно і з обуренням висловлювався щодо білоруської версії цих подій, описуючи їх, як терор гітлерівців, а не радянських спецслужб[100].

На захист білорусів та їхньої історії упродовж 1990–2000-х рр. стали українські ЗМІ, Український інститут національної пам’яті[101] та українська

[97] Посольство України в Республіці Білорусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://belarus.mfa.gov.ua/ua

[98] Пазьняк З. Куропаты – дорога смерти. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://katyn.ru/index.php?go=Pages&in=view&id=668

[99] Інтернет-портал «Белорусский партизан». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://belaruspartisan.by/politic/427267/

[100] Костырко В. «Куропаты: фальшивка националистов трещит по швам». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.pravda/news/world/27-05-1999/905238-0/

[101] Інститут національної пам’яті. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.memory.gov.ua

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

громадська організація «Вільні люди»[102].

Логічним продовженням стали збори інтелігенції, які відбулися 19 жовтня 1988 року у Мінську в Будинку кіно, де створено Оргкомітет білоруського Народного Фронту (БНФ) та товариство «Мартиролог». До нього ввійшли З. Позняк та відомі на той час діячі, інтелігенція, а саме: О. Трусов, М. Ткачов, В. Биков. Народний Фронт дав про себе знати після організації мітингу-реквієм, який відбувся 30 жовтня 1988 року у Куропатах. Мітинг розігнали сили внутрішніх військ та міліції, що викликало масу протестів за межами Білорусі[103].

Українські ЗМІ неодноразово згадували про події в Куропатах підтримуючи білоруський народ, який став жертвою сталінських репресій. У Куропатах знаходився найбільший в Білорусі розстрільний полігон. За традицією, кожного листопада, відбувається хода приурочена до дня пам'яті жертв сталінського режиму[104].

На порталі «Радіо Свобода» та на сторінках газети «День» знаходилися відгуки щодо вшанувань жертв сталінізму в Білорусі. Зокрема, в українській редакції «Радіо Свобода» зазначали, що Куропати відомі за місцями масових розстрілів та поховань жертв сталінського режиму. За підсумками першого в Білорусі слідства, яке проводилося у 1988 р. за фактом масових розстрілів у Куропатах, число жертв сягало 30 тисяч осіб. У середині 1990–х, відбулося повторне слідство, за яким масштаби трагедії сягнули 7 тис. осіб. За дослідженнями та аналізом білоруських археологів та істориків, територія, на якій здійснено злочини сягала 26 гектарів та вбито від 40 тис. до 300 тис. осіб [105]. В цілому, у «Радіо Свобода» відзначали, що силами білоруської громадськості було створено народний меморіал жертвам сталінізму в Куропатах. У 2001–

[102] «Вільні люди» (громадська організація). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.facebook.com/vilnilyudy.chernihiv/

[103] Зянон Пазьняк. Курапаты. Дзесяць гадоў пасьля. *Наша Ніва*. 1998. № 12 (109).

[104] «Куропати: опозиційний марш пам'яті». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.trueua.info/news/kuropati-opozicijnij-marsh-pamyati

[105] Як в Україні і Білорусі вшановують пам'ять жертв сталінських репресій? [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/28994346.html

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

2002 рр. громадськість захищала територію Куропат від будівництва через дану місцевість Мінської кільцевої дороги[106].

В той же час, у газеті «День» відзначали, що хоч у 1993 р. урочище Куропати внесли до Державного списку історико-культурних цінностей Білорусі, державний меморіал там і всередині 2000-х рр. так й не з'явився[107].

Принагідно до теми варто відзначити, що 2018 р. в Києві, в колишньому приміщенні обласного управління НКВС на Липках, громадська ініціатива «Експерти оборони Куропат» спільно з Українським інститутом національної пам'яті, відкрили документально-художню виставку «Великий терор» у Білорусі – «Правда про Куропати. Факти, документи, відомості», і тим самим висловили підтримку білоруському народу. Історики Інституту національної пам'яті підкреслювали важливість таких моментів для нації, та долучилися до даного проекту. Даний проект поставив за мету внести тему про Куропати у шкільні підручники історії Білорусі. Обговорювалося питання щодо встановлення пам'ятника жертвам сталінського терору, на засіданні білоруського уряду 1989 р., прийнято рішення щодо встановлення в Куропатах пам'ятника, однак рішення не вступило в силу [108]. Куропати стали важливим етапом у становленні національної свідомості білоруського народу та певним поступом на шляху до державної незалежності.

Однак, повертаючись до політичного життя Білорусі першої половини 1990-х рр., зазначимо, що через відсутність впливу на ЗМІ та на тлі гострої економічної кризи, в умовах відсутності широкої громадянської підтримки, незначної чисельності депутатів у Верховній Раді БРСР (лише 37), БНФ почав втрачати популярність серед білорусів[109]. Відтак, на відміну від інших пострадянських республік, в БРСР, а щгодом – в РБ практично не було масової

[106] У Білорусі в урочищі Куропати під Мінськом скоєно напад на табір активістів опозиції, які намагаються не допустити будівництва автошляху на місці масових поховань жертв політичних репресій. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/888880.html

[107] Канюк Р. Чи є Биківня символом декомунізації українського суспільства? [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/chi-ie-bikivnya-simvolom-dekomunizaciyi-ukrayinskogo-suspilstva

[108] «Правда про Куропати». [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://old.qha.com.ua/ua/photo/quot-pravda-pro-kuropati-quot-vidkrittya-vistavki-pro-quot-velikii-teror-quot/30262/#1

[109] Камышев К. Международное признание республики Беларусь. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 2005. № 1. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://evolutio.info/ru/beljournal/2005-1/2005-1-kamishev

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

підтримки нової влади, яка би посприяла становленню незалежності республіки.

Більше того, лунали й думки, які запевняли, що попри такі потуги певних кіл в Білорусі до державної самостійності, білоруси не були готові будувати свою незалежну від російського (у зовнішній політиці) та соціалістичного (у внутрішній політиці) контекстів державу. Наприклад, політолог В. Карбалевич, вже пізніше осмислюючи події у Білорусі у перші роки становлення незалежності, писав, що незалежність не принесла бажаного результату для РБ – ціною самостійності стали різкий спад економіки та життєвого рівня населення[110].

У цьому випадку слушним видається коментар оглядачки «Deutsche Welle» Наталії Макушиної, яка стверджувала, що на початку 1990-х рр. демократичних змін очікувала лише свідома інтелігенція, в той час, як для більшості білорусів після сумнозвісної павлівської грошової реформи 1991 р., яка знецінила доходи населення та накрутила ціни, важливішим було вирішення побутових негараздів, поглибленими ще й тотальним дефіцитом у речових та продуктових магазинах. Цим вона і пояснювала той факт, що після кількох років «вільного плавання» Білорусь повернулась до російської зони впливу, намагаючись відновити соціалістичний лад всередині країни під проводом президента О. Лукашенка[111].

Подібно оцінювали ситуацію в Білорусі у 1991 р. на порталі «Кореспондент», де стверджували, що Білорусі так і не вдалося стати повноцінно незалежною країною, оскільки від влади в країні навіть після розпаду СРСР не відійшли вчорашні комуністи, які лише позірно здійснювали трансформацію комуністичного режиму. Щодо білоруського народу, то і вони, як зазначалось, не відчували різниці між часом «до незалежності» та після її здобуття, а яскравим прикладом став референдум 17 березня 1991 р., на якому 82,6 % населення республіки проголосувало за збереження СРСР[112].

---

[110] Карбалєвич В. Білоруська модель посткомуністичних трансформацій. *Політична думка*. 2000. № 1. С. 18–42.

[111] Коментар: Білорусь - довгий шлях до незалежності. Deutsche Welle. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.dw.com/uk/коментар-білорусь-довгий-шлях-до-незалежності/a-19501705

[112] Референдум-1991. Як Україна обрала незалежність. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3781495-referendum-1991-yak-ukraina-obrala-nezalezhnist

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Сприяло створенню образу успішної Білорусі радянського періоду і те, що частина українських істориків позитивно описували прогрес деяких галузей білоруської промисловості, що створювало ілюзію добробуту в країні в контексті гострої політичної боротьби. Тому, доволі часто, в роботах українських дослідників відслідковується тенденція прирівнювати цей успіх з політикою радянського керівництва.

Зразком для українських колег була робота білоруського історика П. Чигринова, у якій було подано характеристику рівня сільськогосподарського виробництва, який визнавався як один з найвищих в СРСР. За виробництвом молока і м'яса на особу Білорусь досягла показників європейських держав. Населення країни отримувало продукти харчування у такій кількості, що надлишок продуктів забезпечив би потреби у їжі більшу половину радянських громадян. За рівнем національного доходу на душу населення Білорусь посідала перше місце у Радянському Союзі [113].

Наприклад, у книзі М. Кріля також відслідковується опис радянського періоду Білорусі, історик писав, що рівень життя в Білорусі вищий, ніж в інших республіках, не тільки кількісно, а й якісно, не існувало такої корупції, як у Москві, Закавказзі або Середній Азії, а білоруська номенклатура на практиці намагалася запровадити офіційно задекларовані засади та мету комуністичної партії. Зазначалось, що навіть громадянська позиція білорусів опиралася на комуністичну ідеологію. Цим і пояснювалось, що через таку версію «патріотизму» громадяни Білорусі надовго втратили можливість вільно і демократично вести політичне життя[114].

В українській думці білоруське суспільство, від початку горбачовської перебудови, виглядало більш консервативним, ніж народи інших республік, таким, що накопичило значно менший антирадянський потенціал. Як відзначав С. Біляцький, білоруська громадськість станом на початок 1990-х рр. виявилась не готовою до реформ, навіть до половинчастих і почасти позірних

[113] Чигринов П. *История Белоруси с древности до наших дней*. Минск: Книжный Дом, 2004. С. 535–578.

[114] Кріль М. Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець XX – початок XXI ст.): Навч. посіб. К. Знання, 2008. С. 29–30.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

горбачовських. Білоруське суспільство не сприйняло демократію та необхідність переведення економіки на ринкові рейки, натомість вважаючи, що ці категорії було штучно насаджено із Заходу через його агентів. В результаті, у білорусів ледь не із розпадом СРСР зародилося психологічне відторгнення нових форм суспільного устрою[115].

Біловезькі угоди

Тим не менше, 7–8 грудня 1991 р. відбулась історична подія, яка вплинула на хід європейської історії – у Віскулях (Біловезька пуща, Білорусь) під час зустрічі вищих посадових осіб трьох союзних республік РРФСР, БРСР, УРСР було підписано Угоду про створення Співдружності Незалежних Держав (СНД), що означало припинення існування Союзу Радянських Соціалістичних Республік[116].

За словами Л. Кравчука, після невдалої спроби усунення Михайла Горбачова з посади президента СРСР у серпні 1991 р. більшість керівників республік виявили бажання підписати нову Союзну угоду. Не зважаючи на провал серпневого путчу ГКЧП, висувалися думки щодо можливості військового заколоту задля збереження єдиної радянської держави[117]. Виходячи з цього, єдиним правильним рішенням став багатосторонній договір лідерів незалежних республік, за яким відбудеться миттєвий демонтаж радянської номенклатури та підпорядкованих силових структур. На підтримку такого ходу подій існувала правова база, а саме: декларації про державний суверенітет, затверджені вищими законодавчими органами союзних республік.

Спільні думки щодо розпаду СРСР та підписання договору про утворення СНД, простежуються в інтерв'ю і С. Шушкевича[118], і Л. Кравчука[119]. За їхніми словами єдиний вихід із ситуації, яка склалася в СРСР, стало продумане рішення

[115] Біляцький С. Білоруський шлях входження в ринкове господарство. *Політика і час*. 1994. № 5. С. 39–42.

[116] «Мужской розговор. Первый президент независимой Украины Леонид Кравчук…». *Бульвар Гордона*. 2016. № 50 (606). декабрь.; Угода про створення Співдружності Незалежних Держав. *Законодавство України*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_077

[117] Усна історія незалежної України. Розпад СРСР. Інтерв'ю Станіслава Шушкевича. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://oralhistory.org.ua/interview-ua/455/

[118] Усна історія незалежної України. Розпад СРСР. Інтерв'ю Станіслава Шушкевича. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://oralhistory.org.ua/interview-ua/455/

[119] «Мужской розговор. Первый президент независимой Украины Леонид Кравчук…». *Бульвар Гордона*. 2016. № 50 (606). декабрь.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

– припинити існування СРСР та створити Співдружність Незалежних Держав – СНД. Лідери трьох союзних республік – Станіслав Шушкевич і В'ячеслав Кебич (БРСР), Леонід Кравчук і Вітольд Фокін (Україна), Борис Єльцин і Генадій Бурбуліс (РРФСР) підписали нову угоду та всі супутні документи. Біловезькі угоди ратифіковано 10 грудня 1991 р. Верховною Радою РБ [120].

Політолог С. Грабовський у своїх дослідженнях викладає позиції та ставлення до Біловезької угоди як в українських, так і в російських ЗМІ. Дослідник вважає, що українські ЗМІ впоралися із критичним аналізом подій у Біловезькій Пущі, на відміну від російських мас-медіа, які висунули звинувачення у сторону учасників зустрічі у Віскулях. Прорадянські дослідники вважали «зрадниками» та «змовниками» лідерів від країн-учасниць у підписанні договору, повісивши на них ярлик «тих, хто розвалили СРСР»: «зібралося троє зрадників – Борис Єльцин, Леонід Кравчук і Станіслав Шушкевич – у Біловезькій пущі, «по п'яні» і добряче хильнули розвалили СРСР (велику державу)»[121].

Аналізуючи дані чисельних інтерв'ю журналістів «Радіо Свободи» з учасниками підписання договору та матеріалів журналу «Український інтерес»[122], зроблено висновок, що жодної «зради» чи застіль перед підписанням Біловезької угоди не було. І щодо кількості учасників офіційної зустрічі, то їх налічувалося шестеро (С. Шушкевич, Б. Єльцин, Л. Кравчук, В. Фокін і В. Кебич, Г. Бурбуліс). 8 грудня 1991 р. усі шестеро діяли цілком раціонально, використовуючи заздалегідь підготовлені командами згаданих лідерів напрацювання[123].

Як зауважував Володимир Крижанівський, перший Надзвичайний і Повноважний Посол України в Російській Федерації, народний депутат України 1-го скликання ВРУ, якому пощастило бути серед учасників української

[120] Біловезька угода 7-8 грудня 1991р. Режим доступу: www.jnsm.com.ua/ .

[121] Грабовський С. Біловезька угода: об'єктивна закономірність чи «змова трьох мужиків?. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.Org/a/28160058.html

[122] Український інтерес. Інтернет-ресурс. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uain.press/newspaper

[123] Біловезька угода: об'єктивна закономірність чи «змова трьох мужиків»? [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.Org/a/28160058.html; «Шушкевич та Кравчук: Перші керівники про розвал СРСР та сучасність». *«Український інтерес»*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uain.press/interview/shushkevych-ta-kravchuk-pershi-prezydent-pro-rozval-srsr-ta-suchasnist-617240

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

делегації в Біловезькій Пущі: «Якщо і варто щось геть відкинути, то це маячну ідею, яка одурманює досі деякі голови, про «трьох неопохмілених мужиків», котрі буцімто розвалили за спиною у своїх народів могутній Радянський Союз … Не приховаю: біловезька сторона, що приймала гостей, накрила багатий стіл – з грибочками, салом, горілкою. Але, «повірте, добрих запальних тостів з нагоди дружньої спільної роботи було куди більше, ніж вихилених чарок. Їх тільки підносили і, злегка пригубивши знамениту «Біловезьку», ставили на місце»[124]. Згадуючи ж про те, яким чином народилася сама ідея біловезької зустрічі, дипломат зазначав, що «це був політичний експромт. Річ у тім, що на початку грудня 1991 р. в Біловезькій Пущі очікувалася планова російсько-білоруська зустріч за такою схемою: Єльцин, Бурбуліс – Шушкевич, Кебич. А тут якраз приголомшлива новина про незалежність України. Хтось вирішив запросити її президента та прем'єра в Біловезьку Пущу»[125].

М. Голубець у своїх спогадах так реконструював шлях сторін до біловезької зустрічі: «Усе почалося дуже банально. На той час Білорусь мала великі проблеми з енергопостачанням. Тому голова Кабінету Міністрів БРСР В. Кебич постійно наполягав С. Шушкевичу: «У тебе хороші стосунки з Єльциним, запроси його до нас, про все поговоримо. Бо зараз у нас нема ні грошей, ні ресурсів, а кредити в такій ситуації нам ніхто не дасть. Тому, якщо ми рішуче підемо до ринку, то по дорозі просто замерзнемо». Після того Станіслав Станіславович посидів, подумав і наступного дня знайшов слушну нагоду запросити Бориса Миколайовича на полювання, на початку грудня. Він дуже охоче погодився. А потім так склалося, що 1 грудня в Україні відбувся референдум та вибори Президента. Відтак, прем'єр Фокін звернувся до Шушкевича, щоб він запросив на цю зустріч і Леоніда Кравчука. Власне він це і зробив, заручившись гарячою підтримкою Бориса Єльцина. Так ми всі опинилися в Пущі»[126].

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

---

[124] Володимир Крижанівський: "Тостів було в Біловезькій Пущі більше, ніж вихилених чарок". *Хрещатик*. 2001. 19 грудня. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://kreschatic.kiev.ua/ru/3263/art/2454.html

[125] Там само.

[126] Голубець М. *Біловезька зустріч - крах імперії зла: (доповнене видання до 20-ї річниці підписання Угоди про створення Співдружності незалежних держав)*. Львів: Манускрипт, 2011. С. 32.

Надзвичайно інформативними стали думки українських політиків щодо внутрішньополітичних проблем в Білорусі, власне, окрім основних моментів підписання договору поруч з'являлися неузгоджені дії білоруських колег. За словами Л. Кравчука, завдяки виваженим рішенням три країни пройшли шлях до Біловезької Пущі, але вирішальні рішення тут прийняли Україна й Російська Федерація[127]. В. Фокін відкрито не критикував білоруських колег, окремо виділяючи бажання до підписання угоди зі сторони С. Шушкевича, однак зауважив, що учасників від Білорусі не підтримувала політична еліта РБ[128]. Позитивно про С. Шушкевича відгукувався й М. Голубець, який був у складі делегації в Білорусі. Зокрема, він пригадував: «Голова Верховної Ради Білорусі професор фізики Станіслав Шушкевич – надзвичайно мила людина, чудовий дипломат і розумний голова держави. Його прихильність до Президента України, нашої делегації, нашої Незалежності була безмежною. Його тости на нашу адресу відзначалися величезною любов'ю й пошаною до України і вдячністю за те, що вона відкрила дорогу Білорусі до самостійності. Я із захопленням спостерігав за Станіславом Шушкевичем і радів за багатостраждальний білоруський народ, який нарешті дочекався своєї незалежної держави»[129]. Щодо постаті В. Кебича, то це був єдиний учасник, який був проти підписання угоди, і заявляв, що на місці М. Горбачова закинув би до в'язниці всіх підписантів. Щоправда, М. Голубець досить дипломатично зазначив: «Якось ніби розгубленим і невпевненим виглядав В'ячеслав Кебич. Не знаю, чи це було враження від його дещо вирячених очей, чи то в ньому хвилювався вірнопідданий партократ»[130]. Загалом, підписання угоди наочно продемонструвала суперечки всередині білоруської делегації, які ніби уособлювали ворожнечу між прихильниками реформ та супротивниками прогресивних ідей та змін у Республіці Білорусь всередині білоруського суспільства.

---

[127] Леонід Кравчук: Шушкевич та Єльцин представляли самих себе, а я – волю народу. УНІАН. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.unian.ua/politics/25360-leonid-kravchuk-shushkevich-ta-eltsin-predstavlyali-samih-sebe-a-ya-volyu-narodu.html

[128] Там само.

[129] Голубець М. *Біловезька зустріч, напередодні та опісля: (до 10-річниці від дня підписання угоди)*. Львів: Поллі, 2001. С. 23.

[130] Там само. С. 28.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

В колі українських дослідників значення Біловезької угоди, подають як надзвичайно важливе, навіть – епохальне, оскільки угоди констатували припинення існування СРСР як суб'єкта міжнародного права та давали поштовх для становлення молодих незалежних держав, декларували створення Співдружності незалежних держав (СНД). В ідеалі, угода про створення СНД закріпила основним завданням розвивати співпрацю в економічній, політичній, культурній та гуманітарній сферах[131].

Варто розглянути досить популярні в наукових колах того часу міфи та теорії, які характеризували легітимність, зрілість угоди, підписаної в Біловезькій пущі, були складовою частиною й української думки і розвінчуванням яких займався український історик О. Бойко у праці «Міфологія Біловезької пущі, як інструмент політичного маніпулювання», у якому було продемонстровано ставлення істориків та політологів, політиків до підписання угоди.

Першим О. Бойко виділив міф про «спонтанність» підписання Біловезької угоди[132]. Як писав автор: «Дуже швидко стало зрозуміло, що все, що відбулося у грудні, відбулося спонтанно, коли спрацьовував основний принцип – потрібно ув'язатися в бій»[133]. Подібних тверджень політиків, істориків та науковців в українських ЗМІ та науковій літературі зустрічалися доволі часто. Основоположниками ідеї «спонтанності», вочевидь, варто вважати трьох тогочасних лідерів – Л. Кравчука, С. Шушкевича та Б. Єльцина.

Другим поширеним міфом стосовно подій у Біловезькій Пущі, на думку історика, був міф про те, що «трійка» розвалила СРСР»[134]. Ця ідея швидко розповсюдилася на радіо, у пресі та телебаченні (першочергово на центральних телеканалах, через потужний вплив ще союзного керівництва) одразу ж після підписання Біловезької угоди.

Центральним задумом третього міфу є твердження про те, що лідери Республіки Білорусь, України та Російської Федерації мають юридичну силу для

[131] «Біловезька пуща» для офіційного Мінська. Урядовий кур'єр. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ukurier.gov.ua/uk/news/bilovezka-pusha-dlya-oficijnogo-minska/

[132] Бойко О. Міфологія Біловезької пущі, як інструмент політичного маніпулювання. *Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили*: Миколаїв, 2007. Т. 69. Вип. 56: Політичні науки. Правознавство. С. 14.

[133] Там само. С. 15.

[134] Там само. С. 16.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

прийняття рішення про припинення існування СРСР як «суб'єкта міжнародного права та геополітичної реальності».[135] Безумовно, родоначальниками цього міфа були самі «біловезькі зубри» Б. Єльцин, Л. Кравчук та С. Шушкевич. Найближче оточення учасників Біловезьких угод та поширення інформації у мас-медіа створювало у широкої аудиторії уявленя про цілковиту легітимність Біловезьких угод і давало «чистий листок» на наступні дії[136].

З часом дана ідея набула певного поширення у науковій літературі та ЗМІ. Зокрема, С. Грабовський, С. Ставрояні, Л. Шкляр у своїй праці «Нариси з історії українського державотворення» стверджували, «легітимним і політично виваженим» стало рішення про створення СНД, оскільки Закавказька федерація – четвертий співзасновник СРСР – в період підписання угоди, як державне утворення, не існувало давно[137].

Зміст четвертого міфу полягав у тому, що Біловезькі угоди, здебільшого, трактувались її учасниками як еволюція від СРСР до СНД, а не як розпад Радянського Союзу. В загальному, сутність процесу створення політичних міфів має певну технологію, а ключові елементи конкретно відслідковуються в ході створення, ствердження та поширення біловезької міфології[138].

Українські історики та політологи неодноразово згадують про вплив російських мас-медіа на білоруські ЗМІ. Саме поширення міфу, після підписання Біловезької угоди, про те, що три лідери «розвалили Союз», справа рук російських ЗМІ. За словами О. Бойка, так російські спецслужби впливають на свідомість суспільства, залучаючись допомогою міфологем – «злодії», «вороги», «антигерої» [139].

У зв'язку з цим, вочевидь, 10 грудня 1991 р. Л. Кравчук невипадково під час виступу у Верховній Раді України оголосив: «І ось після того, коли це відбулося, нас почали звинувачувати у розвалі Союзу. В останні два дні – вчора і

[135] Там само. С. 17.

[136] Поліщук Т. Ситуація в Білорусі краща, ніж в інших країнах СНД. *День.* 1999. С. 2–5.

[137] Грабовський С., Ставрояні С., Шкляр Л. Нариси з історії українського державотворення. Київ: Г.енеза, 1995. С. 462.

[138] Бойко О. Міфологія Біловезької пущі, як інструмент політичного маніпулювання. *Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили*: наук-метод. журн. Миколаїв, 2007. Т. 69. Вип. 56: Політичні науки. Правознавство. С. 14–15.

[139] Там само. С. 15.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

сьогодні – головною темою центральних органів та інших засобів масової інформації є те, що ось три держави, чи три керівники, чи шість керівників, розвалили кінець кінцем Союз, і в цьому їх найглибша провина. Але сьогодні можна спитати: хто ж дійсно винний в тому розвалі? Коли почався той розвал? Принаймні кожному зрозуміло, що він розпочався не 7–8 грудня, а в період, коли почалася перебудова. Це абсолютно кожному зрозуміло. Ми навіть точно знаємо авторів цього розвалу...»[140].

Л. Кравчук через декілька років більш детально розкрив передумови підписання Біловезької угоди: «Після серпневого путчу всім стало зрозуміло, що якщо не вжити рішучих заходів, то буде обвальна руйнація Радянського Союзу. І коли ми зібралися в Біловезькій Пущі, то мова не йшла про розвал Радянського Союзу, а як цей розвал, який став об'єктивним, спрямувати в таке русло, щоб він не став, ну, скажімо, прототипом югославського. Ось яке у нас було завдання»[141].

Невдовзі після підписання угоди в Біловезькій Пущі, незважаючи на галас, який здійнявся у мас-медіа, значна частина колишніх радянських республік приєдналася до СНД. Також важливо зазначити, що підписання угоди не підняло хвилю масових народних виступів проти даної акції. Отже, Л. Кравчук, Б. Єльцин та С. Шушкевич змогли вдало реалізувати один з небагатьох можливих у цій ситуації мирних варіантів, який став вимогою того часу[142].

Головним джерелом для створення політичного портрету білоруських лідерів перед та після підписання Біловезьких угод стали рефлексії та висловлювання першого Президента України Л. Кравчука, які часто звучали в різноманітних програмах та інтерв'ю українських ЗМІ. Навколо першого президента України сформувалося певне коло однодумців (політиків, істориків, журналістів), які формували основу тогочасної візії подій в Республіці Білорусь. Л. Кравчук, неодноразово заявляв, що у Віскулях С. Шушкевич не зміг представити нову ідеологію білоруської держави, оскільки не відчував підтримки ні білоруської еліти, ні білоруського народу. Водночас, за словами

[140] Бойко О. Міфологія Біловезької пущі, як інструмент політичного маніпулювання. *Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили*: наук-метод. журн. Миколаїв, 2007. Т. 69. Вип. 56: Політичні науки. Правознавство. С. 15.

[141] Там само. С. 15-16.

[142] Бондаренко К. Земля нами здана без бою. *«Ї» Незалежний культурологічний часопис.* 2000. № 18. С. 2.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Л. Кравчука ні С. Шушкевич, ні В. Кебич не мали жодного уявлення про майбутній проект, і вся ініціатива надходила від українського представника. Як згадував Л. Кравчук: «Я взяв чистий аркуш паперу, ручку й сказав, що писатиму. Перший пункт: СРСР як геополітична система і суб'єкт міжнародного права перестає існувати»[143].

Українська служба новин «BBC Україна» збирала цікаві подробиці, аналізуючи та вивчаючи розповіді очевидців, які розміщені у ЗМІ. Згідно даних служби, С. Шушкевич став ініціатором запрошення Л. Кравчука до Білорусі. В інтерв'ю С. Шушкевич розповів, що насправді з Б. Єльциним та В. Кебичем планувалося обговорити умови постачання нафти та газу за пільговими цінами, оскільки економіка Білорусі була на межі краху. Президента України Л. Кравчука запросили, аби не досягти даних домовленостей за спиною. Однак, після приїзду Л. Кравчука та В. Фокіна все змінилося[144].

Аналізуючи українську пресу та висловлювання українських політиків випливає, що С. Шушкевич був єдиним білоруським політиком, який у цей період був готовим все здійснити у відповідності до радянської конституції і визнав, що Біловезька угода – це єдиний шлях до демократичного життя білоруського народу в умовах, коли нації у радянських республіках дозріли до формули, що кожен народ має право на самовизначення аж до відокремлення[145]. Відповідно до норм міжнародного права, підписано документи та подано їх на ратифікацію в парламенті, все в рамках як міжнародного, так і національного законодавства, і всі республіки СРСР, після денонсації останнього, отримали можливість безболісно із нього вийти[146].

Журналіст І. Голод у своїй статті проаналізував ставлення білоруських та українських політиків до подій навколо розпаду СРСР. Найбільш критичний у

---

[143] Леонід Кравчук: Шушкевич та Єльцин представляли себе самих, а я волю народу. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.unian.ua/politics/25360-leonid-kravchuk-shushkevich-ta-eltsin-predstavlyali-samih-sebe-a-ya-volyu-narodu.html

[144] «Два історичні дні 1991 року у Біловезькій Пущі: міфи та реальність». *BBC Україна*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.bbc.com/ukrainian/features-38234553

[145] Леонід Кравчук: «Шушкевич та Єльцин представляли себе самих, а я волю народу…». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.unian.ua/politics/25360-leonid-kravchuk-shushkevich-ta-eltsin-predstavlyali-samih-sebe-a-ya-volyu-narodu.html

[146] Кравчук Л. Щоб Україна могла вийти з СРСР, потрібно було СРСР денонсувати. *Укрінформ.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2132892-sob-ukraina-mogla-vijti-z-srsr-potribno-bulo-srsr-denonsuvati.html

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

своїх поглядах та висловлюваннях, з присутніх при підписанні угоди, був В. Кебич, який неодноразово критикував цей задум, і був прихильником так званого «Союзу 2» – оновленої форми співдружності, яка, по суті, мала би стати продовженням СРСР[147].

На відміну від білоруського колеги, Л. Кравчук висловився щодо проблеми розпаду СРСР так: «Я думаю, що людина неупереджена, здатна до аналізу, довідавшись про репресії, Голодомор, війни, нищення людей, яких убивали тільки тому, що вони не вписувалися в існуючу систему, зробить тільки один висновок: це була тоталітарно-репресивна машина, яка не могла існувати далі. Скажу більше, якби ми не підписали Біловезьку угоду, а застосували інший варіант, то могла пролитися кров»[148].

Медіа-центр «Голос Свободи» інформував, що російська сторона вже з цього періоду (1991 р.) намагалася нав'язувати і диктувати свої умови Білорусі щодо ведення політики в країні. Аналізуючи думки українських політологів, можна зробити їх узагальнений висновок – дипломатичний крок С. Шушкевича виявився єдиним виходом з пастки тоталітаризму. А запросивши на переговори українських політиків було вирішено, що єдиний кордон та збройні сили не можуть бути спільними, оскільки це суперечить суверенітету кожної країни, СРСР відходить в минуле[149].

Українські політики часто підкреслювали, що окрім російського фактору впливу, величезну роль відігравала білоруська опозиція щодо угоди у Віскулях. На думку експертів, майбутній президент Білорусі О. Лукашенко не голосував за ратифікацію Біловезьких угод та виступав проти їх підписання[150].

---

[147] Голод І. СРСР № 2. Як Україну намагалися втягнути у новий Союз. Історична правда. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.istpravda.com.ua/articles/2011/12/26/66360/

[148] Леонід Кравчук: «Шушкевич та Єльцин представляли себе самих, а я волю народу…». Режим доступу: https://www.unian.ua/politics/25360-leonid-kravchuk-shushkevich-ta-eltsin-predstavlyali-samih-sebe-a-ya-volyu-narodu.html

[149] Біловезька угода: 25 років від дня підписання. Маловідомі факти. *Голос Свободи*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.holos.fm.page/25-rokiv-pidpisannja-bilovezkoyi-ugodi-cikavi-fakti

[150] Павлович Ю. Внутрішня політика Республіки білорусь у візії українських істориків та політологів (1991–2004 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені. Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. Тернопіль, 2017. Вип. 1, № 2. С. 51–55.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Принагідно варто зауважити, що вже ставши президентом 1994 р., О. Лукашенко збирався оголосити персоною нон грата Л. Кравчука[151]. Продовжуючи думку, «Українська правда» опублікувала негативний відгук О. Лукашенка і про Станіслава Шушкевича, якого звинуватив у тому, що мовляв, саме із його ініціативи відбулася зустріч у Віскулях, і який, не маючи дозволу на підписання документів від білоруського парламенту, тобто не маючи відповідних повноважень, активно долучився до юридичного денонсування СРСР, чим фактично посприяв фактичному оформленню його розпаду, нібито проплаченому Заходом, в той час, коли, на думку О. Лукашенка, «не було підстав для розвалу Радянського Союзу»[152].

Протилежною була думка українського економіста А. Ласкавого, висловлена на сторінках газети «Голос України», у якій було зазначено, що «в умовах шаленого тиску центру» на радянські республіки, останні зробили «єдино правильний вибір, підписавши Угоду про СНД», якою фактично ліквідовувалися «владний радянський імперський центр» та диктатура і кожна із республік одержала набагато сприятливіші (демократичні та вільні) умови для розбудови своєї державності, аніж це було в рамках соціалістичного СРСР[153].

Тим не менше, загалом в українській візії С. Шушкевич постав як діяч, що відіграв ключову роль у білоруській історії. Голова Верховної Ради Білорусі 1991 року разом із президентами України і Росії Л. Кравчуком і Б. Єльциним підписав Біловезькі угоди, які поклали край СРСР. До 1994 р. він продовжував очолювати Верховну Раду вже незалежної Республіки Білорусь[154]. Підписання ж у Біловезькій Пущі угоди про розпуск СРСР і створення Співдружності Незалежних Держав (СНД) праві та ліберальні середовища в Україні сприймали як шанс на розбудову нового формату відносин між колишніми республіками СРСР – тепер на засадах суверенних, незалежних, рівноправних держав, а ось

[151] Леонид Кравчук: «когда беловежские соглашения были подписаны, ельцин позвонил бушу и сказал: «господин президент, советского союза больше нет»// «Факты и комментрарии». Режим доступу: http://fakty.ua/51373-leonid-kravchuk-quot-kogda-belovezhskie-soglasheniya-byli-podpisany-elcin-pozvonil-bushu-i-skazal-quot-gospodin-prezident-sovetskogo-soyuza-bolshe-net-quot

[152] Лукашенко обізвав Кравчука продажним і пригрозив йому групою «Альфа». *Українська правда*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/news/2005/11/23/3022001/

[153] Ласкавий А. Хто розвалив «прекрасний наш Союз»? *Голос України*. 1992. № 9. 22 січня. С. 3.

[154] Спонтанність підписання угоди в Біловезькій Пущі 1991 р.: анатомія міфу: Збірник наукових праць викладачів Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Ніжин, 2006.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

ліві прорадянські сили – як справжню трагедію та геополітичну катастрофу, спровоковану та здійснену «місцевими маріонетками» на замовлення Заходу.

У той же момент, в українській думці картина шляху становлення незалежності склалась така, що якщо іншим народам для здобуття незалежності потрібно було принести великі жертви задля свободи, пройшовши тривалий шлях національно-визвольної боротьби, то для білоруського народу здобуття незалежності обійшлося без крові та боротьби, однак, як виявилося пізніше, від державної незалежності навіть всередині білоруського суспільства раділи не всі.

Кризовий час 1992 – 1994.

Українські історики стверджували, що подібно як в більшості інших пострадянських республіках, в тому числі в Україні, у Білорусі партійно-державна номенклатура залишилася при владі. Комуністична партія здійснила заміну в керівній структурі, замість ЦК КПБ постала Рада Міністрів. Нова влада (стара радянська) не була повністю готова до новостворених умов, які кожного дня змінювалися. Щоб утриматись при владі, нові політики відмовлялись від радянської ідеології та виступали за ідею демократизації ринку. Нові реформи ставали задумом, однак не в повній мірі впроваджувалися у життя. При цьому, відбулося об'єднання не завжди чесних та фінансово прозорих чиновників і підприємців[155].

Як відзначав український письменник Леонід Пастушенко на шпальтах «Демократичної України», упродовж перших років незалежності як України, так і Білорусі та інших пострадянських держав після короткої «ейфорії» від здобуття незалежності, настала «глибинна душевна тривога», супроводжувана «чергами за хлібом» та топтанням «святих клейнод моральності … торгашами, спекулянтами, кооператорами, рекетирами, тіньовиками», для котрих «усі – від робітника до академіка – тільки товар». Втім, на думку митця, це ще не був привід піддавати сумнівам спроможність молодих незалежних держав самостійно, без впливу ззовні, вирішувати внутрішні проблеми та стабілізувати політичну та соціально-економічну ситуацію, а навпаки доброю нагодою

[155] Бойко О. Міфи Біловезької Пущі. *Сучасність*. 2005. № 12. С. 88–90.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

продемонструвати свою міць та дієздатність[156].

На думку експертів, доповненням до кризи радянських владних структур додалися й нюанси економічного життя країни. Цей період добре висвітлений в роботі Х. Тіммерманна, який конкретними прикладами демонструє загальну системну кризу та погіршення ситуації в РБ після 1991 р. Науковець пише, що промисловість Білорусі, починаючи з 1992 р. йде на спад: падають обсяги виробництва. Через зростання цін на енергоресурси збільшилась собівартість білоруських товарів, які не могли збути. Ще одним кризовим явищем в білоруському господарстві став розрив відносин з колишніми радянськими республіками, в яких ситуація не була кращою, білоруська економіка опинилася на межі катастрофи. В період з 1991 по 1995 рр. валовий внутрішній продукт скоротився на 37 %[157], обсяг капіталовкладень зменшився в два рази. За офіційними даними більше 25 % підприємств, станом на 1996 р., були збитковими[158]. Негативні тенденції простежувалися й у фінансово-кредитній галузі економіки. У 1992 р. ціни на споживчому ринку на послуги та товари зросли в 11 раз. Інфляція досягла пікового рівня. В обіг запускають великий обсяг грошей не підкріплених товарами. Через інфляцію, безробіття погіршується рівень життя білоруського народу, зростає соціальна напруженість[159].

Т. Орлова, хоч і поверхнево, також продовжила думку Х. Тіммерманна, зазначивши у своїй праці, що з 1993 р. вперше почалася депопуляція населення, згідно статистики, за рік на 11 тис. осіб[160]. Ці дані підтверджують й матеріали Національного статистичного комітету Республіки Білорусь[161].

Розпад СРСР та незалежність, економічна криза почали викликати негативні настрої у суспільстві. Для українських дослідників, й не тільки, дивним було те, що незадоволення спрямувалося проти самої незалежності, яка

---

[156] Пастушенко Л. Камо грядеші? *Демократична Україна.*1992. № 26. 3 березня. С. 1–2.

[157] Тиммерманн Х. Внутреннее развитие и внешнеполитические перспективы Белоруссии и Украины (Европейский взгляд). *Мировая экономика и международные отношения*. 2007. № 7. С. 82–84.

[158] Там само. С. 84–86.

[159] Тиммерманн Х. Внутреннее развитие и внешнеполитические перспективы Белоруссии и Украины (Европейский взгляд). *Мировая экономика и международные отношения*. 2007. № 7. С. 86–88.

[160] Орлова Т. *Історія пострадянських країн*. Київ: Знання, 2014. С. 108.

[161] Национальный статистический комитет Республики Беларусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.belstat.gov.by

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

прийшла ззовні, викликавши шок. Як недивно, обурення зростало через білорусизацію, забута білоруська мова повинна стати основною – державною, а ринкові умови та демократизація сприймалися як втручання Заходу, «нашестя капіталізму». Основним гаслом громадськості став заклик «Назад до СРСР!»[162].

Українські журналісти в численних інтерв'ю зі С. Шушкевичем намагалися зрозуміти чому білоруська опозиція, зосереджена навколо Білоруського Народного Фронту, не змогла налагодити стосунки з Верховною Радою Республіки Білорусь, а її інтелігентний голова С. Шушкевич так і не знайшов спільної мови з радикально налаштованим лідером БНФ З. Позняком, а також керівником комуністів М. Калякіним. Сам С. Шушкевич неодноразово заявляв, що у республіці замість конструктивної державотворчої роботи почалося дискусія щодо подальшої долі держави. Сам С. Шушкевич, який, на думку журналістів української служби «Бі-Бі-Сі», намагався виступати в ролі посередника між комуністичною партією та опозицією (демократами). В січні 1994 р. головою Верховної Ради обрали Мечислава Гриба, який був прихильником комуністичної ідеології (наближеним до радянської номенклатури)[163].

Водночас серед білоруської владної верхівки з'явилась ідея запровадити посаду президента. До того ж, введення президентського інституту, на думку її представників, мало стати основою для вирішення ситуації, яка, в даний період, характеризувалася падінням виробництва та високим рівнем інфляції. Це сприймали як неефективне управління радянської системи загалом. Як стверджував В. Шаповал, на посаді президента білоруська номенклатура вже й бачила свого ставленика – тодішнього прем'єр-міністра РБ В'ячеслава Кебича[164].

На думку В. Сухоноса, у Республіці Білорусь інститут президентства було запроваджено практично одночасно з прийняттям 15 березня 1994 р. нової Конституції, хоча сама ідея такого кроку стала популярною ще на початку 1990-

[162] Потєхін О. Білоруська модифікація суспільно-політичного розвитку. *Політична думка*. 1998. № 3-4. С. 86–95.

[163] Станіслав Шушкевич про те, що насправді було в Біловезькій пущі. *BBC news Україна*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/features-38247470

[164] Шаповал В. *Державний лад країн світу*. Київ: Український Центр Правничих Студій, 1999. С. 147–149.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

х років, коли відбулася перша спроба «припасування» цього інституту до Конституції БРСР 1978 р. Протягом майже чотирьох років підготовки та прийняття нової Конституції статус Президента, як і сама необхідність цього поста, був предметом гострої дискусії і на рівні Верховної Ради РБ, і на рівні самого білоруського суспільства. Прихильники парламентської республіки різко розкритикували пропозицію із запровадження посади президента, вважаючи саме парламентську систему управління найбільш прийнятною та ефективною у перехідних суспільствах, яким було білоруський соціум після розпаду СРСР. У компромісному таборі зазначали, що щоб стати президентською республікою, якій сильна президентська влада не загрожувала би узурпацією, Білорусі варто було спершу пройти тривалий шлях демократизації. Як стверджував В. Сухонос, існувала й точка зору тих, хто, погоджуючись на запровадження поста Президента, наполягав на домінуючому становищі законодавчих зборів. Так, зокрема, Білоруський Народний Фронт (БНФ) виступав за парламентську республіку з можливим обранням Президента як державного керманича. Водночас прибічники сильної президентської влади аргументували свої погляди тим, що, мовляв, саме «сильна виконавча рука» могла би стабілізувати кризову ситуацію у пострадянській Білорусі[165].

Зрештою, факт впровадження президентської посади, з широким колом повноважень, було закріплено у Конституції РБ 1994 р., демократична частина українського парламентського політикуму (представники Народної Ради) сприйняла як спробу відновити форму правління, радше характерну для радянського минулого, аніж для плюралістичного майбутнього[166].

Т. Осадчий, аналізуючи основні моменти з Конституції РБ, звернув увагу на те, що у той час, як задекларована в Основному документі держави зовнішньополітична орієнтація як нейтральна багатовекторна у майбутньому не виконувалась, будучи заміненою на побудову тісніших політичних та економічних відносин із сусідньою Росією, а принцип нейтральності у

[165] Сухонос В. *Державне правління: еволюція сучасних форм*. Суми: Університетська книга, 2014. С. 177–181.

[166] Вибори в Білорусі. *Урядовий кур'єр*. Режим доступу: https://ukurier.gov.ua/uk/search/?q=білорусь&page=2

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

дипломатії застосовувався переважно як тактичний інструмент, коли офіційний Мінськ прагнув отримати вигідні умови ведення переговорів зі західними чи східними партнерами, широкі повноваження президента РБ, натомість, реалізовувалися наповну, почасти наближаючись до ознак диктатури[167].

При цьому, О. Боринська зазначала, що первісно наступ на демократію здійснив не О. Лукашенко, з яким переважно згодом пов'язували згортання ліберальних цінностей в Білорусі, а голова Ради Міністрів РБ В. Кебич, коли останній ще з червня 1994 р., напередодні виборів першого білоруського президента, заборонив видавати незалежний тижневик «Свобода» та закрив радіопрограми «Білоруська молодіжна» і «Криниця», через критику політичної системи. Це авторці дало підстави припустити, що закріплення в Конституції створення інституту президента також було здійснення «під» персону В. Кебича, хоч подальша історія пішла за іншим сценарієм[168].

В. Сухонос окреслив, що крім В. Кебича кандидатами в президенти були зареєстровані: Зенон Позняк, голова Білоруського Народного Фронту;Олександр Дубко, голова колгоспу «Прогрес» Гродненського району, голова Ради колгоспів Білорусі; Олександр Лукашенко, депутат Верховної Ради Білорусі, голова радгоспу «Городец» Шкловського району, керівник парламентської комісії по боротьбі з корупцією; Василь Новіков, секретар ЦК комуністичної партії Білорусі; Станіслав Шушкевич, депутат Верховної Ради Білорусі, екс-голова Верховної Ради Білорусі[169]. У першому турі виборів О. Лукашенко отримав 44,8 % голосів, В. Кебич – 17,3 %, З. Позняк – 12,8 %, С. Шушкевич – 9,9 %, О. Дубко – 6 %, В. Новіков – 5 %. Другий тур виборів став вирішальним для О. Лукашенка: він здобув 80% голосів виборців, в цей час, його конкурент В. Кебич здобув 14 %[170].

Результати виборів президента РБ О. Боринська назвала «народною

[167] Осадчий Т. Білорусь намагається побудувати нову національну ідентичність. *Глобал Аналітик*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.global-analityk.com/міжнародне-життя/білорусь-намагається-побудувати-нов/

[168] Боринська О. Порівняльний аналіз політичних трансформацій України та Білорусії у посттоталітарний період. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.* 2006. Випуск 30. Книга 2. С. 283.

[169] Сухонос В. *Державне правління: еволюція сучасних форм*. Суми: Університетська книга, 2014. С. 180.

[170] Мытик О. Кебич: Я бы не проиграл в 1994-м, если бы... [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://news.tut.by/politics/140658.html .

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

революцією», яка стала наслідком дедалі поширюваного прагнення білоруського суспільства до змін, сподівання на які абсолютна більшість виборців пов'язала із О. Лукашенком – канидатом, який прагнув трансформувати радянську систему, зупинити грабування радянської номенклатури та не допустити ринкові перетворення. Масова підтримка народу дозволила О. Лукашенку отримати успіх навіть при цьому, що його соціально-політичні ідеї були неконкретизовані та загальні, проти цього кандидата виступили як інтелігенція, яка не могла вибачити неосвіченість кандидата, так і номенклатура, адже він не був вихідцем з її оточення, та й у зовнішньополітичному контексті іноземним партнерам, насамперед, російській владі, значно бажанішим, на думку авторки, був передбачуваний В. Кебич, аніж імпульсивний, емоційний та непрогнозований О. Лукашенко. У 1994 р. О. Лукашенко користувався великим авторитетом білоруського народу, не зважаючи на слабку та не до кінця визначену соціально-економічну платформу. О. Лукашенко висував обіцянки вивести країну на новий рівень та всебічно виконувати вимоги білоруського суспільства в разі перемоги на виборах[171].

В. Сухонос пояснював перемогу О. Лукашенка у 1994 р. двома причинами: по-перше, запитом білорусів на «появу народного батька, який мав би на меті помститися за людські страждання усім, хто досягнув успіху у житті, – чи то підприємцям, чи то чиновникам», «відібрав у багатих та віддав би бідним», по-друге, обіцянка О. Лукашенка повернути соціалістичне минуле, за яким більшість білорусів відчували ностальгію та пов'язували з кращими часами білоруської історії[172].

О. Гринкєвич та О. Чередніченко, простеживши характер ведення передвиборної кампанії як О. Лукашенка, так і його конкурентів у боротьбі за президентське крісло, ствердили, що кожен з претендентів на посаду президента діяв за чітко визначеною схемою. На думку авторів, було три причини, чому до цього ймовірний переможець на виборах В. Кебич в результаті зазнав поразки:

[171] Боринська О. Порівняльний аналіз політичних трансформацій України та Білорусії у посттоталітарний період. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.* 2006. Випуск 30. Книга 2. С. 281.

[172] Сухонос В. *Державне правління: еволюція сучасних форм*. Суми: Університетська книга, 2014. С. 180–181.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

по-перше, це була недовіра зі сторони Росії, незважаючи на те, що В. Кебич їздив за підтримкою до Москви та зустрівся з прем'єр-міністром РФ В. Черномирдіном), навіть підписавши новий договір про введення російської валюти в Білорусі («рублева зона»), по-друге, –економічна криза, що сколихнула країну після розвалу СРСР, вину за яку суспільство поклало на діючу владу (на чолі із прем'єр-міністром В. Кебичем та спікером парламенту С. Шушкевичем), а по-третє – виставлення Олександром Лукашенком себе як жертвою переслідувань влади, адже білоруський прем'єр збирався зняти з виборів за порушення в оформленні підписних листів[173].

За версією українського журналіста В. Портнікова, зважаючи на слабку підтримку Москви, В. Кебич не зміг зайняти президентське крісло. В той же час, головна заслуга О. Лукашенка, який випередив В. Кебича в Росії, полягала у тому, що він використовував методи старої партійної школи. Зокрема, цей кандидат, не маючи прямого виходу на Кремль, став діяти через парламентську опозицію РФ. Також Віталій Едуардович зауважив, що О. Лукашенко залучився значною підтримкою білоруських ЗМІ, які, за іронією долі, в майбутньому стануть основним противником для білоруського лідера[174].

Серед українських дослідників варто виділити й працю Т. Батенка, який детально дослідив і склав історичний портрет О. Лукашенка. Зокрема розглядаючи передвиборчу кампанію майбутнього білоруського президента, дослідник відзначив, що за два місяці до виборів в Білорусі заступник голови Аграрної партії Росії депутат М. Харитонов влаштував голові радгоспу «Городець» О. Лукашенку виступ в Держдумі. О. Лукашенко скористався цим, щоб оголосити Росії свої наміри бути ще більшим інтегратором, аніж В. Кебич. Але найголовніше, ну думку Т. Батенка, О. Лукашенку вдалося переконати російську еліту в тому, що в другому турі В. Кебич може програти націоналісту З. Позняку. В результаті у прокремлівських ЗМІ розпочалась відповідна подача інформації, яка мала на меті підготувати медійний ґрунт так, аби до другого туру

[173] Грінкєвич О., Чередніченко О. Феномен Олександра Лукашенка. *Політична думка*. 2000. № 2. С. 112–117.

[174] Портников В. Дике полювання президента Лукашенка. *Дзеркало тижня*. 2000. № 47. 1 грудня.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

потрапили обидва проросійських кандидата (В. Кебич та О. Лукашенко), водночас свідомо прирікаючи свого офіційного союзника білоруського прем'єр-міністра В. Кебича на поразку[175].

Спираючись на думку експертного середовища можна стверджувати, що посприявши обранню О. Лукашенка президентом Білорусі, офіційна Москва не лише в результаті вибудувала плани для майбутнього своєї економіки та зовнішньої політики щодо РБ, але й відіграла важливу роль у становленні авторитарного режиму О. Лукашенка.

Феномен перемоги О. Лукашенка українські дослідники пов'язували і з демографічною ситуацією в РБ (1991–2004 рр.), де відбувалося старіння населення. На період перших президентських виборів частка пенсіонерів сягала чверті загальної чисельності населення. До того ж вони були найбільш дисциплінованою і активною частиною електорату. В той час, як люди молодші 30 років, як і представники бізнесу, виявили пасивну позицію під час виборів, саме голоси представників старшого покоління – дуже консервативного та відданого соціалістичним цінностям – посприяли успіхам О. Лукашенка[176].

Г. Кеснер на порталі «Українська правда» також зазначав, що соціальну базу білоруського президента в основному становили пенсіонери і соціальні утриманці, і чимало з тих, хто у першому голосували за інших кандидатів, в другому турі проголосувало за О. Лукашенка. Політологи вважали, що більшість виборців надіялися, що «борець із корупцією» ліквідує стару номенклатуру та усуне повністю від влади, в країні почнуться поетапні перетворення. Таким чином, якщо ще за декілька тижні до виборів ні аналітики, ані політики не вірили у перемогу О. Лукашенка на президентських гонках, то під час виборів кандидат не лише потрапив до другого туру, але й здобув у ньому значний успіх – 81 % голосів з тих, хто взяв участь у волевиявленні[177].

На думку О. Класковського, перемога на виборах О. Лукашенка стала

[175] Батенко Т. Лукашенко: спроба політичного портрета. *«Ї» Незалежний культурологічний часопис*. 2000. № 18. С. 263–267.

[176] Тривалість життя в Білорусі мало чим відрізняється від аналогічних показників, зафіксованих на території країн-сусідів. Режим доступу: http://yrok.pp.ua/novini-ta-susplstvo/2903-trivalst-zhittya-v-blorus-malo-chim-vdrznyayetsya-vd-analogchnih-pokaznikv-zafksovanih-na-teritoryi-krayin-susdv.html

[177] Кеснер Г. 20 років при владі: секрет політичного довголіття Лукашенка. Українська правда. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.pravda.com.ua/inozmi/deutsche-welle/2014/07/11/7031623/

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

наслідком втоми від комуністичного режиму, гіперінфляції, безробіття та інших соціально-економічних негараздів. За словами політолога, популізм глави держави, як і недостатньо високий рівень запитів білоруського електорату, зробили свою справу. Відносно стабільний добробут, хоча й доволі жалюгідний за західноєвропейськими стандартами, влаштовував більшість жителів країни[178].

О. Литвиненко пояснював швидко здобуту популярність О. Лукашенка специфікою мислення білорусів, які надіялися, що білоруський президент стане лідером, спроможним, після розпаду СРСР, в умовах дезорієнтації, швидко розв'язати проблеми, які стосувалися становлення нової влади та нарешті вирішить проблеми білоруського суспільства. Дослідник підкреслював маніпуляції О. Лукашенка, який мав нп меті вирішувати складні завдання простими рішеннями. Провідною рисою його виборчої кампанії був всебічний популізм. Зокрема, О. Лукашенко створив ілюзію про «багатства, накрадені радянською номенклатурою та бізнесменами, які можна забрати та розділити між білоруським народом»[179].

Продовжуючи тему, на думку українського експерта аналітичного центру «Стратегія» В. Карбалевича, без економічної та політичної допомоги з боку Росії білоруський президент не зміг би очолити країну, а його політична модель не змогла би існувати[180]. Зрештою, як іронічно зауважили Л. Левченюк та В. Прокіп, свідомість «простої радянської людини» докорінно змінила політичну ситуацію після виборів 1994 р., коли все політичне життя Білорусі сконцентрувалося навколо особи президента та його прибічників[181].

Варто зауважити, що не зважаючи на термін підготовки та проведення виборів, враховуючи значні повноваження президента, цей крок став одним із найважливіших подій в історії Білорусі цього відтинку часу, оскільки йшлося

---

[178] Класковський О. В чому ж полягає секрет політичного довголіття Лукашенка?. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.pravda.com.ua/search/?search=%C1%B3%EB%EE%F0%F3%F1%FC+1994

[179] Литвиненко, О. Великий сусід визначився. Що Україні робити далі? *Дзеркало тижня*. 2009. 19 вересня [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://dt.ua/articles/57918.

[180] Карбалевич В. Експертна думка. *Аналітичний центр «Стратегія» – створений студентами та викладачами Інституту міжнародних відносин*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://medium.com/аналітичний-центр-стратегія/про-нас-903027330cfc

[181] Левченюк Л., Прокіп В. Радянська тоталітарна культура як інструмент творення «нової людини». Vox populi. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.vox-populi.com.ua/rubriki/politika/radanskatotalitarnakulturaakinstrumenttvorennanovoieludiniavtorilevcenukludmilaprokipvolodimir

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

про подальшу політичну долю країни, про модель її державності, вектор розвитку і зовнішньополітичну орієнтацію. Вибори президента Білорусі стали першим актом у білоруській історії насправді самостійного і вільного народного волевиявлення. По суті, липневі вибори 1994 р. стали своєрідним вододілом між умовним періодом С. Шушкевича та В. Кебича і періодом О. Лукашенка. Вони відрізнялися двома кардинально різними поглядами на форму правління, зовнішню політику та методи організації владних структур та, навіть, способи спілкування з білоруським народом. Так, за твердженням українського дослідника Г. Шипунова, якщо, С. Шушкевич пояснював низький рівень життя білорусів об'єктивними причинами переходу від однієї соціально-економічної моделі до іншої, в цей час О. Лукашенко «призначав» винуватців економічної нестабільності в країні та одразу ж став «батьком» мільйонів[182].

Українські влада не часто, однак час від часу висловлювала свою позицію щодо певних проблем в Білорусі. Наприклад, українські політичні сили по-різному оцінювали можливість співпраці з білоруськими колегами. Також, неодноразово наголошувалося, що бажання й орієнтація білоруського соціуму, який цілеспрямовано обрав президента – прихильника збереження старого, хоча й модернізованого радянського режиму, замість незалежності та демократії, засвідчило неготовність білоруського соціуму до викликів сучасного геополітичного світу. Тому й невипадковою видавалась на чолі держави постать О. Лукашенка – людини, яка втілила все протиріччя білоруської ментальності. Обрання О. Лукашенка стало піком протесту білоруського народу, який не довіряв ані колишнім радянським чиновникам, ані новим бізнесменам. Суспільство надіялося на появу президента, який би зміг вдало вивести країну з кризи і, з допомогою реформ, підняти економічний і технічний потенціал країни. Цим, за даними досліджень Інституту соціології НАН України, Центру Разумкова білоруська суспільно-політична думка відрізнялася від української, яка відзначалася більш критичним ставленням до влади та економічної діяльності державних інституцій та кращою світоглядною та психо-ментальною

[182] Шипунов Г Авторитарний режим у Білорусі: історія становлення. *Грані.* 2014. № 9. С. 95.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

готовністю до демократизаційних процесів та розгортання ринкових відносин в економіці. Загалом, як виявилося, національно-демократичні сили Республіки Білорусь, у порівнянні з українськими, не були такими активними у процесі здобуття незалежності на пострадянському просторі [183].

Президенство Лукашенка

Відтак, новим явищем, яке лягло в основу дискусій в Україні стало президентство О. Лукашенка, яке на сторінках книги М. Кріля, вслід за С. Шушкевичем, названо свідченням того, що в Білорусі СРСР «не вмирав» і під керівництвом білоруського президента продовжив існування[184].

На думку Л. Кравчука, у Білорусі почав формуватися режим О. Лукашенка, при якому стало значно менше демократії, аніж навіть тоді, коли країна перебувала у складі СРСР в часи першого секретаря білоруської компартії П. Машерова (у 1965–1980 рр.). Цей. здавалось би, парадокс, перший президент України пояснював тим. що у радянський час «з боку Москви був такий жорсткий контроль, таке було стеження, що жодна посадова особа не могла отримати такої необмеженої влади, як у Лукашенка. Сьогодні контролю Москви немає, внутрішнього контролю теж немає…»[185]. Водночас, на думку Леоніда Макаровича, для Білорусі на даному етапі куди б краще було мати не диктаторський режим із цілком непрогнозованим інтегратором, а владу, яка проводила би реформи для прогресу економіки і, відтак, відбулося б становлення ліберально-демократичних цінностей у владі[186].

Думки політиків та експертів часто розходяться щодо певних політичних проблем, оскільки все залежить від прозорості інформації, знання даної проблеми, аналізу багатьох факторів впливу на дану проблему. Так, українські експерти вбачали «руку» Москви у вирішенні найважливіших внутрішньополітичних питань в Білорусі. На відміну від бачення Л. Кравчука, українські журналісти вказували, що Москва мала достатньо важелів впливу на

[183] Панчишин А. Білорусь сиротіє. *Політика і культура*. 1999. № 13. С. 12-13.

[184] Кріль М. Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець XX - початок XXI ст.): Навч. посіб. К. Знання, 2008. С. 29-35.

[185] Кравчук Л. *Одна Україна, єдиний народ: політичні роздуми над записами в щоденнику*. Харків: Фоліо, 2010. С. 135.

[186] У Білорусі було більше демократії, ніж за часів «народного батьки» Лукашенка?. Інтерв'ю з Леонідом Кравчуком. *День*. 1999.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

політичний режим О. Лукашенка через фінансові дотації білоруського «ринкового соціалізму» (в середньому, Росії доводилося витрачати для дотацій білоруської економіки до одного мільярда доларів на рік)[187].

На переконання В. Сухоноса, О. Лукашенко досить вдало використовував настрій населення Республіки Білорусь, підтримуючи їхні вимоги задля свого утвердження на посаді президента. Переважна більшість білоруського народу, одразу ж після краху дадянської системи, стала носіями патерналістських настроїв, негативно налаштована до будь-яких перетворень, насамперед ринкових. В суспільстві панувала, так звана, ностальгія за соціалістичним минулим. Білоруське суспільство тому і віддало перевагу тому кандидатові, який обіцяв повернути радянський період. О. Лукашенко стверджував, що на тому голосуванні, він – єдиний депутат ВР БРСР, який голосував проти Біловезьких угод. Насправді. на думку дослідника, це міф, задля створення ілюзій, оскільки з опублікованого протоколу засідання 10 грудня 1991 р. випливає, що 26 членів парламенту, в тому числі й О. Лукашенко, не брали участі у голосуванні (єдиний голос «проти» належав депутату В. Тихині)[188].

О. Грінкєвич та О. Чередніченко запевняли, що за основу своєї політики білоруський президент взяв психологічний тиск. О. Лукашенко за будь-якої нагоди говорив про неготовність Білорусі до досвіду європейських країн, обговорював лідерів зустрічі в Біловезькій пущі, котрі, розвалили Радянський Союз. Насампер, О. Лукашенко привертав увагу на першочергову потребу навести порядок та зміцнити дисципліну в державному апараті[189].

Український дослідник О. Долженков вважав, що О. Лукашенко досить вдало зіграв на жорстких антикорупційних виступах і тим самим завоював підтримку виборців, при цьому точно спрогнозувавши зіставлення основних вимог виборців та положень власної програми на президентське крісло[190].

---

[187] Путінська Росія може поглинути Білорусь. Порівнюють із аншлюсом гітлерівського Третього Райху й Австрії. Електронний ресурс]. Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/news/textynewseditor/read/90438/Putinska_Rosija_mozhe_poglynuty_Bilorus_Porivnujut_iz

[188] Сухонос В. *Державне правління: еволюція сучасних форм*. Суми: Університетська книга, 2014. С. 177–181.С. 172.

[189] Гринкевич О. Феномен Олександра Лукашенка / О. Гринкевич, О. Чередниченко // Політична думка. 2000. №2.

[190] Долженков О. *Україна-Білорусь: досвід політичної трансформації*: монографія. Одеса: Астропринт,

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Продовження думки науковця простежується і у поглядах українського політолога Ф. Рудича, який стверджував. що О. Лукашенко як і в передвиборчій риториці, так і після обрання на президентський пост активно використовував ідею «культу народу» та антикорупційні гасла. Така позиція О. Лукашенка протиставлялась чиновникам і бізнесменам, а також владі взагалі. Таким чином, білоруський президент зумів переконати більшість виборців в тому, що влада повинна належати «людині з народу», яка не віддалена від суспільства та зможе змінити їхнє життя, захищати народні інтереси[191].

Своєрідні погляди на президентство О. Лукашенка відображені на сторінках газет «Комсомольська правда»[192] та «Комуніст»[193], у яких журналісти подавали інформацію щодо президентських виборів в Білорусі 1994 р. таким чином, щоб пересічний українець, читаючи дану інформацію, зрозумів, що тільки О. Лукашенко зі своєю тяглістю до радянського минулого став найкращим вибором для країни, яка до цього перебувала у надважкій ситуації тільки через, незрозумілі для багатьох, демократію та ринкову економіку. В газетах згадувалося про передвиборчу кампанію О. Лукашенка, роль президента в боротьбі з корупцією, часто простежувався основний лозунг О. Лукашенка – «Відвести народ від провалля!»[194].

Характеризуючи подальший політичний розвитк Білорусі після 1994 р. більшість з тих, хто аналізував це питання, стверджували, що у державі означилися авторитарні тенденції.

Так, Г. Шипунов констатував, що під проводом білоруського президента О. Лукашенка було сформовано політичний режим, який за своєю природою був одним із різновидів гібридної («керованої») демократії, в основі якої лежала еклетика демократії та авторитаризму. Дослідник зауважував, що президентство О. Лукашенка характеризувалося суттєвим розширенням обсягу повноважень центральних інститутів державної влади Білорусі, активізацією участі судових,

2003. С. 100–120.

[191] Рудич Ф. «Трансформація політичних систем у країнах СНД та Балтії». Режим доступу: http://schoollib.com.ua/politologiya/1/64.html

[192] Комсомольська правда в Україні. Інтернет ресурс. Режим доступу: https://kp.ua

[193] Комуніст. Інтернет ресурс. Режим доступу: http://www.komunist.com.ua

[194] Сосніна. І. «Отвести народ от пропасти». КП в Украине. Режим доступу: https://kp.ua/politics/580541-otvesty-narod-ot-propasty-lukashenko-yzbraly-rovno-23-hoda-nazad

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

правоохоронних, і ревізійних органів у політичному житті країни, обмеженням можливостей для ведення опозиційної діяльності та доступу громадян до альтернативних джерел інформації, а відтак, на думку Г. Шипунова, політичний режим сучасної Білорусі було ідентифіковано як режим авторитарної ситуації[195]. При цьому аналітик зауважив, що одразу після перемоги на президентських виборах О. Лукашенко очолив боротьбу не за конкретну мету, а проти всіх сил, які перебували між ним та народом, створюючи бар'єр перед президентською владою[196].

В. Бабич пояснював таку ситуацію тим, що сам білоруський президент був переконаний у тому, що в економічному і політичному житті вирішальну роль мала би визначати держава, на чолі якої мав би бути суворий, але справедливий керівник, який чесно ділив би все суспільне багатство, жорстко контролював би суспільно-політичні процеси, не допускаючи хаосу серед політичних партій, засобів масової інформації та окремих чиновників. При цьому, на думку аналітика, О. Лукашенко не вважав незаперечними норми та цінності правової держави, громадянського суспільства, недоторканості власності, невтручання держави у приватне життя громадян, свободи слова, державного суверенітету тощо. Для нього найголовнішим було зміцнення особистої влади, і для цією мети він не шкодував жодних методів[197].

На думку журналіста Д. Гордона, протягом перших двох років перебування при владі О. Лукашенка у РБ відбулося згортання демократії. Насамперед, монополізовано мас-медіа, згодом – ліквідовано місцеве самоврядування. Склалася система, яку публіцист означив формулою «я – начальник, ти – дурень»[198].

У той же момент, Г. Дракохруст підкреслив, що після виборів О. Лукашенко одразу вступив у конфлікт з Верховною Радою РБ, оскільки

[195] Шипунов Г. Теоретико-методологічні засади аналізу сучасного авторитаризму : (на прикладі Росії та Білорусі): автореф. дис. канд. політ. наук / ЛНУ ім. Івана Франка. Львів, 2007. С. 12–16.

[196] Шипунов Г. Авторитарний режим у Білорусі: історія становлення. *Грані.* 2014. № 9. С. 92–99.; Шипунов Г. Особливості формування моноцентричного політичного режиму Олександра Лукашенка. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. № 15. Львів, 2012. С. 262–272.

[197] Бабич В. Електоральна географія північної сусідки. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://politiko.ua/blogpost76542

[198] ГОРДОН. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://gordonua.com/ukr/tags/stanislav-shushkevich.html

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

новообраний президент прагнув створити «ручний» підконтрольний йому парламент, який був би максимально «зручним» саме для нього за складом, через який можна було би «просунути» будь-яке рішення глави держави, надавши йому юридичного статусу. Президент прийняв рішення «Про забезпечення рівних можливостей громадян при підготовці і проведенні виборів депутатів Верховної Ради Республіки Білорусь», однак цей указ обмежував можливость агітації. У день виборів, О. Лукашенко аби переключити увагу з парламенту на себе, вирішив провести референдум, щоб продемонструвати важливість суспільної думки[199].

Як стверджував політолог І. Осадчук, одним із перших кроків диктаторської політики О. Лукашенка, стало запровадження практики силовий метод ведення політики. Так, після того, коли політична опозиція глави держави виступила проти ініціативи О. Лукашенка провести 1995 р. перший в історії країни референдум, на якому передбачалося виставити для розгляду мовне питання, питання щодо державної символіки Білорусі, її зовнішньої економічної політики та посилення повноважень президента, згоду парламенту для його проведення вирвано силою, після того, як міліція та люди з охорони президента викинули зі зали депутатів від опозиції, які оголосили голодування. Аналізуючи дії президента Білорусі, науковець зробив висновок, що президент у такий спосіб намагався персоналізувати політику, а саме утвердити свою роль на підставі персоніфікованого мандата, тим самим надавши особистісних характеристик білоруській політиці[200].

Референдум відбувся 14 травня 1995 р. Для розгляду тих, хто взяв у ньому участь, президентом пропонувалося чотири питання: 1) про рівний статус білоруської та російської мов; 2) зміну символіки на видозмінену радянську; 3) поглиблення економічної інтеграції з Росією; 4) право президента держави розпускати парламент в разі порушення Конституції[201]. За даними сайту

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

---

[199] Дракохруст Г. Трансформация партийной системы Беларуси. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.yabloko.ru/Themes/Belarus/belarus-26.html

[200] Осадчук І. Основні чинники персоналізації політики у Білорусі. *Rozwój polityczny państw Europy Środkowej i Wschodniej: praca zbiorowa.* Kutno: Wyższa Szk. Gospodarki Krajowej w Kutnie, 2012. S. 91–99.

[201] Орлова Т. *Історія нових незалежних держав*: *Postsovieticum*: навчальний посібник. Київ: Знання, 2010. С. 383.

«Укрінформ», у референдумі взяли участь 64,8 % виборців, переважна більшість з яких підтримала усі пропозиції, ініційовані О. Лукашенком[202].

Як результат – одразу ж після референдуму було введено нову державну символіку: червоний прапор, оздоблений вертикальною смугою з білоруським народним орнаментом ліворуч, а також герб, що дуже нагадував колишній герб БРСР. Водночас, поступово зняли усі обмеження у використанні російської мови, яка, поруч із білоруською, стала державною мовою у РБ, що привзело до того, що білоруська мова відходила на задній план та втрачала позиції перед російською, опинившись на межі зникнення. Втім, як зауважили в «Укрінформі», О. Лукашенко у мовному питанні лише спромігся констатувати, що «по-білоруському не можна висловити щось велике. Білоруська мова – бідна мова. У світі існують тільки дві великі мови – це російська та англійська». Такими висловлюваннями, на думку журналістів цього порталу, О. Лукашенко намагався вкотре продемонструвати свою «підданість» РФ. У той же час, були підтримані пропозиції «Про підтримку дій президента, спрямованих на економічну інтеграцію з Російською Федерацією» та «Про необхідність внесення змін в конституцію, за якими передбачалася можливість дострокового припинення повноважень Верховної Ради Президентом у випадках грубого чи систематичного порушення Конституції»[203].

Водночас, А. Павленко зазначив, що цього ж дня, 14 травня 1995 р., одночасно із референдумом відбувся перший тур виборів до Верховної Ради Республіки Білорусь, а 28 травня – другий, в ході яких втім було обрано тільки 119 депутатів, в той момент, коли для того, аби новий парламент почав працювати, потрібно обрати до нього не менше 174 депутатів. Досягти бажаного вдалося лише 10 січня 1996 р. після додаткових турів голосування. На 260 місць обрано 198 депутатів (43 від Комуністичної партії, 32 – від Аграрної партії, 97 – безпартійних депутатів, які поділяли ліві погляди; Білоруський народний фронт не отримав жодного мандата). Це дало змогу розпочати роботу Верховної Ради

[202] Статистичні дані референдума 1995 року. *Укрінформ.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/

[203] Мода на мову: русифікація в Білорусі згортається? *Укрінформ*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/1959272-moda-na-movu-rusifikacia-v-bilorusi-zgortaetsa.html

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

XIII скликання, хоча більше 60 депутатських мандатів залишилися вакантними[204].

Темою парламентських виборів також займався І. Осадчук. Науковець писав, що абсолютну більшість представників політикуму тогочасної Білорусі турбувала монополізація влади главою держави. Від самого початку роботи парламенту нового скликання почалося протистояння президента і Верховної Ради РБ. Водночас блокувати президентські ініціативи намагався блокувати Конституційний Суд РБ. Експерти оцінювали дії президента Білорусі як диктаторські, оскільки при найменшій невдоволеності президент міг усунути з посади противника його політики чи просто особу, яка обурювалася діями президента на політичній шахівниці[205].

Цю думку підтверджувала й І. Орлова, яка наводила епізод гострого конфлікту між О. Лукашенком та спікером білоруського парламенту С. Шарецьким (займав цю посаду з 10 січня по 27 листопада 1996 р.), що спричинив внутрішньополітичну кризу в Білорусі, а все лише через те, що очільник Верховної Ради РБ у залі парламенту відверто звинуватив главу держави у тому, що за два роки президенства нічого не було зроблено для поліпшення життя людей, і все необхідне – для узурпації влади»[206].

Ще один приклад, який відображає вседозволеність у прийнятті рішень президента, навів у власному дослідженні В. Карбалевич. Історик проаналізував шлях до влади О. Лукашенка, та наголосив, що деяких парламентарів обурювало і те, що президент здійснював важливі кадрові призначення без погодження з білоруським парламентом, при цьому ігноруючи й рішення Конституційного Суду РБ. Наслідком такої поведінки О. Лукашенка, згадувалося раніше, став виступ С. Шарецького (1996) у парламенті з різкою критикою політики білоруського президента та припущенням, що для Республіки Білорусь бажана парламентська форма правління. Водночас лунали й думки щодо ініціювання

[204] Павленко А. Білорусь: Сучасний стан та перспективи розвитку. *Розбудова держави*. 1998. № 7–8. С. 92–101.

[205] Осадчук І. «Політична культура суспільства як чинник президенціалізації напівпрезидентських систем правління у Білорусі (1996-2013)» // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. № 7. Львів, 2014, С. 230-237.

[206] Орлова Т. *Історія нових незалежних держав*: *Postsovieticum*: навчальний посібник. Київ: Знання, 2010. С. 385.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

процедури імпічменту глави держави[207].

Президентська відповідь не забарилася – О. Лукашенко, зі свого боку, оголосив про призначення проведення нового референдуму на 24 листопада 1996 р. На ньому, з-поміж іншого, планувалося розглянути головне питання про проект змін Конституції РБ, за яким передбачалося значне обмеження влади Конституційного Суду та парламенту, фактичне підпорядкування всіх державних інститутів президенту країни, тобто різке посилення президентської влади. Всі призначення у виконавчій владі мав одноосібно здійснювати президент, а його указам передбачалося надати статус законів, що мають пріоритет перед будь-якими рішеннями парламенту[208].

Українські політологи критично оцінили таку перспективу нововведень, та й більшість еліти Білорусі негативно сприйняли таку політику, насамперед колишні прихильники О. Лукашенка. Проти проведення конституційного референдуму виступили, єдиним фронтом, демократичні партії та комуністи. Політичні партії намагалися створити союз проти наступу авторитаризму та диктатури. Однак, можливість на протести виявилася для них дуже обмеженою: маючи незначну масову підтримку, не отримали доступу до основних засобів масової інформації та зазнавали тиску зі сторони силових структур.

Верховна Рада РБ внесла до бюлетеня референдуму на обговорення питання про альтернативний проект Конституції, в якому президентська посада не передбачалася взагалі, розпочиналася політична криза. Конституційний Суд країни затвердив рішення, згідно з яким всенародне голосування, згідно проекту конституції, може мати тільки рекомендаційний характер.

На порталі «Радіо Свободи» зауважили, що за декілька днів до референдуму відбулися переговори між О. Лукашенком і С. Шарецьким, в яких активну участь взяли прем’єр-міністр РФ В. Черномирдін та голови обох палат російського парламенту Є. Строєв і Г. Селезньов. Головним рішенням стало негайне припинення процедури імпічменту. Фактично, здавалось би,

[207] Карбалевич. В. Путь Лукашенко к власти. *Белоруссия и Россия: общества и государства*. Минск: Права человека, 1998. С. 226–258.

[208] Референдум-1996. Как Лукашенко обвел парламент вокруг пальца. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://naviny.by/article/20161123/1479880119-referendum-1996-kak-lukashenko-obvel-parlament-vokrug-palca

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

демократична влада Росії по суті схвалила та підтримала лукашенківський конституційний переворот і сприяла встановленню авторитаризму[209].

24 листопада 1996 р., відбувся референдум, на якому президентський проект Конституції підтриманий виборцями (у референдумі взяли участь 84 % білоруських громадян, із них на підтримку президентських ініціатив висловилися 70 %)[210]. Політичним результатом цього процесу став перехід Білорусі від парламентської до президентської республіки. Також припинив свою діяльність попередній парламент і було сформовано новий двопалатний законодавчий орган[211].

Питання Референдуму в Білорусі 1996 р. щодо затвердження нової редакції Конституції з ініціативи білоруського президента О. Лукашенка розглядав С. Василишин[212]. За словами науковця, прийняття біоруської Конституції зі змінами і доповненнями відбувалося під тиском діючої влади, тому не дивно, що явка становила 84,14 % виборців[213].

Як зазначалось у матеріалах Центру Разумкова та в інформації з окремих аналітичних джерел («Deutsche Welle», «Глобал аналітик», «РБК-Україна»), нова Конституція в Білорусі значно розширила повноваження глави держави. Президент отримав право самостійно призначати суддів, голову уряду, міністрів, мерів і керівників областей. За новою редакцією Конституції у Білорусі сформувався двопалатний і представницький законодавчий орган – Національні збори, який складається із Палати представників (склад обирали населення країни) і Ради Республіки (більшість обиралася з району Мінська та областей, декого призначав Президент Республіки Білорусь). Виконавчу владу в Республіці Білорусь здійснювала Рада Міністрів – Уряд, який підпорядковувався Президенту та звітував Парламенту. Судова система Республіки Білорусь

[209] У Білорусії пройшла акція опозиції до річниці референдуму 1996 року. «Радіо Свобода». Режим доступу: http: //www. radiosvoboda.org/a/news/28137943.html

[210] Коктиш О. «Як білоруси дійшли до автократії» // «Тиждень.ua». Режим доступу: http:// tyzhden.ua /World/36795

[211] Снапковский В. Внешняя политика Республики Беларусь: первые итоги первого десятилетия. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 2000. № 4. С. 45–51.

[212] Василишин С. Україна-Білорусь: стратегічне партнерство у політичній сфері (1994-2004 рр.) // «Україна-Європа-Світ». Збірник наукових праць. С. 139-150.

[213] Офіційні результати Рефередуму 24 листопада 1996 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rec.gov.by/refer/refer1996.html

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

складається з Верховного Суду, військових судів, обласних, районних. Контроль за конституційністю правових актів здійснював Конституційний Суд Білорусі[214].

Журналісти «РБК-України» підкреслили, що О. Лукашенко сам ініціював чотири питання у бюлетені: 1) «Про перенесення дати Дня незалежності Республіки Білорусь на 3 липня – День звільнення Мінська від німецько-фашистських загарбників» («за» проголосувало 88 % виборців, «проти» – 10 %); 2) «Про внесення змін та доповнень до Конституції (запропоновані президентом), які значно розширювали повноваження президента» («за» проголосувало 70 % виборців, «проти» – 9,4 %.); 3) «Про введення вільної купівлі-продажу земель, без обмежень, сільськогосподарського призначення» («за» проголосувало 15 % виборців, «проти» – 83 %.); 4) «Про відміну смертної кари» («за» проголосувало 17 % виборців, «проти» – 80 %.). При цьому три питання на референдум висував парламент («Про внесення змін і доповнень до Конституції (запропонованих депутатами парламентських фракцій комуністів і аграріїв)»; «Про виборність керівників місцевих органів виконавчої влади»; «Про фінансування усіх гілок влади відкрито і тільки з державного бюджету»)[215]. За підсумками голосування, виборці підтримали дві президентські пропозиції, парламентські ж були відхилені.

Таким чином, у президентстві О. Лукашенка було розпочато новий відлік, який, по суті, характеризувався юридичним закріпленням авторитарного режиму в Конституції РБ. Варто відзначити, що ціла низка держав, в тому числі Україна, і міжнародних організацій не визнали результати референдуму, оскільки голосування проводилося із серйозними порушеннями. На порталі «Тиждень.ua» пояснювали готовність О. Лукашенка саме до такого ходу щодо референдуму тим, що президент побоювався втратити владу на тлі протистояння[216]. Незважаючи на це, зауважимо, у 2004 р. відбувся референдум, згідно результатів якого з білоруської Конституції прибрали обмеження на кількість

[214] Вибори у Білорусі: Лукашенко в п'ятий раз стає президентом. РБК-Україна. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https:// daily.rbc.ua/ ukr/show/ vybory- belarusi- lukashenko– pyatyy- raz- stanovitsya-1444588402.html

[215] Там само.

[216] Коктиш О. Як білоруси дійшли до автократії. *«Тиждень.ua»*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://tyzhden.ua/World/36795

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

президентських термінів для однієї особи. О. Лукашенко отримав можливість брати участь у наступних президентських виборах. Обидва референдуми, як 1995 р., так і 2004 р. не були визнаними низкою країн та міжнародних організацій, зокрема, США та Євросоюзом[217].

Зазначені політичні процеси знайшли своє відображення і в українських ЗМІ.

Так, О. Калініченко на сторінках «Дзеркала тижня» окреслила події в Білорусі після 1994 р. як «портрет в стилі песимістичного реалізму». На її думку, ситуація у Білорусі упродовж 1995–1996 рр. вкрай загострилася. Цьому сприяли, з одного боку, провал економічної політики президентської команди, наслідком чого стало загострення економічної кризи у суспільстві. а з іншого –поглиблення політичної кризи, до якого призвело посилення протиріч між виконавчою та законодавчою гілками влади в Білорусі. В результаті, це спровокувало консолідацію опозиційних до О. Лукашенка політичних партій, посиленню антипрезидентських настроїв як в парламенті, так і в білоруському суспільстві. Особливу роль в загостренні білоруської кризи зіграли відсутність чіткої економічної політики та затримка із реформування економіки, а також те, що проголошенний президентом РБ курс на всесторонню інтеграцію із Росією, який повинен був, на думку О. Лукашенка, забезпечити державу дешевими енергоносіями та постійними замовленнями на продукцію білоруських підприємств, через відсутність конкретних домовленостей та зобов’язань призвів до диспропорції в торгівлі між РБ та РФ, тим паче, що після президентських виборів 1996 р. у Росії, остання, на думку журналістки, втратила економічний інтерес до Білорусі як до рівноправного партнера. В ситуації, коли більшість парламентарів виступили проти політики президента, звинувативши його в порушенні Конституції та законів держави, розвалі економіки, провалах у зовнішній політиці (зокрема, невступі до Ради Європи), свідомому загостренні відносин із Верховною Радою РБ, Конституційним Судом, партіями та профспілками, неефективності боротьби зі злочинністю, що могло призвести до

[217] Вибори у Білорусі: «Лукашенко в п'ятий раз стає президентом». Режим доступу: https://daily.rbc.ua/ukr/show / vybory - belarusi- lukashenko-pyatyy-raz-stanovitsya-1444588402.html

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

реального початку процедури імпічменту глави держави, О. Лукашенко, замість того. аби розпочати конструктивний діалог з опозицією, ще більше посилив протистояння, ініціювавши референдум 1996 р. Цим кроком. на думку О. Калініченко, президент хотів остаточно юридично оформити встановлення авторитарного режиму та вийти переможцем у боротьбі з парламентом. Втім, як зазначила журналіст, проведення референдуму не гарантувало посилення позицій О. Лукашенка, а навпаки могло навіть послабити їх на тлі погіршення іміджу білоруської влади серед країн Заходу, насамперед США, тим паче в контексті звернення до Конгресу США двох лідерів БНФ З. Позняка та С. Наумчика із проханням надання їм політичного притулку, а також поширення в білоруських ЗМІ неправдивих «конспірологічних» прогнозів, спродукованих в РФ, щодо, мовляв, підготовки з території Польщі масштабної провокації проти білоруського керівництва групою офіцерів ЦРУ США з метою компроментації та усунення від влади президента О. Лукашенка[218].

О. Потупа на шпальтах газети «За вільну Україну» охарактеризував політичну систему у Білорусі після 1994 р. як яскраво визначену диктатуру, яка станом на 1998 р., значно зміцнившись, вже практично завершила наступ на три основні сектори суспільства – державну владу (усі три гілки влади були підпорядковані виконавчій владі президента в період з осені 1994 р., коли вибрана місцева влада була витіснена призначеною «вертикаллю», референдумом 1996 р. та періодичними кадровими «зачистками»), економіку (у 1994–1996 рр. відповідний сектор став практично підконтрольним структурам в умовах, коли будь-який суб’єкт господарювання міг бути ліквідований за результатами перевірок, а керівників підприємств відтепер могли знімати з посад указами та розпорядженнями) та сферу суспільного життя (майже повністю реалізовані спроби цілковитого підпорядкування владі діяльності політичних партій, громадських рухів, недержавних ЗМІ)[219].

[218] Калиниченко А. Беларусь. Портрет в стиле пессимистического реализма. *Зеркало недели*. 1996. № 35. 31 августа–6 сентября. С. 4.

[219] Потупа О. Білорусь–97: панорама погрому. *За вільну Україну.* 1998. Ч. 8. 20 січня. С. 2–3.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Відома українська журналістка Н. Харчук на сторінках газети «Час-Time» запевняла, що політика О. Лукашенка «не лише вирвала Білорусь зі щирих обіймів сусідніх демократій», але й перешкодила втіленню ідеї створення геополітичного проекту Балто-Чорноморської вісі у складі країн Балтії, Білорусі та України, який мав на меті «протистояти ментальним імперським рецидивам Москви».

Характеризуючи внутрішню політику білоруського президента, авторка констатувала її авторитарний характер, стверджуючи, що навіть білоруські комуністи «заговорили про фашизм як стиль і сутність президентства Лукашенка», який «не має жодних моральних гальм», і був готовий відновити «порядок концтаборів, переслідувань, розстрілів». Наочними прикладами початку політичних переслідувань у РБ Н. Харчук вважала втечу лідерів БНФ Зенона Позняка та Сергія Наумчика до США, де вони просили політичного притулку, адже в Білорусі на них «було влаштовано полювання та існувала реальна загроза фізичної розправи», та початок слідства над іншими заступниками голови БНФ – В. Сівчиком, В. Вечоркою та Ю. Хадикою.

Водночас, вона стверджувала, що ситуація в Білорусі мала би стати великим застереженням для України, адже, мовляв, формування політичного режиму О. Лукашенка якраз стало тим «побічним ефектом», який міг би відбутися із будь-якою пострадянською республікою, де ще зберігалась, з одного боку, велика популярність лівих популістичних ідей, а з іншого – запит на «сильну руку», яка би забезпечила стабільність, якої не вистачало після розпаду СРСР. У той же момент, журналістка вбачала й «руку Москви» у підтримці дій О. Лукашенка, за допомогою якого РФ намгалась остаточно розвернути РБ в російську геополітичну орбіту, втім не враховуючи, що зміцнення «лукашенківського фашизму» могло би з часом вплинути й на поширенні «чорносотенних ідей» в самій Росії, які би привели до Кремля відвертих російських шовіністів, які би згорнули демократію та ринкову економіку, що лише розпочали своє формування у РФ[220].

[220] Харчук Н. Бєларусь: гвіздки для власного розп'яття. *Час-Time.* 1996. № 38. 27 вересня. С. 2.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Формування «профашистської диктатури» в Білорусі побачив й В. Каспрук, який також застеріг від подібного майбутнього українське суспільство, яке на тлі масштабної, часом злочинної, приватизації підприємств, здійснюваної під час президентсва Л. Кучми, на противагу цьому дедалі частіше захоплювалося ідеями про відновлення «радянського ладу», який у багатьох асоціювався із часом «справедливості» та «рівності» усіх перед законом[221]. Вже у жовтні 1997 р. журналіст писав про те, що в Білорусі «відбувається економічний тиск на політичну опозицію з метою розорити її прихильників», про що, мовляв, свідчили «масові випадаки переслідування комерційних підприємства, власники чи співробітники яких були визначені лукашенківським режимом нелояльними до нього», у всіх силових структурах, включно із армією та КГБ усували всіх тих, хто в будь-якій формі критикував політику білоруського президента, і головне – розпочато наступ влади на ще одну із цінностей та прав громадянського суспільства – свободу слова, який було оформено навіть юридично – поправками, прийнятими 1997 р. парламентом до закону про друк, який уможливлював тотальний контроль влади над білоруськими ЗМІ, включно із вимогою реєстрації усього розмножувального та копіювального обладнання. Більше того, проект поправок визначав і норму, згідно із якою розповсюдження на території РБ іноземної періодики допускався лише з дозволу Державного комітету у справах друку (Держкомдруку). Таким чином, як виснував В. Каспрук, владною верхівою РБ була зроблена серйозна заявка «опущення інформаційної «залізної завіси»» не лише на кордонах Білорусі, але й навіть всередині держави[222].

Одним із найбільш яскравих моментів лукашенкового «полювання на відьом» журналіст вважав заяву білоруської влади, зроблену на початку січня 1998 р. про т. зв. розкриття чергової глобальної «змови» опозиції щодо «державного перевороту» в Білорусі. Як нагадував В. Каспрук, це була не перша заява білоруської верхівки: у 1994 р. «лукашенківські каґебісти ловили

[221] Каспрук В. В Білорусі визріває профашистська диктатура: які ж уроки з цього може винести Україна? *Час-Time.* 1996. № 50. 20 грудня. С. 8.

[222] Каспрук В. Лукашенко намагається опустити інформаційну «залізну завісу». *Час-Time.* 1997. № 42. 23–29 жовтня. С. 8.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

турецьких «шпигунів»», у 1995 р. Лукашенко звинуватив польську «Солідарність» та ЦРУ «в організації страйку працівників мінського метро», у 1996 р. повідомляли про плани ЦРУ з усунення білоруського президента, у 1997 р. «на Лукашенка «робили замах» литовські «екстремісти»», а 1998 р. білоруська опозиція на чолі із лідером БНФ З. Позняком, котрий вже перебував на еміграції в США, та екс-спікером ВР РБ С. Шарецьким, за фінансової підтримки Заходу, мовляв, підготувала «Стратегічний план», згідно із яким начебто передбачалося упродовж 1998 р. «повалити існуючу в Білорусі законно вибрану владу». Попри очевидну абсурдність звинувачень, які, зрештою, були спростовані самими опозиціонерами, такі дії О. Лукашенка та його оточення, за переконанням В. Каспрука, свідчили про те, що «режим Лукашенка увійшов у свою чергову тоталітарну фазу розвитку», при якій «диктатор цілеспрямовано готує білоруське суспільство до репресій», постійно подаючи білоруському соціуму «образ ворога», з яким веде постійну та непримиренну боротьбу «бацька» Лукашенко. Єдине, що, на думку журналіста, унеможливлювало повне «подавлення опозиції» О. Лукашенком було те, що Білорусь «розташована не в Азії, як Китай, а майже в центрі Європи» поруч із, з одного боку, розвиненими європейськими країнами, з іншого – із «псевдодемократичною Росією», яка, все ж, шляхом демократичного розвитку у 1990-х рр. просунулась далі Білорусі, та, зрештою, із Україною, «яка ніколи не підтримає антидемократичні дії, і не підтримає тоталітарний режим, принаймні відкрито»[223].

Про складення в РБ «чорних списків» дисидентів говорив у «Голосі України» А. Юричко. За його словами, усі кризові явища в суспільно-політичному, економічному та культурному житті, спричинені «дрейфом до ностальгічного СРСР», білоруська влада вбачала не в наслідках своїх непрофесійних дій, а в «підступності зовнішніх та внутрішніх ворогів». Результатом такого підходу стало посилення «контрпропаганди виступів опозиційної преси», введення заборони державним суб’єктам розміщувати рекламу в неконтрольованій президентом пресі, а державним друкарням

[223] Каспрук В. Білоруський диктатор Лукашенко розпочинає чергове «полювання на відьом». Хто наступний? *Час-Time.* 1998. № 3. 22–28 січня. С. 8.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

(монопольним) – друкувати таку пресу. До того ж, за переконанням А. Юричка, в Білорусі була підготовлена законодавча основа для заборони будь-якої критики, чи навіть сатиристичного висміювання на плакатах чи у медійних статтях «бацьки» Лукашенка, як і встановлення тотального контролю за громадянами та надання до рук спецслужб важелів для боротьби з опозицією. В той же момент, за словами журналіста, допоки залишались громадяни, які активно брали участь на мітингах та демонстраціях, ще зберігалась надія на те, що режим білоруського президента не перетвориться на повноцінну диктатуру[224].

Встановлення контролю білоруської влади над ЗМІ констатував і С. Брунь, який стверджував, що ностальгія за СРСР, особливо характерна для старшого покоління в СРСР, коштувала для молодого покоління білорусів, здебільшого налаштованих прозахідно та прихильно до демократичних процесів, звільненням з роботи, виключенням із навчаьних закладів, переслідуванням та навіть арештами. Така ситуація призвела до того, що навіть більшість незалежних газет почало виходити поза межами Білорусі – в Литві, а в самій країні було обмежено роботу представників іноземних ЗМІ, а тому зарубіжним журналістам загалом доводилось послуговуватися офційними джерелами, які не завжди були достовірними[225].

Про плачевну ситуацію як в економічному, так і в політичному житті Білорусі, писала на шпальтах газети «День» Т. Поліщук. Зокрема, журналістка навела таку невтішну статистику у справах білоруських незалежних медіа: «У республіці діє цензура на телебаченні, радіо і в пресі. З 1026 зареєстрованих газет і журналів – третина державні. Журналісти працюють під невсипущим оком Держкомітету РБ із преси. Ті, хто критикує дії влади, дуже ризикують залишитися без роботи, аж до висилки з країни. Хоча в кіосках «Білсоюздруку» можна спокійно купити опозиційні видання «Наша нива», «Ім'я», «Белорусская деловая газета», «Новины», «Народная воля» (чимало з них друкувалися в Литві й виходили невеликими тиражами). Боротися з неугодними «писаками» О.

[224] Юричко А. Білорусь: ностальгія дедалі дорожчає! *Голос України.* 1998. № 110. 12 червня. С. 11.
[225] Брунь С. Ностальгія за Радянським Союзом. *Українське слово.* 1999. Ч. 6. 11 лютого. С. 1; 8.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Лукашенко розпочав з 1994 року. Найактивніших знає в обличчя. Нині опальний Павло Шеремет очолює кориспонденцію на каналі «ОРТ». Багато порушників спокою Білорусі працюють на західні інформаційні агентства. Варто виданню або каналу отримати три попередження – і їх закривають. Місцеві ЗМІ вже по другому разі проходять перереєстрацію та лише таким чином виживають»[226]. Т. Поліщук звернула увагу і на регулярну практику показових процесів над «ворогами» системи в контексті т. зв. «боротьби з корупціонерами та мафією»: «Раптово помер лідер опозиції Геннадій Карпенко. Голову колгоспу Старовойтова, якого О. Лукашенко називав своїм вчителем, арештували за те, що його господарство приносило прибуток, а найголовніше, він не побоявся сказати: «Президент мені не указ». За невідомих обставин зникли Винников (екс-глава Нацбанку) та Захарченко (колишній міністр внутрішніх справ)»[227].

У той же час, журналістка зазначила, що в РБ почала формуватися провладна молодіжна організація «Білоруська патріотична спілка молоді» – своєрідна реставрація радянського комсомолу: «Під її прапором близько 170 тисяч осіб. Розпитуючи, що ж це за об'єднання, з подивом я побачила відреставрований комсомол. От лише до патріотичних гасел додалася християнська мораль. Учасники БПСМ всебічно підтримували президента Лукашенка, нехай то буде битва за урожай чи з космополітами. Вони контролювали навіть дії викладачів на екзаменах. Зате мали пільги на дефіцитні товари, путівки, безкоштовно проходять в музеї та на дискотеки. У кабінетах молодих функціонерів чудово сусідують державний прапор і православний календар. Серед юної зміни знову стали популярними військово-патріотичні ігри «Орля» та «Зірниця». Хлопці й дівчата цілком серйозно доводять переваги ходіння по струночці». За таким обставин Т. Поліщук вважала очевидним становлення диктатури в РБ, накладення економічних санкцій Заходом не лише не перешкоджали, але допомагали, сприяючи щораз глибшій ізоляції режиму О. Лукашенка від діалогу із демократичним світом[228].

[226] Поліщук Т. Білоруська мозаїка. *День*. 1999. № 113. 6 серпня. С. 20.
[227] Поліщук Т. Білоруська мозаїка. *День*. 1999. № 113. 6 серпня. С. 21.
[228] Поліщук Т. Білоруська мозаїка. *День*. 1999. № 113. 6 серпня. С. 22.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

С. Грабовський «Українському слові» критично оцінював інформацію, спродуковану в лівих середовищах України про те, що, мовляв, під час президентства О. Лукашенка впродовж досить короткого часу було стабілізовано політичне та економічне становище, запевняючи, що насправді мова йшла про обмеження діяльності оозиційних партій, профспілок, громадських організацій, а в економіці – зростаючі дефіцит продуктів та інфляцію[229].

М. Череда у «Дзеркалі тижня» на початку 1997 р. також зафіксував численні факти суттєвих порушень прав та свобод громадян у РБ, як і переслідування політичних опонентів О. Лукашенка, та спрогнозував, що у майбутньому для Білорусі цілком можливим міг стати т. зв. «белградський сценарій» – як і в Союзній Республіці Югославія (СРЮ), політична ситація у РБ могла перерости у «безкінечний марафон демонстрацій опозиції», але із більш жорстким, аніж в СРЮ, протистоянням між демонстрантами та владними структурами. Одним із яскравих свідчень цього журналіст вважав силове придушення 5-тисячної демонстрації прибічників БНФ в центрі Мінська, яка відбулася на початку березня 1997 р. на знак протесту проти засідання російсько-білоруської парламентської асамблеї, створеної в рамках співпраці РБ та РФ. Під час сутичок з міліцією було затримано понад 100 учасників, а ще більше 10 отримало травми різного ступеня. Це все, на думку М. Череди, свідчило про те, що білоруський президент розпочав т. зв. «хрестовий похід» проти опозиції, одним і прикладів чого став виданий 5 березня 1997 р. президентський указ, згідно із яким, по-перше, заборонялось проводити будь-які громадські заходи ближче 50 метрів від державних установ (і ближче 200 метрів від президентського палацу), а по-друге, не дозволялося використання на мітингах незареєстрованої символіки (в тому числі, білоруський національний біло-червоно-білий білоруський прапор). Як іронічно зауважив журналіст, «до апофеозу торжества білоруської демократії залишився один крок – повна

[229] Грабовський С. Уроки негативного досвіду. *Українське слово.* 1999. Ч. 6. 11 лютого. С. 5.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

заборона всіх опозиційних президенту організацій із внесенням відповідних поправок до кримінального кодексу держави»[230].

Відтак, М. Череда відкинув скептичні думки тих аналітиків, які припускали нетривале президенство О. Лукашенка у Білорусі, припустивши, що білоруський глава держави залишиться на своїй посаді і у XXI ст., тим більше, що РБ і так вже опинилася у міжнародній ізоляції зі сторони демократичних країн Заходу, особливо після референдуму 1996 р., під час якого західні спостерігачі зафіксували численні порушення, як і під час формування нової законодавчої влади, та й державна зовнішньополітична стратегія Білорусі була дедалі чіткіше спрямована на РФ, яка режим Лукашенка цілком підтримувала. В цій ситуації, як зазначив М. Череда, хіба що Україні залишилося остаточно визначитись – чи підтримувати сусідню, по суті поліцейську державу, або ж приєднатися до її міжнародного бойкоту[231].

Придушення великого мітингу, що відбувся 14 травня 1997 р. у Мінську зафіксувала Т. Снітко. На сторінках «України молодої» журналістка зауважила, що в демонстрації взяло участь понад 5 тисяч осіб, які виступили проти запланованого на 23 травня підписання російський президентом Б. Єльциним та білоруським главою держав О. Лукашенком союзного договору. Під час мітингу було заарештовано близько 20 людей. При цьому, за словами авторки, ще ввечері напередодні мітингу міліція спробувала затримати організаторів мітингу О. Чихольського та В. Анцулкевича, які подавали заявку на проведення протестного заходу, добре знаючи, що мітинги були заборонені спеціальним президентським декретом, проте правоохоронцям цього не вдалося зробити. Паралельно, 13 травня 1997 р., за визначенням Т. Снітко, «Центральний суд Мінська підхопив «естафету» приборкання непокірної президенту опозиції», розглядаючи адміністративні справи тодішнього спікера парламенту С. Шарецького, та білоруських парламентарів В. Щукіната і А. Лебедька. Попри все це акція протесту таки відбулась, демонструючи, як зазначила журналістка

[230] Череда. М. Белградский сценарий для Белоруссии. *Зеркало недели*. 1997. № 12. 22–28 марта. С. 6.
[231] Череда. М. Белградский сценарий для Белоруссии. *Зеркало недели*. 1997. № 12. 22–28 марта. С. 6.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

те, що «кількість виступів проти режиму Лукашенка зростає разом з кількістю його жертв»[232].

Втім, якщо ще в травні 1997 р. Т. Снітко з оптимізмом передбачала, що активність опозиції досягне конструктивних результатів (хоча би певних ознак лібералізації режиму), то вже в листопаді вона, знову ж таки на сторінках газети «Україна молода» одозначно називала Білорусь «країною арештів», де масові «посадки» опозиціонерів та чиновників, які не погоджувалися із позицією білоруського президента, ставали звичайною нормою суспільно-політичного життя держави. Найбільший резонанс викликали події 11 листопада 1997 р., коли просто на робочому місці був заарештований міністр сільського господарства В. Леонов, якого звинуватили у корупції та розкраданні в особливо великих розмірах, і того ж дня зміщеного напередодні президентом з посади директора акціонерного товариства «Рассвет» В. Старовойтова викликали на розмову до слідчого, після якої він, як і В. Леонов, опинився в слідчих ізоляторах КДБ. Зголом його теж звинуватили в економічних злочинах, а також в перевищенні службових поноважень та організації вбивства керівника Могилівського комітету держконтролю Є. Миколуцького (6 жовтня 1997 р. при підриві радіокерованого фугасу). Тим не менше, журналістка пов’язувала арешти саме із політичними мотивами: зокрема, В. Старовойтов послідовно критикував політику О. Лукашенка ще з 1994 р., більше того – в керованому ним АТ «Рассвет» у 1994 р. жоден із працівників не проголосував на виборах за, як виявилося згодом, майбутнього президента. Крім них, за словами Т. Снітко, зазнали переслідувань колишня очільниця правління Національного банку Білорусі Т. Віннікова, журналіст ГРТ П. Шеремет, члени Молодого фронту (білоруського молодіжного громадсько-політичного руху, національно-демократичного та християнсько-демократичного спрямування) В. Кабанчук, В. Лабкович та О. Шидловський, лідер могилівського відділення цієї організації Я. Абадовський та інші[233].

На порталі «Української правди» також розмістили матеріали щодо

[232] Снітко Т. І це все про нього… Про режим. *Україна молода*. 1997. № 89. 21 травня. С. 3.
[233] Снітко Т. Білорусь – країна арештів. *Україна молода*. 1997. № 210. 14 листопада. С. 6.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

процесів, які відбувалися в Республіці Білорусь. На думку журналістів Інтернет-видання, високими темпами у Білорусі створювалася нова, нова в сучасному світі, президентська форма власності. Президентське управління взяло у своє розпорядження найприбутковішу нерухомість та інші об'єкти господарювання. Прибутки від нових схем йшли не до державної скарбниці, а до позабюджетного президентського фонду. Згідно з експертними даними, кількість грошей у позабюджетних фондах досягнула рівня офіційного державного бюджету Білорусі. Встановився тісний контакт вузького кола державних чиновників і невеликої групи приватних підприємців, які користувалися різними пільгами та привілеями. Проте єдиним верховним розпорядником всього державного майна був О. Лукашенко[234].

«Країною контрастів та протиріч» назвала Білорусь поетеса І. Снарська – уродженка Полоцька, яка вже протягом тривалого часу живе та працює у Полтаві. На сторінках газети «Час-Time» воно так окреслили загальну суспільно-політичну ситуації у РБ після приходу О. Лукашенка до влади: «У цій країні поети займаються політикою і страждають за свою знівечену землю, зраджений народ, а деякі політики не бачать далі власної городньої ділянки. Тут пересічний білорус відрікається від рідної мови, … не відчуває себе білорусом, не знає і не хоче знати ні мови, ні історії, ні власних народних традицій, у нього немає почуття особистої національної гідности … він створює собі ідолів і готовий принести їм у жертву кращих своїх синів … Білорусь зараз є небезпечною країною, у тому числі і для представників зарубіжжя». Поруч з тим, поетеса висловила сподівання, що все ж завдяки «борцям за волю та незалежність Білорусі» у національних сил буде майбутнє, навіть якщо «право бути білорусом доведеться відстоювати зі зброєю в руках»[235].

Зрештою, своєрідним апофеозом української демократичної думки щодо політичного розвитку Білорусі після 1994 р. є думка О. Ірванця, опублікована на шпальтах «України молодої» після повернення автора із Мінська: «Білорусь є

[234] «Українська правда». [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.pravda.com.ua/search/page_50/?search=%C1%B3%EB%EE%F0%F3%F1%FC

[235] Снарська І. Країна протиріч. *Час-Time.* 1997. № 46. 20–26 листопада. С. 8.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

країною, в якій мільйони помилилися – сталося це під час референдуму, проведеного 1995 р. президентом Лукашенком. Повернувши собі червоно-зелене соціалістичне знамено, герб а-ля БРСР, запровадивши «двомовність», Білорусь благополучно повернулась у минуле. Таке перетворення стало можливим через безмежну терплячість білоруського народу, його глибоку толерантність … ППРБ – перший президент Республіки Білорусь – такою абревіатурою називають Олександра Лукашенка декотрі опозиційні журналісти. Олександр Григорович, звичайно ж, – постать харизматична. Неодноразово підкреслюючи, що він «не комуніст і не націоналіст», Лукашенко зумів здобути популярність саме в «середньостатистичних громадян», голоси яких і вирішують під час виборів … Очевидно, білоруський народ потребує такої пильної турботи про себе, турботи, що межує з наглядом. Про це саме свідчать і демонстровані на ТБ кількагодинні селекторні наради, які проводить особисто ППРБ, розпікаючи керівників окремих районі за те, що у них на місцях бензин дорогий і врожай не повністю зібрано». Втім щодо майбутнього Білорусі О. Ірванець, як недивно в такій ситуації, був налаштований оптимістично: «і все ж таки білоруси – щасливі люди. У них все ще попереду: і демонстрації, й голодування, і перемога з її героями, новими ідолами нації, і утвердження в родині європейських народів … А в тому, що так і станеться, сумніву немає. Особливо після недавньої … «полотняної» революції в Югославії»[236].

Водночас у газетах більш лівого спрямування «Правде Украины» та «Сільських вістях» процеси в РБ відображали в позитивному світлі: мовляв, під керівництвом президента О. Лукашенка вдалося стабілізувати політичну ситуацію в державі, її економічний сектор, а відтак – і соціальне благополуччя білорусів, чого після «диких 1990-х рр.» вкрай бракувало українському суспільству[237].

В українському науковому середовищі, серед тих, хто у своїх дослідженнях був дотичним до проблем становлення білоруської влади й порівнюючи її з

[236] Ірванець О. Країна, в якій мільйони помилилися. *Україна молода*. 2000. № 200. 31 жовтня. С. 7.

[237] Грузін В. Як живеш, Білорусь? *Сільські вісті.* 1998. № 127. 22 жовтня. С. 3.; Маслов А. Беларусь и Украина. Пути и перепутья. *Правда Украины.* 2000. № 8–9. 21 января. С. 4–5.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

українською[238], сформувалося твердження, що білоруський президент все зробив для одноосібного правління, диктатури, перебравши всі важелі впливу на владу. Підтвердженням цих слів служать офіційні документи РБ та знаходяться відгуки у працях українських істориків, політологів. Представницька Палата призначала президентські вибори; давала згоду Президентові на призначення прем'єр-міністра, висувала звинувачення проти Президента в разі скоєння ним державної зради чи іншого тяжкого злочину, приймала рішення по іншим питанням, передбачених Конституцією[239].

В. Акудович вважав, що О. Лукашенко основною стратегією обрав тиск, придушення, в свою чергу, законодавчим органам не вистачало опору. Даючи інтерв'ю українському виданню «ПІК» письменник стверджував, що 1996 рік приніс формування автократії за лукашенківським сценарієм з насаджуванням авторитарних механізмів, тиском на громадянське суспільство, незалежні ЗМІ та профспілки[240].

Загалом у візії українського експертного середовища Республіка Білорусь подавался як країна, де встановився авторитарний режим, поділ гілок влади було скасовано, президент призначав прем'єр-міністра і членів уряду, міг розпустити парламент. Але конституційним переворотом (так трактували проведення референдуму 1996 р.) було позбавлено влади законодавчу гілку та в повну залежність від О. Лукашенка потрапила судова гілка влада. Згідно із Конституцією РБ 1996 р., президент отримав право призначати голову і половину членів Конституційного Суду РБ, а також голову і суддів Верховного Суду РБ, генерального прокурора і голову Комітету державного контролю. Ради змінилися на недієздатний придаток президентської вертикалі. Модель О. Лукашенка опиралася на принциповій відмові від реального економічного та політичного плюралізму. Значно обмеженими були права і свободи громадян. Влада О. Лукашенка спиралася на силові структури і каральні органи: армію,

[238] Долженков О. Україна – Білорусь: досвід політичної трансформації: Монографія. Одеса: Астропринт, 2003. С. 155-170.

[239] Недокус, І. Еволюція політичного режиму Республіки Білорусь : дис… канд. політ. наук : 23.00.02 / Недокус Ігор Степанович ; Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2007. С. 152–155.

[240] «Білоруський дисидент: «Після Лукашенка нам треба буде розпочинати з нуля» // «Політика і Культура» . Режим доступу: http://www.pic.com.ua/biloruskyj-dysydent-pislya-lukashenka-nam-treba-bude-rozpochynaty-z-nulya.html

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

КДБ, МВС, повноваження яких стали дуже широкими[241].

Завдяки успішним придушенням опору, а також досить ефективним методам управління економікою, режиму О. Лукашенка вдалося уникнути суспільного розчарування у його веденні політики та виключити будь-які альтернативи. О. Лукашенко формував державний апарат на основі персональної лояльності.

Українські політологи, аналізуючи роль білоруського лідера у становленні нової політики, визначили одну з проблем президента О. Лукашенко. Білоруський президент вважав, що постійно веде боротьбу з «ворогами» народу, але насправді з тими, хто може завдати шкоду репутації президента, або становить загрозу його особистій владі. О. Лукашенко вбачав ворогів в найбільш освіченій, культурній, політично і соціально активній частині суспільства. Підприємців та деяких чиновників О. Лукашенко категорично виключав із списку прибічників[242].

Все частіше, навіть в навіть в навчальних посібниках підручниках, зображали О. Лукашенка, як президента, який відводить країну від незалежності та повертає радянське минуле. В країні, не офіційно, проводилась русифікація, повсякчасно ображали людей, які спілкувалися білоруською. Утисків зазнають всі, кого можна вважати реформаторами та революціонерами в тій чи іншій справі. Президент Білорусі взагалі не визнавав такого слова, як «реформа». Невід'ємною складовою мають бути репресії. Політичні діячі та журналісти, які свого часу робили спроби виступити в різних формах проти диктатури О. Лукашенка, безслідно зникли. Репресії були необхідні не тільки для залякування активних або потенційних опонентів режиму. За допомогою страху президент намагався змусити ефективно функціонувати існуючу економічну модель, тримати під контролем бюрократію, щоб вона не діяла автономно від нього. О. Лукашенко користуючись своїми повноваженнями час від часу демонстрував у наручниках того чи іншого видного керівника, звинувачуючи його у злодійстві і шкоді народу. Тому населення республіки, не зважаючи на,

[241] Василевич Г. Конституція – основа розвитку держави . *Гуманітарно-економічний вісник*. 1996. № 2.
[242] Кузнецов И. История государства и права Беларуси: Учебн. Пособие. Минск : Тесей, 2004. С. 30.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

ніби то дрібні, однак дієві методи для нищення білоруської національної свідомості, палко підтримували жорстку лінію президента[243].

Український політолог, історик А. Павленко підкреслив настрої, які склалися у суспільстві, а саме те, що опозиційні сили кинули виклик главі держави. У травні 1999 року опозиція організувала неофіційні президентські вибори (у них взяло участь близько 52 % громадян)[244]. Їх результати призвели до поглиблення розколу в опозиційному середовищі: політики звинувачували один одного в маніпуляціях суспільною думкою, фальсифікаціях. Водночас влада посилила тиск на своїх політичних опонентів. М. Чигір брав участь в неофіційних виборах глави держави за це був ув'язнений, під приводом звинувачення у фінансових зловживаннях. Безслідно зникли громадські та політичні діячі, журналісти, підприємці[245].

Посол України в Республіці Білорусь (2010–2011), Р. Безсмертний в одному з інтерв'ю заявив, що білоруське суспільство дуже відрізняється від українського. За його словами, білоруси згідні на все, що буде продиктовано владою, тоді як українці – все заперечуюють. В Україні більше протиріч всередині, але й більший простір свободи. Хоч як це дивно звучить, однак «білоруси, на його думку, є більшими європейцями, аніж за українці»[246]. За словами Р. Безсмерного, білоруси здатні грати за правилами. А в Україні правило одне – жодних правил. Роман Безсмертний переконаний, коли не буде О. Лукашенка, Республіка Білорусь дуже швидко стане європейським суспільством. Водночас, український дипломат вказував на те, що Президент РБ став на шлях фактичної ліквідації політичної системи країни, зводив її лише до двох суб'єктів: вождь і народ. Конституційний процес у Білорусі оцінений всередині країни та за її межами як такий, що відбувся з суттєвими

[243] Кузнецов И. История государства и права Беларуси: Учебн. Пособие. Минск : Тесей, 2004.. С. 33.

[244] Павленко А. Білорусь: Сучасний стан та перспективи розвитку. *Розбудова держави*. 1998. № 7–8. С. 92–101.

[245] Беларусь в цифрах: Статистический справочник / Министерство статистики и анализа Республики Беларусь; В.И. Зиновский (пред. ред. кол.). Минск: Министерство статистики и анализа Республики Беларусь, 2008. 95 с.; Павленко А. Білорусь: Сучасний стан та перспективи розвитку. *Розбудова держави*. 1998. № 7–8. С. 92–101.

[246] Роман Безсмертний: «Білоруси більші європейці за українців». *Gazeta.ua*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_bilorusi-bilshi-yevropejci-za-ukrayinciv-roman-bezsmertnij/440376

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

порушеннями демократичних цінностей. О. Лукашенко створив всі передумови для концентрації всієї влади у своїх руках. Президенту вдалося перетворити парламент, Конституційний суду РБ, місцеві органи влади на суто декларативні інституції без реальної влади, що в майбутньому реалізувалося[247].

Аналізуючи вищезгадані події випливає, що після 1994 р., з перемогою на президентських виборах прирікав білоруське суспільство на підпорядкований статус. Ціна спротиву виявилась надто високою: він міг призвести до втрати не тільки політичної, економічної влади, а й незалежності. Відмова опозиції від боротьби проти президента, переслідування інакодумців, створили умови для становлення авторитарного режиму О. Лукашенка. Після референдуму 1996 р. значна кількість депутатів перейшла на бік президента. Прийнято закон про надання результатам референдуму обов'язкового характеру та проголосували за припинення повноважень Верховної Ради РБ. Зі складу лояльних депутатів О. Лукашенко сформував палату представників нового законодавчого органу. В новоствореній другій палаті парламенту засідали представники обласних адміністрацій та міста Мінська, також президент призначав сенаторів. Ті депутати, які не підтримали О. Лукашенка, пізніше засуджені на сплату великих грошових штрафів за порушення порядку під час мітингів опозиції. Парламент перетворився на організацію, яка штампує нові закони[248].

Ситуація не покращилася і після парламентських виборів, що відбулися в РБ 15 жовтня 2000 р. Українські ЗМІ писали, що парламентські вибори в Білорусі 2000 р. відбулися з низкою порушень[249]. Як зазначили міжнародні спостерігачі, вибори не відповідали «демократичним стандартам». Більшість мандатів здобули безпартійні, які сформували лояльний до президента уряд. Парламентськими стали також Комуністична партія, Аграрна партія, Республіканська партія праці і справедливості, Ліберально-демократична партія, Соціально-демократична партія народної згоди, Соціально-спортивна партія,

[247] Роман Безсмертний: «Білоруси більші європейці за українців». *Gazeta.ua*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_bilorusi-bilshi-yevropejci-za-ukrayinciv-roman-bezsmertnij/440376

[248] У Білорусії пройшла акція опозиції до річниці референдуму 1996 року. Радіо Свобода. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/news/28137943.html

[249] Парламентські вибори в Білорусі: найнудніша кампанія. BBC. Режим доступу: https: //www.bbc.com /ukrainian/politics/2012/09/120915_belorus_elections_hk

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

також було створено фракцію «Республіка» (лідери – В. Фролов і В. Парфянович). Кількість лояльних до президента мандатів була отримана не без допомоги О. Лукашенка[250].

Як повідомляла служба моніторингу, інтерес до парламентських виборів у Білорусі станом на 2000 р. був рекордно низький як всередині країни, так і за кордоном. Дана передвиборча кампанія для аналітиків стала прогнозована, очевидна, а серед суспільства та аналітиків не було жодних ілюзій щодо конкурентності виборів. Як зазначено в звіті служби моніторингу, опубілкованому на сайті «BBC-Україна», О. Лукашенко перетворив парламент на орган, що слухняно «штампує» закони за вказівкою виконавчої влади[251].

Б. Бабич на сторінках «Українського слова» стверджувала, що 15 жовтня 2000 р. в Білорусі мали відбутися, за визначенням білоруської опозиції, вибори до «собачого парламенту» – слухняного, але легітимного законодавчого органу, під контролем президента. Разом з цим, як зауважувала журналістка, попри те, що опозиція вирішила бойкоувати вибори, соціал-демократична партія на чолі із М. Статкевичем та Ліберал-демократичний блок під керівнитцовом В. Шлиндзікава – до цього, здавалось би, опозиційні до влади, – вирішили виставити своїх кандидатів на вибори. На думку Б. Бабич, цей факт зафікував неодноманітність білоруських опозиціонерів, чим могла скористатися білоруська влада: надавши можливість більш схильним до компромісів опозицінреам брати участь у політичному житті держави, офіційний Мінськ міг демонструвати західним партнерам наявність демократії (навіть якщо позірної) в Білорусі та, вносячи протиріччя всередині таборі супротивників, ослаблювати їх. Це для білоруського глави держави було особливо важливо напередодні президентських виборів, запланованих на 2001 р.[252]

Т. Снітко в «Україні молодій» відзначила, що вибори 2000 р. пройшли під акомпанемент антизахідної риторики О. Лукашенка, який запевнив, що не допустить жодного іноземного втручання у вибори, аби не повторити

[250] Парламентські вибори в Республіці Білорусь (2000 рік). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rec.gov.by/ru/arhiv-vybory

[251] Парламентські вибори в Білорусі: найнудніша кампанія. *BBC*-Україна. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/09/120915_belorus_elections_hk

[252] Бабич Б. Спочатку було боляче… *Українське слово*. 2000. Ч. 41. 12–18 жовтня. С. 8.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

«югославського сценарію» (загальні (і президентські і парламентські) вибори були проведені в Югославії 24 вересня 2000 р. Це були перші вільні вибори в Югославії (Сербії та Чорногорії) після розпаду СФРЮ в 1992 р, і перші вільні прямі вибори будь-якого роду, які проводилося в цій країні з 1927 р. Зокрема, на виборах президента перемогу здобув В. Коштуніца із демократичної опозиції, який обігнав діючого президента С. Мілошевіча) та демонстрацій з вимогами бойкотувати вибори 15 жовтня та небажанням «непримиренної опозиції з колись єдиного Народного фронту брати участь у «фарсі властей», результати якого не визнаватимуть у Європі». Втім журналістка зауважила, що у виборчій кампанії таки взяла участь опозиційна соціал-демократична партія, через що «поплатилася» – двом третинам кандидатів від політсили відмовили у реєстрації, а 21 вересня на офіс партії було здійснено напад невідомими, внаслідок якого було викрадено комп'ютерні вінчестери з інформацією та всю знайдену документацію[253]. Якби там не було, але, як писали Д. Губенко та Т. Снітко, проведення та результати виборів влада зарахувала собі до активу, заявивши про «провал кампанії радикальної опозиції з бойкоті виборів», як і опозиція оголосила своє ршння про неучасть у виборчій кампанії правильною, тим більше, що за свідченнями лідерів БНФ по всій Білорусі проголосувало щонайбільше 45 %, тобто мали би бути визнані такими, що не відбулися[254].

Зрештою, як влучно підкреслив В. Казначеєв в «Дзеркалі тижня», перебіг виборів, які відбулися в умовах «недотриманная хоча б мінімальних правил пристойності демократії» наочно продемонструвала, яким шляхом мала би рухатися неодноразово згадувана білоруським президентом «трансформація білоруського суспільства» – завдяки «старим радянським підходам, причому, на примітивному колгоспному рівні»[255].

Другий термін Лукашенка до 2004 р.

Наступним важливим етапом у політичному розвитку пострадянської Білорусі стали президентські вибори, що відбулися 9 вересня 2001 р.

---

[253] Снітко Т. «Не лізь до мене, Заходе, …». *Україна молода.* 2000. № 185. 10 жовтня. С. 6.

[254] Губенко Д. Білорусь. Залізна хода президента. *Українське слово*. 2001. Ч. 6. 8–14 лютого. С. 9.; Снітко Т. Палата № 2. *Україна молода*. 2000. № 190. 17 травня. С. 5.

[255] Казначеєв В. Надоїти, нагодувати, збільшити. *Дзеркало тижня.* 2000. № 47. 2–8 грудня. С. 5.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Українські журналісти безпосередньо відслідковували тогочасні події. На «Радіо Свобода» зафіксовали цікаві спостереження щодо поведінки перед виборами президента О. Лукашенка, який у головному палаці Республіки Білорусь зібрав нараду з виборцями, яких, спеціально, привозили на автобусах. Засідання транслювалося наживо в ефірі державного радіо, а єдиний білоруський телеканал пропагував політику О. Лукашенка майже цілодобово. Про опозиційних кандидатів С. Гайдукевича та В. Ганчарика державні засоби масової інформації розповсюджували лише критику та негатив. Офіційні газети «Советская Белоруссия» та «Звязда» скорочували всю заборонену інформацію щодо О. Лукашенка[256].

Попри те, що лунало чимало скептичних поглядів щодо можливості проведення демократичної виборчої кампанії, в «Україні молодій» припускали, що за умови забезпечення чесного підрахунку голосів та висунення опозицією сильного єдиного кандидата, шанси на те, що О. Лукашенко покине президентський палац, таки зберігались. Однак саме, насамперед, із єднанням опонентів, як зазначили у виданні, виникли проблеми. Один із лідерів БНФ, якого, незважаючи на тривале перебування в США, вдалося зареєструвати одним із кандидатів, сам виступив проти будь-якого об’єднання опозиції, хіба що на платформі націоналістичної ідеології. Члени ж об’єднаної опозиції (П. Козловський, М. Чигир, С. Домаш, В. Гончарик, С. Калякін), які уклали між собою угоду, не поспішали висувати зі свого складу єдиного кандидата, тим паче і серед них було складно визначити, хто міг би обігнати за рейтингом діючого главу держави. З одного боку, таке зволікання на сторінках «України молодої» вважали добрим, осільки була «гарантія, що єдиного кандидата не викрадуть і, можливо, не вб’ють, як Юрія Захаренка, не зроблять укол, наслідком якого стає смерть від давньої хвороби, що загострилася, як було з Геннадієм Карпенком». З іншого боку, без єдиного кандидата електорат «розпорошувався», що значно збільшувало шанси О. Лукашенка, із його стабільною базою виборців, на

[256] В Білорусі розпочалося голосування з виборів президента. *Радіо Свобода*» 4 вересня 2001. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/880189.htm

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

перемогу навіть в умовах демократичного проведення виборів[257]. Зрештою, навіть коли об'єднані опозиціонери висунули єдиним кандидатом лідера профспілок В. Гончарика, «очорнювати» у ЗМІ його розпочали не лише прихильники О. Лукашенка, але й білоруські ліберали-демократи, які висунули в президенти свого лідера С. Гайдукевича, та партія З. Позняка, який, як вже зазначалося, також був серед претендентів на президентську посаду, і виступав за радикальні зміни у суспільстві, в тому числі за розрив будь-яких союзів з РФ. Вони звинуватили В. Гончарика в тому, що він, мовляв, був висуванцем «старої номенклатури». В результаті, протистояння в самому опозиційному таборі було також на руку діючому білоруському главі держави, тим паче на тлі того, що на державних ЗМІ «застерігали» білоруське суспільство не підтримувати опозиціонерів, які, начебто, готували для Білорусі «югославський варіант у розумінні бомбувань НАТО» та в контексті повного владного контролю над видавничою справою опозиційних кандидатів.Тим не менше, навіть за такого стану справ, за прогнозами Т. Снітко, шанси на перемогу В. Гончарика були досить реальними, хоч значно залежними від активності виборців у день голосування та й дій діючої влади[258].

В. Каспрук також вважав, що попри те, що чимало експертів вважали усунення з політичної арени Лукашенка «справою майже безнадійною, і що його неототалітарний режим настільки сильно тримає країну за горло, що ніякі позитивні зрушення найближчим часом навіть і не передбачаються», все ж існувала можливість перемоги котрогось із опозиційих кандидатів, тим більше в умовах, коли білоруським демократам вдалося нав'язати режиму на загальнонаціольному рівні публічну дискусію на небезпечну для влади тему зникнення у Білорусі людей та заручитись інформаційною підтримкою західних ЗМІ (в тому числі « Радіо Свободи») та правозахисних організацій, які фіксували численні порушення прав людини в Білорусі, зокрема політичні переслідування опозиційних партій та рухів. Відтак, на думку журналіста, осінь 2001 р. могла стати тою точкою відліку, коли «Білорусь повернеться на Захід та розпочне жити

[257] Снітко Т. Білорусь. Вибране. *Україна молода.* 2001. № 114. 26 червня. С. 5.
[258] Снітко Т. Білорусь на кону. *Україна молода*. 2001. № 163. 8 вересня. С. 4.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

за демократичними стандартами» у разі перемоги кандидата від демократичної опозиції, і таким чином буде зруйновано «останній в Європі редут тиранії радянського взірця»[259].

Про те, що у вересні 2001 р. в Білорусі виник вирішальний момент «останньому самодержцеві Європи» О. Лукашенку писали й на шпальтах газети «День», де зауважили, що «незалежно від того, хто переможе, цим виборам вже вдалося знову надихнути вмираючу опозицію президентові Лукашенку. Тепер вона може забезпечити гідну альтернативу, що кидає виклик його авторитарному режиму»[260].

Наявність запиту білорусів до рішучих змін намагалися у виданні пояснити і «мовою соціології». На думку журналістів «Дня», парадокс білоруської громадської думки полягав в тому, що на відміну від інших країн, громадяни РБ не вважали першочерговими проблемами боротьбу із злочинністю чи міжнародним тероризмом. Дві третини населення вважали, що головними проблемами були такі, як рівень життя, соціальна незахищеність, бідність. Занепад культури являвся більш важливою проблемою, ніж президентські вибори, що, на думку українських дослідників, говорить про реальну недовіру політичним інститутам. На запитання: «Чи змінилося ваше життя та життя вашої сім'ї починаючи з 1994 р.?», половина опитаних дали відповідь, що життя стало гіршим. Таким чином можна було вважати, що у тогочасної влади протестний електорат мав ресурс більше 50 % від усіх виборців. Однак більш важливим було запитання про те, чи хочуть білоруси бачити О. Лукашенка у ролі майбутнього президента. Соціологічні опитування показали, що: 40 % відповіли «ні», 34 % – «так». Тих, хто не визначився, залишилося – 25 %. Рефлексія електоральної поведінки цим не вичерпалася, але розмежування суспільства було у наявності[261].

Втім жодного політичного дива не сталося – як зауважили на порталі «Тиждень», вибори Президента РБ продовжили президентський шлях діючого

[259] Каспрук В. Білорусь перед вибором. *Українське слово.* 2001. Ч. 33. 16–22 серпня. С. 8.; Каспрук В. Політичне протистояння в Білорусі. *Українське слово.* 2001. Ч. 36. 6–12 вересня. С. 8.

[260] Вік Г.-Г. Кинуто виклик останньому самодержцеві Європи. *День.* 2001. № 156. 1 вересня. С. 1.

[261] Президентські вибори у Білорусі. *День.* 2001. № 111.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

глави держави Олександра Лукашенка. За офіційними результатами він отримав 75 % голосів вже у першому турі, В. Гончарик – 15 %, С. Гайдукевич – 3 %. у той час, як явка виборців становила 84 %[262].

Як повідомляли українські ЗМІ, європейська комісія зафіксувала, що вибори характеризувалися масштабними порушеннями законодавства і міжнародно визнаних демократичних принципів на користь кандидата у президенти Республіки Білорусь О. Лукашенка[263].

Більшість українських аналітиків, які відстежували вибори в Республіці Білорусь, кваліфікували їх перебіг як індикатор авторитарного режиму, і переконували, що саме на прикладі цих виборів тогочасна Україна мала навчитися, яких помилок не можна припускатися[264].

Як влучно зазначив в «Дзеркалі тижня» М. Череда «Ось і все. Щонайменше, протягом найближчих п’яти років у Білорусі нічого не зміниться. Олександр Лукашенко переміг на президентських виборах задовго до дня їх проведення, а своїми трьома чвертями голосів виборців змусив замовкнути тих, хто розраховував спростувати результати голосування, звинувачуючи владу в підтасуваннях і махінаціях». При цьому серед причин програшу опозиційного кандидата називали як «безсоромне використання Лукашенком усього арсеналу наявного адміністративного ресурсу та старих добрих принципів радянської пропаганди, присмачених значною дозою популізму» і відсутність внутрішніх джерел фінансування опозиційних сил, так неправильно вибрана передвиборна лінія, коли опоненти президента боролися значною мірою з особиствістю самого О. Лукашенка, аніж з його економічною та політичною поліикою, що дало підстави офіційній пропаганді ненав’язливо «підказувати виборцям, що опозиціонерам потрібна лише влада, а всі їхні розмови про необхідність початку реформ і демократизації – порожні балачки»[265].

---

[262] Панямонав З. На четвертий термін. *Тиждень. ua.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://tyzhden.ua/Publication/7388

[263] Парламентські вибори в Білорусі: найнудніша кампанія. BBC-Україна. [Електрониий ресурс]. Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/09/120915_belorus_elections_hk

[264] В Білорусі розпочалося голосування з виборів президента. *Радіо Свобода*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/880189.html ; Навколо президентських виборів у Білорусі. Погляд з України. *Радіо Свобода*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/880406.html

[265] Череда М. На другий термін… *Дзеркало тижня.* 2001. № 36. 15–21 вересня. С. 5.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Тим часом, українська політична еліта не виявляла особливого інтересу до виборів в Республіці Білорусь. Голова фонду «Демократичні ініціативи» І. Кучерів пояснював це звичкою українців зосереджуватися лише на внутрішніх, суто українських справах. А останнє, свідчить про те, що українські журналісти та політична еліта не розуміла до кінця небезпеки вибору на пост президента О. Лукашенка, і що виборчі технології в РБ могли повторитися в Україні[266].

Натомість активніше це питання обговорювалось у колі аналітиків.

На думку О. Свєтікова, результати виборів 2001 р. пояснювались тим, що білоруси наполегливо не хотіли економічної свободи, віддавали перевагу соціальній рівності, що часто маскувалося під вивіскою «соціальної справедливості»[267].

О. Соскін зазначив, що Центральна виборча комісія Білорусі дозволила громадянам голосувати на тиждень раніше від дня виборів. Усе це фактично унеможливило контроль за підрахунком голосів, а відтак і характер виборів[268].

Характер та механізм проведення президентських виборів в Республіці Білорусь став лише одним із елементів тоталітарного режиму, що сформувався в країні. Політична і соціально-економічна система РБ набувала рис, притаманних (з незначними варіаціями) колишнім та сучасним тоталітарним режимам.

За словами О. Боринської, соціальна база режиму О. Лукашенка складалася з міських робітників і службовців, колгоспно-радгоспного селянства. В більшості випадків, їхня свідомість була змінена комуністичною ідеологією за період радянського тоталітаризму. У ній були присутні занижений рівень вимог, закритість, побоювання перед конкуренцією, пошук ворогів, культ авторитарного правителя, політична пасивність та страх, індивідуальна пристосованість до будь-яких форм влади[269]. Причини такої пасивності громадян і байдужості до політичних перетворень соціологи знаходили у незавершеності

---

[266] Білорусь 2000-х рр. Главком. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://glavcom.ua/search/p14.html?s[text]=Білорусь%201991-2004&

[267] Свєтіков О. Успішний політичний промоушн повинен мати відповідну стратегію. Вибори в Республіці Білорусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://khpg.org/en/index.php?id=1008748526

[268] Соскін О. Диктатура Лукашенка як джерело потенційної загрози Європі/О. Соскін. *Універсум*. 2001. № 11–12.

[269] Бондаренко К. Земля нами здана без бою. *«Ї» Незалежний культурологічний часопис*. 2000. № 18. С. 2.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

процесу формування білоруської нації[270].

Одним із елементів тоталітаризму були заміни глав уряду через особистісні невдоволення О. Лукашенка. Так сталося й у 2003 р., коли О. Лукашенко позачергово замінив главу уряду через неефективну роботу. Новим прем'єр-міністром став С. Сидорський. Ще один елемент – умови тотального контролю над ЗМІ.

За матеріалами журналістських розслідувань «Радіо Свобода», 17 жовтня 2004 р., відбулися парламентські вибори, які проходили в умовах урядового контролю над засобами масової інформації, відбулись затримання опозиційних лідерів. Масові фальсифікації та політичні арешти за допомогою сфальсифікованих звинувачень стали основою для повалення опозиційних настроїв. З політичних мотивів були звинувачені та заарештовані троє відомих політиків: В. Левоневський (член координаційного комітету «Вільна Білорусь» та його заступник О. Васильєв (за образу президента)), М. Маринич екс-посол Білорусі в Латвії (за незаконне зберігання зброї). Відбулося закриття ряду незалежних газет, багатьом опозиційним політикам відмовлено в реєстрації[271].

Факти фальсифікації зафіксували й українські ЗМІ, серед який «УНІАН». Як повідомляв «УНІАН», з 2004 р. голові ЦВК Білорусі Л. Єрмошиній як організаторові фальсифікації парламентських виборів 2004 р. і референдуму за третій президентський термін О. Лукашенка заборонений в`їзд до країн Євросоюзу. Як зазначалося, список персон нон-грата дуже великий і зачепив президентське оточення[272]. Така ж інформація щодо фальсифікацій опубліковано В. Калиновським на сторінках порталу «Радіо Свободи»[273].

---

[270] Боринська О. Порівняльний аналіз політичних трансформацій України та Білорусії у посттоталітарний період. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.* 2006. Випуск 30. Книга 2. С. 285–287.

[271] В Білорусі розпочалося голосування з виборів президента. *Радіо Свобода*. 4 вересня, 2001. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/880189.htm

[272] «Голова ЦВК: у Білорусі неможлива парламентська криза. *УНІАН*. Інформаційне агентство. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.unian.ua/world/130875-golova-tsvk-u-bilorusi-nemojliva-parlamentska-kriza.html»

[273] Калиновський В. У парламенті Білорусі вперше з 2004 року з’явиться опозиція. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/27981468.html

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

А. Смірнов події 2004 р. розглядав в контексті загального згортання демократії в Білорусі, яке розпочалося після 1994 р.[274]

У статті Б. Червак «Білорусь: Воля або смерть» опубліковано офіційні дані голосування. У виборах приймали участь 90,14 % громадян Республіки Білорусь, вибори визнані дійсними у всіх 110 округах[275].

В українській думці вибори в Білорусі, чи президентські чи парламентські, чи референдуми, стали синонімами до термінів фальсифікація, корупція, авторитаризм. США, Євросоюз, Україна не визнали результатів виборів, оскільки вони не відповідали демократичним стандартам та пройшли з численними порушеннями. Щодо Білорусі та України, то починаючи з кінця 2004 року, акценти у відносинах дещо змінилися. Це пов'язане з тим, що в Україні внаслідок «помаранчевої» революції частково змінюється політична еліта. Ці події багато в чому й визначили корективи зовнішньої політики України, у тому числі й підхід до двосторонніх українсько-білоруських відносин. У цей період спостерігалася неоднозначна оцінка політичних подій, що відбуваються в Україні, побоювання можливого експорту в Білорусь елементів «помаранчевої» революції. Президент Білорусії застеріг суспільство від «кольорових революцій, які є непотрібними й ініціюються США»[276].

Як підкреслювали політологи, побоювання революції спричинило своєрідне «закриття дверей» від світової політики, що негативно позначилося на внутрішньополітичній ситуації в країні, а також демократизацію країни. Президент Білорусі О. Лукашенко намагався створити окремий простір, в якому будуть функціонувати його політичні схеми, однак Російська Федерація буде намагатись активно й рішуче вплинути на ситуацію таким чином, аби зберегти більш-менш керований режим О. Лукашенка, оскільки їй (РФ) потрібен хоч який «бар'єр» від ЄС та НАТО, а також контроль за нафтопроводами, яких чимало на території Республіки Білорусь. Задля уникнення ескалації конфлікту з Росією,

[274] Смірнов А. «20 років при владі, або Застава політичного довголіття Лукашенка» // Finance.ua. – Режим доступу: news.finance.ua/ua/news/-/329703/20-rokiv-pry-vladi-abo-zastava

[275] Офіційний інтернет-портал Президента Республіки Білорусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://president.gov.by ; Червак Б. Білорусь: Воля або смерть. *Українське слово*. 1996, 28 листопада С.1-4.

[276] Кудіна Л. *Помаранчева революція: Внутрішній та зовнішній аспекти*: научное издание. Київ: Молодіжна альтернатива, 2005. С. 40-44.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

країни ЄС та США не втручалися у білоруське суспільно-політичне життя. Адже ці країни істотно залежать від Росії, яка експортує їм значні обсяги палива, чим впливає на кон'юнктуру цін на світовому ринку нафти[277].

Зрештою, Р. Безсмертний в одному із інтерв'ю «УНІАН» заявив, що після перемоги в Україні «помаранчевої команди», асоційованої в Мінську із прозахідними силами, відносин В. Ющенка з О. Лукашенко не існувало взагалі. Різні погляди та зовнішньополітичні орієнтири створили бар'єр між обома президентами на 5 років, аж до 2010 р.[278]

Ставлення українських політиків та українських політичних партій щодо політики та постаті президента Республіки Білорусь О. Лукашенка кардинально різняться. Перші роки незалежності України українські політики лівого крила, які увійшли до Верховної Ради України, владу і політичний режим Республіки Білорусь ставили в приклад. Так, Комуністична партія України прихильно ставилася до білоруського президента і створювала стереотипи в українській громадській думці про «ідеальний порядок та правильну політику» Олександра Лукашенка[279].

За словами Президента України Л. Кравчука, О. Лукашенко створив таку економічну та політичну ситуацію в Білорусі, яка підходила Російській Федерації. З обранням О. Лукашенка на посаду глави держави поступово формується авторитарний стиль правління, сформувалася «вертикальна структура» виконавчо-розпорядчих органів як у центрі, так і в провінції, О. Лукашенко взяв зобов'язання самостійно призначити керівників місцевої адміністрації. Президент почав масовий натиск на політичну опозицію, яка до кінця 90-х років XX ст. практично була усунена з органів державної влади[280].

Українські політичні партії мали розбіжності у поглядах стосовно політики уряду Республіки Білорусь. Українські політики розглядали ймовірних

---

[277] Кудіна Л. *Помаранчева революція: Внутрішній та зовнішній аспекти*: научное издание. Київ: Молодіжна альтернатива, 2005. С. 40-44.

[278] Безсмертний чекав своєї відставки з першого дня призначення послом. *УНІАН.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.unian.ua/politics/503398-bezsmertniy-chekav-svoeji-vidstavki-z-pershogo-dnya-priznachennya-poslom.html»

[279] Трансформація політичної системи у Республіці Білорусь… *Порівняльна політологія*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://llib.com.ua/politologiya/1/64.html

[280] Леонід Кравчук: «Лукашенко – еммисар Путіна». *FaceNews.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.facenews.ua/news/2015/259981/amp.html

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

стратегічних партнерів для виявлення наявних або потенційних загроз воєнного характеру. Також політичні партії розглядали участь України у воєнно-політичних блоках, або позаблоковості. Щодо відносин з Республікою Білорусь, то деякі політичні партії вбачали, в особі О. Лукашенка, надійного стратегічного партнера.

Аналіз політичних програм, матеріали журналу «Національна безпека та оборона» Центру Разумкова [281], дали можливість сформувати основні погляди та ставлення українських політиків до владних структур Республіки Білорусь.

«Солідарність» П. Порошенка у програмі партії, розділі зовнішньополітична установка, подали інформацію про налагодження відносин з сусідніми державами, налагодження взаємовигідного економічного співробітництва прикордонних регіонів України та сусідніх держав.[282] Відносини з Республікою Білорусь розглядалися лише в контексті вирішення проблем прикордонних регіонів, а це було особливо проблемне питання з білоруською владою.[283]

Ще одна політична партія, яка конкретно заявляла про свою симпатію до білоруської влади – це «Прогресивна соціалістична партія України» на чолі із Н. Вітренко. У програмі цієї партії чітко вказані політичні і воєнні партнери: «Визначення стратегічним союзником України – Білорусі, пріоритетний розвиток з країнами СНД».[284]

Комуністична партія України із лідером П. Симоненко у програмі партії будували спільні плани з країнами СНД, особливо з Республікою Білорусь. В їхній програмі йшла мова про відродження нового Союзу рівноправних братніх народів як добровільне об’єднання суверенних соціалістичних держав.[285]

Але були політичні партії, які виступали проти союзу і подальшої співпраці з СНД, і партії, які розгядали окремі країни як можливих стратегічних союзників, та й такі, які повністю відкидали політичний діалог з країнами СНД.

---

[281] Центр Разумкова. Національна безпека і оборона. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.razumkov.org.ua/vydannia/zhurnal-natsionalna-bezpeka-i-oborona

[282] Центр Разумкова. Національна безпека і оборона. № 1, 2002. С. 12.

[283] Бетлій О. Україна-Білорусь. Аудит зовнішньої політики. *Україна-Білорусь. Дискусійна записка*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://glavcom.ua

[284] Центр Разумкова. Національна безпека і оборона. № 1, 2002. С. 16.

[285] Там само. С. 19.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

«Конгрес Українських Націоналістів», який очолювала Я. Стецько, взагалі не розглядав співпрацю з Республікою Білорусь та Росією. У програмі партії це було чітко зазначено, що негайний вихід України з неоколоніального СНД покращить життя українському суспільству. Також, пропагувалося невходження України в ніякі наддержавні та міждержавні утворення за участі Росії та Білорусі».[286]

Партія Г. Удовенка «Народний Рух України» виступала за позаблоковий статус України та припинення участі в СНД, натомість за посилення двохсторонніх відносин з Республікою Білорусь.[287]

Партія «Християнсько-народний союз» (лідер – В. Стретович) у зовнішньополітичній установці партії відмовлялася від участі України у економічних, політичних та військових структурах СНД, відмовлялися від співпраці з Республікою Білорусь та Росією.[288]

Партія «Промисловців та підприємців України» (лідер – А. Кінах) у своїй програмі заявляли про тісну співпрацю з сусідніми країнами: Члени партії бажали інтенсивно розвивати взаємовигідні економічні та культурні зв'язки із сусідніми країнами, особливо з Республікою Білорусь».[289]

Дослідження показали, що партії, які пройшли в український парламент уникали відкритих протистоянь із правлячими колами Білорусі. В своїх програмах вони обходили питання співпраці з Республікою Білорусь, крім таких, які вбачають в особі президента Білорусі О. Лукашенка надійного союзника і стратегічного партнера України (КПУ, соціалісти).

Проаналізувавши програми політичних партій України (1994–2004 рр.), зроблено висновок такий: не всі політичні партії України прагнули налагодити контакт з білоруськими політиками, які прагнули і намагалися своїми рішеннями та політикою повернути соціалістичне минуле. Були певні вийнятки, які з часом залишилися в меншості. Взагалі почав створюватися негативний образ Білорусі та білоруської влади в українській думці. Така тенденція привела

[286] Там само. С. 9.
[287] Там само. С. 10.
[288] Центр Разумкова. Національна безпека і оборона. № 1, 2002. С. 11.
[289] Там само. С. 14.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

до того, що з часом виростає певний політичний бар'єр між державами, зростає конфронтація.

Щодо поглядів на білоруську владу, яку уособлював О Лукашенко, українська суспільна думка, суспільно-політична свідомість українців в період 1991–2004 рр., за даними досліджень Інституту соціології НАН України – це емоційне ставлення до влади з переважно критичною оцінкою діяльності всіх державних інституцій [290].

Для експерименту щодо ставлення українців до О. Лукашенка взято, для порівняння, ставлення українців до українського президента. Після кожних президентських виборів помітно зростав рівень довіри до глави держави, але оцінка ніколи не була вище 6 балів за 10-бальною шкалою[291].

Приблизно через рік після виборів президента Білорусі, а то і раніше, відбувалось суттєве зниження довіри до нової влади та їхній методів управління країною. Переважна більшість населення України порівнювали власну політичну систему, президентську діяльность, діяльность парламенту з іноземними інституціями влади. Найчастіші, українці, порівнювали українську владу з владою найближчих сусідів, таких як Російська Федерація та Республіка Білорусь.

Білоруський президент О. Лукашенко, згідно з даними досліджень Інституту соціології НАН України, зміг стати авторитетним лідером для всієї країни. Президента визнавала не тільки та частина людей, яка сприяла його обранню на посаду президента, а й пересічні громадяни Білорусі[292].

Цікавим фактом є те, що закордонним керівникам українські громадяни довіряли більше, ніж українським керівникам – саме тому, що в даному випадку менше проявлялися міжрегіональні розбіжності, а найпопулярнішим декілька років поспіль залишався О. Лукашенко.

Насправді, образ популярного білоруського президента серед українців створився на невдоволення вітчизняним олігархічним капіталізмом, якого, на

[290] Інститут соціології НАН України. *Соціологічні опитування*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://i-soc.com.ua

[291] Інститут соціології НАН України // Соціологічні опитування. Режим доступу: http://i-soc.com.ua /ukr/ index.php

[292] Там само.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

думку українців, не було у білорусів, а також прагненням до відносної соціальної стабільності і порядку, який став основою політики білоруського президента. Такі результати, щодо ставлення до білоруського президента і політичної системи країни відображали схожість поглядів тогочасних українців і білорусів. Цей показник практично не змінювався згідно даних опитувань Інституту соціології НАН України з 1994 по 2004 рік[293].

Підсумовуючи, потрібно зауважити, що суспільно-політичні процеси у Білорусі після розпаду СРСР в Україні сприймався по-різному. Так, якщо укладення Біловезької угоди 1991 р., одним із підписантів якої виступила БРСР, українські праві та правоцентричні політичні, медійні та експертні середовища сприйняли позитивно,як можливість для незалежної України надалі розбудовувати рівноправні відносини із демократичною та суверенною Білоруссю, то для лівого сектору, прихильного для збереження СРСР, події в Біловезькій Пущі розглядались як зрада, здійснена «маріонетками» Б. Єльциним, Л. Кравчуком та С. Шушкевичем на користь Заходу, з подачі якого, мовляв, було розвалено СРСР та заупщено становлення нових держав на пострадянському просторі.

Період 1991–1994 рр., коли Білорусь по суті існувала як парламентська республіка, у демократичних колах українського соціуму сприймались як становлення у РБ національної держави із ринковою економікою, яка лише розпочала становлення, перспективної для зарубіжних інвесторів країни, потенційного учасника Балто-Чорноморського Союзу – оборонного геополітичного проекту, спрямованого проти можливих зовнішньополітичних претензій РФ. Для лівих середовищ Білорусь зазначеного періоду – один із «уламків СРСР», у якому замість стабільності та добробуту, начебто характерних для радянського часу, настали політичний та економічний «хаос», супроводжуваний підвищенням рівня корупції, злочинності та занепадом культури.

Із перемогою на президентських виборах 1994 р. О. Лукашенка для

[293] Там само. Режим доступу:http://i-soc.com.ua/ukr/index.php

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Білорусі настав новий період – новий глава держави не лише шляхом проведення референдумів 1995, 1996 та 2004 рр. зумів зовнішньо відновити радянську атрибутику Білорусі, надати російській мові статусу державної, але й значно розширити повноваження президента. Для правих та правоцентричних кіл це було свідченням становлення в РБ диктаторського режиму на чолі із президентом, який майже цілковито встановив контроль над державним, економічним та суспільним сектором життя у країні, після чого парламентські та президентські виборчі кампанії перетворилися у формальність задля збереження вигляду позірної демократії в Білоруській державі. Водночас для того крила в Україні, яке ностальгувало за СРСР, події в Білорусі були наочним прикладом того, як, мовляв, потрібно стабілізовувати систему після затяжної політичної, економічної та соціальної кризи, спричиненої в країнах пострадянського простору колапсом радянської системи, і чи не одним із бажаних варіантів розвитку суспільно-політичної ситуації у самій Україні.

2.2. Соціально-економічна модель Республіки Білорусь

В колі українських дослідників виділилося твердження, що після здобуття незалежності владні структури Республіки Білорусь розпочали, як і в інших країнах СНД, проводити ліберальні реформи, метою яких була побудова розвинутої ринкової економіки, що базується на соціально-орієнтованій моделі економічного розвитку, однак у якості аналогу для впровадження реформ була обрана модель соціально-орієнтованої ринкової економіки з білоруською специфікою.

Експерти вважали, що впродовж 1991–1994 рр. в країні мали місце значні структурні зрушення, що були пов’язані передусім із змінами господарського законодавства, реформами у банківській та соціальній сфері, початком приватизації, але ці незначні зрушення зіткнулися з новою-старою системою влади. О. Лукашенка блокував будь-які незалежні кроки. Відхід від старого та перехід до нового типу соціально-економічних взаємин виявився досить

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

складним, а диспропорція різних верств суспільства викликала значне його невдоволення трансформаційними змінами та наслідками.

Після президентських виборів 1994 р. та обранням О. Лукашенка основні структурні реформи в країні припинилися та було проголошено курс на побудову «ринкового соціалізму»[294].

Президент та владні структури, на публічних виступах, не відмовлялися від ринкової економіки та приймали тільки позитивні сторони (товарний добробут, високу продуктивність праці), відкидуючи негативні (соціальні диспропорцію та безробіття). Таке сприйняття стало типовим і для громадської свідомості.

Український експерт у питаннях білоруської економіки Н. Годес у своїх дослідженнях писав, що сформована в Білорусі модель мобілізаційної економіки мала всі риси соціалістичної: зрівнялівка, завдяки якій регулярно виплачувалася заробітна плата, призвела до того, що в Білорусі була найвища грошова емісія серед країн СНД. Рівень життя населення неухильно знижувався[295].

За словами українського аналітика П. Герасименка, проблеми, яку переживала Республіка Білорусь на валютному ринку, вимагала переосмисленняставила перспективності її соціально-економічної моделі. Аналітик підкреслює, що дається взнаки радянський досвід, який раніше був основою, однак, тогочасні реалії життя й діяльності держави в XXI ст. потребували нових підходів, структурних перетворень та реформ національної економіки. Їх доцільність обговорювалася в РБ на усіх рівнях. Дослідник зазначив, що білоруська економічна модель (періоду 1994–2004 рр.) вичерпала свої можливості, єдиний вихід – реформи[296].

Зібравши дослідження українських істориків, економістів та політологів щодо проблем білоруської економічної моделі, можна закцентувати увагу на помітній умовності цього терміну (білоруська економічна модель), водночас

[294] Соскін О. Формування моделі євро інтеграційного розвитку Білорусі в контексті українсько-білоруського співробітництва: аналітична доповідь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://soskin.info/ea/2007/1-2/200711.html

[295] Годес Н. Генезис трансформації фінансового ринку Республіки Білорусь: переваги та недоліки. *Вісник Східноєвропейського університету економіки та менеджменту*. 2014. № 1. С. 128–138.

[296] Герасименко П. «Кінець білоруського «економічного дива». Obozrevatel.com. [Електрониий ресурс]. Режим доступу: https://www.obozrevatel.com/publication/kinets-biloruskogo-ekonomichnogo-diva.htm

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

апелювати до такиї термінології, як особлива соціально-економічна модель, соціально-економічна система Республіки Білорусь, що є відкритою та незамкнутою[297]. По-перше, сформувалася вона не відразу, по-друге, мала особливість постійно видозмінюватися. І це закономірно, адже кожна країна, в тому числі, й Республіка Білорусь інтегровані в систему міждержавних політичних, економічних та культурних відносин, тому такі складові, як взаємозбагачення і взаємопроникнення, в умовах глобалізації, відігравали найважливішу роль.

Експертна комісія на чолі з О. Соскіним зробила висновки, що пріоритетну роль в соціально-економічній складові для формування власного шляху розвитку мав би відіграти президент. Для білорусів, як зауважили експерти, побудова перспективної моделі національної економікиз ринковою та соціальною орієнтацією становило зміст ідеології білоруської держави та національної ідеї[298].

В. Руденков вважав, що білоруський президент намагався підняти свій авторитет за допомогою регулювання економіки. Це доволі чітко відстежувалося в доповіді президента Республіки Білорусь на засіданні працівників республіканських та місцевих органів влади, де О. Лукашенко підкреслив, що невід'ємною складовою білоруської державної ідеології – це теорія білоруської моделі соціально-економічного розвитку. Дослідник підкреслив значимість впровадження нової економічної моделі, не так як для економіки РБ, а більше з інтересу до цього О. Лукашенка. На його думку, соціально-економічна модель РБ передбачала формування багатоукладної та соціально орієнтованої ринкової економіки із рівноправним функціонуванням державної і приватної власності. Білоруський економічний устрій повинен довести право на свою життєздатність. Експерт зазначив, що президент РБ намагався створити ілюзію стійкої та динамічної економічної моделі[299].

---

[297] Гуща І. Співробітництво України та Республіки Білорусь з розвитку ринку. Економіка АПК. 2003. №4. С. 137-139.

[298] Соскін О. «Формування моделі євроітеграційного розвитку Білорусі в контексті українсько-білоруського співробітництва». Режим доступу: http://soskin.info/news/2201.html

[299] Руденков В. Развитие экономики Беларуси: модель и проблемы. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=617&Itemid=54

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Створення соціально-економічної моделі з білоруською специфікою визначило пріоритети і стратегічний курс держави, при цьому, безумовно, враховуючи її національні інтереси. Як і будь-яка інша система, вона мала свої витоки, необхідні елементи, специфіку, а також практичну складову реалізації. В цьому контексті, з точки зору українських економістів, особливо важливо проаналізувати генезу білоруської економічної моделі, її характерні риси, розглянути низку ризиків і загроз, які, за словами експертів, і вразили економіку Білорусі.

Економіка Республіки Білорусь, її економічна модель частково відображена в монографічних працях і статтях українських дослідників. Цінними в контексті досліджуваної проблематики стали праці Оксани Валіон «Зовнішньоекономічна діяльність Республіки Білорусь…»[300] та «Генеза і специфіка білоруської економічної моделі (1994-2000 рр.)»[301].

Важливу роль у дослідженні білоруської економіки відіграли аналітичні доповіді та статті українського економіста, директора Інституту трансформації суспільства О. Соскіна[302].

Для порівняння, разом із роботами українських дослідників, взято до уваги напрацювання економіста з Білорусі В. Шимова[303]. Автор зазначає, що структурна трансформація економіки Білорусі та її стійкий розвиток мав закінчитися в XXI ст. Окрім того, на увагу заслуговує робота політолога Ю. Шевцова «Объединенная нация. Феномен Беларуси»[304], в якій автор вбачає феномен Республіки Білорусь у веденні впродовж багатьох років політики, що зовсім не входила в шаблони пострадянських стандартів. Науковець висвітлював проблему ефективності білоруської економічної моделі та її недосконалих сторін, впливу європейської інтеграції на економіку держави, намагається

[300] Валіон О. Зовнішньоекономічна діяльність Республіки Білорусь у контексті інтеграції у світову економіку. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Вип. 12. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. С. 39–49.

[301] Валіон О. Ґенеза і специфіка білоруської економічної моделі (1994–2000 рр.). *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Вип. 8. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. С. 135–146.

[302] Інтернет-холдинг Олега Соскіна. Режим доступу: http://soskin.info/

[303] Шимов В. *Национальная экономика Беларуси*. 3-е изд. Минск: БГЭУ, 2009. С. 720.

[304] Шевцов Ю. «Объединенная нация. Феномен Беларуси». 2005. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www. e-reading. org. Ua/.../Shevcov_Obedinennaya_naciya._Fenomen_ Belorusii.html.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

періодизувати економіку Республіки Білорусь. Як зазначив дослідник, зроблена одна помилка, а саме: про неправильність трактування специфічної соціально-економічної політики Білорусі, лише після приходу до влади О. Лукашенка. Насправді, О. Лукашенко лише послідовно реалізував той курс, що сформувався в РБ на початку 1990-х рр.[305]

Вдало періодизує історію становлення економіки Республіки Білорусь, продовжуючи роботу дослідника Ю. Шевцова, український історик О. Валіон. У своїй праці «Генеза і специфіка білоруської економічної моделі (1994-2000 рр)» дослідниця вказую, що після розпаду СРСР та проголошення незалежності Республіки Білорусь в періодизації економіки країни можна виділити такі основні періоди:

- деіндустріалізація першої половини 1990-х рр. Аналізуюючи цей період, висновок – в цей період економіка Респуьліки Білорусь перебувала в системній економічній кризі. В 1996 р. завершився перший період, починаючи з другого – в РБ розпочалося зростання промисловості. В 1994 р. завершився період деіндустріалізації, О. Лукашенко був обраний президентом Білорусі, президент відразу розпочав реалізацію програми заходів із подолання економічної нестабільності, що призвела до економічного піднесення із другої половини 1996 р.[306];

- 1996–2000 рр. – період, на думку українських експертів, виходу економіки РБ із кризового стану й поглиблення ринкових відносин. Характеризували його нестійким економічним зростанням. Вихід – пошук і реалізація ефективного механізму управління економікою. Українські дослідники економічного життя РБ часто ототожнюють завершення цього періоду із початком зростання світових цін на енергоресурси (початок XXI ст.)[307];

- 2000–2005 рр. – відбувся перехід до інноваційний технологій та

[305] Шевцов Ю. «Объединенная нация. Феномен Беларуси». Режим доступу: www. e-reading. org. ua/.../ Shevcov_-_Obedinennaya_naciya._Fenomen_Belorusii.html.

[306] Валіон О. Ґенеза і специфіка білоруської економічної моделі (1994–2000 рр.). *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Вип. 8. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. С. 135–146.

[307] Там само. С. 137.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

стабільного економічного розвитку. Цей період також прив'язують до зростання світових цін на нафту, що поклало початок для нового економічного стрибка білоруської промисловості»[308].

За матеріалами газети «Дзеркало тижня», більшість українських політологів та економістів висловлювалися критично щодо побудови економіки О. Лукашенко в період з 1994–2004 рр. Підкреслювали, що формування соціально-економічної моделі РБ відбулось в нестабільних умовах перехідного періоду, старі методи ведення господарства були зруйновані, а нові, створені на ринковій саморегуляції, не впровадженні через вирішальний вплив президента Республіки Білорусь О. Лукашенка[309].

На думку С. Грабовського, висловлену на сторінках газети «Час-Time», в білоруській економіці процеси приватизації було загальмовано на рівні української ситуації 1991–1992 рр. Водночас, за його спостереженням, білоруський економічний розвиток після 1994 р. демонстрував чимало парадоксальних речей: по-перше, в Білорусі справді спостерігалося економічне зростання; по-друге, у РБ утримувалися «на плаву виробництва», які, наприклал, в самій Україні давно лягли «на дно», а були би корисними для української економіки (як-от, виробництво електродвигунів для холодильників); по-третє, коли Україна створила митні бар'єри, які почали перешкоджати торгівлі західними автомобілями, автомобільні бази знайщли собі прихисток у Білорусі, куди відтепер приїжджали покупці з РФ, держав закавказзя та Середньої Азії, тим самим збагачуючи білоруський бюджет; по-четверте, поки в Україні точилися розмови про іноземних інвесторів для автомобільної промисловості, Білорусь одна з перших країн – членів СНД впустила західних автомобілевиробіників на свій ринок, зокрема, 30 липня 1997 р. під Мінськом запрацював конвеєр автомобільного заводу фірми «Форд»; по-п'яте, Білорусь, запросивши в країну турецьких інвесторі, звела на ноги власне керамовиробництво, почавши завойовувати в тому числі український ринок.

[308] Валіон О. Ґенеза і специфіка білоруської економічної моделі (1994–2000 рр.). *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Вип. 8. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. С. 138.

[309] «Дзеркало тиждня». Режим доступу: https://dt.ua

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Втім автор визнавав. що у випадку Білорусі загалом йшлось про «авторитарно-бюрократичну економіку з елементами ринку, без псевдоприватизації та повної лібералізації ринку в умовах високого рівня монополізації економіки, без повної відкритості внутрішнього ринку для іноземних товаровиробників», яка стала наслідком парадоксальної ситуації, коли «авторитарно-бюрократичний режим, заищаючи себе, до певної міри захищав від розвалу національну економіку, і не лише консервує її, а й дещо модернізує за допомогою директивних методів». Перебіг же швидких та ефективних реформ у Білорусі С. Грабовський вважав можливим тільки в тому випадку, якщо би державу очолив справжній енергійний ринковий реформатор, в іншому ж випадку – «потужний компрадорський капітал російсько-білоруського союзу невдовзі зведе нанівець усі потенційні можливості білоруської економіки»[310].

О. Потупа у газеті «За вільну Україну» констатував, що економічний сектор в Білорусі, починаючи з 1994 р. став практично підконтрольним владним структурам. В результаті фактично було вчинено «погром» білоруського підприємництва, внаслідок чого 60 % суб'єктів господарювання було втрачено (замість 242 тис. їх стало близько 96 тис.). Це вже не кажучи про те, що підприємств з іноземним капіталом стало удвічі менше. Така практика фактично виключала можливість існування недержавного підприємництва у РБ під проводом О. Лукашенка[311].

Українські медіа 1998 р. вже фіксували значне погіршення економічного розвитку у РБ, зокрема реакцію білоруської економіки на кризові явища в економіці РФ – тісно пов'язаної із ринком РБ – , що завершилися в Росії дефолтом 1998 р. Так, А. Юричко на сторінках «Голосу України» стверджував, що попри очікування окремих аналітиків, «білоруського дива» не сталося, і попри «волю всенародно обраного президента Лукашенка», економічні закони йому не вдалося обійти: силоміць «відкручені» главою держави на початку 1998 р. ціни назад та «президентське» підвищення курсу білоруського рубля призвели до дефіциту товарів та відновлення ще радянської практики «норм

[310] Грабовський С. Парадокси Білорусі. *Час-Time.* 1997. № 42. 23–29 жовтня. С. 4.
[311] Потупа О. Білорусь–97: панорама погрому. *За вільну Україну.* 1998. Ч. 8. 20 січня. С. 2–3.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

відпуску продуктів». Втім навіть у тій ситуації, коли, здавалось би, необхідно змінювати економічну політику, влада на кризу відповіла посиленням адміністративного регулювання та постійними емісіями білоруського рубля та максимального викристання мільярдних дотацій РФ (Білорусь не платила за російські енергоносії та отримувала численні кошти за їх транзит на захід), які, втім, за прогнозами автора статті, при збереженні такої політики теж з часом перестали би бути помічними. Зрештою, як підсумував А. Юричко, економічна криза в Білорусі була прогнозованою, адже практики, за якої кожен із 17 % приросту промисловості «забезпечувався» 6-ма відсотками інфляції, не витримала би навіть економіка стабільніших держав, не кажучи про пострадянську країну, тим паче, що реалії свідчили: за старими радянськими схемами не можна регулювати принципово нову економіку[312].

А восени 1998 р. Т. Снітко на шпальтах «України молодої» іронічно зауважила, що упродовж року «сябри «наїлися» продуктів по картках, з-під прилавка і «по кілограму в руки»», «настоялися в чергах» не лише за тим, що дешевше, а за тим, що було взагалі в наявності в магазинах, втім навіть в такій ситуації президент О. Лукашенко надалі вважав державне регулювання економіки – «найпрогресивнішою практикою», винними за початок кризи – не свою персону, яка очолювала цей процес – а міністрів та чиновників «середньої руки», а основними засобами боротьби із кризовими явищами – подальшу інтеграцію за зразком СРСР та розбудови нових перспектив у зовнішній торгівлі РБ із ринками країн Африки, Південно-Західної Азії та Латинської Америки[313].

З іншого боку, Л. Саєнко зауважив, що на тлі дефолту в РФ, РБ у вересні 1998 р. вирішила відновити скасовану на початку 1997 р. митницю на кордоні із Росією, аби в такий спосіб захиститися від наслідків російської економічної кризи та в контексті боротьби із дефіцитом, спричиненим, на думку білоруської влади, у тому чисді т. зв. «човниками», які, користаючись різницею в цінах та курсах білоруського та російського рублів, мовляв, вивозили із Білорусі і без

[312] Юричко А. Білорусь: ностальгія дедалі дорожчає! *Голос України*. 1998. № 110. 12 червня. С. 11.

[313] Снітко Т. Привид «світлого майбутнього» блукає по Білорусі. *Україна молода.* 1998. № 187. 30 вересня. С. 5.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

того дефіцитні продовольчі товари[314].

Водночас В. Грузін у «Сільських вістях» навпаки відзначав успіхи соціально-економічної моделі Білорусі, яка змогла виробити ефективні попереджувальні запобіжні механізми, завдяки яким держава, мовляв, значно краще перенесла наслідки удару глобальної економічної кризи, на відміну від, скажімо, Росії. Значну роль у цьому, на думку автора публікації, відіграла вдала урядова політика, зорієнтована в тому числі на розвиток взаємовигідних економічних відносин зі сусідами, зокрема із РФ та Україною. В цілому, як зазначалось у статті, станом на кінець 1998 р. Білорусі вдалося подолати спад, і якщо у 1997 р. виробництво товарів народного споживання зросло на 21 %, то за попередніми підрахунками 1998р. – ще на 21 %. Зрештою, в газеті дійшли до дещо фантастичного, з огляду на наявність в Білорусі 1998 р. періодичних соціальних протестів та продовольчого дефіциту, висновку: «В Білорусі немає безробіття. Заробітні плати і пенсії виплачуються вчасно. Ніхто не страйкує. Нормально працюють школи, лікарні тощо»[315].

Такої ж думки дотримувалися і на сторінках «Правды Украины», де ствердили, що інформація про дестабілізацію ситуації в Білорусі – не більше, як вигадки. Як приклад, в газеті наводили той факт, що за період із 1995 до середини 1999 р ВВП Білорусі виріс на 14 % порівняно із попереднім часом, в той час як в Україні за цей же період знизився на 31 % і станом на середину 1999 р. був у 2,5 рази меншим, аніж білоруський. В публікації наводилися і інші порівняльні показники, які мали засвідчити про те, що рівень життя населення в Республіці Білорусь вищий аніж в «демократичнішій» Україні: так, начебто, м’яса та субпродуктів в Білорусі вироблялося в 6 разів більше, ніж в Україні, масла – у 4, ковбас – 6, сирів – 4, цільномолочної продукції – 8, молока – 2, кондитерських виробів – 2, цукру – 1, яєць – 2[316].

Втім в газеті «День» наводили іншу статистику: «спад виробництва в аграрному секторі Білорусі за десять років становив 50 %, за наявності

[314] Саєнко Л. Білорусь відродила митницю. *Слобідський край*. 1998. 17 вересня. С. 2.
[315] Грузін В. Як живеш, Білорусь? *Сільські вісті.* 1998. № 127. 22 жовтня. С. 3.
[316] Маслов А. Беларусь и Украина. Пути и перепутья. *Правда Украины.* 2000. № 8–9. 21 января. С. 4–5.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

зношеного технічного парку та розмивання фінансового становища господарств. Минулого року (1999 р. – П. А.) врожай зерна впав до найнижчої позначки – 3,8 мільйона тонн при тому, що Лукашенко прогнозував 7,3 мільйона тонн». Водночас, як зазначали у виданні, білоруський лідер не збирався вносити жодних змін у системі, вважаючи що до будь-яких реформи Білорусь підштовхували «внутрішні та зовнішні вороги» та закликав аграріїв «зберегти колгоспи, не перетворюючи їх на акціонерні товариства або кооперативи», що за прогнозами автора статті змогло сформувати ще один «внутрішній фронт» проти президента – з числа промисловців та аграріїв, які розуміли еконоічну неефективність дій політичного режиму в Білорусі[317].

Отже, порівнюючи дослідження українського експертного середовища та українських мас-медіа, виокремилося критичне бачення економічної політики, яку розпочав впроваджувати О. Лукашенко. Після приходу до влади, О. Лукашенко намагався впроваджувати раніше затверджений курс, це на деякий час призупинило економічний спад в країні. Однак, цей курс, з наступними кроками, не дав бажаного ефекту, ситуація погіршувалася через відсутність ринкової економіки, втручання президента у регулювання ринку.

О. Валіон вважала, що розвал СРСР негативно вплинув на соціально-економічну структуру Республіки Білорусь, яка була своєрідним «складальним цехом» Радянського Союзу, де випускалася кінцева продукція із сировини й напівфабрикатів, що надходили з різних куточків держави. Зв’язки з іншими республіками були надто тісними, щоб після розриву економічних вийти на новий рівень економічної стабільності[318].

За даними досліджень «Економічної правди»[319] та «Укрінформу»[320], вирішальним фактором впливу на розвиток економіки Білорусі став російський чинник. Російська Федерація різноманітними методами намагалася прив’язати економіку Білорусі та встановити залежність від російського ринку, в майбутньому це переросло у газовий конфлікт. З однієї сторони це негативно

[317] Саєнко Л. «Я вас нутром відчуваю». *День*. 2000. № 67. 14 квітня. С. 3.

[318] Валіон О. Соціально-економічний розвиток Білорусі на сучасному етапі. Україна-Європа-Світ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua

[319] Економічна правда. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.epravda.com.ua/tags/bilorusija/

[320] Укрінформ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

впливає на стабільність у Східній Європі, з другої сторони – дана ситуація стала важливою для України, оскільки вона могла стати основою для формування єдиної позиції щодо будь-яких питань між Україною та РБ, це призвело б до кращого порозуміння між лідерами двох країн[321].

У праці «Соціально-економічна модель Білорусі» дослідник висунув твердження, що початок 90-х рр. XX ст. у Республіці Білорусь пройшов під знаком впровадження ринкових реформ, при цьому відбувалась гостра критика попередніх економічних моделей, зокрема, соціалістичної. Влада покладала надії на такі інструменти господарювання як «приватизація», «роздержавлення», «демонополізація»[322]. І знову, все ж таки, українські експерти, ґрунтуючись на матеріалах офіційних статистик та аналітичних дослідженнях економістів щодо стану економіки в РБ (1994–2004 рр.), критикували рішення О. Лукашенка щодо обрання авторитарного ведення економічної політики.

Українські експерти (О. Соскін, О. Валіон, Н. Годес, А. Павленко та ін.) досліджуючи соціально-економічного становище Білорусі в період з 1991 по 2004 рр. зробили висновки, що основні показники соціально-економічного розвитку Білорусі до середини 1990-х рр. постійно погіршувалися. Підтвердження знаходим на сторінках «Економічного часопису XXI», так, в приклад наведена дана статистика, з 1995 р. валовий внутрішній продукт в порівнянні з 1990 р. скоротився на 36 %, об’єм промисловості – на 40 %, виробництво споживчих товарів – на 40 %, продукція сільського господарства – на 25 %, інвестиції в державний капітал – на 60 %[323].

Вітчизняні дослідники вивчаючи дану тематику, вказують на початок певної тенденції в історії білоруської економічної моделі (нова форма приватизації та вільна торгівля за ринковими цінами)[324]. Український дослідник С. Біляцький вважав, що впроваджені новації призвели до різкого падіння життєвого рівня більшості населення та значного зростання цін. Щодо приватизації, то з кінця 1993 р. у приватній власності зосереджувалося близько

[321] Соскін О. Українсько-білоруські відносини: сучасний стан і сценарії розвитку: Економічний часопис XXI ст.[Електронний ресурс]. Режим доступу: http://soskin.info/ea/

[322] Радіо Свобода. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.radiosvoboda.org

[323] Економічний часопис XXI ст. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://soskin.info/ea/

[324] Нагорнюк С. Важный этап в развитии двусторонних отношений. *Діловий вісник*. 2006. № 12. С. 2-4

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

4 % активів, в цей час, зокрема, в РФ – більше 50%[325]. Приватизовувати пропонували лише ті підприємства, які були не цікавими для інвестицій. У Білорусі прийняли низку нових законів, а саме: «Про фермерське господарювання» (1991 р.) та «Про право власності на землю» (1993 р.)[326], які мали на меті дати дозвіл на приватну власність на присадибній ділянці землі, на підсобне господарство, будівництво дачних поселень і довгострокову оренду землі за домовленою ціною. На початок 1994 р. у білоруських селах з'явилося більше 2000 фермерських господарств. Однак, їх валовий продукт у виробництві сільськогосподарських товарів становив менше 1 %[327]. Така статистика зіграла не на користь соціально-економічній моделі ведення господарства.

Проаналізувавши економічну ситуацію в Республіці Білорусь, ґрунтуючись на експертну оцінку, історик Денисюк В. виділив основні завдання виходу із економічної кризи РБ. Насамперед, змінити пріоритети економічної політики, вирішити проблему стабільності господарської системи, за якою забезпечувалися хоча б на найнижчому рівні основні потреби населення й держави, залучення до роботи нових технологій; створення макроекономічних умов для структурної перебудови нерентабельних галузей виробництва у ефективні та розширення ефективних міжнародних зв'язків. Отже, в умовах переходу до ринкових відносин економіка Республіки Білорусь потребувала посилення регулятивної ролі держави, без надлишкового втручання президента[328].

Вищезгадані суперечності намагався усунути новобраний президент Республіки Білорусь О. Лукашенко, який згідно висновків Червака Б., став для багатьох білорусів особою, яка спроможна в умовах нестабільності швидко вирішити основні проблеми[329].

---

[325] Біляцький С. Білоруський шлях входження в ринкове господарство. *Політика і час*. 1994. № 5. С. 39–42.

[326] Валіон О. Ґенеза і специфіка білоруської економічної моделі (1994–2000 рр.). Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. Вип. 8. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. С. 138.; Шимов В. *Национальная экономика Беларуси*. 3-е изд. Минск: БГЭУ, 2009. С. 254.

[327] Павленко А. Білорусь: Сучасний стан та перспективи розвитку. *Розбудова держави*. 1998. № 7–8. С. 92–101..

[328] Денисюк В. Складові та особливості білоруської постсоціалістичної економічної трансформації. *Економіст*. 2003. № 1. С. 40 – 45.

[329] . Червак Б. Білорусь: Воля або смерть. *Українське слово*. 1996, 28 листопада С.1-4.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

А. Павленко виділив політичну позицію О. Лукашенка як «гру на людських емоціях». Історик підкреслив, що О. Лукашенко, поділяючи ностальгію більшості білорусів за соціалістичним минулим, проголосив курс на побудову «ринкового соціалізму»[330]. В країні відновили планову економіку радянського шаблону, де встановлювали завдання на декілька років. Промови та виступи О. Лукашенка – це чистий популізм. Одні з них: «Ви знаєте, що таке ринкова економіка, ви вмієте працювати в умовах ринку?» – це питання О. Лукашенко поставив новому, ним сформованному, уряду. У відповідь – чітке «ні». «А чи знаєте ви, що таке планова економіка?» У відповідь – чітке «так». «Ось, – доволі виразно сказав президент, – так давайте і будемо будувати те, що знаємо»[331].

Українські політики намагалися толерантно підійти до аналізу економічної ситуації в РБ. Обираючи власний шлях розвитку, владні стуктури на чолі з О. Лукашенко, прагнули ефективно використовувати досвід їх попередників, адаптувати його до реалій, в яких перебувала РБ в середині 1990-х рр. Однак, неефективні радянські методи ведення економіки не принесли бажаних результатів[332].

За прикладом РФ, білоруська еліта відмовилася від руйнування радянської методики, не сприймали досягнень в переході до ринку методів «шокової терапії» (Польща), Республіка Білорусь обрала еволюційний шлях розвитку, який виключав можливість швидких змін існуючих форм виробничого процесу. Українські політологи вважають, що у Республіці Білорусь сформувалася модель жорсткого регулювання ринкової економіки, яка передбачала послідовну заміну планових виробничих відносин на ринкові[333].

Економісти відзначали, що єдиним правильним виходом для країни з кризи, для покращення економічної ситуації нова влада повинна прийняти програму невідкладних заходів, зусилля якої мали спрямовуватися на оздоровлення грошово-кредитної та фінансової сфери, покращення

[330] Павленко А. Білорусь: Сучасний стан та перспективи розвитку. *Розбудова держави*. 1998. № 7–8. С. 92–101.

[331] Там само.

[332] Україна – Білорусь: довгострокова програма економічного партнерства. Урядовий кур'єр. 1998. 15 грудня. С. 1, 2.

[333] Різноманітність форм переходу до ринкової економіки. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http:// library.if. ua/ book/ 33/ 2280. html.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

торговельного і платіжного балансів, стабілізацію курсу національної валюти, посилення заходів державного регулювання. Особливу увагу варто приділити відновленню державного сектору економіки, соціальному захисту населення, державному регулюванню економічних відносин. Однак, такий хід не став одним із компонентів ідеології влади білоруської держави[334].

Офіційна статистика демонструвала незначиний успіх від реалізації даної програми, навіть призупинено спад виробництва, помітно знизився рівень інфляції і дефіцит державного бюджету, зупинився рівня падіння життя населення, створилися передумови для переходу від спаду виробництва до його стабілізації й певного зростання[335].

Проаназізувавши стан економіки даного періоду, українські експерти визнали, що незважаючи на позитивні результати 1995 р., економічна ситуація все ще була складною: частка збиткових підприємств досягла 20 %; тривало зниження рентабельності практично в усіх галузях народного господарства – за осінь 1995 р. вона впала порівняно із аналогічним періодом минулого року на 5 % й становила 10 %; зростала кредиторська і дебіторська заборгованість, сумарний розмір яких досяг 89 трлн р., що на 5 % перевищило об'єм ВВП, вироблених товарів за десять місяців. Як наслідок – ВВП за десять місяців знизився порівняно з аналогічним періодом попереднього року на 11%, капіталовкладення – на 26 %, промислове виробництво – на 12 %, сільськогосподарське – на 6 %. З початку року реальні доходи населення зменшилися на 25 %. Заборгованість у виплаті заробітної плати станом на 1 жовтня 1995 р. становила 20 % середньомісячної оплати праці робітників, службовців і колгоспників[336]. Системність кризи початку 1990-х рр. була всеохоплюючою, тому налагодження ефективного механізму управління економікою стало першочерговим завданням для управління державою.

Ю. Козак вважав, що О. Лукашенко щораз, то сильніше впливав на економіку країни, точніше – намагався взяти під контроль та диктувати свої

[334] Соскін О. Економічний часопис XXI ст. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://soskin.info/ea/

[335] Валіон О. Ґенеза і специфіка білоруської економічної моделі (1994–2000 рр.). *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Вип. 8. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. С. 39-49.

[336] Шимов В. *Национальная экономика Беларуси*. 3-е изд. Минск: БГЭУ, 2009. С. 324.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

умови ринку. Доказом цих висловлювань послужила програма, складена за радянським зразком, під керівництвом О. Лукашенка, п'ятирічний план «Основні напрями соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на 1996–2000 рр.», який, розробили з метою підвищити життєвий рівень білоруського народу. Основні тези О. Лукашенка, які на думку економіста стали ключовими у сприйнятті білоруського народу, це – стабілізація економіки та забезпечення економічного зростання галузей народного господарства республіки[337].

Документ схвалили на перших Всебілоруських народних зборах в Мінську у вересні 1996 р. За документом, проголошувався курс на створення «соціально орієнтованої ринкової економіки, що поєднує переваги сучасного високо розвинутого ринкового господарства із забезпеченням соціальної справедливості і ефективного соціального захисту громадян»[338].

Т. Батенко зауважив, що енергія та політична хитрість О. Лукашенка стала ключовим у політичному житті країни.[339] Варто підкреслити, що вибір соціально спрямованої ринкової економіки не був запозиченим із західного досвіду, а базувався на врахуванні специфічних особливостей країни, її історії, національного характеру, менталітету народу, традицій господарювання, та вибраного досвіду розвинутих країн.

Аналізуючи думки економістів та політологів, можна сказати, що ключову роль у виборі такої економічної моделі відіграли наступні чинники: приналежність впродовж тривалого періоду до радянської системи; історична потреба в сильній країні, яка зберігає провідну роль держави в ринкових перетвореннях та захищає народ; несприйняття білорусами правдивих цінностей, що визначило відмову від приватизації, несправедливого збагачення окремих груп осіб за рахунок більшості. Побудова соціально орієнтованої ринкової економіки стала виваженим кроком, не випадковістю, спрямованим на пошук вірного шляху розвитку в багатогранності соціально-економічних

[337] Козак Ю. *Економіка зарубіжних країн*. Київ, 2013. С. 96.

[338] Валіон О. Ґенеза і специфіка білоруської економічної моделі (1994–2000 рр.). *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини.* Вип. 8. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. С. 135-146.

[339] Батенко Т. Лукашенко: спроба політичного портрета. *«Ї» Незалежний культурологічний часопис*. 2000. № 18. С. 263–270.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

моделей. Основними компонентами наявної економічної моделі стали: сильний керівник держави, ефективний ринковий механізм із соціальною орієнтацією.

Білоруська спільнота позбавлялася вибору моделі регулювання економікою – планової чи ринкової, встановлювався курс на соціально орієнтовану ринкову економіку. Передбачалося їх поєднання для стабілізації соціально-економічної ситуації та створення передумов стійкого економічного зростання Білорусі. В таких умовах, незаперечно, збільшувалася роль держави як регулятора перехідних процесів, гаранта суспільства від корупції, безробіття, кримінального середовища тощо[340].

Таким чином, розглядаючи внутрішню політику та соціально-економічну ситуацію Республіки Білорусь впродовж другої половини 1990-х рр., можна констатувати, що стратегія розвитку держави, спрямована на зміцнення президентської влади та побудову соціально орієнтованої ринкової економіки, в цілому не давала позитивних результатів. Однак, можна зазначити, що в окремих випадках таке явище, як регулювання економіки державою, давало свій результат і радикальне втручання в економіку виявлялося успішним. Після отримання незалежності Республіка Білорусь перебувала в пошуку власного шляху розвитку, складний етап виборів і боротьба за владу. Обрання президентом Республіки Білорусь О. Лукашенка нанесло слід на виборі перспективної соціально-економічної моделі, на виборі політичної системи для країни. Переживши структурну кризу початку 1990-х рр., що супроводжувалася спадом виробництва, інфляційними процесами, наростанням соціальних проблем, країна зуміла виробити в період з 1994 і до 2000 рр. Цілу низку концепцій та програм із подолання кризових явищ, реалізувати їх у практичній площині. Все це стало можливим завдяки міцній президентській формі правління та особистому впливі О. Лукашенка на внутрішню політику держави. Республіка Білорусь за формою правління та економічною моделлю так і залишилася в цьому періоді (1994–2000 рр.), не використовуючи прогресивних політичних тенденцій у побудові власної стратегії розвитку сучасної європейської держави.

[340] Козак Ю. *Економіка зарубіжних країн*. Київ, 2013. С . 98.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

В Україні середовища, зорієнтовані на демократію та ринкову економіку стверджували, що зробивши спробу відновити в умовах сучасного глобального ринку практично ізольовану планову економіку радянського взірця було справжньою авантюрою, яка прирікала Білорусь на затяжну економічну кризу в разі відмови від реформування економічного сектору. З іншого боку, ті середовища в Україні, які прихильно ставилися до радянської спадщини, відзначали, що білоруський глава держави О. Лукашенко зумів побудувати таку модель соціально орієнтованої економіки, яка не лише змогла майже безкровно пройти через глобальну економічну кризу 1990-х рр., але й стабілізувати ситуацію в державі, забезпечивши для населення досить непоганий рівень життя, який був одним із найвищих серед країн пострадянського простору, зокрема випереджав відповідні українські показники.

2.3. Культурно-освітні процеси Республіки Білорусь

У сучасній історичній науці питання культурно-освітніх зв'язків та культурної політики Республіки Білорусь досліджено досить поверхнево. Однак досить важливу і потрібну інформацію вдається почерпнути завдяки діяльності Центру білоруської мови та культури при кафедрі слов'янської філології (діє з 5 листопада 2009 року)[341], завдяки розміщеній інформації на сайті *«INSIDER»*[342] щодо діяльності Центру білоруської мови та культури імені Володимира Короткевича[343], цінним для дослідження українсько-білоруських зв'язків став міжнародний конгрес білорусистів, на який поступово запрошують українських істориків та дослідників[344].

У демократичних країнах світу розвиток гуманітарної сфери, поруч з технічним напрямком, вважається одним із головних пріоритетів. Для українців, так і білорусів найважливішим питанням є висока оплата праці та забезпечення

[341] Центр білоруської мови та культури. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://philology.knu.ua/node/53

[342] Сайт *«INSIDER»*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.theinsider.ua

[343] Центр білоруської мови та культури імені Володимира Короткевича. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.facebook.com/philolog.knu.ua/

[344] V Міжнародий конгрес білорусистів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

гідного рівня життя, для обох держав – поновлення престижу інтелектуальної, творчої праці. Основним завданням стало створення досконалої, ефективної гуманітарної сфери, яка б мала здатність позитивно впливати на суспільний розвиток, саморегулюватися та самовдосконалюватися.

Гуманітарна сфера Республіки Білорусь мала можливість використовувати досвід, обмінюватись напрацюваннями, використовувати дослідження закордонних вчених, а також ефективно функціонувати у взаємодії з такими ж системами інших країн.

В систему національних надбань в останнє десятиріччя почав органічно вливатися культурний потенціал української діаспори. Найефективнішою формою співпраці для пострадянських країн стає двостороннє співробітництво, оскільки на його рівні можна детальніше й повніше врахувати специфіку й забезпечити врахування інтересів. У цьому контексті для Республіки Білорусь в основі співпраці знаходиться близькість культур та мов, історичні традиції спільного проживання значної частини білорусів в Україні й українців у Республіці Білорусь, які виявляють інтерес до культури і мови, бажання долучатися до процесів, що відбуваються на Батьківщині.

У Республіці Білорусь гуманітарна сфера орієнтувалася на принципи та пріоритети її досяжності, використання можливостей щодо сприяння самореалізації людини. Реформи в гуманітарній сфері Білорусі почалися в 1999 році. В Республіці Білорусь культурна політика – це порівняно автономна діяльність різних відомств, що відповідають за художню діяльність, бібліотечну справу, друк, охорону культурної спадщини[345]. Білоруська культурна політика за національно-географічною типологію належить до етатистської (східноєвропейської) моделі. Така модель характерна для країн колишнього соціалістичного табору та СНД, в основі якої закладена залежністю всього культурного життя від політики держави. Культура Республіки Білорусь тісно пов'язана зі слов'янськими традиціями, особливі культурно-освітні зв’язки з

[345] Білорусько-українські театрально-музичні культурні зв’язки (друга половина XIX–початку XX століття). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ*. Дрогобич, 2009. Вип. 24: Історія. С. 264-273.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Україною. Національні типи культурної політики РБ характеризуються пошуком власної моделі розвитку та активним реформуванням всієї політики культурної системи[346].

Культурна політика Республіки Білорусь розвивалася відповідно до законодавства країни про культуру.

Конституція Республіки Білорусь закріпила права громадян на участь у культурному житті та встановила відповідальність держави за збереження духовної та історико-культурної спадщини, вільний розвиток культур всіх національних спільнот, які проживають у Республіці Білорусь. Закон Республіки Білорусь «Про культуру в Республіці Білорусь» (в редакції Закону Республіки Білорусь від 18 травня 2004 р.) від 4 червня 1991 р. став основоположним законом у сфері культури та регулював суспільні відносини, пов'язані із здійсненням і забезпеченням культурної діяльності. З метою ліквідації залишкового принципу фінансування культури, передбачене Законом, встановлювалося на рівні не менше 3 % державного бюджету Республіки Білорусь[347].

Щоб зрозуміти зміст культурної політики Республіки Білорусь потрібно розглянути основні законодавчі акти країни у культурній сфері діяльності.

Закон Республіки Білорусь від 22 березня 1995 р. «Про бібліотечну справу в Республіці Білорусь»[348] (в редакції Закону Республіки Білорусь від 11 листопада 2002 р.) встановлював правові, соціальні, економічні, організаційні основи для бібліотечної справи в Республіці Білорусь, регулюються відносини бібліотек з державою, фізичними та юридичними особами з метою задоволення культурних, інформаційних, наукових потреб суспільства.

Закон Республіки Білорусь від 16 грудня 1999 року «Про творчі спілки та творчих працівників»[349] визначив функціональні вектори спрямування творчих спілок та працівників у галузях культури, мистецтва, літератури та іншої культурної творчої діяльності, основи правового, організаційного регулювання,

[346] Центр білоруської мови та культури. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://philology.knu.ua/node/53

[347] Договірно-правова база. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.rada.gov.ua

[348] Там само.

[349] Договірно-правова база. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.rada.gov.ua

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

економічного, порядок взаємодії, права та зобов'язання творчих працівників і творчих спілок, основні гарантії щодо їх підтримки з боку державних структур.

Закон Республіки Білорусь від 14 червня 2004 року «Про кінематографію в Республіці Білорусь» передбачав встановлення правових основ державного регулювання в галузі кінематографії, в тому числі визначав основні засади та принципи, пріоритети державної політики в галузі кінематографії[350].

Повертаючись до розвитку українсько-білоруських відносин у галузі культури й мистецтва, то в період 1994-2000-х рр., спостерігається позитивна тенденція їх розвитку, яка базується на історичній традиції[351].

У двосторонніх відносинах України та Республіки Білорусь в галузі культури домінує конструктивний підхід. Насамперед обидві держави надають увагу розв'язанню питань щодо задоволення культурних потреб національних меншин[352]. Українські дослідники підкреслюють, що діалог української й білоруської культур набуває особливої інтенсивності й наповнення ще й тому, що його безпосередні учасники відчули себе відповідальними за справу, яка чекала свого часу протягом цілих століть, національного утиску[353].

Договірна база України й Білорусі у сфері культури досить розвинута. У 1993 р. була укладена Угода «По співпрацю між міністерствами культури України і Білорусі». Підписано дві програми – на 1999–2000 рр. і 2001–2003 рр., які конкретизували угоду до заходів, термінів, жанрів, учасників. Українська культура виділяється своїм колоритом, народною своєрідністю, самобутністю. Її носій в Білорусі – українська спільнота. У її середовищі приділяється увага збереженню й функціонуванню української мови, традицій і звичаїв. Як показують Всебілоруські фестивалі національних культур, українські культурні осередки на сучасному етапі разом з іншими культурами перебувають у пошуку нових форм та методів діяльності. Надзвичайно велика кількість українських

[350] Там само.

[351] Мицик Ю. V Міжнародний конґрес білорусистів. *Український історичний журнал*. 2010. № 4. С. 229–231.

[352] Українська культура Галичини у творах Максима Богдановича. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ*. Дрогобич, 2010. Вип. 26: Історія. С. 97–106.

[353] Тичина М., Мархель В. *Нариси білорусько-українських літературних зв'язків*. Мінськ-Київ. 2002. С. 22–24.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

громадських організацій знаходиться в Білорусі[354].

Закон «Про національні меншини в Республіці Білорусь»[355] передбачає надання матеріального сприяння розвитку культур національних меншин.

За результатами перепису населення, який був проведений у лютому 1999 році, чисельність українців у Республіці Білорусь склала 237 тис. осіб що склала 2,36 % від загальної кількості населення Республіки Білорусь[356].

Місця компактного проживання: Брестська область – близько 80 тис. чоловік; Вітебська – 25 тис.; Гомельська – 31 тис; Гродненська – 25 тис.; Мінська – 28 тис.; Могилівська – 33 тис.; а також м. Мінськ – 15 тис.[357]

За данимими Всеукраїнського перепису населення 2001 року в Україні мешкає 275,8 тис. Білорусів що складає 0,6 % населення країни. Більшість білорусів проживає в східних та південних регіонах України. Так, в Донецькій області проживає 44,5 тис. білорусів, Дніпровській області – 29,5 тис., Києві – 16,5 тис., Луганській – 20,5 тис., АР Крим – 29,5 тис.[358] Ці дані потрібні для того, щоб зрозуміти потенціал і можливість у розвитку українсько-білоруських культурних зв'язків.

Станом на 2004 р. в Республіці Білорусь діяли 14 українських громадських культурних організацій, з них 13 з офіційно зареєстровано Міністерством юстиції Республіки Білорусь, до Республіканського Білоруського громадського об'єднання українців «Ватра» входить 9, 3 організації – це члени Української Всесвітньої Координаційної Ради (Мінське культурно-просвітницьке товариство «Центр української культури «Січ», Гродненське міське культурно-просвітницьке товариство «Барвінок» та Українська науково-педагогічна спілка «Берегиня»). Також існують офіційно не незареєстровані земляцтва Кобринському районі Брестської області, в Слуцьку Мінської області та Пінську Брестської області, такі як – Українська культурно-просвітницька спілка

[354] Договірно-правова база. Режим доступу:www.rada.gov.ua

[355] Договірно-правова база. [Електронний ресурс]. Режим доступу:www.rada.gov.ua

[356] Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу:**http://2001**. ukrcensus. gov. ua

[357] Национальный статистический комитет Республики Беларусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.belstat.gov.by/informatsiya-dlya-respondenta/perepis-naseleniya/perepis-naseleniya-1999-goda/tablichnye-dannye/raspredelenie-naseleniya-respubliki-belarus-po-natsionalnostyam-i-yazykam-v-1999-godu/

[358] Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://2001.ukrcensus.gov.ua

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

«Полісся», Брестське громадське об'єднання «Просвіта» імені Тараса Шевченка та «Український дім». Активно діяло Генеральне представництво у Республіці Білорусь Міжнародної громадської організації «Земляцтво житомирян». ЗМІ української громади були газета «Українець в Бєларусі» (видається БГОУ «Ватра», бюлетень «Ватра» (видається БГОУ «Ватра»)[359].

В Україні, станом на 2004 р., зареєстровано більше 20 білоруських культурних організацій. Такі організації діяли в таких великих містах, як Київ, Львів, Одеса, Харків, Донецьк, Луганськ, Сімферополь, Севастополь та ін.

У сучасну добу українська культура є основним фактором самоідентифікації закордонного українства, який виявився найбільш потрібним. На прикладі українців Білорусі можна стверджувати, що українська культура не лише виживає, а й плідно розвивається поза етнічною територією, за кордоном.[360] Також досить важлим є така форма співпраці, як двохсторонні зв'язки, які дають змогу консолідуватися і сприяти налагодженню відносин між Україною та Республікою Білорусь.

Однією з таких організацій являється товариство «Україна – Білорусь». Товариство є недержавною, неприбутковою громадською організацією, яка об'єднує на добровільних засадах громадян України, громадян Білорусі та осіб без громадянства для реалізації завдань, передбачених статутом товариства[361].

Метою організації є активне сприяння розвитку і зміцненню дружби та тісного співробітництва народів України та Республіки Білорусь, об'єднання зусиль членів для сприяння розвитку творчості, фізичної культури та спорту, здійснення та захист свобод та прав, задоволення суспільних, зокрема соціальних, економічних, культурних, екологічних та інших інтересів.

В Київському національному університеті імені Тараса Шевченка є кафедра слов'янської філології, де навчаються студенти-білорусисти, які роблять значні успіхи у перекладах на українську мову творів, віршів відомих білоруських діячів культури (Франциска Скорини, Янки Купали і Якуба Коласа,

---

[359] Посольство України в Республіці Білорусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://belarus.mfa.gov.ua

[360] Литвин В. *Україна: досвід та проблеми державотворення*. Київ, 2001. С. 38-40 с.

[361] Товариство «Україна -Білорусь». [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://2001.ukrcensus.gov.ua

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Володимира Короткевича), вивчають їхню творчість і зв'язки з українською культурою. Часто проводилисяся «Короткевичівські дні» у мистецькій залі Інституту філології. Ведеться активна співпраця з Центром білоруської мови і культури імені Володимира Короткевича. За сприянням Посольства Республіки Білорусь проводилися виставки творів мистецтва білоруських авторів з фондів Державного Музею літератури Білорусі[362].

Продуктивною та ефективною для відносин між Республікою Білорусь та Україною є робота міжнародних конгресів білорусистів. Захід став помітною подією у науковому та культурному житті Білорусі. Досить сказати, що участь у ньому беруть вчені з Австрії, Великобританії, Канади, Ізраїлю, Литви, Норвегії, Польщі, Росії, США, Угорщини, України, ФРН, Чехії, Швейцарії. Українська делегація завжди вирізнялася чисельністю. Серед учасників конгресу домінували філологи (мовознавці та літературознавці), але також були представлені й історики, меншою мірою – соціологи, політологи, філософи, етнографи. Зазвичай робота ведеться по тематичних блоках та круглих столах (половина з них тією чи іншою мірою стосувалася історії України, білорусько-українських культурних відносин)[363].

Міжнародний конгрес білорусистів давав і дає вагомий внесок у розвиток науки. Українським науковцям і, у першу чергу, історикам варто приділити більше уваги вивченню історії та культури північних сусідів, адже без пізнання білоруської історії не можна осягнути повноцінного знання історії України.

Позитивно щодо формування добросусідського ставлення до білорусів в Україні та українців в Республіці Білорусь зарекомендувала себе така форма співпраці, як проведення «Днів культури». У 1999 р. білоруські митці відвідали Автономну Республіку Крим з широкою культурною програмою, у 2002 році відбулися «Дні Києва в Мінську», у 2003 р. – «Дні України в Білорусі», у 2006 році – «Дні Мінська в Києві». Проводяться як мистецькі, так і економічні заходи. Це свідчить, що культурна сфера, не є відірваною від економіки і сприяє

[362] Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка.Центр білоруської мови та культури імені Володимира Короткевича. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.facebook.com/philolog.knu.ua

[363] Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Другий конгрес білорусистів у Литві. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://rieirs.org.ua/index.php/uk/home-uk-ua/item/186-druhyy-konhres-bilorusystiv-u-lytvi

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

вирішенню складних економічних проблем. Помітним явищем у культурному житті двох держав став Міжнародний фестиваль «Слов'янський базар у Вітебську». Україна, як один із його засновників, демонструє на фестивалі творчість кращих професійних та самодіяльних колективів. Програма «Золоті голоси України» та «Сорочинський ярмарок у гостях у Слов'янського базару» отримали найвищу оцінку. У 2002 році на фестивалі запроваджено «День дружби». Ця масштабна культурно-мистецька акція найкраще сприяє зміцненню дружби, демонструє відкритість відносин, взаємно збагачує культури, залучає як безпосередньо, так і через засоби масової інформації до духовного збагачення сотні тисяч людей[364].

Спостерігалося також розширення зв'язків на рівні творчих колективів. Спільно відзначаються дати звільнення міст та сіл від німецько-фашистських загарбників, відбуваються мітинги, покладення квітів, спортивні змагання на кордоні двох держав. Часто виступали в Україні з сольними концертами відомий композитор, народний артист Білорусі І. Лученок, заслужений артист І. Краснодубський. З концертними програмами відвідували Білорусь народні артисти України С. Ротару, Н. Шестак, В. Нечепа, М. Гнатюк та інші[365].

Своєрідними святами національних культур є традиційні щорічні фестивалі «Мелодії дружби», «Театральні зустрічі», літературні вечори «Над Дніпром, Десною і Сожем». З'являються також нові форми співробітництва – міжнародні конкурси сімейних ансамблів, фестивалі духовної музики, конференції культпрацівників, бібліотекарів, виставки картин художників. Щорічно оргкомітет міжнародного кінофестивалю країн СНД і Балтії «Листопад», який відбувається в Мінську, запрошує до участі українських кінематографістів[366].

Білоруським українством традиційно відзначалася річниця від дня народження Т. Г. Шевченка. Хор «Криниця» та ансамбль «Ватра» виступили на відкритті IV фестивалю національних культур та 5-ї річниці Центру

[364] Вдовенко С. *Україна-Білорусь: взаємовідносини на перехресті перемін*. Чернігів: Лозовий В. М., 2010. С. 440.

[365] Білорусько-українські освітні відносини другої половини XIX – початку XX століття. *Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2012. Вип. 8. С. 10-18.

[366] Павлович Ю. Культурно-освітні зв’язки Республіки Білорусь та України (1991-2010). *Емінак: науковий щоквартальник*. 2017. № 1 (17) (січень–березень). Т. 2. С. 65–69.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

національних культур. У VI фестивалі мистецтв українців Білорусі взяли участь колективи з усіх регіонів Республіки Білорусь. Відбулися виставки творів багатьох заслужених діячів культури та мистецтва, членів української діаспори. Тісні відносини з Республікою Білорусь підтримуються прикордонними областями – Чернігівською, Волинською, Житомирською, Рівненською та Київською.

Виставки художників прикордонних областей до Дня незалежності України стали традиційними в Мінську. Участь у заходах брали обласні спілки художників – Чернігівської області у 1998 році, Черкаської у 2002 році, Волинської у 1999 році, Рівненської у 2000 році. Житомирської у 2001 році, Львівської у 2003 році[367].

Варто приділити увагу й питанню мовної політики в Республіці Білорусь, оскільки ця тема мало досліджена і стає актуальною для українських істориків. Після президентських виборів влітку 1994 року ситуація з мовним питанням і «русифікацією» почала змінюватися. О. Лукашенко та його прибічники відмовлялися спілкуватися білоруською мовою, це відразу стало на заваді білоруському національному відродженні. Президент Республіки Білорусь і його наближені поставили за мету скасувати історичну державну символіку та надати російській мові статус рівної з білоруською, задум мав пройти через референдум[368].

Ці задуми були винесенім на обговорення на початку 1995 р., депутати Верховної Ради Білорусі написали звернення до президента Білорусі з проханням надати статус російській мові другої державної. Прізвища депутатів надрукували у газеті «Звезда» (18 березня 1995 р.)[369]

Портал мовної політики України розмістив думку білоруського поета і депутата Ніла Гілєвіча щодо мовної ситуації, яка склалася в країні, який висловився так: «Це значить, вимагають білоруську мову як державну ліквідувати. Інакше розуміти їхнє прохання не можна. У наших умовах дати

[367] Там само.

[368] Гриценко Г. Проблеми історіографії українсько-білоруських культурних відносин (друга половина XIX–XX ст.). *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич, 2013. Вип. 7. С. 23–31.

[369] Павлович Ю. Культурно-освітні зв’язки Республіки Білорусь таУкраїни (1991-2010). С. 65-69.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

російській мові права державної – це значить: білоруській мові смерть. Ось такі патріоти Рідної землі, Рідної мови. Такі слуги білоруського народу»[370].

Також згідно даних сайту, 10 квітні 1995 року 74 депутати внесли таку пропозицію: «Просимо внести на республіканський референдум таке питання, яке має консультативний характер»:

«Чи згідні ви зі статею 17 Конституції Республіки Білорусь, яка викладена в такій редакції: «Державною мовою Республіки Білорусь є білоруська мова.Республіка Білорусь забезпечує право вільного користування російською мовою як мовою міжнаціонального спілкування?». Відповіді пропонувалися «Так» чи «Ні»[371].

Дані пропозиції не були підтримані більшістю у Верховній Раді, і тоді опозиційні сили пішли на радикальні заходи тв оголосили про голодування прямо в залі парламенту. Через масові мітинги більшості депутати ВР Білорусі не прийняли на розгляд мовне питання, питання символів та розпуску Верховної Ради. Вночі, депутати, що залишилися ночувати в залі ВР, були жорстоко побиті і виведені силою «невідомих» людей зі зброєю в руках. Примусово депутати прийняли постанову ВР Республіки Білорусь про проведення республіканського референдуму з питань, запропонованих президентом (травень 1995 р.) Одночасно в цей день були оголошені і вибори депутатів до Верховної Ради Республіки Білорусь.

В Мінську, слід зазначити, референдум ледь не провалився, оскільки в ньому взяли участь тільки 53 % виборців. Не дуже добрі показники були і по всій території Республіки Білорусь, тому що тоді ще не рахували голосів. Згідно офіційної статистики, в референдумі взяли участь тільки 65 %. З тієї кількості громадян країни за збереження єдиної білоруської державної мови проголосувало 600 тис. осіб (13 %), а за національну символіку 900 тис осіб, або 21 %, що складало лише 44 % всіх виборців по території Білорусі. В травні 1995

[370] Портал мовної політики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://language-policy.info
[371] Там само.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

р. більшість білоруського народу не змінила свого рішення та залишилася вірна старим символам країни[372].

За рівність двох державних мов проголосувало більше 4 млн. людей, або 52 % виборців[373].

Після наступного референдуму в 1996 році Конституція Республіки Білорусь зазнала змін, офіційно проголосили вже дві державні мови. У 1998 р. були внесені нові редагування у «Закон про мови», які повністю розв'язували руки місцевим русифікаторам. На офіційному рівні русифікатори мали змогу повністю ігнорувати білоруську мову та зовсім не користуватися нею у діловодстві та на державному рівні. Щодо Російської Федерації і зв'язків з цими подіями, то можна логічно зробити висновки, що такі зміни віталися і підтримувалися Москвою, а проросійська позиція Президента Республіки Білорусь стала явною. За даними перепису населення Білорусі у 1999 р., більше 79 % населення Республіки Білорусь називали білоруську мову рідною. У підсумку тривалої двадцятирічної русифікації важким був стан в сфері науки та освіти.

Проаналізувавши стан та пріоритети культурної політики Республіки Білорусь та України можна зробити такі висновки:

У Республіці Білорусь та Україні повільними темпами, створювали нормативно-правові бази для розвитку культурної сфери політики. Після деякого застою законодавства та правової бази в галузі культури, останнім часом розпочалася основна робота з її розвитку.

Культурна політика, як для Білорусі, так і для України – напрямок політики, пов'язаний з плануванням, проектуванням, реалізацією та забезпеченням культурного життя держави і суспільства. Вона необхідна для кожної держави, повинна розвиватися, підтримуватися державою, оновлюватися.

Українсько-білоруські культурні зв'язки зберегли свою міцність завдяки великій українській діаспорі в Білорусі та білоруській діаспорі в Україні.

[372] Гриценко Г. Українська тематика в білоруському часописі «Наша ніва» (1906-1914 рр.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2012. Вип.XVI. С. 330-337.

[373] Гриценко Г. Білоруський національний рух у сприйнятті українців (друга половина XIX-XXст.) // *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2014. Вип. XVII-XVIII. С. 248-255.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Республіка Білорусь переживає труднощі на сучасному етапі, в тому числі в культурній сфері. Будучи протягом століть простором зіткнення і перетину різних культурних впливів і традицій, накопичивши багатий досвід збереження свого національного образу, Республіка Білорусь здатна створити необхідні умови для створення відкритого демократичного суспільства, яке забезпечить прогрес в усіх сферах, в тому числі й у культурному житті[374].

Для мирної та ефективної співпраці між країнами чималу роль відіграє те, як сприймають один одного суспільства цих країн. В їхній свідомості це сприйняття також формуватися або на детальному знанні один одного, або на схематичних, спрощених уявах, тобто стереотипах. Останні можуть бути позитивні, нейтральні або негативні. Але у будь-якому разі їхній вплив на динаміку взаємних контактів є вагомим та помітним[375].

Процес формування подібних стереотипів буває стихійним, але значно частіше він є цілеспрямованим. Активну роль у ньому беруть держава, політичні партії, громадські організації, церква. У сучасному суспільстві особливу роль у запровадження стереотипів сприйняття того чи іншого етносу в суспільну свідомість відіграють засоби масової інформації, починаючи від традиційної друкованої преси, і завершуючи таким сучасним засобом комунікації, як Інтернет. Необхідно детальніше зупинитися на цих чинниках, які впливають на формування образу білорусів у громадян України[376].

Найбільш дієвими з них є особисті регулярні відвідини Республіки Білорусь і підтримка постійніх контактів з її громадянами. Власні спостереження і спілкування з представниками різних верств населення сусідньої країни доволяють зрозуміти особливості їхнього повсякденного життя, побачити рівень розвитку і специфіку їхньої культури у всіх її проявах, порівняти умови життя у своїй країні з умовами, які присутні у сусідній державі. Хоча кожен громадянин

[374] Принади і пастки сусідської пам’яті: рецепція історичного простору Україна – Білорусь. Колективна монографія / Керів. автор. кол. та ред. В. В. Масненко. Черкаси: ФОП Гордієнко Є. І, 2016. С. 147-155. (серія Історіографічні студії, Вип. 4).

[375] Павлович Ю. О. Образ Білорусі та білорусів в українській суспільній думці (1991–2010). *Evropský filozofický a historický diskurz* (*European philosophical and historical discourse)*. Praha, 2017. Volume 3. Issue 1. P. 65–70.

[376] Принади і пастки сусідської пам’яті: рецепція історичного простору Україна – Білорусь. Колективна монографія / Керів. автор. кол. та ред. В. В. Масненко. Черкаси: ФОП Гордієнко Є. І, 2016. С. 147-155. (серія Історіографічні студії, Вип. 4).

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

сприймає побачене і почуте через індивідуальні фільтри, обумовлені власним досвідом, політичними поглядами тощо, все ж власне знйомство з країною дозволяє сформувати об'єктивну уяву про неї. Менш об'єктивними є спогади про колишнє відвідування сусідньої країни, тоді ще БРСР, або більш-менш тривале проживання у ній. Наприклад, чимало українців у радянські часи проходило військову службу на території Білорусі або ж працювали там на промислових підприємствах, транспорті тощо. Їхня уява про Білорусь та білорусів у значній мірі формувалася на основі особистих вражень, хоча й віддалених від сучасності певним проміжком часу[377].

Далеко не завжди пам'ять зберігає найсуттєвіше, до того ж, з часом спомини набувають ностальгійного забарвлення. Та й умови життя на пострадянському просторі швидко змінюються і згадки про минуле все більше відрізняються від реалій сьогодення. Помітне падіння життєвого рівня громадян України в 90-ті рр. негативно позначилося на їхніх можливостях подорожувати, і напрямки виїзду за кордон у пострадянський період кардикально змінилися. Тому особисте знайомство з Республікою Білорусь характерне скоріше для представників старшого або середнього покоління, а серед молоді все менше тих, хто знайомий з цією країною особисто. Існує ще один вид особистих вражень. Певний образ народу та його культури формується і при спілкуванні з представниками національної меншини, історично пов'язаної зі своєю материнською нацією. Вони виступають своєрідним містком між двома сусідніми народами і при умові активної культурницької діяльності можуть чимало зробити для популяризації надбань культури, знань про історію та сучасне життя материнської нації серед населення країни, де вони нині проживають. Дія подібних чинників найбільше відчувається у регіонах, що безпосередньо межують з сусідньою країною. Близько 10 областей України ще з радянського періоду, брали безпосередню участь у торгівлі, поїздках у Білорусь. Ще з радянського періоду існує досить тісний зв'язок, забезпечений регулярними

[377] Павлович Ю. О. Образ Білорусі та білорусів в українській суспільній думці (1991–2010). *Evropský filozofický a historický diskurz* (*European philosophical and historical discourse)*. Praha, 2017. Volume 3. Issue 1. P. 65–70.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

транспортними маршрутами. Ними активно користувалися чимало українців. Стійкою популярністю в Україні користувалися товари широкого вжитку, які вироблялися у Білорусі. Їх перевезенням і продажем займалися ті мешканці України, які мали постійні контакти з білоруськими партнерами і були добре знайомі з реаліями сусідньої країни. Подібні зв'язки підтримували чимала кількість українців, для яких особисте спілкування є головним джерелом інформації про Білорусь. Втім, існують непрямі дані, котрі дають можливість оцінити кількість потенційних комунікаторів, зацікавлених в підтриманні тісних контактів з Республікою Білорусь. До їхнього числа належать ті мешканці України, які народилися в Білорусі; громадяни Білорусі, що постійно проживають на території України; нарешті – представники білоруської національної меншини в різних областях України. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року, в Україні проживало 275800 уродженців Республіки Білорусь, що складало 0,6% населення України[378].

На динаміку процесу помітного скорочення білоруського населення у демографічній структурі України здійснила соціально-економічна ситуація в Україні початку 1990-х років XX ст. Різке падіння життєвого рівня переважної більшості населення спричинило швидке поширення еміграційних настроїв у суспільстві. Ситуація в Республіці Білорусь тоді виглядала більш стабільною і прогнозованою. По меншій мірі, її краще розуміли люди, які сформували свою свідомість в радянській системі, і в їхньому середовищі виїзд до Білорусі здавався прийнятним варіантом покращення своїх справ. Крім повернення на етнічну батьківщину, частина вихідців з Білорусі виїжджали і до інших країн, що також позначалося на кількісному скороченні цієї категорії мешканців в Україні. Ті білоруси, що залишилися на українських землях, активно включалися у ніові процеси, які розгорталися у громадсько-політичному житті України. У роки незалежності України були створені сприятливі умови для формування і розвитку товариств культури національних меншин.[379] Перші товариства

[378]Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/

[379] Павлович Ю. О. Образ Білорусі та білорусів в українській суспільній думці (1991–2010). *Evropský filozofický a historický diskurz* (*European philosophical and historical discourse)*. Praha, 2017. Volume 3. Issue 1. P. 65–

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

створені у Львові, Києві, Чернівцях – Товариство білоруської культури ім. Франциска Скорини. Вони розпочали активно діяти на початку 90-х рр., знайомлячи українців з надбаннями білоруської культури[380].

Асиміляційні процеси білорусів в Україні досить помітні. Якщо в радянські часи розповсюдженим явищем стало ототожнення частини білорусів з російською культурою, то в останні півтора десятиліття серед білорусів – громадян України, почастішали факти добровільного обрання української етнічної самоідентифікації. Як правило, вони зустрічаються у змішаних білорусько-українських сім'ях. Помітна близькість мови, культури і навіть менталітету українців та білорусів сприяє розвиткові подібного явища. Історично між двома народами складалися доброзичливі стосунки і навіть стереотип білоруса, сформований у буденній свідомості українців, містить більше позитивних, ніж негативних рис. На загал білорусів уявляють як людей м'яких, не конфліктних, у певній мірі флегматичних. Українці наділяють своїх сусідів певними рисами, котрими деякі інші народи визначають сформований у своєму середовищі стереотип українця: наприклад, схильністю до фаталізму. У будь-якому випадку, історично сформованої упередженості щодо білорусів у буденній свідомості українців не існувало. У покоління українців, яке виросло в радянські часи, образ білорусів значною мірою створювався на основі офіційної міфології, що запроваджувалася в суспільну свідомість системою освіти та пропаганди, і закріплювалася повсякденною діяльністю ЗМІ.[381]Тут особливо акцентувалася участь значної частини білорусів у партизанській боротьбі проти гітлерівських окупантів у роки війни. Відтак навіть більшість анекдотів про білорусів, що ходили серед українців, засновувалася на партизанській темі.[382] А у 1970-1990-х роках в СРСР дуже популярною була білоруська музика,

70.

[380] Утвердження незалежної України. Історія великого народу. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.litopys.com.ua/encyclopedia/druge-desyatil-ttya-nezalezhno-ukra-ni-pol-tichne-zhittya/druge-desyatir-chchya-nezalezhno-ukra-ni-sots-alno-ekonom-chniy-r-ven/

[381] Павлович Ю. О. Образ Білорусі та білорусів в українській суспільній думці (1991–2010). *Evropský filozofický a historický diskurz* (*European philosophical and historical discourse)*. Praha, 2017. Volume 3. Issue 1. P. 65–70.

[382] Гінда. В. Партизани Великої Вітчизняної війни: а чи був героїзм? *УНІАН*: Інформаційне агентство. 2010. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.unian.ua/society/391425-partizani-velikoji-vitchiznyanoji-a-chi-buv-gerojizm.html

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

особливою народною любов'ю користувався вокально-інструментальний ансамбль «Песняры». У буденній свідомості багатьох українців улюблені білоруські пісні закріплювали позитивний образ народа-сусіда. У той же час, подібні симпатії не варто абсолютизувати – вони є змінними і формувалися під впливом різноманітних чинників, особливо соціально-економічних та політичних[383].

Соціологічні опитування, проведені в Україні на початку XXI століття, показали зростання ксенофобських настроїв серед її населення. Такі тенденції викликані, перш за все, низьким життєвим рівнем значної частини населення України, а також відображають загальну тенденцію, характерну для багатьох сучасних країн.

Щорічний моніторинг, який проводить Інститут соціології НАНУ з 1994 р., засвідчує: в країні поглиблюється психологічне несприйняття людей інших національностей. Найменше такі настрої стосуються білорусів. Проте у 2002 р. 7% опитаних у ході чергового соціологічного дослідження громадян України заявило, що в жодному разі не допустило би білорусів у нашу країну. Для прикладу: арабів не допустило би 38% респондентів, афганців – 43%. У ролі туристів згодні бачити в Україні білорусів 22% опитаних. Навіть серед респондентів, які дотепер відчувають себе «громадянами Радянського Союзу», 5% висловилось за недопущення білорусів в Україну взагалі і 22% – допущення лише у ролі туристів[384]. Під час моніторингу опитувалося 1800 осіб у віці від 18 років, респонденти за віком, освітою, статтю, місцем проживання та типом поселення репрезентативно презентували доросле населення України. Шкала «соціальної дистанції» Богардуса нині постійно використовується в дослідженнях психологічного стану населення нашої країни. Дані засвідчують зростання ізоляціоністських та ксенофобських настроїв в Україні. Наведені цифри є загальноукраїнськими. Рівень етнічної толерантності українців, які проивають поблизу білоруського кордону за традицією залишається вищим від

[383] Павлович Ю. О. Образ Білорусі та білорусів в українській суспільній думці (1991–2010). *Evropský filozofický a historický diskurz* (*European philosophical and historical discourse)*. Praha, 2017. Volume 3. Issue 1. P. 65–70.

[384]Інститут соціології НАН України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://i-soc.com.ua/institute/news.php

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

середнього по країні. Однак соціологічні опитування останніх років показують деяке зниження толерантності і серед населення цих областей. Правда, на позитивне ставлення, навіть симпатію до білорусів воно майже не вплинуло. Глибинним джерелом такої симпатії є етнічна близькість двох слов'янських народів, спільні елементи їхньої культури. Ці фактори виявилися сильнішими за політичну кон'юнктуру. А дію політичних чинників на формування образу Білорусі та білорусів у свідомості українців ігнорувати не варто[385].

Своєрідне суперництво О. Лукашенка та Л. Кучми, які одночасно у 1994 р. прийшли до влади у своїх країнах, значним чином вплинуло на інформування української громадськості вітчизняними мас-медіа про події в Білорусі. Проурядові ЗМІ давали головним чином негативну інформацію, котра повинна була переконати українських громадян, що їхня держава є справді демократичною, чим вигідно відрізняється від авторитарної Білорусі. Натомість прокомуністичні видання проповідували інші оцінки: Білорусь, на відміну від України, має ефективну економіку і життєвий рівень білорусів помітно вищий, ніж українців. Чималий вплив на українську аудиторію справляли і справляють російські ЗМІ, яким належать значні сегменти українського інформаційного простору. Тому в комунікаційному процесі споживачі інформації мали чималий вибір і могли враховувати різні погляди на проблему[386]. Особливістю інформаційного ринку України є велика роль на ньому регіональних засобів масової інформації. А регіональні телекомпанії та друковані видання в різних українських областях білоруську тематику піднімають нечасто, не маючи власних кореспондентів у Республіці Білорусь. Але існує помітний інтерес до Білорусі серед населення Чернівців, Львова та Києва, де раніше діяли білоруські організації та товариства, також тут видавалися статті про Білорусь регіональниі видання). Попри асиміляційні тенденції, в середовищі українських білорусів збереглося усвідомлення власного етнічного походження і надія на те, що через культурницькі організації вони зможуть захистити свої національні права.

[385] Кириченко І. Особливості національної толерантності в Україні. *Дзеркало тижня*. 2002. 31 серпня. С. 6.

[386] Буркут І. Звичайний «лукашизм» . *Молодий буковинець*. 1997. 29 серпня. С. 42.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Упродовж 30 червня – 8 липня 2004 р. співробітники кафедри політології та соціології ЧНУ і Регіонального центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівників державних підприємств, установ та організацій проводили соціологічне опитування населення Чернівецької, Львівської, Рівненської та інших областей України. У відповідях на питання анкети 1,1% респондентів повідомили, що захисниками національних інтересів вважають місцеві культурно-освітні товариства[387].

Позитивний чи негативний образ білорусів в українській суспільній думці складався протягом багатьох років. Насамперед це відбувалося під тиском економічним або політичним, залежало від конктретних осіб чи подій, які відбувалися в Україні. Дослідження даної проблеми повинно привертати дещо більшу увагу українських істориків, соціологів, політологів, і окремо, політиків, оскільки громадська думка, в данному випадку, на прикладі, ставлення українців до білорусів, зможе спрогнозувати загальний настрій і стан українського суспільства в майбутньому.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

[387] Буркут І. Звичайний «лукашизм» . *Молодий буковинець*. 1997. 29 серпня. С. 42..

РОЗДІЛ 3. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ: ЗАХІДНИЙ ТА СХІДНИЙ ВЕКТОРИ

3.1. Становлення зовнішньої політики

Зникнення з політичної карти світу в кінці 1991 року СРСР, призвело до виникнення на території колишнього Радянського Союзу нової незалежної держави – Республіки Білорусь. Перед новим державним утворенням основним завданням стало самостійно визначити зовнішньополітичні пріоритети, встановити вектор міжнародного співробітництва та розвивати двохсторонні відносини. Завершення військово-політичного протистояння між СРСР та США, закінчення «холодної війни» безпосередньо вплинули на розробку та становлення нової зовнішньополітичної доктрини Республіки Білорусь. Радикально змінився цілий ряд проблем, що потребували вирішення на міжнародному рівні.

Організована злочинність, глобальні фінансово-економічні, екологічні кризи, міжнародний тероризм прийшли на зміну проблемам та загрозам попереднього світового ладу.

На думку Р. Крета, раціональне осмислення пріоритетів внутрішньої і зовнішньої політики Республіки Білорусь розпочалось ще до формального міжнародного визнання нової держави. Як зазначив дослідник, ще з кінця 1980-х рр., в Республіці Білорусь проводилася політика, зорієнтована на визначення найбільш перспективних напрямків зовнішньої діяльності, створювалися ефективні механізми реалізації національних інтересів за кордоном[388].

Класифікацією етапів становлення зовнішньої політики Білорусі займалась низка українських науковців. Український політолог А. Королевська дотримувалася загальноприйнятої класифікації і висунула узагальнюючу періодизацію зовнішньої політики Республіки Білорусь: період становлення на

[388] Крет Р. Концепція нейтралітету у завнішній політиці Білорусі. *Грані.* 2009. № 4. С. 43-46.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

міжнародній арені (з 1991 по 1994 рр.), розбудова, за концепцією суверенності та багатовекторності, зовнішньої політики РБ (1994–2000 рр.), завершальний етап оформлення основ зовнішньої політики (2001–2004 рр.)[389].

Вивчаючи становлення зовнішньої політики Білорусі, на думку І. Заводовського, важливим був початковий етап становлення незалежності країни, 27 липня 1990 р. беручи за взірець рішення парламентської більшості радянських республік Верховною Радою БРСР ухвалено Декларацію про державний суверенітет. Даний етапний документ, як зазначив науковець, гарантував право білоруської нації на самовизначення і проголошував повний державний суверенітет Білоруської РСР[390]. Складовим елементом Декларації була концепція незалежності республіки у зовнішній політиці. У зовнішніх відносинах Республіка Білорусь підтримуватиме політику нейтралітету та переформатується у без'ядерну державу [391].

На думку українських дослідників Т. Приходько та Ю. Дем'янчука, Декларація, не зважаючи на декларативний характер документу, водночас послужила мотивацією та, до певної міри, основою для прийняття цілого ряду нових законодавчих актів Республіки Білорусь[392].

Неодноразово, в українських ЗМІ наголошувалося, що для білоруського суспільства незалежність була доволі неочікуваною, як культурно, так і психологічно[393]. Досліджуючи етапи становлення Республіки Білорусь, як незалежної держави та її вихід на міжнародну арену, варто, насамперед, привернути увагу до внутрішньополітичної, економічної та соціальної ролі О. Лукашенка, який безпосередньо впливав на процес побудови зовнішньої політики Білорусі[394].

---

[389] Королевська А. Становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь. *Гілея: науковий вісник*. № 83.С. 424–426.

[390] Заводовський І. Вплив внутрішньополітичний чинників на формування зовнішньої політики Республіки Білорусь (перша половина 1990-х рр.). *Стратегічні пріоритети*. № 1 (22), 2012. С. 196–201.

[391] Декларация Верховного Совета Республики Беларусь «О государственном суверенитете Республики Беларусь». [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.pravo.by/

[392] Офіційний сайт Посольства Республіки Білорусь в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.belembassy.org.ua/index.php?id=4&ch_id=7.

[393] Слишова С. *Зовнішні економічні зв'язки між Україною і Республікою Білорусь: сутність та організаційно – економічні аспекти їх вдосконалення*. Київ: Знання, 2002. С. 35–37.

[394] Заводовський І. Вплив внутрішньополітичних чинників на формування зовнішньої політики Республіки Білорусь (перша половина 1990-х років). *Стратегічні пріоритети*. 2012. № 1 (22). С. 199.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Дослідження «Незалежного культурологічного часопису «Ї» показало, що білоруський народ був доволі консервативним. Поступовий ідеологічний вплив, правова та економічна політика РФ на білоруську владу та громадську думку призвели до того, що більшість білоруського суспільства майже цілком втратила національно-патріотичну свідомісті ти негативно сприймали будь-які зміни[395]. Однак, варто виділити прагнення, що на початковому етапі шляху до незалежності РБ у введені зовнішньої політики дотримувалася прозахідної орієнтації, прагнучи інтегруватися до європейських організацій і звести до мінімуму зв'язок із Росією[396].

Проаналізувавши дослідження експертного середовища, есперти розібрали умови становлення зовнішньої політики РБ[397]. Найбільшою помилкою владних структур, як вважають українські політологи, стало зосередження основної уваги на трансформацію культурного середовища (виступали за відновлення історичного національного прапора, прийняття закону про мову, повернення вулицям та проспектам, населеним пунктам давні історичні назви), влада практично ігнорував економічні питання[398].

Зі становленням незалежності Республіка Білорусь активно розпочала побудову самостійної зовнішньої політики, яка спрямовувалась на укріплення державного суверенітету, приєднання до загальноєвропейський процесів, активізації співробітництва із сусідніми країнами та світовими спільнотами[399]. Першим кроком в цьому напрямку став указ Верховної Ради Раді міністрів Республіки Білорусь розпочати важливі переговори з сусідніми країнами щодо початку дипломатичних відносин та обміну

---

[395] Польовий Т. Становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2015. Т. 29–30. С. 317-318.; Смалянчук А. Білорусь у XX столітті: ґеополітичне становище і спроби формування власної політики. *Незалежний культурологічний часопис «Ї».* 2000. № 18. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/n18texts/smalanch.htm

[396] Бетлій О. Україна-Білорусь. Аудит зовнішньої політики. *Україна-Білорусь. Дискусійна записка*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://glavcom.ua; Зовнішня політика Республіки Білорусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://helpiks.org/3-20761.html

[397] 25 років діалогу України і Білорусі: перспективи всупереч викликам. *Громадський простір*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.prostir.ua/event/25-let-dyaloha-ukraynyi-y-belarusy-perspektyvyi-vopreky-vyizovam/

[398] Коктыш К. Трансформация политического режима Республики Беларусь, 1991-1999, 2000. С. 11.

[399] Лекції – Основи ідеології білоруської держави / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://uadoc.zavantag.com/text/1135/index-1.html?page=18

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

дипломатами і консулами[400].

В українських ЗМІ заява Верховної Ради Білорусь «Про принципи зовнішньополітичної діяльності Республіки Білорусь» була прийнята неоднозначно. В документі містилася пропозиція про прийняти РБ в якості постійного члена в ОБСЄ. Розпочалося обговорення, за рішенням Верховної Ради, щодо початку знищення ядерних запасів, зброї та проголошення Республіки Білорусь, територією, на якій не зберігається та не виробляється ядерна зброя. Також, в тексті документу зазначалося, що «Верховна Рада Республіки Білорусь підтверджує свою прихильність принципам Статуту Організації Об'єднаних Націй, початковим членом якої являється Білорусь, принципам Загальної декларації прав людини, міжнародним обов'язкам, прийнятим Республікою Білорусь у відповідності з її міжнародними договорами»[401].

С. Василишин у своєму дослідженні вважає, що цілком логічним стало продовженням процесу виходу на міжнародну арену, насамперед – це участь білоруських дипломатів на сесії ООН, в саме: виступ Кравченка П., міністра закордонних справ Республіки Білорусь, на сесії Генеральної Асамблеї ООН (26 жовтня 1991 р.)[402]

В ході фактично першої міжнародної презентації Республіки Білорусь, Кравченко П. чітко виділив основні тенденцію, напрямки та пріоритети у зовнішній політиці Білорусі. Відбувся своєрідний звіт Республіки Білорусь від початку незалежності, основне завдання – співпраця з колишніми республіками СРСР для створення спільного економічного простору та нового союзу незалежних держав; активізація міжнародної місії для підтримки чорнобильської проблеми; трансформація Республіки Білорусь на без'ядерну та нейтральну державу; інтеграція Республіки Білорусь до

---

[400] Польовий Т. Становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2015. Т. 29–30. С. 317-318.

[401] Лукашенко в Києві. *Українське слово*. 1999. С. 9.

[402] Василишин С. Дипломатичні відносини України та Республіки Білорусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Ues_2015_15_17

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

загальноєвропейського процесу; перетворення країни за допомогою сучасної економічної моделі, створенні умов для формування ринкової економіки; забезпечення вільної взаємодії культур та створення умов для збереження екологічної безпеки країни[403].

Починаючи з 1991 р. зовнішньополітичною установою Республіки Білорусь розроблено основні цілі та завдання зовнішньої політики країни, результати обговорювалися на міжнародному форумі.

Виникає спеціальна міжнародна формація, яка представляє собою, з одного боку, механізм виходу із старої системи та створення можливості для всесторонньої та ефективної інтеграції в межах пострадянського простору. Досить слушною видалася думка Ю. Бровки, який підкреслив, що ефективність СНД вцілому являється недостатньою, проте членство Білорусі в цій організації все ж принесло позитивні наслідки. Ю. Бровка, акцентував увагу на тому, що через створення СНД, розвал СРСР вдалося владнати й не допустити повторення югославської трагедії[404]. Зовнішня політика Республіки Білорусь, в межах СНД, окреслювалася впевненою перевагою російського вектора, що створювало своєрідний плацдарм для формування, в мвйбутньому, тісної політичної та економічної співпраці між державами.

30 грудня 1991 р. в Мінську в рамках інституційно-правового становлення співдружності, країни-учасники підписаний договір, який передбачав формування координуючих органів новоствореної формації, Ради глав урядів та Ради глав держав. Столицею міждержавного утворення став Мінськ[405].

З цього періоду перед білоруською дипломатією постали нові завдання зовсім іншого характеру. Розпочався процес визнання Республіки Білорусь світовими спільнотами. Визнання суверенітету Республіки

---

[403] Польовий Т. Становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2015. Т. 29-30. С. 318.

[404] Бровка Ю. Республика Белорусь в условиях интеграции. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 1998. № 2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://evolutio.info/content/view/1296/215/

[405] Постановление ВС РБ от 10 декабря 1991 г., № 1297-ХП «О денонсации Договора 1922 года об образовании Союза Советских Социалистических Республик». [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.busel.org/texts/cat1er/id5ewqenk.htm

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Білорусь Росією та Україною, відбулвся автоматично із підписанням Біловезьких угод. Серед інших держав, які першими визнали незалежність новоствореної держави були: Туреччина (16 грудня 1991 р.), Швеція (19 грудня 1991 р.), Монголія (20 грудня 1991 р.). 28 грудня 1991 р. США визнали Республіку Білорусь, ставши другою, після України державою, яка встановили з країною дипломатичні контакти.

Аналіз історичних праць за темою дослідження зовнішньої політики Республіки Білорусь дали змогу вивести формулу доволі швидкому міжнародному визнанню Республіки Білорусь, а саме цьому посприяла ціла низка факторів, серед яких: проголошення нейтралітету, як основної засади при здійсненні своєї зовнішньополітичної доктрини, відмова від ядерних запасів та місць зберігання ядерної зброї, поступове скорочення кількості збройних сил, участь Білорусі у роботі ООН, основоположна роль та статус однієї із країн-засновниць ООН. Вище окреслене характеризувало Республіку Білорусь в очах світової спільноти як нейтральну та мирну країну, що прагне вести конструктивний діалог з країнами світу.

Переважно, нові дипломатичні відносини закріплювались шляхом підписання відповідного протоколу чи договору в ході візитів в країну глав іноземних зовнішньополітичних відомств та міністра закордонних справ Білорусі за кордон[406].

Т. Польовий, опираючись на офіційні документи, виклав у своєму дослідженні низку найважливіших зустрічей. Перша з них відбулася у квітені 1992 р., коли білоруський та італійський міністри закордонних справ підписали Протокол (в м. Рим), за яким встановлювались дипломатичні зв’язки між Республікою Білорусь та Італійською Республікою. З декотрими країнами дипломатичні відносини встановлювались через обмін дипломатичними листами[407]. 27 грудня 1991 р. за таким способом, прийнята «Домовленість про встановлення дипломатичних відносин між Україною та

[406] Польовий Т. Становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь. С. 319.
[407] Там само. С. 320.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Республікою Білорусь»[408].

Українські ЗМІ неодноразово розміщували на сторінках свої сайтів інформацію щодо зовнішньої політики РБ. Виходячи з даних вихід на міжнароду арену став єдиним способом для повноцінного визнання незалежності Республіки Білорусь міжнародною спільнотою. Для цього надважливим стало налагодження керівництвом країни інтенсивного міждержавного діалогу із закордонними країнами, а першочергово з світовими та європейськими організаціями. Республіка Білорусь висувала доволі різносторонні ініціативи, які відносилися до найрізноманітніших сфер, починаючи від безпекової, а закінчуючи економічним[409]. За таких умов, 24 квітня 1992 р. Верховна Рада Республіки Білорусь прийняла рішення про членство РБ в Міжнародному та Європейському банку реконструкції та розвитку та Міжнародному валютному фонді (МВФ). У 1992 р. Республіка Білорусь отримує статус «спеціально запрошеної» до Парламентської асамблеї Ради Європи, а у січні 1992 р., стала повноправним членом Наради з безпеки та співробітництва в Європі. Аналізуючи даний матеріал можна зрозуміти, що початковий етап у становленні зовнішньої політики РБ пройшов на рівні з європейськими державами[410].

Таким чином, на початку 1990-х років Республіка Білорусь інтегрується у світове співтовариство, цьому посприяло вдало налагоджений механізм керування у зовнішньополітичному відомстві, що призвело до утвердження позиції стабільної країни на міжнародній арені.

Мотивація білоруського зовнішньополітичного відомства, була зумовлена як прагненням повноцінно співпрацювати із міжнародними організаціями та інституціями, вести мирний діалог світовими спільнотами щодо ставлення до всього пострадянського простору.

Вивчаючи інформацію, розміщену на сторінках ЗМІ, стало зрозумілим,

---

[408] Макєєв С. Розвиток політичних відносин України та Республіки Білорусь (1994-2008). *Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Серія «Історія та географія»*. Харків: 2009. С. 115–119.

[409] Новини 24. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://24tv.ua/bilorus_tag606/

[410] Республіка Білорусь в міжнародних фінансових і валютно-кредитних організаціях. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://bookwu.net/book_mizhnarodni-finansi_1163/35_8.6.nbsprespublika-bilorus-v-mizhnarodnih-finansovih-i-valyutno-kreditnih-organizaciyah

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

що плани владних структур РБ щодо ведення зовнішньої політики дуже різнилися. Паралельно із процесами визнання Республіки Білорусь світовою спільнотою, в країні на розпочалась жвава полеміка щодо пріоритетних напрямків зовнішньополітичної діяльності. Як згадувалося, на початку незалежності в РБ найбільш популярним став задум нейтрального статусу Білорусі. Прихильниками нейтралітету виступали міністр закордонних справ П. Кравченко та голова Верховної Ради С. Шушкевич. Крім декларацій та офіційних заяв, котрі стосувалися нейтралітету, в даному напрямку здійснювалися перші кроки, а саме: скорочувалась чисельності збройних сил Білорусі, ініціативність спрямована на створення в Центрально-Східній Європі без'ядерної зони та повна відмова від ядерних запасів (1992 р.). Логічним закінченням відповідних кроків стало внесення нейтрального статусу РБ до військової доктрини держави, прийнятої Радою Міністрів у 1992 р.[411]. Отже, першим офіційним зовнішньополітичним документом стала доктрина Республіки Білорусь про нейтралітет[412].

Зі слів С. Вдовенка, Білорусь не стала єдиною країною на пострадянському просторі, яка дотримувалася політики нейтралітету (Туркменістан, Молдова і Україна)[413]. Автор зауважив, що такий крок, скоріше за все, був пов'язаний із неготовністю білорусів незалежності, політичною нестабільністю, неготовністю білоруської влади функціонувати в умовах суверенної держави, низьким рівнем політичної культури[414]. Не зважаючи на те, що суть білоруського нейтралітету не обґрунтовувався, він був схвалений громадськістю[415]. Крім того, нейтралітет кожна політична сила трактувала по своєму, так що це був елемент структури, як теза чи ідея, яку розвивали кожен по своєму. Отже, задум нейтралітету був, скоріш за все, спробою білоруської влади зайняти вигідну вичікувальну позицію, ні

[411] Крет Р. Зовнішня політика Республіки Білорусь в умовах інтеграційних трансформацій Східної Європи: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. політ. наук: 23.00.04 Київ, 2010. С. 2-5.

[412] Зовнішня політика Білорусі. *Тиждень.ua*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://tyzhden.ua

[413] Вдовенко С. Україна-Білорусь: взаємовідносини на перехресті перемін. Чернігів: Лозовий В. М., 2010. С. 367.

[414] Там само. С. 369.

[415] Формування «особливих відносин» між Республікою Білорусь і Російською Федерацією в середині 90-х років XX століття. *Прикарпатський вісник НТШ: Думка*. 2014. № 3. С. 143–158.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

скільки недалекоглядним стратегічним рішенням.

В аналітичних дослідженнях О. Соскіна виокремлюється прихід до влади О. Лукашенка. Вивчаючи українсько-білоруські відносини, науковець виділив, що після обрання президентом країни О. Лукашенка розпочався новий етап в історії незалежної Республіки Білорусь та становленні її зовнішньої політики[416]. Концептуальне і доктринальне оформлення зовнішньої політики отримало подальший розвиток. Основою зовнішньої політики став чіткіше прописаний принцип багатовекторності та збалансованості.

А. Королевська зазначила, що 1995 р. став пуском у формуванні зовнішньополітичних пріоритетів для О. Лукашенка. Президент РБ виділяв такі: зміцнення багатостороннього та двостороннього співробітництва із країнами СНД при тіснішій співпраці з РФ, зміцнення суверенітету країни, розвиток відносин з країнами Заходної, Центральної та Східної Європи, створення сприятливих умов для співпраці з міжнародними організаціями[417].

Затвердженням концепції багатовекторності білоруської зовнішньої політики вперше офіційно озвучено у виступі О. Лукашенка І Всебілоруських зборах (1996 р.), де зазначив, що з урахуванням геополітичного становища РБ єдиним ефективним методом введення зовнішньої політики може бути тільки багатовекторність та збалансованість[418]. В багатьох роботах українських істориків, політологів та аналітиків висвітлюється проблема виходу РБ на міжнародну арену. Початковий етап становлення зовнішньої політики Білорусі високо оцінювався міжнародними експертами. Однак, перша публічна заява білоруського лідера на Саміті ОБСЄ поклала початок краху авторитету РБ. В додаток до цього, також став референдум 1995 р. на якому висували питання щодо об’єднання з РФ, статусу російської мови, ставлення до зовнішньополітичних позицій Європи та США. Ці події трактувалися як кроки назад від світових стандартів демократії. Згодом висловлювання О. Лукашенка змусили Європейський союз та США прийняти до що поруч з ними

[416] Соскін О. Українсько-білоруські відносини: сучасний стан і сценарії розвитку. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://soskin.info/ea/2006/9-10/20060911.html.

[417] Королевська А. Становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь від незалежності до сьогодення *Гілея: науковий вісник*. № 83. С. 424-427.

[418] Там само.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

непередбачуваний лідер авторитарного типу. Відносини з РБ різко погіршувалися.

Грунтуючись на думках білоруських експертів, українські дослідники провели аналіз розвитку білоруської зовнішньої політики після 1994 р.. Єдиним фактом, що співпадав у дослідженнях науковців став той, що Білорусь сприймалася як союзник РФ, з такими позиціями як в РБ навряд чи хтось буде вести серйозну розмову. Європейський Союз, США та ОБСЄ висловлювали жорстку антибілоруську риторику та оголосили про певні практичні кроки, змістом яких стала ізоляція, та втрата шансів стати повноправним членом європейської спільноти[419].

За матеріалами міністерства закордонних справ РБ, в період з 1997 р. Республіка Білорусь здійснила спроби налагодження взаємовигідної співпраці з низкою країн Південно-Східної Азії. У 1998 р. досягнуті успіхи на арабському напрямку, за яким Білорусь прагнула знайти нові джерела необхідних інвестицій та ринки збуту своєї продукції. З осені 2000 р. налагодилися взаємовигідні зв'язки з державами Латинської Америки. Як опору Республіка Білорусь в цьому географічно регіоні обрала Кубу. Проте, в подальші роки прогрес був досягнутий в білорусько-венесуельських відносинах[420].

В одному із інтерв'ю українським ЗМІ, О. Лукашенко заявив, що головним вектором зовнішньої політики РБ стала Російська Федерація[421].

У той же момент, в огляді телеканалу «ZIK» ретроспективи зовнішніх відносин РБ зазначалось, що в 1999 р. висунута концепція створення «поясу добросусідства» навколо Республіки Білорусь та цим поліпшити стосункии з

[419] Королевська А. Становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь від незалежності до сьогодення *Гілея: науковий вісник*. № 83. С. 424-427.; Мокій А. Напрями інтенсифікації українсько-білоруських зв'язків прикордонних областей. *Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций*: региональный аспект: Сб. науч. тр. Донецк, 2007. С. 41–46.; Шадурский В. Формирование концептуальных основ внешней политики Республики Беларусь (1991–2011 гг.). Веснік Беларускага дзяржаўнага універсітэта. 2011. Серыя 3. № 3. С. 31–36.

[420] Министерство иностранных дел Республики Беларусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://mfa.gov.by

[421] Из интервью О. Г. Лукашенко украинским СМИ // УНІАН, 23 лист. 2006 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.unian.net.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

країнами Балтії та Польщею та нормалізувати відносини із державами Євросоюзу, Заходом та США в цілому не вдалося[422].

В. Довнар в одній із своїх статей охарактеризував зовнішню політику РБ. Як зазначив автор, на початку 2000-х рр. зовнішня політика Республіки Білорусь видозмінюється, шукає нових «старих» союзників[423]. Нові виклики стали своєрідним виправленням на запропонований керівництвом Російської Федерації курсу на «стабільність та незмінність» у двосторонніх відносинах. Також знизився інтерес щодо інтеграції з Росією. У 2002 р. В. Путін, Президент Російської Федерації, запропонував переглянути умови співпраці з РБ. Кульмінацією реалізації нових методів російського керівництва до двосторонніх відносин став газовий конфлікт (лютий 2004 р.). Диверсифікація поставок енергоресурсів і ринків для збуту товарів стала найважливішим уточненням і розвитком принципу багатовекторності, внесла новий зміст в її реалізацію[424].

Ще одним кроком до зближення РБ з Росією став молодіжний фестиваль «Дружба-2004», що відбувся у селищі Сеньківка на кордоні трьох країн, де Президенти України, Білорусі та Росії, заявили про необхідність глибшої економічної і духовної інтеграції.

Прикметно, що такі заклики президентів Л. Кучми, О. Лукашенка та В. Путіна пролунали у переддень саміту НАТО.

Кореспондентка «Бі-Бі-Сі» повідомила, що програма зустрічі лідерів цих трьох країн не передбачала офіційних переговорів, а відтак вони здебільшого відпочивали, відвідували фестиваль, місцевий музей та храми.

Український президент Леонід Кучма, заявив, що зустріч стала ще одним підтвердженням єдності устремлінь трьох держав. Олександр Лукашенко закликав народи України, Білорусі та Росії до «мужності та волі, щоби протистояти конкуренції світових лідерів»[425].

---

[422] Лукашенко запевнив, що з боку Білорусі агресії не буде. *ZIK*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zik.ua/news/2014/03/29/lukashenko_zapevnyv_shcho_z_boku_bilorusi_agresii_ne_bude_475053

[423] 20 років мрії і примусу: як Росія і Білорусь будували союзну державу. Апостроф. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://apostrophe.ua/ua/article/world/ex-ussr/2017-04-16/20-let-mechtyi-i-prinujdeniya-kak-rossiya-i-belarus-stroili-soyuznoe-gosudarstvo/11741

[424] Каплюк Г. Газова війна Росії та Білорусі: уроки для України. *Главком*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://glavcom.ua/publications/35041-gazova-vijna-rosiji-ta-bilorusi-uroki-dlja-ukrajini.html»

[425] У Сеньківці пролунав заклик до щільнішої інтеграції». «ВВС. Україна. [Електронний ресурс]. Режим

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Такі погляди лідерів трьох держав на зовнішньополітичні орієнтири, які пролунали на фестивалі «Дружба-2004», поділяли більшість мешканців Республіки Білорусь[426].

Проаналізувавши даний матеріал, склалася концепція зовнішньої політики РБ. Основа концепції – багатовекторність зовнішньої політика Білорусі, яка ґрунтувалася на всебічному співробітництві з Російською Федерацією, державами пострадянського простору, що в свою чергу відштовхувало Білорусь від західних країн, зокрема з ЄС.

Незважаючи на нестабільність у визначенні геополітичного курсу, не ставилася під сумніви необхідність економічного та політичного зміцнення незалежності Республіки Білорусь, ведення багатовекторної зовнішньої політики, першочерговість економічної дипломатії. Розширення та покращення співробітництва з країнами-членами ЄС викликає ставка на прагматизм у відносинах з Росією. Інтеграційні заходи з Росією посилювали критику білоруського керівництва зі сторони Заходу.

За час свого становлення зовнішньої політики Республіка Білорусь домоглась загального міжнародного визнання, а через деякий час й ізоляції, довела здатність до існування в співтоваристві держав, однак через незбалансованість на міжнародній арені, так і не змогла обрати західний вектор в зовнішній політиці, навіть отримавши на це конкретні підстави. Такі як, сприянням своєю дипломатією в області ядерного роззброєння та зміцненню світової стратегічної стабільності. Поруч з тим більше десятиліття накопичувалися проблеми та труднощі, викликані суб’єктивними причинами, а незбалансованість західного та скідного векторів білоруської зовнішньої політики впливало на демократизацію, незалежність країни та на її міжнародні позиції[427].

Отже, з першої половини 1990-х рр. до 2000-х рр. в Білорусі тривав активний пошук зовнішньополітичної концепції. Мінську вдалося

доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/domestic/story/2004/06/040627_senkivka_trio.shtml

[426] Там само.

[427] Шарапо А. В. Польша – Беларусь: история и современность. *Журнал международного права и международных отношений*. 2007. № 4. С. 44–47.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

домогтися, впродовж короткого часу, міжнародного визнання, із подальшим просуванням у світову спільноту. Це знаходить своє відображення у налагодженні дипломатичних відносин з провідними країнами світу та приєднанні до ряду міжнародних договорів і організацій. Добровільна трансформація Республіки Білорусь у нейтральну і без'ядерну державу підкріплювало розвиток взаємин із країнами Заходу (Євросоюзом). Втім, варто зауважити, що не консолідованість гілок влади, важка економічна ситуація в Республіці Білорусь, значний вплив на систему влади старої комуністичної еліти зумовили висхідну траєкторію домінування східного вектора у зовнішніх справах Республіки Білорусь та поступову орієнтацію на Російську Федерацію, як основного військового, політичного та економічного партнера[428].

У білоруських офіційних зовнішньополітичних заявах є «багатовекторність» і «збалансованість», доповнені артикульованим наміром вирівняти стосунки із Заходом. Проте, відрегулювати відносини із Заходом після багатьох років антизахідної політики стало дуже складно. Склалася велика недовіра в провідних західних державах щодо білоруського керівництва. Позначилося, зрозуміло, і те, що стратегічний курс адміністрації О. Лукашенка на «братання» із Росією не викликало захвату в західних політиків, стурбованих тим, щоб білорусько-російська взаємодія не стала першою ланкою в ланцюзі подій, які призведуть до відновлення елементів колишнього Радянського Союзу, якщо й у вкрай урізаному вигляді. Водночас Білорусь обрала шлях всебічного зближення з Росією. Якими б не були президентські повноваження О. Лукашенка, Росія зуміла повністю поставити в залежність Білорусь. З цією метою, Російська Федерація здійснила одне із найважливіших рішень у зовнішній політиці – об'єднання гуманітарного, економічного та військового простору двох країн (2 квітня 1997 р. було створено Союз Росії і Білорусі)[429]. Позачергово до постійних інтеграційних структур в рамках нового

[428] Королевська А. Становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь від незалежності до сьогодення *Гілея: науковий вісник*. № 83. С. 424-427.

[429] Королевська А. Становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь від незалежності до сьогодення // Політичні науки // Гілея: науковий вісник. № 83. С. 424-426.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

конфедеративного союзу планувалося поступово впроваджувати спільне законодавство, парламент, грошову валюту. Російсько-білоруська інтеграція стала вигідною обидвом країнам. Військово-стратегічне та геополітичне становище Республіки Білорусь як російського партнера зумовлено її вигідним географічним становищем. Союз із Республікою Білорусь дозволяв Російській Федерації економити значний капітал у військовій сфері, оскільки об'єкти протиповітряної оборони, які розміщені по всій території Білорусі контролювали значну частину європейської Росії. Своєю чергою Росія стала великим ринком збуту продукції білоруської промисловості та сільського господарства, основним постачальником необхідних енергоресурсів[430].

Щодо ситуації з виборами в РБ, то Рада Європи та інші міжнародні організації, уряди найвпливовіших країн (зокрема США) оголосили, що вони не визнали результатів виборів у Білорусі і ставилися до О. Лукашенка як до диктатора. Через звинувачення в диктаторському режимі, О. Лукашенко запровадив обмеження на закордонну підтримку неурядовим товариствам та організаціям, закрив у країні місію ОБСЄ,. Втім, як писали в українській пресі того часу, результати виборів в Республіці Білорусь були «волею білоруського народу»[431].

В Україні прозахідні середовища вважали, що Республіка Білорусь відчувала на собі імперські зазіхання Російської Федерації, які не дали змогу налагодити тісні міждержавні відносини з іншими країнами і вийти на європейську політичну арену. Росія дуже вдало, через дипломатичні візити, комісії, які входили до складу президентського оточення, і складалися наполовину з російських політиків, увійшла в довіру Олександру Лукашенко[432].

Зовнішня політика Білорусі створює двоїсте враження. З одного боку, стратегічні орієнтири цієї політики офіційно проголошені та регулярно підтверджуються. З іншого боку, відсутня переконлива і виразна артикуляція

[430] Союзное государство России и Белоруссии. «РИА НОВОСТИ. УКРАИНА». [Електронний ресурс]. Режим доступу: **https: // ria/spravka/** 20100316/214629112.html

[431] «USA TODAY». [Електронний ресурс]. Режим доступу: http: // usatoday30 .usatoday. com/ news/world/ 2001/09/09/belarus.htm

[432] Галузевий державний архів МЗС України. Ф. 8. Оп. 97. Спр. 400. Арк. 22.; Зазіхання на суверенітет. Військо України Центральний друкований орган Міністерства оборони України. 2015. С. 2-8.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

національних інтересів країни в контексті змін міжнародного середовища на европейському континенті. Білоруське суспільство та еліта країни продемонстрували нездатність адаптуватися до нових історичних і геополітичних умов.

Для прозахідних середовищ в Україні було очевидно, що «багатовекторність» Білорусі у зовнішній політиці, на засадах якої незалежна Білорусь після 1991 р. почала розбудовувати принципи своєї дипломатії, після 1994 р. стала здебільшого суто декларативною, і насправді білоруська влада на чолі із О. Лукашенком зі середини 1990-х рр. розпочали проводити пріоритетно проросійську політику, що загрожувало для РБ з часом повною втратою суверенітету. Останній факт, натомість, задовільняв ліві середовища українського соціуму, представники якого прихильно поставились до тенденцій зближення Республіки Білорусь та Росії, і були не проти, аби до такої ж політики у найближчому майбутньоу вдався офіційний Київ.

3.2. Російський вектор зовнішньої політики

В українських ЗМІ та експертному середовищі інтеграційний проект та договір між Російською Федерацією та Республікою Білорусь займає особливе місце, оскільки від цього зближення залежав розподіл економічних та військових сил в Європі. Практика самостійного існування нових незалежних держав показала, що пострадянський простір не був єдиним економічним полем, а егоцентризм і національний прагматизм правлячих еліт став визначальним фактором взаємовідносин країн-членів СНД. У цих несприятливих внутрішніх і зовнішніх умовах для економічної реінтеграції пострадянського простору спроба об'єднання Республіки Білорусь та Російської Федерації, а також створення в перспективі єдиної державності на новій двосторонній основі становить певний інтерес, не тільки для українських науковців, а й для науковців держави-сусіда. Російська Федерація і Республіка Білорусь займають особливе місце в

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

інтеграційних процесах у рамках СНД. При утворенні різних субрегіональних угруповань йдеться, як правило, тільки про економічну інтеграцію. Це означає, що в першу чергу не політичний і навіть не військовий союз, а інтеграцію національних економік, встановлення інтеграційних зв'язків між економічними галузями окремих країн. Економічна інтеграція вимагає об'єднання ринків, формування єдиного економічного простору на базі такої форми державності, яка відповідає інтересам учасників міждержавного утворення. Необхідною передумовою об'єднання країн є сумісність економічних і політико-правових систем, певна синхронність і одночасність економічної та соціально-політичної трансформації держав, що об'єднуються. Особливості сучасної геополітичної та геоекономічної ситуації на пострадянському просторі визначають специфічний зміст стану соціально-політичної трансформації як безпосередньо Республіки Білорусь та Російської Федерації, так і їх міждержавного об'єднання.

Українські дослідники щодо питань білорусько-російських відносин вагомим чинником вважають фактор безпеки, який сприяв білорусько-російському зближенню. З розпадом СРСР і проголошенням Польщею та країнами Прибалтики курсу на приєднання до НАТО, погіршувалось геополітичне становище Російської Федераціїта Республіки Білорусь. В масовій свідомості населення обох держав НАТО продовжував асоціюватись за радянською традицією із образом ворога. Тому тема об’єднання військово-стратегічних потенціалів набувала дедалі більшої актуальності у вищих ешелонах влади.

У праці Р. Крета «Зовнішня політика Білорусі…» згадується, що починаючи із 1993 р. в білоруській політиці набрала популярності ідея зближення з Російською Федерацією. Взявши ініціативу відновлення зв’язків з Росією у свої руки, прем’єр-міністр Республіки Білорусь В. Кебич сподівався на можливість виходу із кризового становища, з подальшим вирішенням всіх економічних проблем. Про категоричність намірів білоруського прем’єр-міністра свідчила і його політична риторика: «Нехай мене звинувачують в тому, що я ледь не продав суверенітет Білоруської Республіки, я залишаюсь при своїй думці – без

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Росії, ні в економічному, ні в політичному планах нам не вижити»[433].

Для Республіки Білорусь інтеграція з Російською Федерацією стала важливим кроком задля політичного самозбереження старої білоруської влади й методів керівництва в країні. Відмовившись на початку незалежності від економічної лібералізації, білоруська еліта створила видимість лібералізації політичної, яка, однак, не користувалася підтримкою широких верств населення, достатньою для того, щоб до влади прийшли представники ліберальної інтелігенції й професіонали-технократи[434]. В такий спосіб, цим рішенням білоруське керівництво намагалося зняти із себе відповідальність за провал в реформуванні власної економіки[435]. А економічне зближення, відтак, неминуче набувало з білоруської сторони політичного забарвлення. Політична сфера на російському зовнішньополітичному напрямку не лише ні в якій мірі не була відокремленою від економічної, але і ставала її придатком[436].

Як зазначено, у праці «Проблеми трансформації інтеграційного об'єднання РФ і Білорусі» О. Васильєва, українського експерта у зовнішньополітичних справах європейських країн: «російський вектор зовнішньої політики підтримувався ще прозахідно налаштованим спікером ВР РБ С. Шушкевичем, який вбачав майбутнє білорусько-російських взаємин у побудові продуктивних економічних відносин»[437].

Український дослідник історико-політичних проблем Республіки Білорусь, Тарас Польовий, у своїй праці «Зміна зовнішньополітичних пріоритетів Республіки Білорусь на фоні трансформацій в середині держави (1993–1996 рр.)»[438] детально аналізує поведінку і політичні орієнтації тогочасної білоруської еліти. Як свідчив автор, Станіслав Шушкевич вважав, що перехід стагнаційного білоруського уряду до ринкових реформ буде можливим тільки за рахунок

---

[433] Крет Р. *Зовнішня політика Білорусі в умовах інтеграційних трансформацій Східної Європи* [Текст]: дис.... канд. політ. наук: 23.00.04 // Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. Рівне, 2011. С. 52.

[434] Польовий Т. Формування «особливих відносин» між Республікою Білорусь і Російською Федерацією в середині 90-х років XX століття. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2014. № 3. С. 143-158.

[435] Чернов В. Политический режим в постноябрьской Беларуси. *Людина і політика*. 1999. № 1. С.50-56.

[436] Крет Р. *Зовнішня політика Білорусі в умовах інтеграційних трансформацій Східної Європи*. С. 52.

[437] Васильєв О. Проблеми трансформації інтеграційного об'єднання РФ і Білорусі // «Зовнішні справи». 2014. № 7. С. 44-47.

[438] Польовий Т. Зміна зовнішньополітичних пріоритетів Республіки Білорусь на фоні трансформацій в середині держави (1993–1996 рр.). *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 92. С. 353–360.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

економічного співробітництва з Російською Федерацією. В ситуації, яка склалася в Білорусі, позиції В. Кебича і С. Шушкевича практично збігалися. Однак, з однією суттєвою відмінністю, тоді як В. Кебич активно лобіював ідею створення білорусько-російського економічного союзу, С. Шушкевич віддавав перевагу просто економічній співпраці з РФ. Доволі скептично ставлячись до такої ініціативи глави білоруського уряду, С. Шушкевич вбачав можливість створення економічного союзу лише на підставі існування конфедеративної держави[439].

Перші кроки в сторону білорусько-російського зближення мали місце ще 20 липня 1992 р, в Москві, в ході зустрічі урядових делегацій Білорусі і Росії. Тоді між державами було підписано ряд двосторонніх документів господарського і воєнного характеру, покликаних відновити втрачені з розпадом СРСР. Укладений сторонами «Договір між Урядом Республіки Білорусь і Урядом Російської Федерації про податкову політику» був покликаний регулювати податкову політику виходячи із необхідності спільної координації дій стосовно податків і платежів.[440] В той час як, воєнний пакет договорів, мав на меті узгодження двосторонньої діяльності у воєнній сфері. Згідно з укладених документів, сторони домовлялись співпрацювати протягом перехідного періоду, з урахуванням прийнятих в обох державах рішень про створення власних збройних сил[441].

Ще одним договором «Про стратегічні сили, тимчасово розташовані на території Республіки Білорусь»[442], гарантувалося незастосування розміщеної в РБ ядерної зброї без її згоди. В документі зазначалось, що дані сили повинні діяти виключно в інтересах держав Співдружності. Крім того, факт приєднання у квітні 1993 р., РБ до ОДКБ, в стратегічному, безпековому контексті означав участь країни у військовому союзі під патронатом РФ. Після цього, від побудови військового союзу почався перехід до союзу економічного. Відповідні процеси, до певної міри, ознаменували собою поступовий дрейф білоруської зовнішньої

[439] Там само.
[440] Там само.
[441] Кордун О. Стосунки президента та Конституційного суду як дзеркало білоруської демократії . *Нова політика*. 1997. № 1. С. 8-11.
[442] Киев должен спасать Беларусь, не делая, однако, трагедии из последних событий. *Зеркало недели. Украина*. 19.05.1995. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/POLITICS/kiev_dolzhen_spasat_belarus,_ne_delaya,_odnako,_tragedii_iz_poslednih_sobytiy.html

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

політики від концепції нейтралітету і багатовекторності, в сторону «східного зовнішньополітичного виміру»[443].

Аналіз матеріалів дослідження експертного середовища довів, що підписання міжурядового договору відбулося під тиском РФ. Прагнучи розвивати торгово-економічне партнерство, та маючи намір сприяти росту економічної активності, Росія та Білорусь ще 13 листопада 1993 р., уклали Договір між Урядом Російської Федерації і Урядом Республіки Білорусь про вільну торгівлю[444].

Сторони домовилися не застосовувати стосовно один одного митні збори, податки, які мають еквівалентну дію на експорт або імпорт товарів, що походять з митної території однієї з Договірних Сторін і призначені для митної території іншої Договірної Сторони[445].

У статті українського історика Рафальского І. досліджено основні етапи білорусько-російських відносин, дослідник вважає, що одним із початкових кроків поглинання РФ Білорусі став міжурядовий договір. Підтвердженням цієї думки стала 16 стаття договору. Згідно зі статтею 16 даного документу, для ралізації цілей Договору і вироблення рекомендацій з вдосконалення торгово-економічного співробітництва між двома державами сторони домовились створити спільну російсько-білоруську комісію[446]. Крім того, сторони погоджувалися відкрити свої торгові представництва, які з-поміж іншого, повинні були виконувати наступні функції: сприяти розвитку торгово-економічних зв’язків між РФ і РБ[447]; представляти інтереси своїх держав в країні перебування у всьому, що стосується торгівлі і економічної діяльності між двома країнами, та ін.[448]

Важливим моментом в процесі відновлення двосторонніх промислових та

---

[443] Там само.

[444] Рішення про вільну торгівлю…. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.qdpro.com.ua/catalogue/16110000

[445] Рафальский І. Російські інтеграційні проекти та їх вплив на українське національне самовизначення. *Гілея: науковий вісник*. № 97. С. 367–373.

[446] Рафальский І. Російські інтеграційні проекти та їх вплив на українське національне самовизначення. *Гілея: науковий вісник*. № 97. С. 367–373.

[447] Крет Р. *Зовнішня політика Білорусі в умовах інтеграційних трансформацій Східної Європи.* С. 53.

[448] Польовий Т. Становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь. *Історико-політичні проблеми сучасного світу.* Чернівці, 2015, С. 317–323.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

економічних зв'язків, за інформацією «РБК-Україна»[449] було відновлення постачання російської сировини для потреб ресурсноємнісної білоруської економіки. Виходячи з того, що паливно-енергетичні комплекси сторін взаємопов'язані і являються базою для розвитку економіки, важливим кроком, в цьому сенсі, стало підписання 2 березня 1993 р. договору між РБ і РФ про співробітництво в розвитку нафтової і газової промисловості Росії. Враховуючи взаємний інтерес двох держав до ефективного використання сировинної бази, сторони зобов'язувалися вживати заходів для збереження сформованих галузевих і міжгалузевих зв'язків з поставок обладнання, матеріалів, комплектуючих виробів та іншої продукції для нафтової і газової промисловості, до їх подальшого розвитку і вдосконалення[450].

Одразу ж після підписання Біловезьких угод, ідея створення економічного союзу пропонувалася В. Кебичем. Цей задум втілився наприкінці березня 1993 р, під час зустрічі керівників урядів країн СНД в Мінську. Згідно із задумом, до об'єднання Росії і Республіки Білорусь мав увійти і Казахстан, що на думку українських експертів, показало слабкість економіки РБ та різке посилення фінансової політики Російської Федерації відносно країн СНД, так розпочалася криза ідеї економічного союзу країн Співдужності[451].

На основі досліджень І. Мельничука початок 90-х рр. в Росії пов'язаний із курсом молодих реформаторів (Є. Гайдар, А. Чубайс, Б. Нємцов та ін.), які орієнтувалися на лібералізацію і ринкові реформи. Втрачається інтерес з боку політичної еліти РФ щодо зближення з РБ. Однак, починаючи з 1993 р., така позиція почала зазнавати поступових змін. Аналіз вивченого матеріалу, дали змогу зрозуміти таке ставлення до РБ зі сторони Росії.[452] Цьому сприяли кон'юнктурні трансформації в самій Росії: по-перше – зміна на посаді прем'єр-міністра РФ Є. Гайдара В. Черномирдіним, який на відміну від свого

[449] Росія може відмовити у поставці нафти Білорусі. *РБК-Україна*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.rbc.ua/ukr/tag/belarus-10032015

[450] Чекаленко Л. Інтеграційний проект: Союзна держава Росії та Білорусі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://uaforeignaffairs.com/en/expert-opinion/view/article/integraciinii-proekt-sojuzna-derzhava-rosiji-ta-bilorus/

[451] Голод І. СРСР № 2. Як Україну намагалися втягнути у новий Союз. *Історична правда*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.istpravda.com.ua/articles/2011/12/26/66360/

[452] Дубнов В. Бульба – 3, или Батька ставит последнюю точку. *Новое время*. № 43. С. 6–12.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

попередника був прихильником політики В. Кебича, стосовно курсу на інтеграцію; по-друге – конфлікт між президентською (Б. Єльцин, В. Черномирдін та частина депутатів) і парламентською (радикальні комуністи, націоналісти, противники соціально-економічної політики уряду) гілками влади; по третє – кількаразове підвищення для Білорусі ціни на російські газ і нафту. В такий спосіб Росія нагадувала про своє виняткове значення для білоруської економіки; по-четверте – в Росії набирала популярності теза, що дипломатія, орієнтована на «стратегічне партнерство» з США і європейськими державами, відводить другорядну роль іншим напрямкам співробітництва. Саме ці об'єктивні фактори, стали визначати подальшу позицію РФ стосовно розгортання процесу зближення з Республікою Білорусь.[453]

Вихід в односторонньому порядку в червні 1993 р., Росії із зони обігу радянської валюти, а також процедура введення іншими колишніми радянськими республіками власних валют ще сильніше ускладнило торгово-економічні відносини між РБ і РФ.[454] Що не могло не залишити поза увагою білоруську владу. Зі своєї сторони, В. Кебич висунув ініціативу створення єдиної валютної зони, що на його переконання дозволило б швидко вирішити проблему міждержавних розрахунків і створити умови для швидкого та спрощеного об'єднання білоруського і російського капіталів, завдяки створенню спільних акціонерних товариств, корпорацій[455].

Не дивлячись на певні успіхи що супроводжували реалізацію даного проекту, зокрема підписання 12 липня 1994 р., «Договору про об'єднання грошової системи Республіки Білорусь і грошової системи Російської Федерації в умовах функціонуванняспільної грошової системи»[456], він так і не вступив в силу. В цьому договорі, який офіційно не опубліковано, закріплювалися базовіумови об'єднання грошових систем, як одного із факторів формування Економічного союзу в рамках СНД.

---

[453] Мельничук І. *Інтеграційні проекти Російської Федерації на пострадянському просторі*: монографія. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т, 2015. С. 169–182.

[454] Крет Р. *Зовнішня політика Білорусі в умовах інтеграційних трансформацій Східної Європи*. С. 53

[455] Розанов А. Білорусь: вектори зовнішньої політики . *«Ї» Незалежний культурологічний часопис*. 2000. № 18. С. 223.

[456] Польовий Т. Становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. Чернівці, 2015. С. 317–323.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Президент України Л. Кравчук вважав, що серйозним ударом по престижу В. Кебича, який претендував на президентське крісло, наніс провал створення єдиної грошової системи, і тим самим завдав удар білорусько-російській інтеграції[457].

За матеріалами «Дзеркала тиждня» російський фактор відігравав значну роль в процесі перебігу передвиборчої президентської кампанії. Єдиною метою російських політичних еліт було недопущення до влади в Республіці Білорусь націоналістичних сил, (в першу чергу це стосувалось БНФ), стимулювалась білоруська пострадянська номенклатура, яка рухалася в напрямку інтеграції з РФ. В статті йдеться, що зважаючи на проросійську налаштованість В. Кебича і О. Лукашенка, для Москви вигідним став прохід до другого туру виборів двох проросійсько орієнтованих кандидатів. У своєму виступі в Державній Думі РФ[458], О. Лукашенко запропонував парламентам Білорусі, України і Росії негайно створити депутатські групи для переговорів щодо вироблення механізму об'єднання братніх республік, що на його думку, мало стати відповідальним і доленосним кроком на шляху відновлення нормального життя[459]. На думку деяких аналітиків, саме ця промова О. Лукашенка перед російськими депутатами стала одним із ключових моментів у виборчій гонці, який посприяв його перемозі на виборах[460].

Поїздка О. Лукашенка в Москву, стала доволі тонким політичним маневром молодого політика, який мав на меті позбавити В. Кебича монополії в сфері білорусько-російських відносин. В ході візиту О. Лукашенко виголошував доволі сміливі і навіть певною мірою ультимативні заяви. Так, на переконання

---

[457] Кравчук: «Никогда, ни при каких условиях, даже клочком своей территории поступаться нельзя, и если меня спросят: «Землю отдать или умереть?» – я выбираю последнее». *Антикор*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://antikor.com.ua/articles/144219kravchuk_nikogda_ni_pri_kakih_uslovijah_dahe_klochkom_svoej_territorii_postupatjsja_neljzja_i_esli_m

[458] Фурман Д., Буховец О. Парадоксы белорусского самосознания и белорусская политика. *Свободная мысль*. 1996. № 1. С. 57-75.

[459] Чекаленко Л. Інтеграційний проект: Союзна держава Росії та Білорусі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://uaforeignaffairs.com/en/expert-opinion/view/article/integraciinii-proekt-sojuzna-derzhava-rosiji-ta-bilorus/

[460] Сам Лукашенко зазначив, що інтеграція Росії і Білорусі зайшла настільки далеко, що «неможливо» втрачати темпи руху вперед». *Дзеркало тижня*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://dt.ua/WORLD/putin-skazav-lukashenko-scho-vikoristovuye-soyuznu-derzhavu-dlya-obkatki-integraciynih-modeley-165866_.html

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

О. Лукашенка, Білорусь налаштована вельми рішуче: або Москва піде з нею на більш тісне співробітництво, або вона втратить доброзичливого сусіда (якщо надалі не помічатиме прагнення Білорусі до більшої інтеграції з Росією), що пов'язувалось з посиленням в республіці позицій націоналістів, які видають себе за демократів[461].

На думку О. Соскіна та аналітика А. Кирчіва, вміння «ходити по тонкому льоду», маневрувати між різними позиціями, давало молодому політику перевагу над ретроградом В. Кебичем. Політична еквілібристика О. Лукашенко чітко простежувалась і в його передвиборчих заявах: «Необхідно провести референдум – чи то бути незалежними, чи перебувати в конфедерації, або ж в федерації»[462]. Відповідно до твердження білоруського журналіста П. Шеремета це подобалось усім: і лівим, і правим, і тим, хто плекав надію на відновлення СРСР, і тим, хто хотів жити в суверенній країні[463].

Прийшовши до влади, О. Лукашенко активно використовував з однієї сторони, незадоволення населенням першими результатами реформ, а з іншої – його однозначну орієнтацію на Росію, в союзі з якою більшість білорусів бачили надію на повернення до попереднього благополучного періоду свого життя. Білоруський президент підкреслював, що Білорусь готова взаємовигідно співпрацювати з усіма державами. Але основний пріоритет, звичайно – це Російська Федерація. Логічно, оскільки на цей відтинок часу збут більше 70 % продукції і надходження ресурсів орієнтувався на РФ. Білоруський президент, з роботи Т. Польового, розумів, що світовий ринок вже поділений, й не було руху в європейському напрямку.[464]

За матеріалами українських мас-медіа, поїздка О. Лукашенка в Москву (3 серпня 1994 р.) була не випадковою. О. Лукашенко здійснив свій перший закордонний офіційний візит в статусі президента Республіки Білорусь у Москву. В ході переговорів з президентом Б. Єльциним і прем'єр-міністром В.

---

[461] Там само.

[462] Білорусь в контексті взаємовідносин Росії та Євросоюзу: політичні та економічні аспекти. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://soskin.info/news/2172.html

[463] Польовий Т. Формування «особливих відносин» між Республікою Білорусь і Російською Федерацією в середині 90-х років XX століття. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2014. № 3. С. 143-158.

[464] Польовий Т. Формування «особливих відносин» між Республікою Білорусь і Російською Федерацією в середині 90-х років XX століття. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2014. № 3. С. 143-158.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Черномирдіним піднімалося питання про підготовку нового політичного договору, який був покликаний підтвердити особливий, пріоритетний характер білорусько-російських відносин. Сторонами підтверджувалась прихильність укладеним раніше домовленостям про створення об'єднаної грошової системи. Однак, О. Лукашенко відмовився від ідеї створення єдиної валютної зони з Росією, мотивуючи відмову неготовністю білоруської економіки до такого кроку[465].

З іншої сторони, білоруський президент, не дивлячись на безоглядну орієнтацію на РФ, намагався виторгувати для себе політичні дивіденди. Білоруською стороною робився акцент на тому, що за геополітичні і військово-стратегічні вигоди для РФ і наявність такого союзника як РБ треба платити. В Мінську наголошували, що орієнтація на союз з Росією сильно утискається Заходом в політичних економічних, та інших аспектах і завдає великих збитків, пов'язаних із прямими видатками. В такому випадку РФ потрібно було б компенсувати РБ такі збитки економічними, дипломатичними, військовими та матеріальними засобами.[466]

За матеріалами статті В. Банаха, починаючи з 1995 р., відбулося становлення основи договірно-правової бази білорусько-російської інтеграції. Виходячи із затвердженого Б. Єльциним 14 вересня 1995 р., «Стратегічного курсу Росії з державами учасниками Співдружності Незалежних Держав»[467] і одночасних ініціатив О. Лукашенка в пошуках політичних союзників, можна говорити про синхронізацію політичної активності Мінська і Москви.

Важливим кроком в процесі білорусько-російського зближення стало підписання 6 січня 1995 р. Договору про Митний союз між РФ і РБ. Укладаючи документ, сторони керувались прагненням усунути існуючі перешкоди для вільної економічної взаємодії між господарюючими суб'єктами, а також створити умови для формування спільного економічного простору. Це, на думку

[465] Поїздка О. Лукашенка в Москву (3 серпня 1994 р.) була не випадковою. *Мета. Новини.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://news.meta.ua/ua/person:віктор-черномирдін/

[466] Лозинський П. Миротворча діяльність воєнно-політичного союзу країн-членів СНД..». [Електронний ресурс]. Режим доступу: file:///C:/Users/Юра/Downloads/vnv_2009_12_5.pdf

[467] Банах В. Російська суспільно-політична думка 1990-х рр. Про участь України в інтеграційних процесах СНД. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2867/1/29.pdf

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

підписантів, мало створити умови для активного виходу держав-членів Митного союзу на світовий ринок. Згідно договору, даний союз базувався на принципах наявності єдиної митної території держав учасниць та існуванні однотипного механізму регулювання економіки, що базується на ринкових принципах господарювання і уніфікованому законодавстві.[468] Символічною демонстрацією акту об'єднання держав стало знесення О. Лукашенком і В. Черномирдіним шлагбаума на кордоні Вітебської і Смоленської областей. В той же час, як критично зауважує В. Карбалевич, сторони не встигли узгодити ставки митних зборівта акцизів, уніфікувати митне законодавство. В результаті такого недопрацювання протягом тривалого часу мита двох країн розходились по 1800 товарних позиціях, що створювало умови для контрабандних потоків. Відтак, з приходом до влади О. Лукашенка і новим витком в білорусько-російському зближенні, дедалі більшого значення починають набирати не конкретні кроки, а демонстративна складова цього процесу, гра на публіку, в рамках якої апелювалося до історичних, смислових, ментальних аспектів інтеграції. В. Карбалевич вважав, що з цього періоду білорусько-російські господарські зв'язки не є взаємовигідними відносинами двох економічних партнерів, а служать ніби доповненням і додатком до політичних стосунків[469].

За матеріалами «Радіо Свобода» та «INTERNET-МАЙДАН»[470], стало зрозумілим, що білоруський і російський лідери активно експлуатували тему інтеграції під власні політичні амбіції чи проекти. Крім того, білорусько-російська інтеграція була покликана зупинити тенденцію витіснення Москви із ближнього зарубіжжя, створити ядро, навколо якого могли би об'єднатися інші держави СНД. Тим самим Кремль намагався поставити хрест на ідеї Балто-Чорноморського санітарного кордону, який мав служити розмежувальною територією між Росією та Європою. Варто також зазначити, що на 1996 р. в Росії

[468] Киев должен спасать Беларусь, не делая, однако, трагедии из последних событий. *Зеркало недели. Украина*. 19.05.1995. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/POLITICS/kiev_dolzhen_spasat_belarus,_ne_delaya,_odnako,_tragedii_iz_poslednih_sobytiy.html

[469] Киев должен спасать Беларусь, не делая, однако, трагедии из последних событий. *Зеркало недели. Украина*. 19.05.1995. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/POLITICS/kiev_dolzhen_spasat_belarus,_ne_delaya,_odnako,_tragedii_iz_poslednih_sobytiy.html

[470] «INTERNET-МАЙДАН». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/883954.html

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

планувалося проведення президентських виборів, на участь в яких сподівався і білоруський президент О. Лукашенко. На сторінках «Радіо Свобода» знайшлася інформація щодо прагнень та амбіцій О. Лукашенка. О. Лукашенко мав намір поборотися за президентське крісло РФ, що простежувалося і в подальших заявах білоруського лідера. Одна з них – «Білорусь це пройдений етап»[471], білоруський президент заручився підтримкою ряду російських політичних діячів, зокрема лідера російських комуністів Г. Зюганова та ЛДПР В. Жириновського. Білоруський президент послідовно реалізовував стратегію безпосередньої участі у російському політичному житті. Присутність та висвітлення персони О. Лукашенка в російських ЗМІ та поїздки з політичною агітацією регіонами РФ стали елементами піару білоруського лідера в російському електоральному полі. В ряді російських ЗМІ возвеличувалась персона білоруського президента: «слов'янство подарувало світу двох великих людей – Караджича і Лукашенко, який очолив боротьбу з ворогами Великої Держави» (Б. Єльцин, В. Черномирдін, Є. Гайдар, А. Чубайс). Послідовно створювався образ О. Лукашенка, як «мудрого лідера усіх слов'ян». Відтак, розігравши інтеграційну схему, вище керівництво обох країн керувалося власними політичними цілями, підпорядковуючи ідею створення союзної держави власним амбіціям[472].

З огляду на особистісний характер управління О. Лукашенко виступав єдиним масштабним виразником зовнішньополітичних інтересів Білорусі. Фактична монополія президента у цій сфері неодноразово піддавалась критиці, як зі сторони політичних кіл, так і експертів-політологів. Так, український політолог, колишній посол України у Білорусі Роман Безсмертний стверджував, що зовнішня політика Республіки Білорусь повністю залежила і піддавалася авантюрним і надамбіційним ідеям Олександра Лукашенка, який в період 1994–1996 рр. намагався утвердитися на президентському пості в Російській

[471] Крет Р. Зовнішня політика Білорусі в умовах інтеграційних трансформацій Східної Європи. Режим доступу: http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:382799/Source:default

[472] Україна і Білорусь: на співпрацю впливає Кремль – експерти. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org /a/28886636.html

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Федерації[473]. Виходячи із таких обставин, саме білоруський президент був зацікавлений у активному форсуванні інтеграційного процесу[474]. Тому білоруський президент в лютому 1995 р. підписав із РФ «Договір про дружбу, добросусідство й співробітництво між РБ і РФ», що поклало початок політичному етапу інтеграції. Сторони декларували наміри тісної співпраці з метою збереження миру, забезпечення регіональної і глобальної безпеки, розвитку науково-технічної співпраці, координації діяльності в військовій галузі, та ін.[475]

У статті «Зміна зовнішньополітичних пріоритетів Республіки Білорусь на фоні трансформацій в середині держави (1993-1996 роки)» проведений аналіз внутрішньополітичних заходів проведених О. Лукашенком з 1993 по 1996 рр. Як зазначалося у статті, в травні 1995 р., з ініціативи О. Лукашенка відбувся перший в історії незалежної Білорусі загальнонаціональний референдум. На конституційному рівні було закріплено курс на союз із Росією. В ході референдуму, на якому висувалося питання щодо підтримки дій Президента Республіки Білорусь спрямовані на економічну інтеграцію з РФ. Варті уваги дані статистики. Позитивно відповіли 83,3 % його учасників. Проти проголосувало 12,5 %. Одночасно, 83,3 % висловились за надання російській мові рівного статусу з білоруською мовою[476].

Дані референдуму продемонстрували підтримку пріоритету російського зовнішньополітичного вектора у білоруському суспільстві. За таким сценарієм, РБ віддалялась від Європи і залишалась у сфері російського впливу, що не могло не влаштовувати російську правлячу верхівку. Російська сторона визнала результати референдуму і привітала надання російській мові статусу державної. Щоправда, результати білоруського референдуму 1995 р. породжували дискусії з приводу оцінки його наслідків. Українські ЗМІ та експерти відзначають, що даний референдум став перемогою Російської Федерації та поразкою

[473] Там само.

[474] Карбалєвич В. Білоруська модель посткомуністичних трансформацій. *Політична думка*. 2000. № 1. С. 18–42.

[475] Польовий Т. Зміна зовнішньополітичних пріоритетів Республіки Білорусь на фоні трансформацій в середині держави (1993–1996 рр.). *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 92. С. 353–360.

[476] Польовий Т. Зміна зовнішньополітичних пріоритетів Республіки Білорусь на фоні трансформацій в середині держави (1993–1996 рр.). *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 92. С. 353–360.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

білоруської державності, також можна припустити, що референдум приніс особисту перемогу О. Лукашенко[477].

Референдум прискорив і без того форсоване з обох сторін зближення. 29 березня 1996 р. О. Лукашенко виступив з доповіддю «Про подальше поглиблення і розвиток інтеграційних процесів РБ з РФ та іншими країнами СНД»[478]. В свою чергу білоруський парламент виступив з однойменною президентській доповіді постановою, в якій вирішує підтримати основні принципи розвитку міждержавної інтеграції запропоновані президентом. При цьому парламентаріями відзначалося, що інтеграція здійснюється на добровільній основі, базується на принципах державного суверенітету, збереження територіальної цілісності, рівноправності і взаємної вигоди сторін, невтручання їх у внутрішні справи одна одної. Як зазначає Т. Польовий, російська сторона, намагалася використати ностальгічні настрої частини російських громадян відносно колишнього СРСР у президентській передвиборчій кампанії. Дня 15 березня 1996 р., прагнучи використати ностальгічні настрої російського населення за СРСР у передвиборчій президентській кампанії. Після чого, 22 березня у Москві розпочались переговори про створення союзу Росії і Білорусі. 2 квітня 1996 р. у Москві відбулось укладання президентами обох держав «Договору про створення Співтовариства Білорусі й Росії»[479]. Сторони домовилися створити глибоко економічно і політично інтегровану Спільноту Росії і Білорусі. Аналізуючи матеріали українських дослідників можна твердо заявити, що все робилося під прикриттям популярної мети, такої як: об’єднання потенціалів держав задля підняття економіки, створення умов для підвищення рівня життя двох народів, формування єдиного економічного простору, узгодження дій у зовнішній політиці, дотримання безпеки, охорони кордонів та боротьби зі злочинністю. Рядом статей договору закріплювалися наміри РБ і РФ до уніфікації та

[477] Грінкєвич О., Чередніченко О. Феномен Олександра Лукашенка. *Політична думка*. 2000. № 2. С. 112–130.

[478] Польовий Т. Зміна зовнішньополітичних пріоритетів Республіки Білорусь на фоні трансформацій в середині держави (1993–1996 рр.). *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 92. С. 353–360.

[479] Польовий Т. Зміна зовнішньополітичних пріоритетів Республіки Білорусь на фоні трансформацій в середині держави (1993–1996 рр.). *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 92. С. 353–360.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

приведення у відповідність двох державних систем. Зокрема, згідно зі 5 статтею договору, до кінця 1996 р. сторони повинні були забезпечити проведення заходів із формування єдиної транспортної системи з єдиними тарифами, єдиної енергосистеми, спільногонауково-технологічного та інформаційного простору[480]. Стаття 6 декларувала створення з 1997 р. промислового і аграрного господарських комплексів, заснованих на взаємодоповнюваності економік. Згідно із Статтею 7, до кінця 1997 р., проводилась уніфікація грошово-кредитних і бюджетних систем сторін, і тим самим створювались умови для введення в обіг спільної валюти. Крім того, документом запроваджувалася керівні органи нового об'єднання: Вища Рада, Парламентські Збори та Виконавчий комітет. До Вищої Ради, як вищого органу влади, входили глави держав і урядів, керівники парламентів держав. В межах своїх повноважень, даний інститут розглядав важливі питання розвитку Співтовариства, контролював і скеровував діяльність його органів, щодо виконання рішень. Водився також законодавчий орган, Вища Рада, до компетенції якої входило прийняття модельних законодавчих актів на розгляд Парламентів обох сторін.[481] Втім, у правовому контексті дана декларація стосувалася лише намірів, не передбачаючи конкретних механізмів для реального об'єднання двох держав. Договором закладалися основи тісної і широкої інтеграції двох держав і тим самим було покладено початок переходу на новий рівень двосторонніх російсько-білоруських відносин, створення єдиної Союзної держави Росії і Білорусі 2 квітня 1997 р.[482]

Дослідження, які викладені у роботі «Формування «особливих відносин» між Республікою Білорусь і Російською Федерацією в середині 90-х років XX століття» дають значний внесок у дослідженні зовнішньополітичних орієнтирів Республіки Білорусь, також досить цікавою є підбірка висловів Олександра Лукашенка.

Виступаючи напередодні підписання двостороннього договору, Б. Єльцин

[480] Розанов А. Білорусь: вектори зовнішньої політики. *«Ї» Незалежний культурологічний часопис*. 2000. № 18. С. 220–227.

[481] Польовий Т. Становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. Чернівці, 2015, С. 317–323.

[482] Гринько С. *Росія та Білорусь союзна держава*. Київ: Знання України, 2004. Т. 2. С. 70-80.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

підкреслив глибокий символізм того, що саме РБ і РФ першими з країн СНД зробили такий вибір: «У нас єдині слов'янські корені, спільна багатовікова історія». В свою чергу О. Лукашенко, відзначив, що «ми зробили крок, завдяки якому білоруський і російський народи увійдуть у XXI століття одною і процвітаючою сім'єю». Білоруський президент також наголосив на тому, що «особливо важливо, що Союз створюється не задля політичної кон'юнктури, а у інтересах простих людей – білоруських і російських громадян».[483]

Важливо підкреслити, що все відбувалося надзвичайно швидкими темпами. На думку українськи експертів, офіційний візит делегації Верховної Ради РБ до Москви на чолі із спікером С. Шарецьким, став наступною ланкою поглиблення залежності РБ від РФ.[484] В ході візиту сторони підписали кілька парламентських погоджень: Погодження між Федеральними Зборами РФ і ВР РБ, Меморандум про співробітництво між апаратом Ради Федерацій і Державної Думи РФ і секретаріатом ВР РБ. Обговорюючи перспективи білорусько-російських стосунків С. Шарецьким і Б. Єльциним відзначалася необхідність наповнення укладених договорів конкретним змістом.

Отже, аналізуючи політику О. Лукашенка в період 1993–1996 рр., можна стверджувати, що остаточно оформився курс на білорусько-російське зближення. Двостороння інтеграція зумовлювалася, з одного боку, внутрішньополітичними реаліями РБ, пов'язаних із економічними труднощами та пошуком політичної і економічної опори. А також, зовнішньополітичними викликами для РФ, спричинених розширенням НАТО на схід, та переформатуванням зовнішніх пріоритетів на терени СНД. Російські спецслужби почали без перешкод діяти, майже не криючись, на території Білорусі, яка надто лояльно ставилася до Кремля.[485] Разом з тим не дивлячись на певні успіхи в процесі білорусько-російського зближення, закладення договірно-правової бази двосторонніх відносин та оптимістичні заяви керівників двох

[483] Польовий Т. Формування «особливих відносин» між Республікою Білорусь і Російською Федерацією в середині 90-х років XX століття. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2014. № 3. С. 143-158.

[484] Інтернет-холдинг Олега Соскіна. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://soskin.info

[485] Україна і Білорусь: на співпрацю впливає Кремль – експерти. *Радіо Свобода*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/28886636.html

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

держав, з самого початку сторони вбачали під інтеграційним проектом засіб для одержання особистої політичної вигоди, аніж реально діючу міжнародну структуру.

На сторінках українського журналу «Дипломатичний вісник» згадується про утворення Союзної спільноти Росії та Білорусі та наслідки після утворення. Союз проголошений 2 квітня 1996 р. саме в часи самоідентифікації колишніх радянських республік, пошуку дотичних схем майбутнього розвитку на пострадянському просторі. Це був час, коли, за влучним висловлюванням президента Білорусі О. Лукашенка, «влада валялась під ногами. І тільки лінивий не хотів її підняти». Пізніше об'єднання назвали Союзом Росії та Білорусі (Договір від 2 квітня 1997 р.), який ухвалив Статут (23 травня 1997 р.)[486].

У праці С. Гринька «Росія та Білорусь союзна держава» вживався термін Союзна держава, дослідник вважав, що це конфедеративний союз Російської Федерації та Республіки Білорусь з поетапно організовуваним єдиним політичним, економічним, військовим, митним, валютним, юридичним, гуманітарним та культурним простором[487]. Учасником Союзу може стати держава – член Організації Об’єднаних Націй, яка поділяє цілі й принципи Союзу та переймає на себе зобов'язання, передбачені Договором про Союз Білорусі й Росії і Статутом Союзу. Приєднання до Союзу здійснюється з відома держав – учасників Союзу. При приєднанні до Союзу нової держави розглядається питання про зміну назви Союзу. Переговори між Республікою Білорусь та Росією супроводжувалися гарячими протестами білоруської опозиції і національно орієнтованих активістів, які придушувалися владою за допомогою внутрішніх військ[488].

Досить детальна інформація про період міждержавних відносин між Республікою Білорусь та Росією подана в одному з українських видань[489]. Проблема «відновлення чи продовження політики СРСР» вважається найбільш

[486] Засідання Вищої Ради Союзу Білорусі та Росії. *Дипломатичний вісник*. 2000. № 1. С. 26.
[487] Гринько С. *Росія та Білорусь союзна держава*. Київ: Знання України, 2004. Т. 2. С. 81.
[488] Гринько С. *Росія та Білорусь союзна держава*. С. 81.
[489] Довнар В. 20 років мрії і примусу: як Росія і Білорусь будували союзну державу. [Електронний ресурс]. Режим доступу:https://apostrophe.ua/ua/article/world/ex-ussr/2017-04-16/20-let-mechtyi-i-prinujdeniya-kak-rossiya-i-belarus-stroili-soyuznoe-gosudarstvo/11741

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

популярною та важливою для тогочасного європейського простору. Непопулярний серед російського суспільства Борис Єльцин, який брав участь у підписанні Біловезьких угод і молодий, популярний, не тільки серед білоруського, а й серед російського суспільства, Олександр Лукашенко із заявами, що Білорусь для нього пройдений етап «пригубили під камери алкоголь, білоруський товариш при цьому хвацько розбив об підлогу фужер і сховав у кишеню ручку, якою підписав відповідні документи»[490]. Це і стало відправним пунктом, однією із найбільших помилок білоруського лідера, до «поглинання» Росією Білорусі[491].

Українські медіа активно обговорювали появу Союзної держави РФ та РБ.

С. Скоробагатько на сторінках «Сільських вістей» відзначив, що прихильники політики зближення РФ та Білорусі в Україні позитивно оцінили появу такої міжнародної конфігурації, вбачаючи у ній зародки майбутнього економічного, політичного та економічного міждержавного (або й в перспективі у межах однієї держави) об'єднання. Зовсім інакше відреагували прозахідні кола українського суспільства, які, як і білоруська опозиція, та в цілому країни Заходу, насамперед, сусіди Білорусі Литва та Польща, які сприйняли такі події як спроби «тотожних політичних кланів, які пограбували Росію і Білорусь, об'єднати свої зусилля» ще із великодержавним характером. При цьому, на думку автора статті, ініціаторами ідеї інтеграції були як О. Лукашенко, який попередньо постійно виставляв себе побороником «слов'янського єднання», так і Б. Єльцин, який в такий спосіб намагався перехопити «інтеграційну ініціативу» у неприхованих і відвертих російських шовіністів, втім пробуючи зробити це цивілізаційними методами. Зрештою, обставини склались так, що Б. Єльцин швидше виступив зі своєю пропозицією щодо Союзної держави[492].

Н. Філіпчук на сторінках «Голосу України» прагматичніше оцінювала перебіг подій навколо створення Союзної держави. На її думку, з одного боку були декларації як і білоруської, так і російської сторін щодо якомога тіснішої

[490] Там само.

[491] Батенко Т. Лукашенко: спроба політичного портрета. «*Ї» Незалежний культурологічний часопис*. 2000. № 18. С. 263-270.

[492] Скоробагатько С. Росія-Білорусь: зближення чи поглинання? *Сільські вісті.* 1997. № 7. 16 січня. С. 3.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

інтеграції, втім з іншого – було чітке небажання Росії, яка зайшла занадто далеко в ринковому реформуванні своєї економіки, віддавати останню на відкуп повноцінному політичному об'єднанню із РБ, у разі якого необхідно було би зробити або дрейф у сторону планової економіки, здійснюваної в Білорусі, або братися до реформування економіки останньої в сторону створення ринкових умов, але цілком за свій, російський, рахунок. Таким чином, попри мрії «Москви про створення панслав'янської держави», тверезий економічний розрахунок, на переконання Н. Філіпчук, практичне втілення «союзних угод» не будуть повноцінними[493].

Схожі думки у «Молодій України» висловив О. Крук, який запевнив, що «російсько-білоруські об'єднувальні акції стали вже звичними і радше нагадують циркові шоу, аніж серйозну політику». Втім, шукаючи причини того, чому Б. Єльцин виступив із «об'єднавчими ініціативами», журналіст заявив, що окрім «враженого імперського самолюбства», для РФ такий крок був і спробою реабілітації перед суспільством за програну Першу чеченську війну. В будь-якому випадку, за прогнозами О. Крука, підстав для втрати Білоруссю власної незалежності в контексті інтеграції до Союзної держави не існувало, адже, по-перше, у 1997 р. все ще існувала сильна і організована білоруська опозиція, яка була своєрідним запобіжником у цій ситуації, а по-друге, «за п'ять років незалежності Білорусь набула всіх атрибутів державності і ліквідувати їх не так просто»[494]. Ці тези були суголосні із думками З. Позняка, озвученими в інтерв'ю газети «Час-Time», який був впевнений, що «Росія зламає свої зуби на Білорусі» та переконував у необхідності об'єднання «білорусько-українського фронту» для боротьби «за своє життя, свободу і незалежність проти російської окупаційної політики»[495].

«Союзом-маскарадом» «охрестив» Союзну державу журналіст В. Портников, який зауважив, що «декілька днів напруженого очікування церемонії підписання нових російсько-білоруських документів», ймовірний

[493] Філіпчук Н. Дует Білорусь – Росія. Остання взяла не ту ноту. *Голос України.* 1997. № 61. С. 4.
[494] Крук О. Білорусь приречена на незалежність. *Молодь України.* 1997. № 32. 21 березня. С. 1.
[495] Зянон Пазньяк: «Росія зламає свої зуби на Білорусі». *Час-Time*. 1997. № 18. 8–14 травня. С. 3.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

зміст яких напередодні дискутувався в демократичних середовищах ледь як не початок «відродження СРСР», по суті завершився нічим. Не в останню чергу, на думку журналіста, це було пов'язано з тим, що Б. Єльцин не бажав розділяти із кимось ще «владні лаври» та вести переговори із РБ на рівноправних позиціях, на що «твердохарактерний» О. Лукашенко не міг погодитись[496].

У той же момент, В. Каспрук вважав домовленості між Москвою та Мінськом «парадоксальними», адже йшлось про ймовірне об'єднання двох протилежних систем: російської, яка, попри часто позірну демократію, усе ж вважалася на Заході державою, яка стала на шлях капіталізму, а її президент в США розглядався як гарант демократизаційних перетворень у Росії, та білоруської, на чолі із диктатором та відновленою плановою економікою радянського взірця. Єдиною раціональною причиною такого кроку РФ автор публікації вбачав у тому, що Росія на стільки злякалася розширення НАТО на Схід, що була готова шукати друзів та союзників «навіть серед найнесимпатичніших диктаторів і диктаторських режимів». Це, за прогнозами В. Каспрука, могло би спровокувати нестабільну ситуації в регіоні та серед держав-членів СНД, і в цьому контексті застеріг українську владу від співпраці із «тандемниками» Б. Єльциним та О. Лукашенком, натомість закликаючи до якнайшвидшої інтеграції України до структур ЄС та НАТО, які стали би запорукою збереження української незалежності[497].

Важливо простежити, поетапо кроки, процес формування Союзної держави. Українські історики, розбивають на такі періоди: Договір про утворення Співтовариства Росії і Білорусії (1996 р.); Договір про Союз Білорусі та Росії (1997 року); Статут Союзу Білорусі і Росії (від 23 травня 1997 р.); Декларація про подальше єднанні Росії та Білорусі (від 25 грудня 1998); Договір про створення Союзної держави (8 грудня 1999 р.)[498].

План повернення пострадянських республік в сферу московських інтересів, прийнятий ще в серпні 1992 року і приніс перші результати. Однак,

[496] Портников В. Союз-маскарад. *Зеркало недели*. 1997. № 14. 5 –11 апреля. С. 1;5.

[497] Каспрук В. Першоквітневий союз: унія між Білоруссю й Росією, схоже, набуває все конкретнішого змісту. *Час-Time*. 1997. №. 16. 17–23 квітня. С. 8.

[498] Союзна держава Росії та Білорусі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Союзна_держава_Росії_та_Білорусі

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Борис Миколайович Єльцин намагався стримувати дані задуми, оскільки стояв на демократичних засадах в побудові держави. Як підкреслив журналіст В. Довнар, Б. Єльцин явно здав і ніким поки його замінити[499], а Олександр Лукашенко мав явні наміри очолити спільну державу, але спочатку підготовлені. У свою чергу О. Лукашенко, який прийшов до влади влітку 1994 року неодноразово висловлювався критично щодо розпаду СРСР і стверджував, що готовий «на колінах повзти до Росії», готовий до максимального зближення з Москвою «аж до об'єднання».[500] Дана політика білоруського лідера, за рік після підписання угоди про співдружності РБ і РФ, досягла чималих успіхів. Внутрішня політика Республіки Білорусь перебувала під сильним тиском Олександра Лукашенко, який завдав нищівного удару національно орієнтованій опозиції, «скасувавши» державний статус національної символіки, програму білорусизації, ввівши формальну двомовність.[501] Також, придушив масові демонстрації незадоволених політикою президента. Українські ЗМІ не надто активно описували тогочасні події, однак найбільш критичні вислови політичних діячів щодо політики білоруського президента завжди привертали увагу преси. Прикладом стала критика російського політичного діяча Григорій Явлінський, який розкритикував Олександра Лукашенка за силове придушення демонстрацій в Мінську проти утворення Союзу Білорусі і Росії. Слова російського політика: «Президент О. Лукашенко насаджує тоталітарні антидемократичні методи. Він веде справу до придушення однієї частини білоруського народу іншою частиною білоруського народу»[502].

За інформацією наукового журналу «Зовнішні Справи», О. Лукашенко активно відвідував російські регіони, де його зустрічали і він знаходив велику підтримку місцевого населення. Президент Білорусі мав намір зайняти місце в

[499] Довнар В. 20 років мрії і примусу: як Росія і Білорусь будували союзну державу. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://apostrophe.ua/ua/article/world/ex-ussr/2017-04-16/20-let-mechtyi-i-prinujdeniya-kak-rossiya-i-belarus-stroili-soyuznoe-gosudarstvo/11741

[500] Там само.

[501] «Лукашенко «оновлює» владу в Білорусі чи замітає сліди злочину?» *Радіо Свобода*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/1182697.html

[502] Гринько С. *Росія та Білорусь союзна держава*. С. 81.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Кремлі і відповідав досить прозорими натяками: «Ну, у нас же союз, рівність, так що, вовків боятися – в ліс не ходити».[503]

Заяви білоруського лідера викликали критику та насторогу російського керівництва. Оточення Бориса Єльцина намагалося налаштувати російського президента на критичне ставлення до О. Лукашенка, в результаті – О. Лукашенку закрили повітряний простір РФ. Це все сприяло підтримці репутації Бориса Єльцина як демократа. В цей час, О. Лукашенко зачищає політичний простір своєї країни, а саме: з'явилися політв'язні, велася боротьба зі ЗМІ тощо. Щодо подальшої інтеграції, то інформація тогочасних подій віднайшлась у «Апострофі» та «Зовнішніх Справах» та «Радіо Свобода». «У якийсь момент Єльцин навіть гарчав в камеру на питання про перспективи подальшої інтеграції: «Він нехай спочатку Шеремета відпустить!». (Мова про кримінальну справу і арешт в Білорусі знімальної групи ОРТ під керівництвом Павла Шеремета).[504]

У праці «Інтеграційний проект: Союзна держава Росії та Білорусі» доктора політичних наук, дослідниці Людмили Чекаленко подана більш детальніша інформація щодо структурних органів влади: «У межах Союзної держави були створені структурні органи: Вища рада Союзу, Виконком, Парламентські збори. Вищу державну раду очолює голова, яким почергово повинні бути глави держав. Запроваджено голосування: одна держава – один голос. Представницьким і законодавчим органом є двопалатний парламент: Палата Союзу – по 36 членів від кожної держави; Палата представників – 75 членів від Росії та 28 від Білорусі. Виконавчим органом є Рада міністрів, де працюють голови Ради міністрів, державний секретар, міністри закордонних справ. Суд Союзної держави обирається на шість років, складається з дев'яти суддів. Кожні два роки відбувається оновлення складу на третину. Рахункова палата складається з 11 членів, які обираються на шість років; голова і заступник – на два роки. Держава повинна мати атрибути: герб, прапор, гімн тощо, єдину грошову одиницю,

[503] Зовнішні справи. Білорусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/

[504] Довнар В. «20 років мрії і примусу: як Росія і Білорусь будували союзну державу». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://apostrophe.ua/ua/article/world/ex-ussr/2017-04-16/20-let-mechtyi-i-prinujdeniya-kak-rossiya-i-belarus-stroili-soyuznoe-gosudarstvo/11741

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

уніфіковане законодавство»[505].

Незважаючи на перспективи, О. Лукашенко добився бажаних результатів – були створені союзні органи і Мінськ всі наступні роки керівництва РФ Б. Єльциним продовжував отримувати економічну підтримку від РФ.

Як зауважила дослідниця, не дивлячись на добровільний і на перший погляд доброзичливий характер білорусько-російських відносин, паралельно із майбутніми президентськими виборамив РФ, спостерігалося підвищення напруги між білоруським та російським президентами. На виступі перед ветеранами, 8 травня, О. Лукашено заявив: «Ми, як в 1941р. знаходимось у ворожому оточенні. Вороги засіли у керівництві сусідньої держави, з якою ми нещодавно підписали договір про співтовариство».[506] Однак, з огляду на те, що до виборів президента повне об'єднання двох держав не відбулося і не існувало єдиного громадянства, це не дозволяло О. Лукашенку претендувати на участь у виборчій гонці.

Листопадовий референдум 1996 р.,офіційні результати якого уможливили значне розширення влади президента, спричинили деградацію владних повноважень ВР і Конституційного суду, що означало посилення авторитарних тенденцій всередині країни. Однозначно негативна реакція Заходу на підсумки, референдуму спричинила подальше замороженням стосунків із Республікою Білорусь. Як наслідок, Республіка Білорусь остаточно залишалась у фарватері російської політики, наслідком чого стало гіпертрофоване розростання східного вектора зовнішньої політики Білорусі. В перспективі він став не просто домінуючим, а часом і єдиним. Такий стан речей О. Лукашенко згодом охарактеризував як «дикий крен на Схід».[507] З іншої сторони, зміцнення білоруського режиму ставило дилему перед російською владною елітою. Хід на зближення з фактично авторитарною Республікою Білорусь, фактично тягнув за собою звинувачення Росії в «заохоченні авторитаризму» і породжувало

[505] Чекаленко Л. Інтеграційний проект: Союзна держава Росії та Білорусі. Режим доступу: http://uaforeignaffairs.com/en/expert-opinion/view/article/integraciinii-proekt-sojuzna-derzhava-rosiji-ta-bilorus /

[506] Польовий Т. Формування «особливих відносин» між Республікою Білорусь і Російською Федерацією в середині 90-х років XX століття. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2014. № 3. С. 143-158.

[507] Да, Беларуси трудно балансировать. Особенно при диком крене в сторону России. Режим доступу: https://naviny.by/article/20170602/1496407208-da-belarusi-trudno-balansirovat-osobenno-pri-dikom-krene-v-storonu

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

побоювання за долю демократичних реформ в РФ. Це у свою чергу створювало неблагополучний інформаційний фон для інтеграції.[508]

Ситуація сильно змінилася для Республіки Білорусь з приходом до влади, в 1999 році, в Російській Федерації Володимира Путіна. Російський президент вимагав «за кожен виданий ресурсний пряник шматочок білоруського суверенітету і власності». Взаємовідносин Білорусі та Росії в українських ЗМІ продовжили називати фразою «нафта в обмін на поцілунки».[509]

Як наслідок, з-під білоруського керівництва вийшла низка підприємств, найбільше з яких «Белтрансгаз». Для розуміння можна навести наприклад і уявити перехід українського «Нафтогазу» під керівництво, у власність російського «Газпрому», що неодноразово пропонувалося російським керівництвом.

Один з перших серйозних конфліктів між президентом Білорусі та Росії виник у 2002 року через обговорення Конституції Союзної держави. В українській пресі згадуються висловлювання російського президента в сторону О. Лукашенка, а саме: «давайте відокремлювати мух від котлет».[510] В. Путін чітко дав зрозуміти, що економіка країн, військовий потенціал непорівнянні, тому і питання подальшої інтеграції розглядалося вже як повне приєднання Білорусі до РФ з єдиним парламентом, президентом та урядом. Порівняно з 1997 роком О. Лукашенко втратив свої проросійські позиції і не зміг претендувати на пост єдиної держави: «навіть Ленін і Сталін до такого не додумалися!»[511]

Наступний конфлікт відбувся в лютому 2004 року. Москва припинила постачання газу в Білорусь через неузгодженість по тарифах на газ, а також через несплату попередніх боргів Республікою Білорусь. В українських ЗМІ

---

[508] Чекаленко Л. Інтеграційний проект: Союзна держава Росії та Білорусі. Режим доступу: http://uaforeignaffairs.com/en/expert-opinion/view/article/integraciinii-proekt-sojuzna-derzhava-rosiji-ta-bilorus/

[509] Довнар В. «20 років мрії і примусу: як Росія і Білорусь будували союзну державу». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://apostrophe.ua/ua/article/world/ex-ussr/2017-04-16/20-let-mechtyi-i-prinujdeniya-kak-rossiya-i-belarus-stroili-soyuznoe-gosudarstvo/11741

[510] Починалося все неймовірно пафосно і, як здавалося тоді, перспективно для обох сторін. *Правда тут*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://pravdatut.ua/news/40301-b-lorus-ja-p-dpisala-mitnii-kodeks-vropeiskogo-soyuzu

[511] Довнар В. 20 років мрії і примусу: як Росія і Білорусь будували союзну державу. [Електронний ресурс]. Режим доступу:https://apostrophe.ua/ua/article/world/ex-ussr/2017-04-16/20-let-mechtyi-i-prinujdeniya-kak-rossiya-i-belarus-stroili-soyuznoe-gosudarstvo/11741

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

подають знаменитий вислів О. Лукашенка про ситуацію, яка склалася – «наші відносини тепер назавжди отруєні газом»[512].

Інформаційна війна зі сторони російських ЗМІ, особистий тиск В. Путіна на О. Лукашенка, створення умов для повної економічної залежності задали якість відносин між РФ і РБ. Що ж стосується Союзної держави, вірніше, початкового уявлення про раніші домовленості, то можна вважати, що вирішальну роль у припиненні інтеграції відіграла ФСБ, яке оголосило про початок зведення повноцінної прикордонної зони з Республікою Білорусь.

Аналізуючи дані, які подані в українських ЗМІ, думках експертних середовищ та аналітику Українського Інституту майбутнього[513] та Українського Інституту міжнародної політики[514] щодо процесу формування й реалізації інтеграційного проекту спільної держави Російської Федерації та Республіки Білорусь наштовхують на певні висновки:

По-перше, обидві держави мали всі важелі для створення відповідного діючого союзу, однак перебували у стані суперечливої соціально-політичної трансформації, стикаючись із перепонами, пов'язаними з нерівними ваговими характеристиками геополітичного, економічного та соціального характеру. Гальмівними факторами стали різнопланові економічні моделі розвитку обох держав: у РФ – ліберально-демократична, а в РБ – централізовано-державна.

По-друге, негативним моментом в історії становлення спільної держави виявилися проекти політиків і вчених про включення Республіки Білорусь до складу Російської Федерації як губернії, хоча більшість білорусів не сприймали ідею повного злиття через втрачання державою суверенітету, тобто міжнародної правосуб'єктності. Негативу додали, як зазначалося раніше, проблеми у співпраці протилежних економічних моделей двох держав, часті торговельні війни, блокування РБ.

Договір про створення Союзної держави Росії та Республіки Білорусь містив всі базові складові незалежних держав, що зберігають власний

[512] Там само.
[513] Український Інститут Майбутнього. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://uifuture.org/uk
[514] Український інститут міжнародної політики. Режим доступу: http://www.uiip.org.ua

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

національний суверенітет; дотримують незмінність внутрішнього устрою[515]; чітко визначають предмет і компетенцію союзу. Рішення таких структур як Вищої державної ради, двопалатного Союзного парламенту, Ради міністрів, Постійного комітету, Суду, Рахункової палати стали обов'язковими на території обох країн. В кінцевому результаті, якою б не була форма чи модель міждержавного об'єднання, Російська Федерація відігравала б в ньому лідируючу роль.

По-третє, цитуючи Людмилу Чекаленко: «досвід створення Союзної держави РФ та РБ стало яскравим підтвердженням реалізації на практиці моделі механічної інтеграції, яка, на відміну від органічної інтеграції, не несла елементів добровільного та взаємовигідного об'єднання диференційних частин у єдине ціле, поступовості та субсидіарності – прийняття на себе відповідальності за дії та рішення іншої сторони, допомоги заради самодопомоги».[516]

Відсутність у білоруської еліти розгорнутого бачення місця і ролі Республіки Білорусь в системі сучасних міжнародних відносин у Європі свідчить про певний дефіцит творчої зовнішньополітичної думки, несформованості в республіці самостійної наукової школи в галузі міжнародних відносин. Звичайно, координація зовнішньополітичних підходів Республіки Білорусь та Росії прямо випливала з тогочасних білорусько-російських документів. Проте, занадто тісна прив’язка до концептуальних схем, яким віддавалася перевага в Москві, не могла стимулювати самостійну білоруську дипломатичну практику та білоруську зовнішньополітичну думку.

3.3. Відносини Республіки Білорусь з Україною

Українські політики та експерти у питаннях зовнішньополітичних відносин між Україною та Республікою Білорусь, в один голос, стверджують про повну

[515] Панина Н. Проблемы демократизации в условиях посттоталитарной аномии. *Избранные труды по социологии: в 3 т. Т. I.: Вопросы теории, методологии, технологии социологического исследования и профессиональной этики* / сост., ред., вступ, ст. Е. И. Головахи. Киев : Факт, 2008. С. 30-42.

[516] Чекаленко Л. Інтеграційний проект: Союзна держава Росії та Білорусі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://uaforeignaffairs.com/en/expert-opinion/view/article/integraciinii-proekt-sojuzna-derzhava-rosiji-ta-bilorus/

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

політичну й економічну залежність Білорусі від Російської Федерації, а це, в свою чергу, нівелює завдання українських дипломатів налагодити українсько-білоруський діалог. Дана проблема часто зустрічається в тогочасних українських ЗМІ у формі полеміки експертів, політиків, одиночних виступах. Спеціально створені сайти, такі як – «Зовнішні справи»[517], «УКРІНФОРМ»[518], інтернет-холдинг Олега Соскіна[519], «Корреспондент»[520], «Радіо Свобода»[521], «Українська правда»[522], «ZIK»[523], «Дзеркало тижня»[524], аналітичний центр Разумкова[525], Інститут Майбутнього[526] та ін., де подані інтерв'ю президентів України та президента Білорусі, подані статистичні дані, ведуться обговорення проблем українсько-білоруських відносин.

Найважливішими, з усього спектру двосторонніх відносин України та Республіки Білорусь, залишаються відносини в політичній сфері. Міждержавні відносини визначають загальне тло стосунків між країнами, потребують постійної уваги, аналізу та прогнозування і передбачення розвитку. Політичні відносини із здобуттям незалежності Україною та Республікою Білорусь не отримали стабільної стратегії співробітництва й були абсолютно залежними від зовнішніх обставин та процесів, що відбувалися в Центрально-Східній Європі.

Офіційний діалог між Україною та Республікою Білорусь відбувався на основі сформованої політики протягом певного періоду незалежності держав, під впливом низки зовнішніх та внутрішньодержавних факторів.

Необхідно зазначити, що в період 90-х рр. XX ст. міждержавні відносини України та Республіки Білорусь розпочинають формуватися. Проходить становлення законодавчої та договірно-правової бази в сфері міжнародних

---

[517] Зовнішні Справи. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://uaforeignaffairs.com

[518] Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.ukrinform.ua

[519] Інтернет-холдинг Олега Соскіна. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://soskin.info

[520] Кореспондент.net. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ua.korrespondent.net

[521] Радіо Свобода. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org

[522] Українська Правда ЗАСНОВАНА ГЕОРГІЄМ ГОНГАДЗЕ У 2000 РОЦІ» [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.pravda.com.ua

[523] Zik. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zik.ua

[524] ZN.UA. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://dt.ua

[525] Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://razumkov.org.ua

[526] Український Інститут Майбутнього. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://uifuture.org/uk

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

відносин[527].

У праці «Геополітичний вимір сучасних українсько-білоруськиї взаємин» П. Черник, акцентує увагу на значенні України на пострадянському просторі, яка залишається важливим геополітичним гравцем. Налагодження двосторонніх ефективних стосунків з колишніми країнами СРСР відповідало інтересам України, оскільки, в силу обставин, Українська держава виступала своєрідною «з'єднувальною ланкою» між пострадянськими республіками та країнами Заходу.[528] Насамперед, це стало актуальним відносно Республіки Білорусь, яка через авторитарний режим Олександра Лукашенка стала «чорною дірою» Європи. Тому, Україна і виконувала роль посередника у налагодженні діалогу між Європою та Республікою Білорусь[529].

У період 1994–2004 рр. політичний діалог України та Республіки Білорусь носив переважно стабільний характер без різких коливань на зовнішньополітичному фронті. Необхідно зазначити, що відносини України з Республікою Білорусь на міждержавному рівні особливо динамічно розвивалися в період перебування при владі Леоніда Кучми.Тоді відбувалися постійні зустрічі між Президентом України та О. Лукашенко[530].

Велику увагу українських ЗМІ привернула подія, яка відбулася 9 травня 2002 р. – робоча зустріч Президента України Л. Кучми і Президента Республіки Білорусь А. Лукашенка в Чернігові. Головні питання цієї зустрічі – це питання кордону між Україною та Республікою Білорусь, питання товарообігу між державами. На сайті «Радіо Свобода» викладено матеріал прямого ефіру зустрічі президента України Леоніда Кучми з білоруським президентом Олександром Лукашенком[531].

Найвразливіша проблема для білоруської влади, за словами Л. Кучми,

---

[527] Базив Д. *Геополітична статегія України*. Інститут держави та права ім. В. М. Корецького НАН Украини. 2000. С. 37–42.

[528] Литвиненко, О. Великий сусід визначився. Що Україні робити далі? *Дзеркало тижня*. 2009. 19 вересня [Електронний ресурс]. Режим доступу : **http://dt.ua/articles/57918**

[529] Черник П. Геополітичний вимір сучасних українсько-білоруськиї взаємин. *Військово-науковий вісник*. 2009. С. 239.

[530] Українсько-білоруські відносини: сучасний стан і сценарії розвитку. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://soskin.info/ea/2006/9-10/20060911.html

[531] Прямий Ефір: Зустріч президента України Леоніда Кучми з білоруським президентом Олександром Лукашенком. Режим доступу: **https://www.radiosvoboda.org/a/890361.html**

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

стало питання державного кордону між Україною та Республікою Білорусь й договір, підписаний ще у 1997 р., але до 2002 р. не ратифікований білоруським парламентом[532]. Отже, не відбулася демаркація українсько-білоруського кордону. Це, в свою чергу, привело й до інших проблем. В цей період білоруська влада досить чітко сформулювала свою позицію, заявивши, що як тільки, буде вирішено основні проблемні питання між Україною та РБ, тоді, за обіцянками Олександра Лукашенка, білоруський парламент ратифікує угоду про державний кордон[533].

Експерт, Валерій Чалий так прокоментував ситуація, яка склалася: «Українська влада навчилася робити борги і дуже складно розробляє схеми, як потім вирішувати ці питання»[534].

На думку українського політолога, фахівця з питань міжнародних відносин С. Толстов, Україна підтримувала Республіку Білорусь, за виключенням оцінки результатів низки виборчих кампаній. Водночас були підстави стверджувати, що Україна в зовнішній політиці Білорусі, як і Білорусь у зовнішній політиці України, займали вагомі позиції, хоч і конкурували в зовнішньому середовищі. Однак, питання співпраці з РФ відрізнялися, також країни рухалися в різних інтеграційних напрямках у різношвидкісному режимі.[535]

В липні 1994 р. відбулися президентські вибори, як в Україні, так і в Республіці Білорусь. В результаті цих виборів президентом України було обрано Л. Кучму, а Білорусі – О. Лукашенка. З того часу починається новий етап двосторонніх зв’язків, який можна охарактеризувати, як активізація та поглиблення двосторонніх відносин.

Згідно даних Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), 7 – 8 квітня 1994 р. відбувся перший

---

[532] Українсько-білоруські відносини: сучасний стан і сценарії розвитку. Режим доступу: http://soskin.info/ea/2006/9-10/20060911.html

[533] Караїм Т. Розбудова взаємин між Україною і Білоруссю у новому геополітичному просторі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11429/1/13Karayim.pdf

[534] «Прямий Ефір: Зустріч президента України Леоніда Кучми з білоруським президентом Олександром Лукашенком». Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/890361.html

[535] Политолог Сергей Толстов: Лукашенко не остановит агрессию РФ в Украину [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ua.news/ru/politolog-sergij-tolstov-lukashenko-ne-zupinit-agresiyu-rf-proti-ukrayini/

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

візит О. Лукашенко в м. Київ на чолі білоруської делегації в рамках заходів присвячених п'ятдесятиріччю звільнення України від німецько-фашистських загарбників[536]. В ході візиту відбулася зустріч голів держав, під час якої проінформували один-одного з приводу ситуації у своїх країнах, обговорили розвиток двостороннього співробітництва.[537] Продовженням цієї зустрічі відбулося в грудні 1994 р. в м. Будапешті в рамках зустрічі глав держав-учасниць ОБСЄ та в січні 1995 р. в м. Кракові під час заходів, пов'язаних з п'ятдесятиріччям звільнення в'язнів «Освенцума».[538] Варто зазначити, що вже в цей період дуже наболілим було питання щодо закріплення міждержавних відносин офіційними документами.

Актуальною проблемою для обговорення між лідерами України та Республіки Білорусь, стало питання, що стосувалося Чорнобильської катастрофи, та боротьби щодо наслідків її подолання. Дана зустріч відбулася 28 березня 1995 р., Президент Республіки Білорусь відвідав Україну (м. Чорнобиль), відбувся робочий візит, на якому обговорювали проблеми вирішення наслідків катастрофи[539].

Перший офіційний візит в Білорусь Президента України Л. Кучми відбувся 13-15 липня 1995 р. На думку колишнього посла України в Республіці Білорусь В. Желіби, цей візит став переломним у відносинах України та Білорусі, даний візит, дипломати обох країн старалися наблизити чим пошвидше, оскільки за перші два роки незалежності між керівництвом обох країн практично не сформувалися ділові відносини. З приходом до влади Л. Кучми міждержавні відносини між Україною та Республікою Білорусь починають набирати обертів[540].

За даними архівних матеріалів, між О. Лукашенком та Л. Кучмою велися розмови з широким колом питань, які демонстрували взаємну

---

[536] 25 років діалогу України і Білорусі: перспективи всупереч викликам. *Українська Призма. Рада зовнішньої політики*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://prismua.org/events/25-years-dialogue-ukraine-belarus-prospects-despite-challenges/

[537] ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 15. Спр. 3834. Листування КМУ. Арк. 24-30.

[538] Там само. Арк. 50.

[539] Галузевий державний архів МЗС України. Спр. 11. Арк. 10. (Організація офіційних та робочих візитів Президента, Прем'єр-міністра, Міністра закордонних справ (загальне) 29.03. 1995 28.06.1995). Арк. 19-20.

[540] Галузевий державний архів МЗС України. Спр. 11. Організація офіційних та робочих візитів Президента, Прем'єр-міністра, Міністра закордонних справ (загальне) 29.03. 1995 –28.06.1995. Арк. 21-23.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

зацікавленість. Цей візит та проведення переговорів стали логічним продовженням у становленні міжпрезидентського політичного діалогу. Стандартно підкреслювалося, що взаєморозуміння і взаємодовіра між главами держав, політичні, економічні, традиційні історичні, культурні зв'язки між двома державами і народами дали можливість підняти українсько-білоруські взаємини на якісно новий рівень[541].

Варто зауважити, що важливі питання та проблеми тогочасного світу обговорювалися презитентами Білорусі та України, а саме: тенденції в розвитку СНД, проблеми нормалізації ситуації в гарячих точках на території СНД, підкреслили зацікавленість в швидкому вирішенні існуючих проблем мирним шляхом[542].

Президенти висловлювали готовність до проведення консультацій з актуальних та проблемних питань українсько-білоруських відносин, а також більш тісно координувати та регулювати власні дії у межах міжнародних форумів та організацій[543]. Значним зрушенням у розвитку білорусько-української співпраці стало підписання в липні 1995 р. (під час вказаного візиту) Договору про дружбу, добросусідство та співробітництво між Україною та Республікою Білорусь. Висловлена впевненість, що реалізація данного програмного документа підвищить рівень ефективності українсько-білоруських взаємин у всіх сферах діяльності[544].

В українських ЗМІ активно обговорюються позиції лідерів України та Білорусі та проаналізувавши їх та міждержавні відносини напрошується висновок, що період мобілізації політичних контактів у 1994–1995 рр. змінюється у 1996 р. на тимчасове охолодження у двосторонній співпраці, не відбувався обмін візитами на вищому рівні[545]. На думку Сергія Маскєєва, основними причинами таких змін стали внутрішньополітичні протистояння в

[541] Там само. Арк. 21-23.

[542] Сальникова С. Специфические феномены постсоветской аномии (Беларусь, Россия, Украина). *Грані*. 2013. № 12. С. 20-26..

[543] Галузевий державний архів МЗС України. Спр. 11. Організація офіційних та робочих візитів Президента, Прем'єр-міністра, Міністра закордонних справ (загальне) 29.03. 1995 –28.06.1995. Арк. 35-42.

[544] ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 15. Спр. 4766. Листування КМУ. Арк. 59-62.

[545] Макєєв С. Розвиток політичних відносин України та Республіки Білорусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: journals.hnpu.edu.ua/ojs/hisgeo/article/view/1772.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Республіці Білорусь через конституційний референдум, активізація білорусько-російських інтеграційних процесів, які не викликали позитивних настроїв у вищого керівництва України[546].

О. Лукашенко на початку квітня 1996 р. запропонував російському керівництву ідею інтеграції обох країн, де, з часом, почав би формуватися єдиний економічний простір. Українські політологи та історики одноголосно висловлювали свої думки щодо такої позиції Білорусі, яка почала вибудовувати певні бар'єри на шляху українсько-білоруського міжнародного співробітництва[547].

Дана політика білоруської влади призвела до обурення українських політичних сил, які в період 1996 р. неодноразово висловлювали критику на адресу Білорусі. Погіршення українсько-білоруських відносин відбулось одразу ж після суду над членами радикальної організації УНА-УНСО та їх арешту, останні приймали участь у 1994 р. в несанкціонованих протестах білоруської опозиції в Мінську[548].

Однак, поступово відносини між країнами виходять на колишній рівень. Першим етапом в налагодженні міждержавних відносин стала зустріч Президентів України та Республіки Білорусь в Гомелі (січень 1997 р.). В. Жаліба та В. Коломойцев вважали, що дана зустріч Президентів обох держав була невипадкова, на це були свої причини[549].

Перша з них це те, що після референдуму Республіка Білорусь перебувала в міжнародній ізоляції і необхідність, заради прориву, вийти на контакт з будь-якою країною ставало першочерговим завданням для білоруської влади. На думку науковців, це було необхідно через внутрішньополітичні причини, щоб продемонструвати населенню країни, що відбувається покращення зовнішньополітичних відносин з європейськими країнами, не може і йти мови про блокаду та несприйняття білоруської народу

[546] Там само.

[547] Макєєв С. Розвиток політичних відносин України та Республіки Білорусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: journals.hnpu.edu.ua/ojs/hisgeo/article/view/1772

[548] ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 15. Спр. 3834. Листування КМУ. Арк. 58-63.

[549] Макєєв С. Розвиток політичних відносин України та Республіки Білорусь. Режим доступу: journals.hnpu.edu.ua/ojs/hisgeo/article/view/1772.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

та їх влади[550].

По-друге, з іншої сторони, в цей період виникає напруга у відносинах із Російською Федерацією щодо питань подальшої інтеграції. А модель співіснування та ті норми і правила, які пропонувала Російська Федерація були неприйнятними для Мінська. Щодо України, то Київ виявив інтерес у підписанні договору з Республікою Білорусь про остаточно закріплені кордони, котрі ставали недосяжними. Для України в пріоритеті залишалося підписання договору про державний кордон із РБ, як одна із умов інтеграції в ЄС. Серед сусідніх держав найбільшою проблемою стало врегулювання прикордонних проблем з Республікою Білорусь. Це і було однією з причин українсько-білоруського зближення[551].

У праці М. Сороки «Світ відкриває Україну» висвітлений найважливіший, на думку дослідника, момент у становленні білорусько-українських відносин, а саме: 12–13 травня 1997 р відбувся перший офіційний візит Президента Білорусі О. Лукашенка в Україну.[552]

Окрім зустрічі О. Лукашенка з Президентом України, відбулася зустріч між головами уряду П. Лазаренком і парламенту О. Морозом. Під час зустрічей сторони погодили свої позиції з різних питань, в тому числі й по співробітництва з НАТО. Підсумками візиту було підписання пакету документів, який складався з 12 угод та договорів серед яких виділявся Договір про державний кордон [553]. Слід зазначити, що даний Договір був першим документом такого роду в СНД [554].

В період з 1998 р. по 2003 р. дипломатичний діалог лідерів обох країн продовжувався. Як Україна так і Республіка Білорусь були досить зацікавлені у тісній та плідній співпраці, про що свідчать 14 зустрічей на вищому рівні[555].

В Криму 26–28 серпня 1998 р. відбулася робоча зустріч президентів двох

[550] Там само.
[551] ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 15. Спр. 4766. Листування КМУ. Арк. 65-70.
[552] Сорока М. Світ відкриває Україну/ М.М. Сорока. К., 2000. С. 47-67.
[553] Договір між Україною і Республікою Білорусь про державний кордон. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_004
[554] Там само.
[555] Там само.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

держав, на якій також був присутній в. о. прем'єр-міністра Російської Федерації В. Чорномирдін. У монографії С. Гринька «Україна в сучасному геополітичному середовищі» та статті С. Максєєва[556], проаналізована поведінка білоруського президента О. Лукашенка під час зустрічі в Криму, висвітлені основні моменти зовнішньополітичного курсу Республіки Білорусь. У праці зазначено, що Республіка Білорусь з 1996 р. обрала стратегічний курс зовнішньої політики на зближення з Російською Федерацією. Таким чином, розпочався процей втягування української сторони в інтеграційний російсько-білоруський процес. Це було підтверджено словами О. Лукашенко: «Свою особливу роль Республіка Білорусь бачить в якості зв'язкового і консолідуючого фактора в рамках «великого слов'янського трикутника» – Білорусі, Росії та України»[557]. Під час зустрічі, білоруський президент О. Лукашенко не перший раз вимагав об'єднання Білорусі, України та Росії в одну державу. Однак, на дані вимоги Україна відреагувала лише тим, що стратегія зовнішньої політики країни, яка була, направлена тільки на європейську інтеграцію[558].

Перший робочий візит Президента України в Республіку Білорусь здійснено 11–12 грудня 1998 р. Під час даного візиту вирішувалася низка питань пов'язаних зі співпрацею українсько-білоруських міністерств на різних рівнях.

Найважливішим рішенням стало укладення на 1999–2008 рр. Договору про довгострокове економічне співробітництво між Україною і Республікою Білорусь. Цей договір відкривав нові перспективи в економічній співпраці[559].

Максєєв С. стверджував, що Республіка Білорусь практично не маючи завершених виробництв, значною мірою залежала не лише від російського ринку, а й від поглиблення міждержавної кооперації разом із Україною. В

[556] Максєєв С. Розвиток політичних відносин України та Республіки Білорусь (1994-2004). Режим доступу: https://www.sworld.com.ua/konfer30/653.pdf

[557] Андрущенко С. *Україна в сучасному геополітичному середовищі*: Монографія. Київ: Логос, 2005. С. 14–20.

[558] Панчишин А. Білорусь сиротіє. *Політика і культура*. 1999. № 13. С. 12-13.

[559] Андрущенко С. *Україна в сучасному геополітичному середовищі*: Монографія. Київ: Логос, 2005. С. 143-145.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

рамках вищезгаданого договору, в квітні 1996 р. була створена та почала працювати спільна Міжурядова українсько-білоруська комісія з питань торговельно-економічного співробітництва[560].

12–13 березня 1999 р. Президент Республіки Білорусь О. Лукашенка навідався з робочим візит в Україну. Дана зустріч стала особливо важливою для обох держав, оскільки обговорювалися питаня економічного співробітництва. Лідери держав обмінювалися думками щодо певних питань міжнародного характеру.

Угоду «Про принципи стягнення непрямих податків» високо оцінив О. Лукашенко і назвав її «найцивілізованішою нормою в торгівлі між державами». Дня 19 березня 1999 р. Верховна Рада України ратифікувала нову міжурядову Угоду про вільну торгівлю[561].

Українські політологи стверджують, що з другої половини 1999 р. почалася ще одна криза в українсько-білоруських відносинах, що розгорілася на фоні політизацією взаємин в період проведення президентських виборів в Україні[562] У вересні 1999 р. українська дипломатія вирішила піти на необдуманий крок та відізвати направлене запрошення Президенту Республіки Білорусь взяти участь 10- 11 вересня у Міжнародній конференції країн Балто-Чорноморського регіону (Ялта). Пізніше висловлені мотиви щодо небажання лідерів низки європейських країн зустрічатися з О. Лукашенко[563].

Дана ситуація викликала обурення у білоруського лідера. Це яскраво відобразилося у висловлюваннях білоруського президента. Олександр Лукашенко висловив низку заяв щодо президентської кампанії в Україні. Президент Республіки Білорусь наголосив, що квітневий саміт

[560] Максєєв С. Розвиток політичних відносин України та Республіки Білорусь (1994-2004). Режим доступу: https://www.sworld.com.ua/konfer30/653.pdf

[561] Державний галузевий архів МЗС України. Спр. 73. Політичні питання (загальне), Том 1, 10.01.1999 – 24.06.1999. Арк. 65-68.

[562] Президентські вибори-1999: як це було. *Свобода Слова*. Режим доступу: http://svobodaslova.in.ua/news/read/23300

[563] Державний галузевий архів МЗС України. Спр. 74. Політичні питання (загальне), Том 2, 26.06.1999 – 27.12.1999. Арк. 124-132.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

СНД відбувся для підтримки Л. Кучми[564]. Максєєв С. у своїй статті дуже вдало виділив конфлікт між О. Лукашенко та Л. Кучмою, який відбувся 31 жовтня 1999 р., напередодні дня виборів, на саміті Співдружності у Києві, білоруський лідер заявив: «Я що, маріонетка їздити і підтримувати когось? Що я буду їздити до Києва і проштовхувати там Кучму? Народ сам розбереться, кого йому обирати».[565] Олександр Лукашенко нагадував, що Україна не є членом СНД, бо відмовилася від ратифікації в свій час Статуту Співдружності[566].

17 листопада 1999 р. О. Лукашенко привітав Л. Кучму, ,незважаючи на погіршення взаємин між державами, з обранням на посаду Президента України на новий термін. В привітанні О. Лукашенко висловив впевненість в добросусідських відносин між Республікою Білорусь та Україною та надією на динамічність та цілеспрямованість[567].

Варто зауважити, що українські ЗМІ неодноразово підкреслювали залежність Республіки Білорусь від Російської Федерації, це, однозначно, впливало й на хід міждержавних взаємин між Україною та Республікою Білорусь. Контекст українсько-білоруського співробітництва варто оцінювати крізь призму відносин обох держав із ЄС та, особливо, з Російською Федерацією.

Після вступу Республіки Білорусь у Євразійський економічний союз та після підписання у 1999 році «Договору про створення союзної держави»[568] відносини між РБ та РФ регулюються на основі цього договору. Офіційний Мінськ від того моменту на міжнародній арені дотримується «Програми узгоджених дій в області зовнішньої політики»[569] з Російською Федерацією та активно розвиває двостороннє співробітництво у сфері військового та військово-

[564] Там само. Арк. 164.

[565] Максєєв С. Розвиток політичних відносин України та Республіки Білорусь (1994-2004). Режим доступу: https://www.sworld.com.ua/konfer30/653.pdf

[566] Там само.

[567] Державний галузевий архів МЗС України. Спр. 74. Політичні питання (загальне), Том 2, 26.06.1999 – 27.12.1999. Арк. 200-203.

[568] Україна-Білорусь: чи можлива співпраця в обхід РФ. «Європейська правда». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/06/13/7050503/

[569] Там само.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

технічного співробітництва з РФ. Створюється регіональне угрупування військ, у рамках Єдиної регіональної системи ППО обох держав.

Те, що Російська Федерація здійснювала визначальний вплив на характер співпраці між Україною та Республікою Білорусь, неодноразово підкреслювалося українськими політиками та політологами, істориками[570].

Навіть більше, сама розмова про відносини з РБ часто починалася з окреслення залежності економічної, фінансової та енергетичної систем від Російської Федерації. Аналізуючи міжнародні відносини Республіки Білорусь, виникають нові дискурси про «несамостійну політику Мінська», «руку Москви» в рішеннях білоруської влади щодо України, що, своєю чергою, призводить до браку довіри у відносинах між Україною та РБ.

Окремими фрагментами, які створювали ілюзію тісної співпраці між Республікою Білорусь та Україною, були міжпарламентські зустрічі та окремі договори і т.д.[571]

З нагоди дванадцятої річниці проголошення незалежності України на адресу Голови Верховної Ради України В. Литвина надійшло привітання від В. Попова, керівника Палати представників Національних зборів Республіки Республіки Білорусь.

Офіційні візити парламентських делегацій Республіки Білорусь в Україну та України до Білорусі, що відбулися 2003 року, на думку українських політиків, надали нового імпульсу до співпраці двох країн та посприяли обмінові досвідом законодавчої роботи між парламентарями двох країн, визначенню нових напрямків взаємодії [572]. Угода про співробітництво між Національними зборами Республіки Білорусь та Верховною Радою, підписана 2004 р., документ, мав на меті сприяти розвитку та поглибленню міжпарламентських контактів двох країн. Такої думки притримувалися Голова Верховної Ради України В. Литвин і Голова Ради Республіки Національних зборів Республіки Білорусь Г. Новицький.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

---

[570] Там само.

[571] Караїм Т. 25 років діалогу України і Білорусі крізь призму викликів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11769/1/Karayim.pdf

[572] З нагоди 12-ї річниці проголошення незалежності України на адресу Голови Верховної Ради України надходять привітання. Верховна Рада України 1994-2019. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://rada.gov.ua/news/Povidomlennya/412.html

В інтерв'ю журналістам у м. Чернігів В. Литвин зазначив, що підписання Угоди – це «переведення у практичну площину» розмов про необхідність активізації міжпарламентського співробітництва[573].

В свою чергу, Г. Новицький зазначив, що вперше в історії двох суверенних держав підписано Угоду, яка «дозволить парламентам працювати системно і окреслити конкретні механізми цієї роботи»[574].

За словами В. Литвина, під час зустрічі з Головою Ради Республіки Національних зборів Республіки Білорусь обговорювалися «найбільш актуальні напрями»[575], в яких могли б співпрацювати парламенти, сприяючи органам виконавчої влади в ухваленні певних рішень.

Україна та Республіка Білорусь, як повідомив ерівник українського парламенту, досягли домовленості про створення Міжпарламентської комісії з співробітництва протягом місяця. Перше засідання мало відбутися в квітні 2004 р., на якому мали затвердити план роботи і перелік питань, які потребували невідкладного розгляду.

Таким чином, характер взаємовідносин між Україною та Республікою Білорусь поступово почав переходити у стадію непорозуміння і конфлікту. Дипломатичний діалог та нерозривний зв’язок між Республікою Білорусь та Росією завдали вирішального удару по міжнародній політиці Республіки Білорусь та її відносинам з Україною. В деякій мірі, особисті відносини між президентами дали можливість на активізацію міждержавного діалогу, однак зовнішньополітична орієнтація країн кардинально відрізнялася.[576] В період 2000-х рр. вирішальну роль у внутрішній та зовнішній політиці Республіки Білорусь перебирає на себе Російська Федерація, яка диктує свої умови О. Лукашенко. Це, в свою чергу, негативно позначилося на співпрацю РБ з Україною.

---

[573] Верховна Рада України 1994-2019. «Підписання Угоди про співробітництво між Верховною Радою України і Національними зборами Республіки Білорусь». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://rada.gov.ua/fsview/910.html

[574] Там само.

[575] Верховна Рада України 1994-2019. «Підписання Угоди про співробітництво між Верховною Радою України і Національними зборами Республіки Білорусь». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://rada.gov.ua/fsview/910.html

[576] Україна-Білорусь: чи можлива співпраця в обхід РФ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/06/13/7050503/

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

ВИСНОВКИ

Зацікаленість білоруською історією та зацікавлення української суспільно-політичної думки проблематикою суспільно-політичних процесів в Республіці Білорусь 1991–2004 рр. зумовлена спільністю історії певних історичних періодів обох країн, що залишило свій відбиток в українській історичній пам'яті. Також, з іншої сторони, інтерес однієї країни до іншої полягає у спільному кордоні та політичних настроях в країні, який постійно потрібно спостерігати задля утримання політичної стабільності на міжнародній арені. Саме цим завданням і займалися українські політики, журналісти, експерти та загалом українська громадськість постійно враховує іноземний чинник, особливо, якщо це сусідня країна (РБ), аналізуючи його та пробує прогнозувати майбутнє відносин держав-сусідів. Розпад СРСР дав можливість створити нові, молоді незалежні держави зі своїм управлінням та правом ведення міжнародного діалогу. Одна з таких держав – Республіка Білорусь, де незалежність виявилась несподіванкою для білоруського суспільства. Велика кількість причин, серед яких: тяглість до радянського минулого та неспроможність в економічному, політичному та культурному житті відійти від старих схем ведення політики, робить білоруську історію специфічною та цікавою для дослідження. Проведення у дисертації детального та багатоаспектного дослідження таких візій дозволяє зробити наступні підсумки:

1. Історіографія та джерельна база дослідження не є до кінця сформованими та перебувають на стадії становлення, на даному етапі відбувається постійна переоцінки вже наявних досліджень по даній тематиці та відчувається нестача нових позицій літератури та історичних джерел. Переважно йдеться про розвідки українських журналістів, соціологів, політологів, філософів, юристів, економістів. Щодо українських істориків, то дослідження та перші спроби аналізу явища суспільно-політичної думки, суспільно-політичних процесів у Республіці Білорусь та зовнішньополітичної діяльності майже не проводяться, поки що такого роду роботи є фрагментарними та здебільшого

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

некомплексними, але у сукупності дають змогу отримати цілісне уявлення про досліджувану проблематику.

2. Образ Білорусі та білорусів в українському науковому просторі формувався на основі фрагментарних джерел та історіографії. Детальний аналіз та структуризація інформації формує єдину суспільно-політичну думку, де Республіка Білорусь сприймалася як країна диктатури, авторитаризму та фальсифікацій. А яскравим прикладом цього твердження є факт, підтвердження – рішення Європарламенту, який прийняв резолюцію щодо ситуації, яка склалася в Республіці Білорусь. Рішенням став заклик до Ради Європи засудити існуючий в країні режим як диктатуру, а президента – як диктатора.

3. Аналізуючи програми політичних партій України (1994-2004 рр.), зроблено висновок такий: не всі політичні інститути України прагнули налагодити контакт з білоруськими політиками, які прагнули і намагалися своїми рішеннями та політикою повернути соціалістичне минуле. Були певні вийнятки, які з часом залишилися в меншості. Взагалі почав створюватися негативний образ Білорусі та білоруської влади загалом. Така тенденція привела до того, що з часом виростає певний політичний бар'єр між державами, зростає конфронтація. Щодо поглядів на діяльність білоруської влади, яку уособлював О Лукашенко, українська суспільна думка в період 1991-2004 рр., суттєво відрізняється від політичної позиції української влади. Статистика та аналітичні дані представляють українську суспільну думку. За даними досліджень Інституту соціології НАН України специфічною рисою суспільно-політичної свідомості українців є «гойдалки» емоційного ставлення до влади з переважно критичною оцінкою діяльності всіх державних інституцій. Великий резонанс серед українських ЗМІ та експертного середовища викликало питання референдуму в Білорусі (24 листопада 1996 року) скликаного за ініціативою Президента Республіки Білорусь О. Лукашенка. Таку зацікавленість викликав референдум з питання прийняття нової редакції Конституції. Українські дослідники дійшли висновку, що прийняття Конституції із змінами та доповненнями відбувалося під тиском діючої влади.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

4. Недостатньо висвітленим в українській історіографії залишилося питання соціально-економічної ситуації в Республіці Білорусь. Окремі дослідження приводять до таких міркувань, що впродовж другої половини 90-х рр. XX ст. стратегія розвитку Республіки Білорусь, спрямована на зміцнення президентської влади та побудову соціально орієнтованої ринкової економіки, яка в цілому не давала позитивних результатів. Однак, можна зазначити, що були певні вийнятки, коли таке явище як регулювання економіки держави, давало свій результат, а радикальне втручання в економіку виявлялося успішним. Після отримання незалежності Республіка Білорусь перебувала в пошуку власного шляху розвитку, складний етап виборів і боротьба за владу. Обрання Президентом Республіки Білорусь О. Лукашенка нанесло відбиток на виборі перспективної моделі економіки, на виборі політичної системи для країни. Переживши структурну кризу початку 90-х рр., що супроводжувалася спадом виробництва, інфляційними процесами, наростанням соціальних проблем, країна зуміла виробити з 1994 р. і до 2000 рр. низку програм і концепцій із подолання кризових явищ, реалізувати їх у практичній площині. Все це стало можливим завдяки міцній президентській формі правління та особистому впливі О. Лукашенка на внутрішню політику держави. Республіка Білорусь за формою правління та економічною моделлю так і залишилася в цьому періоді (1991-2000 рр.), не використовуючи прогресивних політичних тенденцій у розвитку власної стратегії та побудові сучасної європейської держави.

5. Позитивний чи негативний образ білорусів в українській суспільній думці складався протягом багатьох років. Насамперед це відбувалося під тиском економічним або політичним, залежало від конктретних осіб чи подій, які відбувалися в Україні. Дослідження даної проблеми повинно привертати дещо більшу увагу українських істориків, соціологів, політологів, і окремо, політиків, оскільки громадська думка, в данному випадку, на прикладі, ставлення українців до білорусів, зможе спрогнозувати загальний настрій і стан українського суспільства в майбутньому. Українсько-білоруські культурні зв’язки

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

повинні займати особливе місце при дослідженні образу білорусів та Білорусі в українській громадській думці. Тривалий періодом спільної історії цих держав залишив помітний слід не тільки в історичній пам’яті, а й в культурі, де спостерігається певна схожість. Вивчення цього питання зможе допомогти уникнути в майбутньому міждержавних конфліктів між Україною та РБ.

6. За час свого становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь домоглась загального міжнародного визнання, довела здатність до існування в співтоваристві держав, врегулювала відносини з сусідніми країнами, сприяла своєю політикою в області ядерного роззброєння зміцненню світової стратегічної стабільності. Процес ведення зовнішньої політики РБ викликали різні ставлення до нього української громадськості. Разом з тим більше десятиліття накопичувалися труднощі і проблеми, викликані суб’єктивними причинами, а незбалансованість східного і західного векторів білоруської зовнішньої політики істотно впливає не тільки на державність країни, її міжнародні позиції, а й формує образ країни в суспільній думці. Зовнішня політика Білорусі створила двоїсте враження. З одного боку, стратегічні орієнтири цієї політики офіційно проголошені та регулярно підтверджуються. З іншого боку, відсутня переконлива і виразна артикуляція національних інтересів країни в контексті змін міжнародного середовища на европейському континенті. Білоруське суспільство та еліта країни продемонстрували нездатність адаптуватися до нових історичних і геополітичних умов.

7. Інформаційна війна зі сторони російських ЗМІ, особистий тиск В. Путіна на О. Лукашенка, створення умов для повної економічної залежності задали якість відносин між РФ і РБ. Щодо Союзної держави, то обидві політичні системи мали всі важелі для створення відповідного діючого союзу, однак перебували у стані суперечливої соціально-політичної трансформації, стикаючись із перепонами, пов'язаними з нерівними ваговими характеристиками геополітичного, економічного та соціального характеру. Рішення про утворення союз між РФ та РБ сколихнув українську громадську думку в Україні, викликавши у ній занепокоєння, особливо тиском РФ на Республіку Білорусь.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

8. В основному, вирішальну роль у внутрішній та зовнішній політиці Республіки Білорусь перебирає на себе Російська Федерація, яка диктує свої умови О. Лукашенко. Це, в свою чергу, негативно позначилося на співпрацю РБ з Україною та сформувало негативний образ білоруської влади. Таким чином, характер взаємовідносин між Україною та Республікою Білорусь поступово почав переходити у стадію непорозуміння і конфлікту. Дипломатичний діалог та нерозривний зв'язок між Республікою Білорусь та Росією завдали вирішального удару по міжнародній політиці Республіки Білорусь та її відносинам з Україною. В деякій мірі, особисті відносини між президентами дали можливість на активізацію міждержавного діалогу, однак зовнішньополітична орієнтація країн кардинально відрізнялася.

Таким чином, сприйняття українською громадськістю суспільно-політичних процесів у Республіці Білорусь, її зовнішньої та внутрішньої політики, було різним, від різко негативно до позитивних, все залежило від політичних переконань, від подій, які відбувалися в Республіці Білорусь від світогляду громадян від відгуків ЗМІ. Образ Білорусі та білорусів в українській суспільно-політичній думці формувався поступово і з часом, від розпаду СРСР, становленням незалежності і до 2000-х рр. та президентства О. Лукашенка, в українській візії розвіюється образ білоруської ідеально збалансованої політики та стабільного економічного життя, яке панувало в країні.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

І. Джерела

1.1. Неопубліковані джерела

1. Галузевий державний архів МЗС України. Ф. 8. Оп. 97. Спр. 400. Арк. 22.
2. Галузевий державний архів МЗС України. Спр. 11. Арк. 10. (Організація офіційних та робочих візитів Президента, Прем'єр-міністра, Міністра закордонних справ (загальне) 29.03. 1995 28.06.1995). Арк. 19-20.
3. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/
4. Державний галузевий архів МЗС України. Спр. 73. Політичні питання (загальне), Том 1, 10.01.1999 – 24.06.1999. Арк. 65-68.
5. Державний галузевий архів МЗС України. Спр. 74. Політичні питання (загальне), Том 2, 26.06.1999 – 27.12.1999. Арк. 124-132.
6. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://2001.ukrcensus.gov.ua
7. Министерство иностранных дел Республики Беларусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://mfa.gov.by
8. Национальный статистический комитет Республики Беларусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.belstat.gov.by/
9. Национальный статистический комитет Республики Беларусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.belstat.gov.by/informatsiya-dlya-respondenta/perepis-naseleniya/perepis-naseleniya-1999-goda/tablichnye-dannye/raspredelenie-naseleniya-respubliki-belarus-po-natsionalnostyam-i-yazykam-v-1999-godu/
10. Посольство Республіки Білорусь в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rec.gov.by/
11. Посольство України в Республіці Білорусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://belarus.mfa.gov.ua
12. ЦДАВО України. Ф.2. Оп. 15. Спр. 3834. Листування КМУ. Арк. 24-30.
13. ЦДАВО України. Ф.2. Оп. 15. Спр. 4766. Листування КМУ. Арк. 59-62.
14. ЦДАВО України. Ф.2. Оп. 15. Спр. 4766. Листування КМУ. Арк. 65-70.
15. ЦДАВО України. Ф.2. Оп. 15. Спр. 3834. Листування КМУ. Арк. 58-63.

1.2. Опубліковані джерела

16. Біловезька угода 7-8 грудня 1991р. Режим доступу: www.jnsm.com.ua/
17. Беларусь в цифрах: Статистический справочник / Министерство статистики и анализа Республики Беларусь; В.И. Зиновский (пред. ред. кол.). Минск: Министерство статистики и анализа Республики Беларусь, 2008. 95 с.
18. Верховна Рада України 1994-2019. «Підписання Угоди про співробітництво між Верховною Радою України і Національними зборами Республіки Білорусь». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://rada.gov.ua/fsview/910.html
19. Верховна рада України. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

https://rada.gov.ua/
20. Декларация Верховного Совета Республики Беларусь «О государственном суверенитете Республики Беларусь». [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.pravo.by/
21. Договір між Україною і Республікою Білорусь про державний кордон. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_004
22. Договірно-правова база. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.rada.gov.ua
23. З нагоди 12-ї річниці проголошення незалежності України на адресу Голови Верховної Ради України надходять привітання. Верховна Рада України 1994-2019. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://rada.gov.ua/news/Povidomlennya/412.html
24. Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://president.gov.by
25. Офіційні результати Референдуму 24 листопада 1996 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rec.gov.by/refer/refer1996.html
26. Парламентські вибори в Республіці Білорусь (2000 рік). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// rec.gov.by/ru/arhiv-vybory
27. Постановление ВС РБ от 10 декабря 1991 г., № 1297-ХП «О денонсации Договора 1922 года об образовании Союза Советских Социалистических Республик». [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.busel.org/texts/cat1er/id5ewqenk.htm
28. Прямий Ефір: Зустріч президента України Леоніда Кучми з білоруським президентом Олександром Лукашенком». Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/890361.html
29. Рішення про вільну торгівлю…. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.qdpro.com.ua/catalogue/16110000
30. Соціологія громадської думки і журналістики. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://journlib. univ. kiev.ua/index.php?act=article&article=1276
31. Статистичні дані референдума 1995 року. *Укрінформ.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/
32. Товариство «Україна -Білорусь». [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://2001.ukrcensus.gov.ua
33. Український Інститут Майбутнього. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://uifuture.org/uk
34. Український інститут міжнародної політики. Режим доступу: http://www.uiip.org.ua
35. Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://razumkov.org.ua
36. Усна історія незалежної України. Розпад СРСР. Інтерв'ю Станіслава Шушкевича. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://oralhistory.org.ua/interview-ua/455/
37. Центр білоруської мови та культури імені Володимира Короткевича. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.facebook.com/philolog.knu.ua/
38. Центр білоруської мови та культури. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

http://philology.knu.ua/node/53

1.3. Періодика

39. Бабич Б. Спочатку було боляче… *Українське слово*. 2000. Ч. 41. 12–18жовтня. С. 8.
40. Бавков І. Білорусь – Україна: подорож на межу. *«Ї» Незалежний культурологічний часопис*. 2000. № 18. С.232–234.
41. Батенко Т. Лукашенко: спроба політичного портрета. *«Ї» Незалежний культурологічний часопис*. 2000. № 18. С. 263–270.
42. Біловезька пуща для офіційного Мінська. Урядовий кур'єр. [Електронний ресурс]. Режим доступу:https://ukurier.gov.ua/uk/news/bilovezka-pusha-dlya-oficijnogo-minska/
43. Брунь С. Ностальгія за Радянським Союзом. *Українське слово.* 1999. Ч. 6. 11 лютого. С. 1; 8.
44. В Білорусі розпочалося голосування з виборів президента. Радіо Свобода» 4 вересня 2001. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/880189.htm
45. Вибори в Білорусі. *Урядовий кур'єр*. Режим доступу: https://ukurier.gov.ua/uk/search/?q=білорусь&page=2
46. Вибори у Білорусі: «Лукашенко в п'ятий раз стає президентом». Режим доступу: https://daily.rbc.ua/ukr/show / vybory - belarusi- lukashenko-pyatyy-raz-stanovitsya-1444588402.html
47. Вибори у Білорусі: Лукашенко в п'ятий раз стає президентом. *РБК-Україна*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https:// daily.rbc.ua/ ukr/show/ vybory-belarusi- lukashenko– pyatyy- raz- stanovitsya- 1444588402.html
48. Герасименко П. «Кінець білоруського «економічного дива». Obozrevatel.com. [Електрониий ресурс]. Режим доступу: https://www.obozrevatel.com/publication/kinets-biloruskogo-ekonomichnogo-diva.htm
49. Гінда. В. Партизани Великої Вітчизняної війни: а чи був героїзм? УНІАН: Інформаційне агентство. 2010. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.unian.ua/society/391425-partizani-velikoji-vitchiznyanoji-a-chi-buv-gerojizm.html
50. Голова ЦВК: у Білорусі неможлива парламентська криза. *УНІАН*. Інформаційне агентство. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.unian.ua/world/130875-golova-tsvk-u-bilorusi-nemojliva-parlamentska-kriza.html»
51. Голод І. СРСР № 2. Як Україну намагалися втягнути у новий Союз. *Історична правда*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.istpravda.com.ua/articles/2011/12/26/66360/
52. ГОРДОН. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://gordonua.com/ukr/tags/stanislav-shushkevich.html

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

53. Грузін В. Як живеш, Білорусь? *Сільські вісті*. 1998. № 127. 22 жовтня. С. 3.
54. Губенко Д. Білорусь. Залізна хода президента. *Українське слово*. 2001. Ч. 6. 8–14 лютого. С. 9.
55. Да, Беларуси трудно балансировать. Особенно при диком крене в сторону России. Режим доступу: https://naviny.by/article/20170602/1496407208-da-belarusi-trudno-balansirovat-osobenno-pri-dikom-krene-v-storonu
56. Два історичні дні 1991 року у Біловезькій Пущі: міфи та реальність. *BBC Україна.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.bbc.com/ukrainian/features-38234553
57. Дзеркало тижня. Режим доступу: https://dt.ua
58. Дубнов В. Бульба – 3, или Батька ставит последнюю точку. *Новое время*. № 43. С. 6–12.
59. Економічна правда. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.epravda.com.ua/tags/bilorusija/
60. Економічний часопис XXI ст. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://soskin.info/ea/
61. Зазіхання на суверенітет. Військо України Центральний друкований орган Міністерства оборони України. 2015. С. 2-8.
62. Засідання Вищої Ради Союзу Білорусі та Росії. *Дипломатичний вісник*. 2000. № 1. С. 26.
63. Зовнішні справи. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://uaforeignaffairs.com
64. Зовнішні справи. Білорусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/
65. Зовнішня політика Білорусі. *Тиждень.ua*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://tyzhden.ua
66. Зовнішня політика Республіки Білорусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://helpiks.org/3-20761.html
67. Зянон Пазньяк: «Росія зламає свої зуби на Білорусі». *Час-Time*. 1997. № 18. 8–14 травня. С. 3.
68. Зянон Пазьняк. Курапаты. Дзесяць гадоў пасьля. *Наша Ніва*. 1998. № 12 (109).
69. Из интервью О. Г. Лукашенко украинским СМИ // УНІАН, 23 лист. 2006 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.unian.net.
70. Казначеєв В. Надоїти, нагодувати, збільшити. *Дзеркало тижня.* 2000. № 47. 2–8 грудня. С. 5.
71. Калиниченко А. Беларусь. Портрет в стиле пессимистического реализма. *Зеркало недели*. 1996. № 35. 31 августа–6 сентября. С. 4.
72. Калиновський В. У парламенті Білорусі вперше з 2004 року з'явиться опозиція. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/27981468.html
73. Канюк Р. Чи є Биківня символом декомунізації українського суспільства? [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/chi-ie-bikivnya-simvolom-dekomunizaciyi-ukrayinskogo-suspilstva

Інститут українознавства ім. І. Крипякевича

74. Каплюк Г. Газова війна Росії та Білорусі: уроки для України. *Главком*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://glavcom.ua/publications/35041-gazova-vijna-rosiji-ta-bilorusi-uroki-dlja-ukrajini.html»
75. Каспрук В. Білорусь перед вибором. *Українське слово.* 2001. Ч. 33. 16–22 серпня. С. 8.
76. Каспрук В. Лукашенко намагається опустити інформаційну «залізну завісу». *Час-Time.* 1997. № 42. 23–29 жовтня. С. 8.
77. Каспрук В. Першоквітневий союз: унія між Білоруссю й Росією, схоже, набуває все конкретнішого змісту. *Час-Time.* 1997. №. 16. 17–23 квітня. С. 8.
78. Каспрук В. Білоруський диктатор Лукашенко розпочинає чергове «полювання на відьом». Хто наступний? *Час-Time.* 1998. № 3. 22–28 січня. С. 8.
79. Каспрук В. В Білорусі визріває профашистська диктатура: які ж уроки з цього може винести Україна? *Час-Time.* 1996. № 50. 20 грудня. С. 8.
80. Каспрук В. Політичне протистояння в Білорусі. *Українське слово.* 2001. Ч. 36. 6–12 вересня. С. 8.
81. Кеснер Г. 20 років при владі: секрет політичного довголіття Лукашенка. Українська правда. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.pravda.com.ua/inozmi/deutsche-welle/2014/07/11/7031623/
82. Киев должен спасать Беларусь, не делая, однако, трагедии из последних событий. *Зеркало недели. Украина*. 19.05.1995. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/POLITICS/kiev_dolzhen_spasat_belarus,_ne_delaya,_odnako,_tragedii_iz_poslednih_sobytiy.html
83. Кириченко І. Особливості національної толерантності в Україні. *Дзеркало тижня*. 2002. 31 серпня. С. 6.
84. Класковський О. В чому ж полягає секрет політичного довголіття Лукашенка?. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.pravda.com.ua/search/?search=%C1%B3%EB%EE%F0%F3%F1%FC+1994
85. Коктиш О. Як білоруси дійшли до автократії. *«Тиждень.ua».* [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://tyzhden.ua/World/36795
86. Коментар: Білорусь - довгий шлях до незалежності. DeutscheWelle. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.dw.com/uk/коментар-білорусь-довгий-шлях-до-незалежності/a-19501705
87. Комсомольська правда в Україні. Інтернет ресурс. Режим доступу: https://kp.ua
88. Комуніст. Інтернет ресурс. Режим доступу: http://www.komunist.com.ua
89. Костырко В. «Куропаты: фальшивка националистов трещит по швам». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.pravda/news/world/27-05-1999/905238-0/
90. Кравчук Л. Щоб Україна могла вийти з СРСР, потрібно було СРСР денонсувати. *Укрінформ.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2132892-sob-ukraina-mogla-vijti-z-srsr-potribno-bulo-srsr-denonsuvati.html
91. Кравчук: «Никогда, ни при каких условиях, даже клочком своей территории поступаться нельзя, и если меня спросят: «Землю отдать или умереть?» – я

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

выбираю последнее». *Антикор*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://antikor.com.ua/articles/144219kravchuk_nikogda_ni_pri_kakih_uslovijah_dahe_klochkom_svoej_territorii_postupatjsja_neljzja_i_esli_m

92. Крук О. Білорусь приречена на незалежність. *Молодь України.* 1997. № 32. 21 березня. С. 1.
93. Ласкавий А. Хто розвалив «прекрасний наш Союз»? *Голос України*. 1992. № 9. 22 січня. С. 3.
94. Левченюк Л., Прокіп В. Радянська тоталітарна культура як інструмент творення «нової людини». Voxpopuli. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.vox-populi.com.ua/rubriki/politika/radanskatotalitarnakulturaakinstrumenttvorennanovoieludiniavtorilevcenukludmilaprokipvolodimir
95. Леонид Кравчук: «Когда беловежские соглашения были подписаны, ельцин позвонил бушу и сказал: «господин президент, советского союза больше нет»// «Факты и комментрарии». Режим доступу:http://fakty.ua/51373-leonid-kravchuk-quot-kogda-belovezhskie-soglasheniya-byli-podpisany-elcin-pozvonil-bushu-i-skazal-quot-gospodin-prezident-sovetskogo-soyuza-bolshe-net-quot
96. Леонід Кравчук: «Лукашенко – еммисар Путіна». *FaceNews.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.facenews.ua/news/2015/259981/amp.html
97. Леонід Кравчук: «Шушкевич та Єльцин представляли себе самих, а я волю народу…». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.unian.ua/politics/25360-leonid-kravchuk-shushkevich-ta-eltsin-predstavlyali-samih-sebe-a-ya-volyu-narodu.html
98. Литвиненко, О. Великий сусід визначився. Що Україні робити далі? *Дзеркало тижня*. 2009. 19 вересня [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://dt.ua/articles/57918.
99. Лукашенко «оновлює» владу в Білорусі чи замітає сліди злочину?*Радіо Свобода*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/1182697.html
100. Лукашенко в Києві. *Українське слово*. 1999. С. 9.
101. Лукашенко запевнив, що з боку Білорусі агресії не буде. *ZIK*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zik.ua/news/2014/03/29/lukashenko_zapevnyv_shcho_z_boku_bilorusi_agresii_ne_bude_475053
102. Лукашенко обізвав Кравчука продажним і пригрозив йому групою «Альфа». *Українська правда*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/news/2005/11/23/3022001/
103. Маслов А. Беларусь и Украина. Пути и перепутья. *Правда Украины.* 2000. № 8–9. 21 января. С. 4–5.
104. Мицик Ю. V Міжнародний конґрес білорусистів. *Український історичний журнал*. 2010. № 4. С. 229–231.
105. Мода на мову: русифікація в Білорусі згортається? *Укрінформ*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/1959272-moda-na-movu-rusifikacia-v-bilorusi-zgortaetsa.html
106. Мужской розговор. Первый президент независимой Украины Леонид

Інститут українознавства ім. І. Крипякевича

Кравчук…. *Бульвар Гордона*. 2016. № 50 (606). декабрь.
107. Мытик О. Кебич: Я бы не проиграл в 1994-м, если бы... [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://news.tut.by/politics/140658.html.
108. Навколо президентських виборів у Білорусі. Погляд з України.*Радіо Свобода*. [Електронний ресурс]. Режим доступу:https://www.radiosvoboda.org/a/880406.html
109. Нагорнюк С. Важный этап в развитии двусторонних отношений. *Діловий вісник*. 2006. № 12. С. 2-4.
110. Новини 24. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://24tv.ua/bilorus_tag606/
111. Осадчий Т. Білорусь намагається побудувати нову національну ідентичність. *Глобал Аналітик*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.global-analityk.com/міжнародне-життя/білорусь-намагається-побудувати-нов/
112. Обращение Центральных Комитетом Коммунистических партий Белоруссии, РСФСР и Украины к коммунистам, всем трудящимся, народам СССР. *Правда Украины.* 1991. № 42 (14807). 1 марта. С. 1.
113. Панчишин А. Білорусь сиротіє. *Політика і культура*. 1999. № 13. С. 12-13.
114. Панямонав З. На четвертий термін. *Тиждень. ua.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://tyzhden.ua/Publication/7388
115. Парламентські вибори в Білорусі: найнудніша кампанія. *BBC*-Україна. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/09/120915_belorus_elections_hk
116. Пастушенко Л. Камо грядеші? *Демократична Україна.*1992. № 26. 3 березня. С. 1–2.
117. Поїздка О. Лукашенка в Москву (3 серпня 1994 р.) була не випадковою. *Мета. Новини*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://news.meta.ua/ua/person:віктор-черномирдін/
118. Политолог Сергей Толстов: Лукашенко не остановит агрессию РФ в Украину [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ua.news/ru/politolog-sergij-tolstov-lukashenko-ne-zupinit-agresiyu-rf-proti-ukrayini/
119. Поліщук Т. Ситуація в Білорусі краща, ніж в інших країнах СНД. *День*. 1999. С. 2–5.
120. Поліщук Т. Білоруська мозаїка. *День*. 1999. № 113. 6 серпня. С. 21.
121. Портников В. Союз-маскарад. *Зеркало недели*. 1997. № 14. 5 –11 апреля. С. 1;5.
122. Портников В. Дике полювання президента Лукашенка. *Дзеркало тижня*. 2000. № 47. 1 грудня.
123. Потєхін О. Білоруська модифікація суспільно-політичного розвитку. *Політична думка*. 1998. № 3-4. С. 86–95.
124. Потупа О. Білорусь–97: панорама погрому. *За вільну Україну.* 1998. Ч. 8. 20 січня. С. 2–3.
125. Починалося все неймовірно пафосно і, як здавалося тоді, перспективно для обох сторін. *Правда тут*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://pravdatut.ua/news/40301-b-lorus-ja-p-dpisala-mitnii-kodeks-vropeiskogo-soyuzu
126. Правда про Куропати. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://old.qha.com.ua/ua/photo/quot-pravda-pro-kuropati-quot-vidkrittya-vistavki-pro-

Інститут українознавства ім. І. Крипякевича

quot-velikii-teror-quot/30262/#1
127. Президентські вибори у Білорусі. *День*.2001. № 111.
128. Президентські вибори-1999: як це було. *Свобода Слова*. Режим доступу: http://svobodaslova.in.ua/news/read/23300
129. Пульша С. Річниця БНР: демократія – це не страшно. *Газета «Тиждень»*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://tyzhden.ua/World/211541
130. Путінська Росія може поглинути Білорусь. Порівнюють із аншлюсом гітлерівського Третього Райху й Австрії. *Тексти.org.ua.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/news/textynewseditor/read/90438/Putinska_Rosija_mozhe_poglynuty_Bilorus_Porivnujut_iz
131. Радіо Свобода. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org
132. Референдум-1991. Як Україна обрала незалежність. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3781495-referendum-1991-yak-ukraina-obrala-nezalezhnist
133. Референдум-1996. Как Лукашенко обвел парламент вокруг пальца. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://naviny.by/article/20161123/1479880119-referendum-1996-kak-lukashenko-obvel-parlament-vokrug-palca
134. Розанов А. Білорусь: вектори зовнішньої політики. *«Ї» Незалежний культурологічний часопис*. 2000. № 18. С. 220–227.
135. Роман Безсмертний: «Білоруси більші європейці за українців». *Gazeta.ua*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_bilorusi-bilshi-yevropejci-za-ukrayinciv-roman-bezsmertnij/440376
136. Росія може відмовити у поставці нафти Білорусі. *РБК-Україна*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.rbc.ua/ukr/tag/belarus-10032015
137. Саєнко Л. «Я вас нутром відчуваю». *День*. 2000. № 67. 14 квітня. С. 3.
138. Саєнко Л. Білорусь відродила митницю. *Слобідський край*. 1998. 17 вересня. С. 2.
139. Сайт *«INSIDER»*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.theinsider.ua
140. Сальникова С. Специфические феномены постсоветской аномии (Беларусь, Россия, Украина). *Грані*. 2013. № 12. С. 20-26.
141. Сам Лукашенко зазначив, що інтеграція Росії і Білорусі зайшла настільки далеко, що «неможливо» втрачати темпи руху вперед». *Дзеркало тижня*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://dt.ua/WORLD/putin-skazav-lukashenko-scho-vikoristovuye-soyuznu-derzhavu-dlya-obkatki-integraciynih-modeley-165866_.html
142. Скоробагатько С. Росія-Білорусь: зближення чи поглинання? *Сільські вісті*. 1997. № 7. 16 січня. С. 3.
143. Смалянчук А. Білорусь у XX столітті: геополітичне становище і спроби формування власної політики. *Незалежний культурологічний часопис «Ї»*. 2000. № 18. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/n18texts/smalanch.htm
144. Смірнов А. «20 років при владі, або Застава політичного довголіття Лукашенка» // Finance.ua. – Режим доступу: news.finance.ua/ua/news/-/329703/20-rokiv-pry-vladi-abo-zastava

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

145. Снапковский В. Внешняя политика Республики Беларусь: первые итоги первого десятилетия. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 2000. № 4. С. 45–51.
146. Снарська І. Країна протиріч. *Час-Time.* 1997. № 46. 20–26 листопада. С. 8.
147. Снітко Т. «Не лізь до мене, Заходе, …». *Україна молода.* 2000. № 185. 10 жовтня. С. 6.
148. Снітко Т. Білорусь – країна арештів. *Україна молода*. 1997. № 210. 14 листопада. С. 6.
149. Снітко Т. Білорусь. Вибране. *Україна молода.* 2001. № 114. 26 червня. С. 5.
150. Снітко Т. І це все про нього… Про режим. *Україна молода*. 1997. № 89. 21 травня. С. 3.
151. Снітко Т. Привид «світлого майбутнього» блукає по Білорусі. *Україна молода.* 1998. № 187. 30 вересня. С. 5.
152. Снітко Т. Білорусь на кону. *Україна молода*. 2001. № 163. 8 вересня. С. 4.
153. Снітко Т. Палата № 2. *Україна молода*. 2000. № 190. 17 травня. С. 5.
154. Сосніна. І. «Отвести народ от пропасти». КП в Украине. Режим доступу: https://kp.ua/politics/580541-otvesty-narod-ot-propasty-lukashenko-yzbraly-rovno-23-hoda-nazad
155. Союзное государство России и Белоруссии. «РИА НОВОСТИ. УКРАИНА». [Електронний ресурс]. Режим доступу: **https: // ria/spravka/** 20100316/214629112.html
156. Станіслав Шушкевич про те, що насправді було в Біловезькій пущі. *BBCnews Україна*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/features-38247470
157. У Білорусі було більше демократії, ніж за часів «народного батьки» Лукашенка?. Інтерв'ю з Леонідом Кравчуком. *День*. 1999.
158. У Білорусі в урочищі Куропати під Мінськом скоєно напад на табір активістів опозиції, які намагаються не допустити будівництва автошляху на місці масових поховань жертв політичних репресій. [Електронний ресурс]. Режим доступу:https://www.radiosvoboda.org/a/888880.html
159. У Білорусії пройшла акція опозиції до річниці референдуму 1996 року. «Радіо Свобода». Режим доступу: http: //www. radiosvoboda.org/a/news/28137943.html
160. У Сеньківці пролунав заклик до щільнішої інтеграції». «BBC. Україна. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/domestic/story/2004/06/040627_senkivka_trio.shtml
161. Угода про створення Співдружності Незалежних Держав. *Законодавство України.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_077
162. Україна – Білорусь: довгострокова програма економічного партнерства. Урядовий кур'єр. 1998. 15 грудня. С. 1, 2.
163. Україна і Білорусь: на співпрацю впливає Кремль – експерти. *Радіо Свобода*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/28886636.html
164. Україна-Білорусь: чи можлива співпраця в обхід РФ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https:// www.eurointegration.com.ua/articles/2016/06/13/7050503/

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

165. Українська правда. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.pravda.com.ua/search/page_50/?search=%C1%B3%EB%EE%F0%F3%F1%FC
166. Український інтерес. Інтернет-ресурс. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uain.press/newspaper
167. Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.ukrinform.ua
168. Харчук Н. Бєларусь: гвіздки для власного розп'яття. *Час-Time.* 1996. № 38. 27 вересня. С. 2.
169. Червак Б. Білорусь: Воля або смерть. *Українське слово*. 1996, 28 листопада. С.1-4.
170. Череда М. На другий термін… *Дзеркало тижня.* 2001. № 36. 15–21 вересня. С. 5.
171. Череда. М. Белградский сценарий для Белоруссии. *Зеркало недели*. 1997. № 12. 22–28 марта. С. 6.
172. Шипунов Г. Авторитарний режим у Білорусі: історія становлення. *Грані.* 2014. № 9. С. 92–99.
173. Шушкевич та Кравчук: Перші керівники про розвал СРСР та сучасність. *«Український інтерес»*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uain.press/interview/shushkevych-ta-kravchuk-pershi-prezydent-pro-rozval-srsr-ta-suchasnist-617240
174. Юричко А. Білорусь: ностальгія дедалі дорожчає! *Голос України.* 1998. № 110. 12 червня. С. 11.
175. Як в Україні і Білорусі вшановують пам'ять жертв сталінських репресій? [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/28994346.html
176. INTERNET-МАЙДАН. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/883954.html
177. USATODAY». [Електроннийресурс]. Режимдоступу: http: // usatoday30 .usatoday. com/ news/world/ 2001/09/09/belarus.htm

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

178. Zik. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zik.ua
179. ZN.UA. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://dt.ua
180. 20 років мрії і примусу: як Росія і Білорусь будували союзну державу. Апостроф. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://apostrophe.ua/ua/article/world/ex-ussr/2017-04-16/20-let-mechtyi-i-prinujdeniya-kak-rossiya-i-belarus-stroili-soyuznoe-gosudarstvo/11741
181. 25 років діалогу України і Білорусі: перспективи всупереч викликам. *Громадський простір*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.prostir.ua/event/25-let-dyaloha-ukraynyi-y-belarusy-perspektyvyi-vopreky-vyizovam/
182. 25 років діалогу України і Білорусі: перспективи всупереч викликам. *Українська Призма. Рада зовнішньої політики*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://prismua.org/events/25-years-dialogue-ukraine-belarus-prospects-despite-challenges/

II. Історіографія

183. Андрущенко С. *Україна в сучасному геополітичному середовищі*: Монографія. Київ: Логос, 2005. 288 с.
184. Бабич В. Електоральна географія північної сусідки. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://politiko.ua/blogpost76542
185. Багмет М. Громадська думка як соціальний феномен: аналіз теоретико-методологічних підходів. *Наукові праці ЧДУ ім. П. Могили. Соціологія*. 2008. Т. 103. № 90. С. 57–60.
186. Базив Д. *Геополітична статегія України*. Інститут держави та права ім. В. М. Корецького НАН Украини. 2000. С. 37–42.
187. Банах В. Російська суспільно-політична думка 1990-х рр. Про участь України в інтеграційних процесах СНД. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2867/1/29.pdf
188. Безсмертний чекав своєї відставки з першого дня призначення послом. *УНІАН*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.unian.ua/politics/503398-bezsmertniy-chekav-svoeji-vidstavki-z-pershogo-dnya-priznachennya-poslom.html»
189. Белоруссия и Россия: общества и государства / ред.-сост. Д. Е. Фурман. Москва: Права человека, 1998. 432 с.
190. Бетлій О. Україна-Білорусь. Аудит зовнішньої політики. *Україна-Білорусь. Дискусійна записка*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://glavcom.ua
191. Біловезька угода: 25 років від дня підписання. Маловідомі факти. *Голос Свободи*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.holos.fm.page/25-rokiv-pidpisannja-bilovezkoyi-ugodi-cikavi-fakti
192. Біловезька угода: об'єктивна закономірність чи «змова трьох мужиків»? [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.Org/a/28160058.html
193. Білорусь 2000-х рр. Главком. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://glavcom.ua/search/p14.html?s[text]=Білорусь%201991-2004&

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

194. Білорусь в контексті взаємовідносин Росії та Євросоюзу: політичні та економічні аспекти. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://soskin.info/news/2172.html
195. Білоруський дисидент: «Після Лукашенка нам треба буде розпочинати з нуля» // «Політика і Культура» . Режим доступу: http://www.pic.com.ua/biloruskyj-dysydent-pislya-lukashenka-nam-treba-bude-rozpochynaty-z-nulya.html
196. Білорусько-українські освітні відносини другої половини XIX – початку XX століття. *Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2012. Вип. 8. С. 10-18.
197. Білорусько-українські театрально-музичні культурні зв'язки (друга половина XIX–початку XX століття). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ*. Дрогобич, 2009. Вип. 24: Історія. С. 264-273.
198. Біляцький С. Білоруський шлях входження в ринкове господарство. *Політика і час*. 1994. № 5. С. 39– 42.
199. Бойко О. «Спонтанність» підписання угоди в «Біловезькій Пущі» 1991 р.: анатомія міфу. *Збірник наукових праць викладачів університету*. Ніжин, 2006. С. 4–13.
200. Бойко О. Біловезька угода 1991 р.: суть та наслідки. *Університет*. 2005. № 6. С. 6–18.
201. Бойко О. Змова, переворот, переділ: що реально відбулося у біловезькій Пущі у грудні 1991 р.? *Знаки питання в історії України: про що мріяли, що маємо, на що надіємося ?: матер. XI Міжнар. наук. конф. приуроченої до 25-річчя незалежності України та 150-річчя Михайла Грушевського (28–29 вересня 2016 р.)*. Ніжин, 2016. С. 14–19.
202. Бойко О. Міфи Біловезької Пущі. *Сучасність*. 2005. № 12. С. 88–100.
203. Бойко О. Міфологія Біловезької пущі, як інструмент політичного маніпулювання. *Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили*: наук-метод. журн. Миколаїв, 2007. Т. 69. Вип. 56: Політичні науки. Правознавство. С. 13–18.
204. Бойко О. *Україна: від путчу до Пущі (серпень-грудень 1991 р.)*: монографія. Ніжин: ТОВ Видавництво Аспект-Поліграф, 2006. 224 с.
205. Бондаренко К. Земля нами здана без бою. *«Ї» Незалежний культурологічний часопис*. 2000. № 18. С. 260–268.
206. Боринська О. Порівняльний аналіз політичних трансформацій України та Білорусії у посттоталітарний період. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2006. Випуск 30. Книга 2. С. 280–290.
207. Бровка Ю. Республика Белорусь в условиях интеграции. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 1998. № 2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://evolutio.info/content/view/1296/215/
208. Бурдье П. *Социология политики*: пер. с. фр. Г. А. Чередниченко. Москва: Socio-Logos, 1993. С. 159–177.
209. Буркут І. Звичайний «лукашизм» . *Молодий буковинець*. 1997. 29 серпня. С. 42.
210. Валіон О. Ґенеза і специфіка білоруської економічної моделі (1994–2000 рр.). *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія,*

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

міжнародні відносини. Вип. 8. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. С. 135–146.

211. Валіон О. Зовнішньоекономічна діяльність Республіки Білорусь у контексті інтеграції у світову економіку. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Вип. 12. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. С. 39–49.
212. Валіон О. Основні тенденції соціально-економічного розвитку Білорусі (початок 90-х рр. XX ст. – 2010 р.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2014. Вип. 1(1). С. 162–168.
213. Валіон О. Соціально-економічний розвиток Білорусі на сучасному етапі. Україна-Європа-Світ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua
214. Валіон О. Трансформація білоруської економічної моделі у 2001–2005 рр.: перехід до стійкого соціально-економічного зростання. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць.. Серія: Історія, міжнародні відносини.* Вип. 9. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. С. 121–132.
215. Василевич Г. Конституція – основа розвитку держави . *Гуманітарно-економічний вісник*. 1996. № 2.
216. Василишин С. Дипломатичні відносини України та Республіки Білорусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Ues_2015_15_17
217. Василишин С. *Україна-Білорусь: стратегічне партнерство у політичній сфері (1994–2004)*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: journals.hnpu.edu.ua/ojs/hisgeo/article/view/1772.
218. Васильєв О. Проблеми трансформації інтеграційного об’єднання РФ і Білорусі // «Зовнішні справи». 2014. № 7. С. 44-47.
219. Вдовенко С. *Україна-Білорусь: взаємовідносини на перехресті перемін*. Чернігів: Лозовий В. М., 2010. 448 с.
220. Вівчарик М. Білорусь, Республіка Білорусь. *Енциклопедія історії України:* в 5 т.. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 1.: А–В. С. 288–289.
221. Вік Г.-Г. Кинуто виклик останньому самодержцеві Європи. *День.* 2001. № 156. 1 вересня. С. 1.
222. Вільні люди» (громадська організація). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.facebook.com/vilnilyudy.chernihiv/
223. Володимир Крижанівський: “Тостів було в Біловезькій Пущі більше, ніж вихилених чарок”. *Хрещатик*. 2001. 19 грудня. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://kreschatic.kiev.ua/ru/3263/art/2454.html
224. Годес Н. Генезис трансформації фінансового ринку Республіки Білорусь: переваги та недоліки. *Вісник Східноєвропейського університету економіки та менеджменту*. 2014. № 1. С. 128–138.
225. Голубець М. *Біловезька зустріч - крах імперії зла: (доповнене видання до 20-ї*

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

річниці підписання Угоди про створення Співдружності незалежних держав). Львів: Манускрипт, 2011. 113 с.
226. Голубець М. *Біловезька зустріч, напередодні та опісля: (до 10-річниці від дня підписання угоди)*. Львів: Поллі, 2001. 62 с.
227. Грабовський С. Уроки негативного досвіду. *Українське слово.* 1999. Ч. 6. 11 лютого. С. 5.
228. Грабовський С., Ставрояні С., Шкляр Л. *Нариси з історії українського державотворення*. Київ: Г.енеза, 1995. 608 с.
229. Грабовський С. Біловезька угода: об'єктивна закономірність чи «змова трьох мужиків?. [Електронний ресурс]. Режим доступу:https://www.radiosvoboda.Org/a/28160058.html
230. Грабовський С. Парадокси Білорусі. *Час-Time.* 1997. № 42. 23–29 жовтня. С. 4.
231. Гринько С. *Росії та Білорусі союзна держава*. Київ: Знання України, 2004. Т. 2. С. 70-80.
232. Гриценко Г. Білоруський національний рух у сприйнятті українців (друга половина XIX-XXст.) // *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2014. Вип. XVII-XVIII. С. 248-255.
233. Гриценко Г. Проблеми історіографії українсько-білоруських культурних відносин (друга половина XIX–XX ст.). *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич, 2013. Вип. 7. С. 23–31.
234. Гриценко Г. Українська тематика в білоруському часописі «Наша ніва» (1906-1914 рр.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2012. Вип.XVI. С. 330-337.
235. Грінкєвич О., Чередніченко О. Феномен Олександра Лукашенка. *Політична думка*. 2000. № 2. С. 112–130.
236. Гуща І. Співробітництво України та Республіки Білорусь з розвитку ринку. Економіка АПК. 2003. №4. С. 137-139.
237. Дворецька Г. В. *Соціологія*: навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2002. 340 с.
238. Демичев Д. Торгово-экономические отношения Республики Беларусь и Украины. *Белорусский экономический журнал*. 2000. № 4. С. 75–83.
239. Денисюк В. Складові та особливості білоруської постсоціалістичної економічної трансформації. *Економіст*. 2003. № 1. С. 40 – 45.
240. Довнар В. «20 років мрії і примусу: як Росія і Білорусь будували союзну державу». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://apostrophe.ua/ua/article/world/ex-ussr/2017-04-16/20-let-mechtyi-i-prinujdeniya-kak-rossiya-i-belarus-stroili-soyuznoe-gosudarstvo/11741
241. Долженков О. *Україна-Білорусь: Досвід політичної трансформації*: Монографія. Одеса: Астропринт, 2003. 264 с.
242. Дракохруст Г. Трансформация партийной системы Беларуси. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.yabloko.ru/Themes/Belarus/belarus-26.html
243. Заводовський І. Вплив внутрішньополітичний чинників на формування зовнішньої політики Республіки Білорусь (перша половина 1990-х рр.). *Стратегічні пріоритети*. № 1 (22), 2012. С. 196–201.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

244. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Другий конгрес білорусистів у Литві. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://rieirs.org.ua/index.php/uk/home-uk-ua/item/186-druhyy-konhres-bilorusystiv-u-lytvi
245. Інститут національної пам'яті. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.memory.gov.ua
246. Інститут соціології НАН України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://i-soc.com.ua/institute/news.php
247. Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка.Центр білоруської мови та культури імені Володимира Короткевича. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.facebook.com/philolog.knu.ua
248. Інтернет-портал «Белорусский партизан». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://belaruspartisan.by/politic/427267/
249. Інтернет-холдинг Олега Соскіна. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://soskin.info
250. Ірванець О. Країна, в якій мільйони помилилися. *Україна молода*. 2000. № 200. 31 жовтня. С. 7.
251. Камышев К. Международное признание республики Беларусь. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 2005. № 1. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://evolutio.info/ru/beljournal/2005-1/2005-1-kamishev
252. Караїм Т. 25 років діалогу України і Білорусі крізь призму викликів.[Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11769/1/Karayim.pdf
253. Караїм Т. Розбудова взаємин між Україною і Білоруссю у новому геополітичному просторі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11429/1/13Karayim.pdf
254. Карбалевич В. Експертна думка. *Аналітичний центр «Стратегія» – створений студентами та викладачами Інституту міжнародних відносин*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://medium.com/аналітичний-центр-стратегія/про-нас-903027330cfc
255. Карбалевич. В. Путь Лукашенко к власти.*Белоруссия и Россия: общества и государства*. Минск: Права человека, 1998. С. 226–258.
256. Карбалєвич В. Білоруська модель посткомуністичних трансформацій. *Політична думка*. 2000. № 1. С. 18–42.
257. Ковкель И., Ярмусик Э. История Белоруси. С древнейших времен до нашего времени. 5-е изд. Минск: Аверсэв, 2005. 605 с.
258. Ковтун О. Міжпоколінне порівняння норм моралі українського та білоруського суспільств. *Соціальні реальності в емпіричних дослідженнях*. 2014. № 2. С. 24–32.
259. Козак Ю. *Економіка зарубіжних країн*. Київ, 2013. 544 с.
260. Коктыш К. Трансформация политического режима Республики Беларусь, 1991–1999. Москва: МОНФ, 2000. 187 с.
261. Кордун О. Стосунки президента та Конституційного суду як дзеркало білоруської демократії// Нова політика. 1997. №1. С.8-11.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

262. Кореспондент.net. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ua.korrespondent.net
263. Королевська А. Становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь від незалежності до сьогодення *Гілея: науковий вісник*. № 83. С. 424-427.
264. Кравчук Л. *Маємо те, що маємо: спогади і роздуми*. Київ: Століття, 2002. 392 с.
265. Кравчук Л. *Одна Україна, єдиний народ: політичні роздуми над записами в щоденнику*. Харків: Фоліо, 2010. 538 с.
266. Крет Р. *Зовнішня політика Білорусі в умовах інтеграційних трансформацій Східної Європи* [Текст]: дис.... канд. політ. наук: 23.00.04 // Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. Рівне, 2011.
267. Крет Р. *Зовнішня політика Республіки Білорусь в умовах інтеграційних трансформацій Східної Європи*: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. політ. наук: 23.00.04 / Р. М. Крет. Київ, 2010. 20 с.
268. Крет Р. Концепція нейтралітету у завнішній політиці Білорусі. *Грані.* 2009. № 4. С. 43-46.
269. Кріль М. *Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець XX – початок XXI ст.):* навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 284 с.
270. Круглашов А. Україна – Білорусь: взаємини потребують нових підходів. *Політичний менеджмент*. 2005. № 3. С. 170–181.
271. Кубальський О. Біловезька угода про створення СНД 1991. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 1: А–В. С. 283.
272. Кудіна Л. *Помаранчева революція: Внутрішній та зовнішній аспекти*: научное издание. Київ: Молодіжна альтернатива, 2005. 78 с.
273. Кузнецов И. История государства и права Беларуси: Учебн. Пособие. Минск : Тесей, 2004. 272 с.
274. Культурний портал взаємостосунків: Білорусь-Україна. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dzvinkaxxv.narod.ru/bud/
275. Куропати: опозиційний марш пам'яті. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.trueua.info/news/kuropati-opozicijnij-marsh-pamyati
276. Лекції – Основи ідеології білоруської держави / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://uadoc.zavantag.com/text/1135/index-1.html?page=18
277. Литвин В. *Україна: досвід та проблеми державотворення*. Київ, 2001. 560 с.
278. Лозинський П. Миротворча діяльність воєнно-політичного союзу країн-членів СНД..». [Електронний ресурс]. Режим доступу: file:///C:/Users/Юра/Downloads/vnv_2009_12_5.pdf
279. Макєєв С. Розвиток політичних відносин України та Республіки Білорусь (1994-2008). *Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Серія «Історія та географія»*. Харків: 2009. С. 115–119.
280. Максак Г. История двусторонних отношений Украины и Республики Беларусь 1991–2013 гг. *Сотрудничество Республики Беларусь и Украины в новых геополитических условиях.* Минск, 2014. С. 2–13.
281. Мельничук І. *Інтеграційні проекти Російської Федерації на пострадянському просторі*: монографія. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т, 2015. С. 169–182.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

282. Михальченко М. Біловезькі угоди 1991. *Політична енциклопедія* / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови). Київ: Парламентське видавництво, 2011. С. 62–63.
283. Мокій А. Напрями інтенсифікації українсько-білоруських зв'язків прикордонних областей. *Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций*: региональный аспект: Сб. науч. тр. Донецк, 2007. С. 41–46.
284. Набруско В. Роль громадської думки в системі політичних відносин. *Гілея*. 2011. Вип. 43. С. 74.
285. Недокус І. *Еволюція політичного режиму Республіки Білорусь* : дис… канд. політ. наук : 23.00.02 / Недокус Ігор Степанович ; Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2007.
286. *Образ білорусі в історіографії та історичній пам'яті українців*: колективна монографія / кер. авт. кол. і наук. ред. В. Масненко. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького , 2015. 200 с.
287. Орлова Т. *Історія нових незалежних держав*: *Postsovieticum*: навчальний посібник. Київ: Знання, 2010. 487 с.
288. Орлова Т. *Історія пострадянських країн*: підручник. Київ: Знання, 2014. 512 с.
289. Осадчук І. «Політична культура суспільства як чинник президенціалізації напівпрезидентських систем правління у Білорусі (1996-2013)» // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. № 7. Львів, 2014, С. 230-237.
290. Осадчук І. Основні чинники персоналізації політики у Білорусі. *Rozwój polityczny państw Europy Środkowej i Wschodniej: praca zbiorowa.* Kutno: WyższaSzk. GospodarkiKrajowejwKutnie, 2012. S. 91–102.
291. Павленко А. Білорусь: сучасний стан та перспективи розвитку. *Розбудова держави*. 1998. № 7–8. С. 92–101.
292. Павлович Ю. Культурно-освітні зв'язки Республіки Білорусь та України (1991-2010). *Емінак: науковий щоквартальник*. 2017. № 1 (17) (січень–березень). Т. 2. С. 65–69.
293. Павлович Ю. О. Образ Білорусі та білорусів в українській суспільній думці (1991–2010). *Evropský filozofický a historický diskurz*(*Europeanphilosophicalandhistoricaldiscourse)*. Praha, 2017. Volume 3. Issue 1. P. 65–70.
294. Павлович Ю. Внутрішня політика Республіки білорусь у візії українських істориків та політологів (1991–2004 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені. Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. Тернопіль, 2017. Вип. 1, № 2. С. 51–55.
295. Пазьняк З. Куропаты – дорога смерти. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://katyn.ru/index.php?go=Pages&in=view&id=668
296. Панина Н. Проблемы демократизации в условиях посттоталитарной аномии. *Избранные труды по социологии: в 3 т. Т. I.: Вопросы теории, методологии, технологии социологического исследования и профессиональной этики* / сост., ред., вступ, ст. Е. И. Головахи. Киев : Факт, 2008. С. 30-42.
297. Польовий Т. Становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. Чернівці, 2015, С. 317–323.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

298. Польовий Т. Зміна зовнішньополітичних пріоритетів Республіки Білорусь на фоні трансформацій в середині держави (1993–1996 рр.). *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 92. С. 353–360.
299. Польовий Т. Формування «особливих відносин» між Республікою Білорусь і Російською Федерацією в середині 90-х років XX століття. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2014. № 3. С. 143-158.
300. Польовий Т. Є. *Становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь (1991–1996)*: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. політ. наук: 23.00.04 / Т. Є. Польовий. Чернівці, 2016. 20 с.
301. Портал мовної політики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://language-policy.info
302. Прасюк О. Громадська думка як суспільно-політичний феномен. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://naub.org.ua/?p=818
303. *Принади і пастки сусідської пам'яті: рецепція історичного простору «Україна – Білорусь»*: колективна монографія / кер. авт. кол. і наук. ред. В. Масненко. Черкаси: ФОП Гордієнко Є. І., 2016. 306 с.
304. *Пути европеизации Беларуси: между политикой и конструированием идентичности (1991–2010)* / под ред. О. Шпараги. Минск: И. П. Логвинов, 2011. 278 с.
305. Рафальский І. Російські інтеграційні проекти та їх вплив на українське національне самовизначення. *Гілея: науковий вісник*. № 97. С. 367–373.
306. Республіка Білорусь в міжнародних фінансових і валютно-кредитних організаціях. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://bookwu.net/book_mizhnarodni-finansi_1163/35_8.6.nbsprespublika-bilorus-v-mizhnarodnih-finansovih-i-valyutno-kreditnih-organizaciyah
307. Різноманітність форм переходу до ринкової економіки. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http:// library.if. ua/ book/ 33/ 2280. html.
308. Руденков В. Развитие экономики Беларуси: модель и проблемы. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=617&Itemid=54
309. Рудич Ф. «Трансформація політичних систем у країнах СНД та Балтії». Режим доступу: http://schoollib.com.ua/politologiya/1/64.html
310. Свєтіков О. Успішний політичний промоушн повинен мати відповідну стратегію. Вибори в Республіці Білорусь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://khpg.org/en/index.php?id=1008748526
311. Сірий Є. *Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії*: навчальний посібник, 3-тє вид. Київ: Атіка, 2009. С. 470–479.
312. Слишова С. *Зовнішні економічні зв'язки між Україною і Республікою Білорусь: сутність та організаційно – економічні аспекти їх вдосконалення*. Київ: Знання, 2002. С. 35–37.
313. Слободян С. Громадська думка як джерело та суб'єкт комунікативного впливу: інформаційно-політологічний аспект. *Наукові праці МАУП*. 2012. Вип. 3(34). С. 80–86.
314. Сорока М. Світ відкриває Україну/М.М.Сорока.К.,2000.С.47-67.
315. Соскін О. Формування моделі євроітеграційного розвитку Білорусі в контексті

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

українсько-білоруського співробітництва. Режим доступу: http://soskin.info/news/2201.html
316. Соскін О. Диктатура Лукашенка як джерело потенційної загрози Європі/О. Соскін. *Універсум*. 2001. № 11–12.
317. Соскін О. Економічний часопис XXI ст. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://soskin.info/ea/
318. Соскін О. Українсько-білоруські відносини: сучасний стан і сценарії розвитку. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://soskin.info/ea/2006/9-10/20060911.html.
319. Соскін О. Формування моделі євро інтеграційного розвитку Білорусі в контексті українсько-білоруського співробітництва: аналітична доповідь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://soskin.info/ea/2007/1-2/200711.html
320. Союзна держава Росії та Білорусі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Союзна_держава_Росії_та_Білорусі
321. Спонтанність підписання угоди в Біловезькій Пущі 1991 р.: анатомія міфу: Збірник наукових праць викладачів Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Ніжин, 2006.
322. Стефанчук У. Зміст поняття "громадська думка": основні підходи до визначення та розуміння. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку.* 2007. Вип. 19. С. 143–147.
323. Сухонос В. *Державне правління: еволюція сучасних форм*. Суми: Університетська книга, 2014. С. 177–181.
324. Танчин І. *Соціологія*: навчальний посібник для студентів ВНЗ, аспірантів, викладачів, 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. С. 270–271.
325. Тиммерманн Х. Внутреннее развитие и внешнеполитические перспективы Белоруссии и Украины (Европейский взгляд). *Мировая экономика и международные отношения*. 2007. № 7. С. 82–84.
326. Титаренко Л. Стратегії пострадянської трансформації Білорусі та України в дзеркалі суспільної думки. *Соціологічні студії*. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. № 1. С. 94–99.
327. Тихомиров А. Белорусско-украинские отношения в 1991–2009 гг. *Труды факультета международных отношений*: научный сборник / редкол: В. Г. Шадурский [и др.]. Выпуск I. Минск: Тесей, 2010. С. 43–46.
328. Тичина М., Мархель В. *Нариси білорусько-українських літературних зв'язків*. Мінськ-Київ. 2002. С. 22–24.
329. Трансформація політичної системи у Республіці Білорусь… *Порівняльна політологія*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://llib.com.ua/politologiya/1/64.html
330. Тривалість життя в Білорусі мало чим відрізняється від аналогічних показників, зафіксованих на території країн-сусідів. Режим доступу: http://yrok.pp.ua/novini-ta-susplstvo/2903-trivalst-zhittya-v-blorus-malo-chim-vdrznyayetsya-vd-analogchnih-pokaznikv-zafksovanih-na-teritoryi-krayin-susdv.html
331. Українська культура Галичини у творах Максима Богдановича. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ*. Дрогобич, 2010. Вип. 26: Історія. С. 97–106.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

332. Українсько-білоруські відносини: сучасний стан і сценарії розвитку. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://soskin.info/ea/2006/9-10/20060911.html
333. Утвердження незалежної України. Історія великого народу. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.litopys.com.ua/encyclopedia/druge-desyatil-ttya-nezalezhno-ukra-ni-pol-tichne-zhittya/druge-desyatir-chchya-nezalezhno-ukra-ni-sots-alno-ekonom-chniy-r-ven/
334. Філіпчук Н. Дует Білорусь – Росія. Остання взяла не ту ноту. *Голос України.* 1997. № 61. С. 4.
335. Формування «особливих відносин» між Республікою Білорусь і Російською Федерацією в середині 90-х років XX століття. *Прикарпатський вісник НТШ: Думка*. 2014. № 3. С. 143–158.
336. Фурман Д., Буховец О. Парадоксы белорусского самосознания и белорусская политика. *Свободная мысль*. 1996. № 1. С. 57–75.
337. Центр Разумкова. Національна безпека і оборона. 2002. № 1.
338. Чекаленко Л. Інтеграційний проект: Союзна держава Росії та Білорусі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://uaforeignaffairs.com/en/expert-opinion/view/article/integraciinii-proekt-sojuzna-derzhava-rosiji-ta-bilorus/
339. Черник П. Геополітичний вимір сучасних українсько-білоруськиї взаємин. *Військово-науковий вісник*. 2009. С. 239.
340. Чернов В. Авторитарный режим в Беларуси: характер, запас прочности, варианты трансформации [Текст] / В. Чернов // Адкрытае грамадства. 1998. № 4 (106). С. 21-38.
341. Чернов В. Политический режим в постноябрьской Беларуси. *Людина і політика*. 1999. № 1. С.50-56.
342. Чигринов П. *История Белоруси с древности до наших дней*. Минск: Книжный Дом, 2004. 670 с.
343. Шадурский В. Формирование концептуальных основ внешней политики Республики Беларусь (1991–2011 гг.). Веснік Беларускага дзяржаўнага універсітэта. 2011. Серыя 3. № 3. С. 31–36.
344. Шаповал В. *Державний лад країн світу*. Київ: Український Центр Правничих Студій, 1999. С. 147–149.
345. Шарапо А. В. Польша – Беларусь: история и современность. *Журнал международного права и международных отношений*. 2007. № 4. С. 44-47.
346. Шевцов Ю. *Объединенная нация. Феномен Белорусии*. Москва: Европа, 2005. 240 с.
347. Шимов В. *Национальная экономика Беларуси*. 3-е изд. Минск: БГЭУ, 2009. 752 с.
348. Шипунов Г. Особливості формування моноцентричного політичного режиму Олександра Лукашенка. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. № 15. Львів, 2012. С. 262–272.
349. Шипунов Г. Теоретико-методологічні засади аналізу сучасного авторитаризму : (на прикладі Росії та Білорусі): автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / ЛНУ ім. Івана Франка. Львів, 2007. 20 с.
350. Юрчак Д. Белорусско-украинские отношения в 1991–2017 гг. *Постсоветские исследования*. 2018. Т. 1. № 1. С. 79–89.

Інститут українознавства ім. І. Крипякевича

351. Bekus N. *StruggleoverIdentity. The Official and the Alternative «Belarusianness».*Budapest: CentralEuropeanUniversityPress, 2010. 312 p.
352. Czachor R. *Polityka zagraniczna Republiki Białoruś w latach 1991–2011. Studium politologiczne*. Polkowice: Wydawnictwo Dolnośląskiej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Techniki w Polkowicach, 2011. 350 str.
353. Domagała M., Piskorski M., Sieradzan P. J., Szołucha M. Białoruś. *Model państwa i gospodarki.*Warszawa: Europejskie Centrum Analiz Geopolitycznych, 2012. 190 str.
354. Fedorowicz K. Białoruś i Polska dwadzieścia lat w stosunkach międzynarodowych: stan obecny i perspektywy. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. R. 10. Z. 1. S. 71–90.
355. Marples D. Belarus: *A Denationalized Nation (Postcommunist States and Nations).*London: Routledge, 2013. 162 p.
356. Mironowicz E. Sojusz interesów. Stosunki białorusko-rosyjskie 1991–2014. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej.* 2015.Tom 50. Zeszyt 2.S. 119–143.
357. Parker S. *The Last Soviet Republic: Alexander Lukashenko's Belarus.* Victoria, British Columbia: Trafford Publishing, 2007. 250 p.
358. Powell N. J. *Anatomy of Public Opinion*. New York: Prentice-Hall, Inc.1951. pp. 1–18.
359. Śleszyński W. W poszukiwaniu nowego (narodowego) przekazu historycznego – Republika Białoruś 1991–1994. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej.* 2017. Tom 52. Zeszyt 2. S. 161–192.
360. Tymanowski J. *Rola i znaczenie Republiki Białoruś we współczesnej Europie*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2017. 245 str.
361. V Міжнародий конгрес білорусистів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/
362. Wilson A. *Belarus: The Last European Dictatorship*. New Haven: Yale University Press, 2011. 256 p.
363. Zaprudnik J. *Belarus: At A Crossroads In History*. New York: Avalon Publishing, 1993. 278 p.

Інститут українознавства ім. І. Крипякевича